

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ «Переяслав–Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 38

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38>

Заснований у 2006 році
Видається чотири рази на рік

Переяслав–Хмельницький
2018

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань національної економіки України, розвитку підприємництва, аграрної економіки, функціонування фінансової системи та соціальної сфери.

Для наукових працівників, викладачів, студентів економічних спеціальностей, працівників фінансово-кредитних установ та підприємницьких структур.

Редакційна рада: Мармуль Л.О., докт. екон. наук (головний редактор);

Алексєєв І.В., докт. екон. наук; **Гордей О.Д.**, докт. екон. наук; **Горошкова Л.А.**, докт. екон. наук; **Ігнатенко М.М.**, докт. екон. наук; **Калюга Є.В.**, докт. екон. наук; **Кириленко О.П.**, докт. екон. наук; **Кужелєв М.О.**, докт. екон. наук; **Лисецький А.С.**, докт. екон. наук; **Лук'яненко І.Г.**, докт. екон. наук; **Мех О.А.**, докт. екон. наук; **Навальна М.І.**, докт. філол. наук; **Оболєнська Т.Є.**, докт. екон. наук; **Оболєнський О.Ю.**, докт. екон. наук; **Петрук О.М.**, докт. екон. наук; **Тропіна В.Б.**, докт. екон. наук; **Череп А.В.**, докт. екон. наук; **Чугунов І.Я.**, докт. екон. наук; **Левасєва Л.Ю.**, канд. екон. наук; **Макарчук І.М.**, канд. екон. наук; **Малишко В.В.**, канд. екон. наук; **Паламарчук О.М.**, канд. екон. наук; **Рибакова Т.О.**, канд. екон. наук; **Чабан Г.В.**, канд. екон. наук; **Кучеренко С.Ю.**, канд. екон. наук (відп. секретар).

Міжнародна редакційна рада: **В. Косєдовскі** докт. екон. наук (Польща); **В. Воронов** докт. соц. наук (Латвія); **І. Бойко** докт. екон. наук (Росія); **О. Ванкевич** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **О. Доріна** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **А. Левітська** докт. екон. наук (Республіка Молдова); **В. Меньшиков** докт. соц. наук (Латвія); **М. Шефер** докт. екон. наук (Німеччина); **С. Полоник** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **М. Хітов** докт. економіки (Болгарія); **Т. Сорокіна** докт. екон. наук (Республіка Білорусь); **Т. Тетєринєць** канд. екон. наук (Республіка Білорусь).

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди». Протокол № 9 від 2 липня 2018 року.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Адреса редакційної колегії:

08400, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, к. 107.

Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

Художник обкладинки: Попенко О.В.

Коректор: Навальна М.І.

Верстка: Сердюк А.В.

Підписано до друку 3 липня, 2018 року. Формат 60х84/8.

Папір офсет. №1.

Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Ум. др. арк. 20,11.

Обл.-вид. арк. 17,39. Наклад 100 примірників.

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди.

08400, обл. Київська, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи

(реєстрація: серія KB, №12268-1152 Р від 01.02.2007; перереєстрація: серія KB, №21383-11183 ПР від 17.06.2015.)

Тел./факс +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com>

Періодичне наукове видання «Економічний вісник університету»

зарєєстроване в міжнародній базі даних періодичних видань:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (США), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Росія), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Українські наукові журнали.

Министерство образования и науки Украины
ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный
педагогический университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 38

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38>

Основан в 2006 году
Издается четыре раза в год

Переяслав–Хмельницкий
2018

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам национальной экономики Украины, развития предпринимательства, аграрной экономики, функционирования финансовой системы и социальной сферы.

Для научных работников, преподавателей, студентов экономических специальностей, работников финансово-кредитных учреждений и предпринимательских структур.

Редакционный совет: Мармуль Л.А. докт. экон. наук (главный редактор);

Алексеев И.В., докт. экон. наук; **Гордей О.Д.**, докт. экон. наук; **Горошкова Л.А.**, докт. экон. наук; **Игнатенко Н.Н.**, докт. экон. наук; **Калюга Е.В.**, докт. экон. наук; **Кириленко О.П.**, докт. экон. наук; **Кужелев М.А.**, докт. экон. наук; **Лисецкий А.С.**, докт. экон. наук; **Лукьяненко И.Г.**, докт. экон. наук; **Мех О.А.**, докт. экон. наук; **Навальная М.И.**, докт. филол. наук; **Оболенская Т.Е.**, докт. экон. наук; **Оболенский А.Ю.**, докт. экон. наук; **Петрук А.М.**, докт. экон. наук; **Тропина В.Б.**, докт. экон. наук; **Череп А.В.**, докт. экон. наук; **Чугунов И.Я.**, докт. экон. наук; **Леваева Л.Ю.**, канд. экон. наук; **Макарчук И.Н.**, канд. экон. наук; **Малышко В.В.**, канд. экон. наук; **Паламарчук О.Н.**, канд. экон. наук; **Рыбакова Т.А.**, канд. экон. наук; **Чабан Г.В.**, канд. экон. наук, **Кучеренко С.Ю.**, канд. экон. наук (отв. секретарь).

Международный редакционный совет: **В. Коседовски** докт. экон. наук (Польша), **В. Воронов** докт. соц. наук (Латвия), **И. Бойко** докт. экон. наук (Россия), **Е. Ванкевич** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **Е. Дорина** докт. экон. наук (Республика Беларусь); **А. Левитская** докт. экон. наук (Республика Молдова), **В. Меньшиков** докт. соц. наук (Латвия), **М. Шефер** докт. экон. наук (Германия), **С. Полоник** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **М. Хитов** докт. экономики (Болгария), **Т. Сорокина** докт. экон. наук (Республика Беларусь), **Т. Тетеринец** канд. экон. наук (Республика Беларусь).

Рекомендован к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды». Протокол № 9 от 2 июля 2018 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов « Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Адрес редакционной коллегии:

08401, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30, к. 107.

Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды».

Художник обложки: Попенко А.В.

Корректор: Навальная М.И.

Верстка: Сердюк А.В.

Подписан к печати 3 июля 2018. Формат 60х84/8.

Бумага офсет. № 1.

Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Ум. п.л. 20,11.

Обл.-изд. л. 17,39. Тираж 100 экземпляров.

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды.

08400, Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30.

Свидетельство о внесении в Государственный реестр субъектов издательского дела

(регистрация: серия KB, № 12268-1152 Р от 01.02.2007; перерегистрация: серия KB, №21383-11183 ПР от 17.06.2015.)

Тел. / Факс +38 (04567) 5-66-71; 5-63-94, e-mail: ekon.dek@ukr.net

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>

Периодическое научное издание «Экономический вестник университета»
зарегистрировано в международной базе данных периодических изданий:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), Ulrich's Periodicals Directory (CША), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Россия), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского, Украинские научные журналы.

©ПХДПУ, 2018.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 38

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38>

Established in 2006
Issued four per year

Pereiaslav-Khmelnytskyi
2018

ББК 65.9(4)
УДК 330.658.114
18Е

The collection contains the scientific articles on the actual issues of the national economy of Ukraine, development of entrepreneurship, agricultural economy, functioning of financial system and social sphere.

For scientists, teachers, students of economic specialties, employees of financial and credit institutions and entrepreneurs.

Editorial Board: L.O. Marmul, Doctor of Economics (chief editor);

I.V. Alekseyev, Doctor of Economics; O.D. Hordei Doctor of Economics; L.A. Goroshkova Doctor of Economics; M.M. Ignatenko, Doctor of Economics; Y.V. Kaliuga, Doctor of Economics; O.P. Kyrylenko, Doctor of Economics; M.O. Kuzheliev, Doctor of Economics; A.S. Lisetsky, Doctor of Economics; I.G. Lukianenko, Doctor of Economics; O.A. Mekh, Doctor of Economics; M.I. Navalna, Doctor of Philology; T.Y. Obolenska, Doctor of Economics; O.Y. Obolenskiy, Doctor of Economics; O.M. Petruk, Doctor of Economics; V.B. Tropina, Doctor of Economics; A.V. Cherep, Doctor of Economics; I.Y. Chugunov, Doctor of Economics; L.Y. Levaieva, Doctor of Economics; V.V. Malyshko, Candidate of Economics; I.M. Makarchuk, Candidate of Economics; O.M. Palamarchuk, Candidate of Economics; T.O. Rybakova, Candidate of Economics; G.V. Chaban, Candidate of Economics; S.Y. Kucherenko, Candidate of Economics (Secretary).

International Editorial Board: V. Kosedovskiy, Doctor of Economics (Poland); V. Voronov, Doctor of Sociology (Latvia); I. Boyko, Doctor of Economics (Russia); O. Vankevych, Doctor of Economics (Republic of Belarus); O. Dorina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); A. Levitska, Doctor of Economics (Republic of Moldova); V. Menshikov, Doctor of Sociology (Latvia); M. Shefer, Doctor of Economics (Germany); S. Polonyk, Doctor of Economics (Republic of Belarus); M. Khitov, Doctor of Economics (Bulgaria); T. Sorokina, Doctor of Economics (Republic of Belarus); T. Teterynets, Candidate of Economics (Republic of Belarus).

Recommended by the Academic Council of Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University. Protocol No 9 dated July 2, 2018.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Address of Editorial Board:

08400, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskogo Str., 30, office 107.

Founder and issuer: Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

Cover page designer: O.V. Popenko

Corrector: M.I. Navalna

Layout: A.V. Serdyuk

Signed for print on July 3, 2018. Format 60x84/8.

Offset paper №1.

Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet. 20,11.

Issued sheets 17,39. 100 copies.

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University.

08400, Kyiv Region, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Sukhomlynskogo Str., 30.

Certificate on inclusion to the State Publisher Register

(registration: series KB, No 12268-1152 P dated 01.02.2007; re-registration: series KB, No 21383-11183 PR dated 17.06.2015).

Tel./fax +38 (04567) 5–66–71; 5–63–94; e-mail: ekon.dek@ukr.net

Website of scientific bulletin: <https://economic-bulletin.com>

Serial publication «University Economic Bulletin»,

Registered in the international database of serial publications:

ISSN 2306-546X (print)

ISSN 2414-3774 (online)

Key title: Ekonomičnij visnik universitetu

Abbreviated key title: Ekon. visn. univ.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Russian Science Citation Index (RISC), Ulrich's Periodicals Directory (USA), International Scientific Indexing (ISI, UAE), Cite Factor, Google Scholar, Research Bible, Open Academic Journals Index (OAJI), CyberLeninka (Russia), Index Copernicus International (ICI), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy, Ukrainian Scientific Journals.

©ПХДПУ, 2018.

ЕКОНОМІКА ЗНАНЬ, ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.262.7

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-7-14>

ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ МЕТОДИКИ ВИЗНАЧЕННЯ НЕФІНАНСОВИХ ПОКАЗНИКІВ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Козоріз Л.О.

Предметом дослідження є процес підготовки здобувачів вищої освіти в розрізі оцінки його ефективності.

Мета статті – на основі існуючих напрацювань застосування ключових показників ефективності розробити підходи щодо формування збалансованої системи нефінансових показників, придатних для аналізу витрат на підготовку здобувачів вищої освіти.

Метод чи методологія проведення роботи. Застосовані загальнонаукові методи (наукова абстракція, порівняння, аналіз, синтез, узагальнення) та специфічний метод ключових показників ефективності (KPI).

Результати роботи: охарактеризовано сучасні підходи до розуміння явища нефінансових показників у застосуванні до аналізу ефективності системи освіти України, зокрема – питань ефективності підготовки здобувачів вищої освіти. Розглянуто ключові елементи стратегічних цілей освітніх закладів. Обґрунтовано основні етапи формування збалансованої системи нефінансових показників, включаючи формування стратегії, визначення найважливіших чинників успіху, визначення показників ефективності та розробка їх системи, що відповідає потребам та можливостям закладу вищої освіти. Досліджено основні ризики та особливості впровадження нефінансових показників. Запропоновано орієнтовний перелік показників, які можуть стати базою для ефективного моніторингу ефективності витрат на підготовку здобувача вищої освіти.

Застосування результатів: при розробці стратегії управління вищою освітою на макро- та мікрорівнях державними і регіональними органами влади.

Висновки. Метод ключових показників ефективності є прийнятним для аналізу ефективності витрат на підготовку здобувачів вищої освіти. Існуючі методологічні підходи дають змогу розгорнути систему аналізу ефективності як на макрорівні (аналіз всієї вищої школи), так і на рівні окремих закладів. За допомогою розробленої системи показників існує можливість вийти за межі найвної кількісної оцінки показників та досягти реального оцінювання віддачі від інвестицій держави у підготовку кадрів.

Ключові слова: ключові показники ефективності, оцінка витрат на освіту, реформування системи освіти.

ПОДХОДЫ К РАЗРАБОТКЕ МЕТОДИКИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ НЕФИНАНСОВЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ПРИ ПОДГОТОВКЕ СОИСКАТЕЛЕЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Козоріз Л.А.

Предметом исследования является процесс подготовки соискателей высшего образования в разрезе оценки его эффективности.

Цель статьи – на основе существующих наработок применения ключевых показателей эффективности разработать подходы по формированию сбалансированной системы нефинансовых показателей, пригодных для анализа затрат на подготовку соискателей высшего образования.

Метод или методология проведения работы. Применены общенаучные методы (научная абстракция, сравнение, анализ, синтез, обобщение) и специфический метод ключевых показателей эффективности (KPI).

Результаты работы: охарактеризованы современные подходы к пониманию явления нефинансовых показателей в применении к анализу эффективности системы образования Украины, в частности – по эффективности подготовки соискателей высшего образования. Рассмотрены ключевые элементы стратегических целей образовательных учреждений. Обоснованы основные этапы формирования сбалансированной системы нефинансовых показателей, включая формирование стратегии, определение важнейших факторов успеха, определение показателей эффективности и разработка их системы, отвечающей потребностям и возможностям учреждения высшего образования. Исследованы основные риски и особенности внедрения нефинансовых показателей. Предложено ориентировочный перечень показателей, которые могут стать базой для эффективного мониторинга эффективности затрат на подготовку соискателя высшего образования.

Применение результатов: при разработке стратегии управления высшим образованием на макро- и микроуровне государственными и региональными органами власти.

Выводы. Метод ключевых показателей эффективности является приемлемым для анализа эффективности затрат на подготовку соискателей высшего образования. Существующие методологические подходы позволяют развернуть систему анализа эффективности как на макроуровне (анализ всей высшей школы), так и на уровне отдельных учреждений. С помощью разработанной системы показателей существует возможность выйти за пределы наивной количественной оценки показателей и достичь реального оценивания отдачи от инвестиций государства в подготовку кадров.

Ключевые слова: ключевые показатели эффективности, оценка расходов на образование, реформирования системы образования.

APPROACHES TO THE DEVELOPMENT OF NON-FINANCIAL INDICATORS DETERMINING METHOD AT THE PREPARATION OF THE APPLICANTS FOR HIGHER EDUCATION

Kozoriz L.O.

The subject of the study is the process of preparing applicants for higher education in the context of assessing its effectiveness.

The purpose of the study is to develop a balanced system of non-financial indicators suitable for analyzing the costs of training applicants for higher education.

Method or methodology of the work. General scientific methods (scientific abstraction, comparison, analysis, synthesis, generalization) and a specific method of key performance indicators (KPI).

The results. The article describes modern approaches to understanding the phenomenon of nonfinancial indicators applied to the education system effectiveness analysis in Ukraine, in particular it deals with the issues of the higher education applicants training effectiveness. The key elements of the strategic goals of educational institutions are considered. Author reveals basic stages of non-financial indicators balanced system formation including formation of strategy, determination of the most important factors of success, definition of efficiency indicators system, which corresponds to the needs and opportunities of the institution of higher education. The main risks and peculiarities of the implementation of non-financial indicators are investigated. An indicative list of key performance indicators is proposed, which can become the basis for effective monitoring of the cost effectiveness of training for higher education.

Scope of the results: for development of a strategy for managing higher education at the macro and micro levels by state and regional authorities.

Conclusions. The method of key performance indicators is acceptable for analyzing the cost-effectiveness of training applicants for higher education. Existing methodological approaches allow to develop a system of efficiency analysis both at the macro level (analysis of the entire higher school) and at the level of individual institutions. Using developed system of indicators, it is possible to go beyond the naive quantitative assessment of indicators and to achieve a real assessment of the return on state investment in training.

Key words: non-financial indicators, cost estimates, training for higher education, reforming the education system, key performance indicators, KPI, balanced indicators.

Актуальність. В останні роки система освіти знаходиться у стані постійного реформування та вдосконалення. Зокрема реформування направляється на оптимізацію фінансування підготовки здобувачів вищої освіти із одночасним підвищенням критеріїв якості освіти. Здебільшого здійснюються спроби провести оцінку якості функціонування системи освіти через фінансові та фактичні кількісні показники. В наслідок такого підходу адекватна оцінка якості підмінюється загальними кількісними метриками, які не мають прямого відношення до реальної якості освіти та доцільності здійснюваних витрат. У зв'язку з цим автором розглянуто підходи до створення переліку нефінансових показників, які використовуються для оцінки витрат на підготовку здобувача вищої освіти. Методика ключових показників ефективності (KPI) широко використовується у

комерційному сегменті, а отже може бути адаптована і для ефективного моніторингу доцільності витрат у сфері освіти за рахунок збалансованої системи цифрових метрик.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Проблематика оцінки ефективності витрат за допомогою ключових показників ефективності та інших фінансових і нефінансових метрик досліджувалась у працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як В. Вітлінський, Д. Дерлоу, А. Кіган, А. Ключков, М. Мейер, Д. Оуенс та ін. У цих працях детально розроблені методологічні підходи щодо встановлення KPI та управління на їх основі, а також здійснено адаптацію зарубіжних підходів до управління ефективності в українських реаліях. Однак аналіз наукових надбань свідчить про недостатність розроблення методології застосування нефінансових ключових показників ефективності саме з метою оцінки витрат на підготовку здобувача вищої освіти. А отже питання застосування ключових показників ефективності у застосуванні до вищої школи є актуальним та потребує дослідження.

Мета статті – на основі існуючих напрацювань застосування ключових показників ефективності розробити підходи щодо формування збалансованої системи нефінансових показників, придатних для аналізу витрат на підготовку здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Згідно із середньостроковим планом пріоритетних дій Уряду до 2020 року, затверджених Розпорядженням КМУ від 3 квітня 2017 р. № 275-р, одним з важливих пріоритетів є розвиток людського капіталу шляхом проведення реформи системи охорони здоров'я, освіти, поліпшення надання державної соціальної підтримки, розвитку культури і спорту дасть змогу забезпечити поліпшення якості життя, освіти і зростання продуктивності праці [1, 3].

Відповідно до цього пріоритету сформульована стратегічна ціль щодо вищої освіти: забезпечення якості вищої освіти шляхом створення нових освітніх програм відповідно до нових стандартів вищої освіти; підвищення рівня та оптимізація результатів наукової та академічної діяльності, підтримка процесу ствердження академічної доброчесності у вищих навчальних закладах та наукових установах.

Разом із тим досі чинна Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року схвалена Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013 визначає наступні стратегічні цілі:

- реформування системи освіти, в основу якої покладатиметься принцип пріоритетності людини;
- оновлення згідно з вимогами часу нормативної бази системи освіти;
- модернізація структури, змісту та організації освіти на засадах компетентнісного підходу;
- створення та забезпечення можливостей для реалізації різноманітних освітніх моделей, створення навчальних закладів різних типів і форм власності;
- побудова ефективної системи національного виховання, розвитку і соціалізації дітей та молоді;
- забезпечення доступності та безперервності освіти протягом усього життя;
- формування безпечного освітнього середовища, екологізації освіти;
- розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, підвищення якості освіти на інноваційній основі;
- інформатизація освіти, вдосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки;
- забезпечення проведення національного моніторингу системи освіти;
- підвищення соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- створення сучасної матеріально-технічної бази системи освіти [2].

Дані документи мають досить нечіткі та загальні визначення стратегічних цілей, тому є необхідним складення більш чіткого набору нефінансових критеріїв, які дадуть змогу оцінити ефективність витрат на підготовку здобувача вищої освіти. Для цього необхідно використати широко розповсюджений метод ключових показників ефективності (KPI). Розглянемо специфіку та можливості застосування даного методу у системі вищої освіти.

Ключові показники ефективності (англ. Key Performance Indicators – KPI) – система оцінки, яка допомагає визначити досягнення стратегічної і тактичної (операційної) цілей [4]. Їх використання дає можливість оцінити стан і допомагає в оцінці реалізації стратегії. При цьому стратегія може впроваджуватися як на локальному рівні (на рівні окремого навчального закладу), так і на рівні певного напрямку освіти або всієї системи вищої школи в цілому.

KPI – це інструмент вимірювання поставленої цілі. Якщо показник, який виведено не пов'язаний з метою, тобто не відповідає її змісту, то такий термін не можна використовувати. Технології постановки, перегляду і контролю цілі та задач лягли в основу концепції, яка стала основою сучасного управління проектами і називається управлінням за цілями.

Управління за цілями – метод управлінської діяльності, який передбачає оптимальний результат з можливих результатів діяльності і планування шляхів їх досягнення. KPI і мотивація персоналу стали нерозривними поняттями, оскільки за допомогою даних показників можна створити найдосконалішу і ефективну систему мотивації і стимулювання [8]. При цьому з точки зору системи освіти існує два рівні мотивації:

- Мотивація закладів щодо досягнення поставлених на макрорівні цілей
- Мотивація працівників окремих закладів для досягнення цілей, актуальних для окремого закладу на мікрорівні.

Залежно від стратегії розрізняють різні KPI. В основному їх застосовують для визначення результативності роботи адміністративно-управлінського персоналу [5]. KPI – це ключові індикатори успіху. Ключові показники

можна, зокрема, розділити на випереджаючі і ті, що запізнюються. Показники, що запізнюються, відображають результати діяльності після закінчення періоду. Випереджаючі ж дають можливість управляти ситуацією в межах звітного періоду з метою досягнення заданих результатів по його закінченні.

Ключові показники є частиною системи збалансованих показників (Balanced Scorecard), в якій встановлюються причинно-наслідкові зв'язки між метою і показниками для того, щоб бачити закономірності і взаємні чинники впливу – залежність одних показників (результатів діяльності) від інших [7].

Стратегія, визначення цілей і задач є привілеєм і обов'язком вищої управлінської ланки, тоді як реалізовувати стратегію доводиться працівникам організації на рівні структурних підрозділів. Значну небезпеку для розвитку системи освіти представляє недостатній обмін інформацією між її керівництвом і працівниками. Обумовлено це, перш за все, інформаційною переважністю керівництва, що не дає можливості адекватно оцінювати інформацію і, як наслідок, робить неможливим контроль за виконанням поставлених стратегічних задач на мікрорівні.

Але відсутність конкретної стратегічної цілі у персоналу та відповідної системи мотивації призводять до того, що виконавці не координують свої дії з глобальною метою закладу та системи вищої освіти в цілому і не мають нагоди орієнтуватися в стратегічних настановах. Така «дезорієнтація» часто призводить до витрати ресурсів на виконання другорядних задач або неефективного використання людських та матеріальних ресурсів. Дана проблема характерна для системи освіти та окремих освітніх закладів як в Україні, так і за кордоном.

Стратегія не є самодостатньою. Керівництво прагне досягнення стратегічної цілі і досягає цього шляхом поставлення задач і контролю за їх виконанням [5]. Ланцюг відносин у процесі реалізації стратегії складається з двох елементів взаємодії керівництва і персоналу організації (або підлеглої організації), що є циклом управління:

- Вертикаль «керівництво – персонал». Тут відбувається визначення керівництвом задачі, доведеної до персоналу або підлеглих організацій у вигляді конкретних настанов, і контроль за виконанням на основі постійно поновлюваної інформації від виконавців. Потім здійснюється коректування задачі і, як подальша стадія, доведення до персоналу уточненої задачі.

- Вертикаль «персонал – керівництво». Персонал або підлегла організація одержує задачу, проводить роботу з її реалізації та інформує керівництво про результати. За принципом зворотного зв'язку, наступною стадією є отримання у відповідь реакції керівництва і коректування власних дій.

Найслабшою ланкою в даній системі є інформаційні канали зв'язку між керівництвом і підлеглими. Якщо вони не працюють, то прийняття управлінського рішення буде засновано на неповноцінній інформації. Багато керівників вважають, що, отримавши максимальний об'єм даних, вони застерігають себе від прийняття невірних рішень [4]. Саме в цьому випадку «більше» не означає «краще», оскільки збільшується час на підготовку інформації і прийняття рішення, отже, затягується прийняття рішення, знижується його якість і своєчасність.

Керівництву організації необхідний інструментарій, який дозволив би наповнити процес прийняття рішення адекватною і достатньою інформацією. Такими інструментами є система KPI і система збалансованих показників, що отримала широке розповсюдження в практиці управління проектами.

Під системою KPI розуміється система фінансових і нефінансових показників, що впливають на кількісну або якісну зміну результатів по відношенню до стратегічної цілі (або очікуваного результату) [6]. Система збалансованих показників включає KPI, які необхідні для кожного об'єкта контролю (структурний підрозділ), і методику їх оцінки. Дані системи або методики складають основу під час ухвалення рішень, базуються на оцінці ефективності діяльності організації і направлені на досягнення стратегічної цілі організації. Для системи освіти особливе значення має саме нефінансова система оцінки, яка дає змогу якісно оцінити ефективність здійснюваних державою інвестицій у людський капітал.

Оцінка ефективності – саме той інструмент, який дозволяє визначити, наскільки управління відповідає рівню досягнення стратегічної цілі, зокрема, зміцненню і зростанню ринкової вартості організації [9]. Варто відзначити, що ця методика – лише інструмент, який полегшує процес прийняття управлінських рішень за рахунок забезпечення керівництва повноцінною інформацією, але вона зовсім не є панацеєю під час рішення системних проблем. Дана методика дозволяє ідентифікувати факт і область виникнення проблеми, але не дає готових рішень.

Йдеться про управління, засноване на ефективності. Нарощування обсягу випуску кадрів та підвищення лише кількісних показників в даний час вже недостатні для сучасного ринку, і тому є потреба у переході на нові прогресивні методи управління. Ці методи дозволяють своєчасно реагувати на зміну умов на ринку.

Задача системи KPI і збалансованих показників полягає в перекладі стратегії системи вищої освіти в комплексний набір показників її діяльності, що визначає основні параметри системи вимірювання і управління. Набір показників задає основу для формування стратегії організації і включає кількісні характеристики для інформування підлеглих про основні індикатори успіху в теперішньому і майбутньому часі. Формулюючи очікувані результати, система ставить ціль і створює умови для її реалізації, а керівництво направляє енергію, здатності і знання співпрацівників на вирішення задач довгострокової перспективи.

В інформації повинно бути рівнів стільки, скільки необхідно для аналізу; набагато важливіше, щоб вона була об'єктивною, точною і надходила у визначений термін.

Базова постановка концепції збалансованих показників полягає в тому, що традиційні фінансово-економічні показники є недостатніми для визначення стратегічного успіху. Для вирішення цієї задачі необхідно мати більш «збалансований набір» показників діяльності в різних площинах, який дозволяє контролювати чинники, що впливають на ці показники, а не просто відстежувати результати. Для успішного моніторингу

процесу в досягненні стратегічної цілі не слід всю увагу загострювати на оцінках минулої діяльності. Необхідно розглядати ті показники, які впливатимуть на результати в майбутньому.

Орієнтир на показники, що характеризують лише одну область діяльності, може негативно відобразитися на кінцевому результаті. Тому система збалансованих показників включає чотири основні аспекти:

- фінансову діяльність;
- відносини із споживачем;
- внутрішню виробничу діяльність;
- навчання і розвиток.

Впровадження системи KPI у системі вищої освіти має проходити в декілька етапів. Послідовність етапів є визначальною, і її зміна негативно відбивається на працездатності системи.

Етап 1. Формування стратегії

Чітко сформульована стратегія описує основні кроки, які слід зробити для досягнення поставленої цілі і бажаних результатів. Стратегія повинна бути розбита на конкретні стратегічні ініціативи, в рамках яких виділені задачі для окремих структурних підрозділів. Найважливішим елементом даного етапу є визначення пріоритетів стратегічних ініціатив і координація між підрозділами та підлеглими організаціями. Це дозволяє значно економити засоби і час.

Етап 2. Визначення найважливіших чинників успіху

На другому етапі визначаються найважливіші чинники успіху, тобто параметри аспектів діяльності системи вищої освіти, які є життєво важливими для реалізації її стратегії.

Етап 3. Визначення ключових показників ефективності

На даному етапі відбувається відбір заходів щодо реалізації стратегії. Інструментом для визначення найважливіших чинників успіху є KPI, які, як кількісний показник виражаються в цифровому вигляді. Необхідно концентруватися лише на найістотніших з них, відсікаючи всі другорядні, скорочуючи їх кількість до, так званих, «ключових». Кількість KPI повинні бути обмеженими (для реальності їх виконання і якості моніторингу). Крім того, вибрані KPI повинні стимулювати працівників на здійснення відповідних дій.

Основні вимоги, які висуваються до KPI:

- обмежена кількість;
- єдність для всієї системи;
- вимірність, можливість дати показник в цифровому виразі;
- прямий зв'язок з найважливішими індикаторами успіху;
- підконтрольність, тобто можливість впливати на чинники;
- стимул для підлеглої організації або персоналу.

Етап 4. Розробка і оцінка збалансованої системи показників.

На даному етапі розробляється узагальнена система фінансових і нефінансових показників. Таким чином, визначається важливість цього рівня, оскільки комбінація показників, їх інформативність і достатність впливатимуть на прийняття управлінського рішення.

Об'єднання KPI в систему збалансованих показників визначається декількома умовами, перш за все, об'єктом контролю, в ролі якого може виступити структурний підрозділ, а також необхідністю оцінки ключових чинників успіху для вирішення стратегічної задачі, встановленої для даного підрозділу. Це звужує список KPI і залишає тільки ті показники, які важливі для оцінки.

Етап 5. Вибір технічного рішення для впровадження KPI

На даному етапі відбувається визначення джерела даних для інформаційного наповнення показників, яке задовольняє умовам достатності, об'єктивності, своєчасності і надійності.

Як і будь-яка зміна системи управління, впровадження системи KPI також наражається на обмеження і протидію. Причин тому декілька:

- по-перше, це неготовність працівників структури впроваджувати систему KPI;
- по-друге, потенційне ослаблення позицій керівництва, оскільки його діяльність стає більш прозорою і керівники старої формації можуть сприйняти дану систему як інструмент тиску;
- по-третє, наявність інформаційних систем. Роль даного чинника не може бути недооціненою;
- по-четверте, чинник постійного використання системи KPI. Якщо система KPI не використовується на регулярній основі, то її ефект зводиться до нуля;
- по-п'яте, необхідно враховувати, що система KPI не замінює управлінську звітність для управління оперативною діяльністю організації.

Ключовими індикаторами успішної реалізації системи KPI є:

- попередня розробка стратегії, яка є визначальним чинником успіху. Система ключових показників ефективності – це є лише інструмент інформаційного забезпечення процесу прийняття управлінського рішення;
 - визначення цілі з урахуванням того, наскільки досягнення поставленої цілі збільшує видатки;
 - наявність інформаційної системи, що є джерелом даних і базою для визначення ключових показників ефективності;
 - підтримка керівництва, зміна стилю корпоративного управління і системи стимулювання персоналу.
- Під час оцінки ефективності роботи відбувається перегляд принципів стимулювання (преміювання)

співпрацівників, оскільки система оцінки ключових показників ефективності виходить на оцінку діяльності конкретного співробітника;

- постійне використання системи, введення її як необхідного інструменту в діяльності керівництва.

Позитивний ефект впровадження системи KPI обумовлений підвищенням загальної ефективності діяльності, оскільки при дієвості системи кожен учасник системи усвідомлює зв'язок між своїми конкретними обов'язками і стратегічними цілями. Керівники, володіючи механізмом підтримки прийнятого рішення, мають нагоду визначити ефективність роботи кожного підрозділу і можуть впливати на процес реалізації стратегії.

Принциповим моментом в застосуванні системи KPI в управлінні системою освіти є чітке розуміння призначення даної методики та її обмежень і є ефективним інструментом для інформаційного забезпечення процесу прийняття рішень.

Але важливо не лише мати систему KPI, а й постійно використовувати її на практиці, здійснюючи контроль за виконанням поставлених стратегічних задач.

Основною метою впровадження ключових показників ефективності в системі вищої освіти є:

- стимулювання ефективності і якості роботи відомств та освітніх закладів, їх підрозділів і окремих працівників;
- аналіз відповідності функцій системи вищої освіти суспільним потребам;
- створення системи зворотного зв'язку освітян з «клієнтами» (перш за все з організаціями, що працевлаштовують випускників);
- підвищення прозорості діяльності освітніх органів.

Впровадження KPI дозволяє збільшити контроль за діяльністю системи освіти з боку суспільства, оскільки дозволяє збудувати ефективну систему управління, направлену на результат. Результат повинен бути позначений в рамках вимірюваних суспільством цілей, поставлених урядом та суспільством перед освітянами. Впровадження технології KPI дозволяє визначити результативність освітніх структур, їх підрозділів і окремих працівників. Технологія KPI ґрунтується на стратегічній меті системи освіти.

Не дивлячись на те, що процес розробки ключових показників не складний, багато державних структур все одно відчують певні труднощі при їх визначенні у зв'язку з відсутністю достатнього досвіду і практики. Причиною цього може служити той факт, що вони не концентруються на основних чинниках, що впливають на функціонування організації, і не призначають відповідальних осіб для кожного з ключових показників ефективності; для вирішення подібних проблем під час використання методики KPI необхідно враховувати такі правила:

- KPI повинні вимірюватися за однією схемою;
- KPI повинні ґрунтуватися на достовірних даних;
- KPI повинні бути зрозумілими і простими у використанні;
- KPI повинні відповідати тому, що вони вимірюють.

Під час реалізації кадрової технології KPI дуже важливо, щоб показники, які використовуються, були зрозумілі всім співробітникам, що беруть участь в процесі. KPI дозволяє звести уявлення про те, як потрібно функціонувати, зокрема, виконувати проект, до єдиного розуміння, додати цільову спрямованість діяльності співробітників і підрозділів. Загальна для всіх система координат дозволяє орієнтуватися в процесі прийняття і виконання рішень, підвищити ефективність діяльності держустанови і направити зусилля державних службовців на досягнення стратегічної цілі організації.

Отже, якщо перейти до першого етапу розробки KPI, необхідно сформулювати стратегічні цілі. Щоб конкретизувати згідно вимог KPI наявні стратегічні цілі, що встановлено державою перед системою вищої освіти відповідно до вимог суспільства, їх можна сформулювати наступним чином:

- Забезпечення економіки держави кадрами необхідної кваліфікації у достатній кількості
- Забезпечення гідного майбутнього для випускників ВНЗ при умові їх працевлаштування за спеціальністю
- Забезпечення зростання загальної вартості людського потенціалу в Україні за рахунок підвищення кваліфікації населення.

Виходячи з цих цілей, можна виділити наступні показники успішності (що є другим етапом визначення KPI):

- Успішність засвоєння здобувачами вищої освіти матеріалу та здобуття необхідних знань, навичок та вмінь для праці за фахом.
- Успішність заповнення вакантних позицій, що потребують кадрів із вищою освітою.
- Успішність виконання випускниками ВНЗ своїх службових обов'язків на робочих місцях.
- Ступінь задоволення всіх «клієнтів», тобто як самих випускників, так і роботодавців, що надали їм позиції у своїх структурах.

Переходимо до заключного третього етапу формування нефінансових показників. На основі стратегічних цілей та з урахуванням індикаторів успішності, можна запропонувати наступні нефінансові показники для оцінки витрат на підготовку здобувачів вищої освіти (табл. 1).

Для впровадження контролю нефінансових показників KPI у системі освіти необхідно розробити методологію збирання та аналізу окреслених показників, провести первинний статистичний аналіз, визначити нормативи та кількісні цілі, що можуть слугувати відображенням встановленої мети.

Таблиця 1. Система нефінансових ключових показників ефективності для оцінки витрат на підготовку здобувача вищої освіти

Показник	Одиниця виміру	Джерело даних	Мотивація показника
Частка здобувачів, що успішно завершили навчання за напрямом	%	Статистичні дані, що збираються у ВНЗ	Показник характеризує, наскільки запропонована програма, заклад чи вся освітня система здатні забезпечити умови для успішного отримання кваліфікації
Середній рівень засвоєння програми за фаховими дисциплінами	Бали	Статистичні дані, що збираються у ВНЗ	Показник характеризує рівень успішності засвоєння програми, а отже якість підготовки фахівця.
Частка випускників ВНЗ, що працюють за фахом через 1 рік після випуску	%	Статистичні дані, що збираються у ВНЗ та додаткові статистичні дослідження	Показник характеризує, наскільки підготовлені здобувачі за досліджуваною ланкою системи освіти (від окремого факультету до системи вцілому) є конкурентоспроможними на ринку праці
Частка випускників ВНЗ, що працюють за фахом через 5 років після випуску	%	Статистичні дані, що збираються у ВНЗ та додаткові статистичні дослідження	Показник характеризує, чи здатні підготовлені здобувачі за досліджуваною ланкою системи освіти будувати систематичну кар'єру у обраному фаховому напрямку
Рівень задоволення роботодавців рівнем підготовки фахівців	Бали	Опитування роботодавців, що приймають випускників	Показник характеризує реальну якість отриманих студентами навичок, знань та вмінь для виконання реальних задач. Мотивує освітні заклади створювати конкурентоздатні програми, що дають актуальні знання та навички
Рівень задоволення випускників своєю роботою за фахом	Бали	Опитування випускників	Показник дає характеристику стану окремих напрямів навчання.
Середня тривалість праці випускника до першого кар'єрного зростання	Кількість місяців	Опитування роботодавців, що приймають випускників, та самих випускників	Показник демонструє здатність випускників до професійного зростання.
Середня тривалість пошуку спеціаліста	Кількість тижнів	Опитування роботодавців, аналіз відкритих даних щодо працевлаштування	Показник характеризує, наскільки система освіти здатна задовольняти потреби ринку праці та наскільки структура підготовки фахівців відповідає потребам суспільства.

Висновки. Отже, метод ключових показників ефективності є прийнятним для аналізу ефективності витрат на підготовку здобувачів вищої освіти. Існуючі методологічні підходи дають змогу розгорнути систему аналізу ефективності як на макрорівні (аналіз всієї вищої школи), так і на рівні окремих закладів.

Оперуючи розробленою системою нефінансових ключових показників ефективності для оцінки витрат на підготовку здобувача вищої освіти, можна створити збалансований механізм оцінки доцільності витрат. За допомогою розробленої системи показників існує можливість вийти за межі наївної кількісної оцінки показників та досягти реального оцінювання віддачі від інвестицій держави у підготовку кадрів. Однак кожен із запропонованих індикаторів є новим для української системи статистики та потребує розроблення теоретичних, методологічних та технологічних аспектів щодо збирання, накопичення та аналізу даних за цим показником, що і складає перспективи для подальшого дослідження.

Список використаних джерел

1. Розпорядження КМУ «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік» від 03.04.2017 р. № 275-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/275-2017-%D1%80>
2. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25.06.2013 року № 344/2013. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
3. Розпорядження КМУ «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 04.09.2013 р. № 686-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/686-2013-%D1%80>
4. Ключков А. К. КРІ і мотивація персоналу. Полный сборник практических инструментов. Эксмо, 2010. 160 с. ISBN 978-5-699-37901-9.
5. Мейер М. В. Оценка эффективности бизнеса. Москва : Изд-во «Вершина», 2008.
6. Вітлінський В. В., Наконечний С. І., Великоіваненко Г. І. Ризик у менеджменті. Київ : ТОВ «Борисфен-М», 1996. 336 с.

7. Дерлоу Д. Ключові управлінські рішення. Технологія прийняття рішень: пер. з англ. Київ : Всеуито, Наукова думка, 2001. 242 с. (Сер. «Усе про менеджмент»).
8. Литягин А. А. Реальное целевое управление. Практика реального внедрения и использования GOALтехнологии А. Литягина. Москва: Альпина Паблишерз, 2010. 352 с. ISBN 978-5-9614-1071-6.
9. Introducing KPI in government sector. Possible futures for HR functions. David Owens and Anne Keegan, 2008.

References

1. Rozporyadzhennya KМУ «Pro zatverdzhennya seredn'ostrokovoho planu priorytetnykh diy Uryadu do 2020 roku ta planu priorytetnykh diy Uryadu na 2017 rik» vid 03.04.2017 r. № 275-r [The CMU Resolution «On Approval of the Medium-term Plan for Priority Actions of the Government by 2020 and the Plan of Priority Actions of the Government for 2017» dated April 3, 2017 No. 275-p.] URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/275-2017-%D1%80> [in Ukr.].
2. Ukaz Prezidenta Ukrayiny «Pro Natsional'nu stratehiyu rozvytku osvity v Ukrayini na period do 2021 roku» vid 25.06.2013 roku № 344/2013 [Decree of the President of Ukraine «On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021» dated June 25, 2013, No. 344/2013] URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> [in Ukr.].
3. Rozporyadzhennya KМУ «Pro zatverdzhennya planu zakhodiv z realizatsiyi Natsional'noyi stratehiyi rozvytku osvity v Ukrayini na period do 2021 roku» vid 04.09.2013 r. № 686-r. [Resolution of the CMU «On Approval of the Plan of Measures for the Implementation of the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021» dated 04.09.2013 No. 686-p] URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/686-2013-%D1%80> [in Ukr.].
4. Klochkov A. K. (2010). KPI y motyvatsyya personala. Polnyy sbornik prakticheskikh ynsumentov [KPI and staff motivation. A complete collection of practical tools]. Eksmo, ISBN 978-5-699-37901-9 [in Ukr.].
5. Meyer M. V. (2008). Otsinka efektyvnosti biznesu [Business Performance Assessment]. per. z anhl. Moscow : Izd-vo «Vershyna», [in Rus.].
6. Vitlins'ky V. V., Nakonechnyy S. I. & Velykoivanenko H. I. (1996). Ryzyk u menedzhmenti [Risk in management] Kyiv : TOV «Borysfen-M», 1996. [in Ukr.].
7. Derlou D. (2001). Klyuchovi upravlins'ki rishennya. Tekhnolohiya pryynyattya rishen' [Key management decisions. Technology of decision making: per. from english] Kyiv : Vseuvyto, Naukova dumka (Ser. «Use pro menedzhment») [in Ukr.].
8. Lytyahyn A. A. (2010). Real'noe tselevoe upravlenye. Praktyka real'noho vnedrenyya y yspol'zovanyya GOALtekhnologiy A. Lytyahyna [Real target management. The practice of real introduction and use of GOAL technologies A. Lityagin]. Moscow : Al'pyna Pablysherz, ISBN 978-5-9614-1071-6, [in Rus.].
9. David Owens and Anne Keegan (2008). Introducing KPI in government sector. Possible futures for HR functions., [in Eng.].

ДАНИ ПРО АВТОРА

Козоріз Любов Олександрівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Центру наукових фінансово-економічних експертиз
ДННУ «Академія фінансового управління».
e-mail: 654luba159@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Козориз Любовь Александровна, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник Центра научных финансово-экономических экспертиз.
ГУНО «Академия финансового управления»
e-mail: 654luba159@ukr.net

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Kozoriz Liubov Oleksandrivna, PhD of Economics, senior research fellow of the Center of Scientific Financial Economical Expertise
SESU «Academy of Financial Management»
e-mail: 654luba159@ukr.net

УДК 332.12.

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-14-22>

ИННОВАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ РЕГИОНОВ ВЫШЕГРАДСКОЙ ГРУППЫ

Мариуш Чупич

Объект исследования. Основная цель анализа – определить инновационный потенциал и уровень в регионах Вышеградской группы, через 25 лет после начала экономических преобразований. Контрольной точкой в анализе является Европейский союз и его средние значения с точки зрения выбранных показателей, характеризующих инновации.

Методи, які використовувалися в ході дослідження. В аналізі використовувалися два методи. В теоретичній частині використовується метод дослідження літератури. В емпіричній частині – порівняльний метод, в рамках якого наведено порівняння окремих показників інноваційного потенціалу держав Вишеградської Групи з середніми по Європейському Союзу показниками.

Результати дослідження. Інновації та інноваційність більше не пов'язані виключно з економічною діяльністю. Вони також співвідносяться з державним управлінням і людськими відносинами. Інноваційність регіону є складовою частиною інновацій всіх одиниць, діючих на даній території, і визначає досягнення конкурентних переваг.

Вишеградська Група була сформована в початку 1990-х років. Він об'єднує сусідні країни Центральної і Східної Європи, які одночасно почали економічну трансформацію.

Інноваційний потенціал регіонів Вишеградської Групи низький в порівнянні з середнім по ЄС. Що ще гірше, в останні роки відставання по багатьох елементах цього потенціалу погіршилося. Як приклад можна привести такі показники, як витрати підприємств на дослідження і розробки, участь в освіті на протязі всієї життя, або зайнятість у високотехнологічному секторі. Одним з небагатьох потенціалів, які можуть визначити економічну конкурентоспроможність групи V4 в майбутньому, є людський капітал і високий рівень освіти в суспільстві. В результаті аналізу також з'ясувалося, що серед країн Вишеградської Групи інноваційний потенціал найбільш зосереджений в Чеському і Угорському регіонах. Це було також відображено в сумарному рейтингу інноваційності. Що також важливо, відносно високий рівень інноваційного потенціалу характерний для столичних регіонів, які характеризуються високим рівнем підприємництва, більш високим рівнем освіти і більш активної науково-дослідницькою діяльністю підприємств.

Область застосування результатів: державні агентства з підтримки інновацій, органи місцевого самоврядування, які відповідають за регіональні інновації, підприємці.

Висновки. Інноваційність сьогодні розглядається як ключовий фактор конкурентоспроможності країн і регіонів. Низький інноваційний потенціал регіонів Вишеградської групи впливає на їх слабе економічне положення в порівнянні з більш розвинутими країнами. Тому дуже важливо, щоб влади підтримували окремі елементи цього потенціалу, особливо університетське освіту.

Ключові слова: інновації, інноваційний потенціал, Вишеградська Група, регіональні інновації.

ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕГІОНІВ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

Маріуш Чупіч

Об'єкт дослідження. Основна мета аналізу - визначити інноваційний потенціал і рівень в регіонах Вишеградської групи, через 25 років після початку економічних перетворень. Контрольною точкою в аналізі є Європейський союз і його середні значення з точки зору обраних показників, що характеризують інновації.

Методи, які використовувалися в ході дослідження. В аналізі використовувалися два методи. В теоретичній частині використовується метод дослідження літератури. В емпіричній частині - порівняльний метод, в рамках якого наведено порівняння окремих показників інноваційного потенціалу держав Вишеградської Групи з середніми по Європейському Союзу показниками.

Результати дослідження. Інновації та інноваційність більше не пов'язані виключно з економічною діяльністю. Вони також співвідносяться з державним управлінням і людськими відносинами. Інноваційність регіону є складовою частиною інновацій всіх одиниць, що діють на даній території, і визначає досягнення конкурентних переваг.

Вишеградська Група була сформована в початку 1990-х років. Він об'єднує сусідні країни Центральної і Східної Європи, які одночасно почали економічну трансформацію.

Інноваційний потенціал регіонів Вишеградської Групи низький в порівнянні з середнім по ЄС. Що ще гірше, в останні роки відставання з багатьох елементів цього потенціалу погіршилося. Як приклад можна привести такі показники, як витрати підприємств на дослідження і розробки, участь в освіті на протязі усього життя, або зайнятість у високотехнологічному секторі. Одним з небагатьох потенціалів, які можуть визначити економічну конкурентоспроможність групи V4 в майбутньому, є людський капітал і високий рівень освіти в суспільстві. В результаті аналізу також з'ясувалося, що серед країн Вишеградської Групи інноваційний потенціал найбільш зосереджений в Чеському і Угорському регіонах. Це було також відображено в сумарному рейтингу інноваційності. Що також важливо, відносно високий рівень інноваційного потенціалу характерний для столичних регіонів, які характеризуються високим рівнем підприємництва, більш високим рівнем освіти і більш активної науково-дослідницькою діяльністю підприємств.

Область застосування результатів: державні агентства з підтримки інновацій, органи місцевого самоврядування, які відповідають за регіональні інновації, підприємці.

Висновки. Інноваційність сьогодні розглядається як ключовий фактор конкурентоспроможності країн і регіонів. Низький інноваційний потенціал регіонів Вишеградської групи впливає на їх слабе економічне становище в порівнянні з більш розвиненими країнами. Тому вкрай важливо, щоб влада підтримувала окремі елементи цього потенціалу, особливо університетську освіту.

Ключові слова: інновації, інноваційний потенціал, Вишеградська Група, регіональні інновації.

THE INNOVATIVE POTENTIAL OF THE VISEGRAD GROUP REGIONS

Mariusz Czupich

Object of research. The main aim of analysis is to determine the innovation potential and the level in the Visegrad Group regions, 25 years after the start of economic transformation. The reference point in the analysis is the European Union and its average values in terms of selected innovation indicators.

Methods which were used in the course of the research. Two methods were used in the analysis. The theoretical part uses a method of literature studies. In the empirical part - a comparative method, which used the comparison of the Visegrad Group states and the average for the entire EU, in the scope of selected indicators of innovation potential.

Results of a research. Innovation and innovativeness are no longer exclusively associated with economic activity. They also refer to public management and human attitudes. Innovativeness of the region is a component of innovation of all units operating in a given territory and determines the achievement of competitive advantage.

The Visegrad Group was formed in the early 1990s. It clusters neighboring countries of Central and Eastern Europe, which began economic transformation at the same time.

The innovative potential of the Visegrad Group regions is low, comparing to the EU average. What is worse, in recent years the distance in many elements of this potential has deepened. As an example are such indicators as: expenditures of enterprises on research and development, participation in lifelong learning, or employment in the high-tech sector. One of the few potentials that can determine the economics competitiveness of V4 group, in the future, is human capital and a high level of education in society. As a result of the analysis, it also turned out that among the Visegrad Group countries, the most innovative potential lies in the Czech and Hungarian regions. This was also reflected in the summary ranking of innovativeness. What is also important, relatively high level of innovation potential of the capital regions, which are characterized by high entrepreneurship, higher level of education and higher research and development activity of enterprises.

Range of application of results: government agencies supporting innovation, local government units responsible for regional innovation, entrepreneurs.

Conclusions. Innovativeness is considered today as a key determinant of the countries and regions competitiveness. The low innovation potential of the Visegrad Group regions affects their weak economic position in relation to more developed countries. Therefore, it is crucial that the authorities should support individual elements of this potential, especially university education.

Key words: innovation, innovative potential, Visegrad Group, regional innovation.

Introduction. The establishment of the so-called 'Visegrad Triangle' covering three Central European countries - Poland, Czechoslovakia and Hungary took place on February 15, 1991. After the dissolution of Czechoslovakia, on January 1, 1993 the Czech Republic and Slovakia became independent members of this group. At the same time, it changed its name to the Visegrad Group. The purpose of this group, referred to as 'V4', was advancing political and economic cooperation focused on the development of democracy and the free market. The group intended to transform and include its member states into the European Union and NATO. The first joint venture of the group was the establishment of the Central European Free Trade Agreement (CEFTA) in 1992. Within this organization, the principles of gradual liberalization of trade as well as the scope and stages of mutual integration ties were defined. Factors that were conducive to tightening this cooperation were the following [1, p.18]:

- territorial proximity;
- a network of transport and commercial links;
- convergence of the directions of system transformation - building a free market in place of a centrally planned economy;
- sharing similar macroeconomic problems;
- correlation of interests in the technical and economic sphere;
- the support of Western countries, which perceived this kind of regional cooperation as a valuable test of cooperation skills of former socialist states.

CEFTA was later joined by other countries from the Central and Eastern Europe region, such as, for instance, Albania, Macedonia, Moldova, Serbia and Kosovo, Montenegro. The V4 countries, after being included in the structures of the European Union, ceased to be members of CEFTA. The initiative of the integration agreement influenced positively the deepening of trade relations and the development of common mechanisms intended to coordinate activities.

At present the V4 Group is a platform for exchanging experience and economic cooperation. The significant elements of mutual relations include military and energy security, transport infrastructure, agriculture, regional development, culture, education, and sport.

Exemplary neighbourhood projects include taking a common stance on the EU climate and energy policy framework up to 2030 and the Region Security Support Program 2022 regarding the deepening of political-military and industrial relations with the Baltic States (Lithuania, Latvia, Estonia) and Romania and Bulgaria [2, p.7].

It is worth adding that due to the similar level of economic development, geographical location, common history and values, the V4 countries have convergent interests in terms of policies and decisions taken in the European Union [3, p.30]. This applies in particular to policies that involve redistribution of income, *i.e.* cohesion and agricultural policies, of which the Visegrad Group countries are beneficiaries. All this makes further cooperation on the forum of the European Union much sought after by the interested parties.

The Visegrad Group countries are an attractive place to locate foreign investments. It is related to low labour costs in comparison with Western Europe and a high level of qualifications of employees. Labour costs are 2-3 times lower than the EU average (see Table 1). An additional advantage of the countries in question is a large absorptive market of almost 64 million people, which is approximately 12.5% of the entire Community (2017).

Table 1. Basic demographic and economic information on the Visegrad Group

Country	Population, 2017, millions	Hourly labour costs*, euro	GDP per capita in PPS, EU 28 = 100, 2016	Unemployment rate, 2017	Services employment in % of total employment	R&D expenditure, all sectors, percentage of GDP, 2016
UE 28	511,52	26,8	100	7,6	73,1	2,03
Czech Republic	10,57	11,3	88	2,9	59,9	1,68
Hungary	9,79	9,1	67	4,2	65,8	1,21
Poland	37,97	9,4	68	4,9	58,3	0,97
Slovakia	5,43	11,1	77	8,1	65,6	0,79

* Labour cost (compensation of employees plus taxes minus subsidies); Industry, construction and services (except public administration, defense, compulsory social security).

Source: author's elaboration on the basis of Eurostat [<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>].

Despite the fact that the V4 countries have not yet reached the EU average in terms of GDP per capita (the Czech Republic is closest to this level), their labour markets appear to be quite balanced. In 2017 the unemployment rate only in Slovakia was slightly higher than the EU average. The employment structure in the countries in question is still not characteristic of service-based economies, although the sector in Hungary and Slovakia offered employment to about 66% of all employees.

The level of innovativeness of the economies of the V4 countries, measured by expenditure on R&D, was lower than the average in the EU28. The Czech Republic and Hungary noted the best results in this respect.

Innovation is seen as a key factor of competitiveness. In the globalized world, the business offer should reflect the growing needs of customers. Therefore, it is necessary to take innovative risk in the form of work performed on the development of new products and services. The innovative process requires also many other elements, such as, for example, knowledge, competences, support of authorities, business support institutions, or financial expenditures. From this point of view, the innovative potential of the V4 Group becomes particularly interesting, especially in the regional cross-section, which allows local centres of innovation and peripheries to be identified.

The research objective of this article is to determine the innovative potential of the Visegrad Group countries at the regional level. The introduction of this article presents basic information about the establishment and objectives of the Visegrad Group. Next, the theoretical aspects of the region's innovativeness are presented. In the empirical part, the comparative method is used to diagnose the innovative potential of the regions. The selected indices derived from Eurostat resources were compiled with reference to the average level for the EU28, the EU15, and for the euro area. Specific data come from the years 2012-2016. In order to illustrate the changes that occurred at the level of individual indicators, their dynamics was calculated for the period starting from 2004, this is the year in which the countries discussed joined the European Union.

An additional element in this part of the article is a summary of the results of the Regional Innovation Scoreboard published in 2017 by the European Commission. The scoreboard ranks the European regions according to the synthetic index of innovation. The results obtained by the regions of the Visegrad Group countries were compared with the average EU level. The article ends with a summary containing the most important conclusions that were drawn from the analysis performed.

I. Theoretical aspects of the region's innovativeness

Growing expectations of customers influence improvement of products and services, not only commercial, but also public, provided by local and regional authorities. Therefore, the concept of innovation and innovativeness gains in importance not only in the analysis of economic units but also spatial ones. Today, it is emphasized that innovations on socio-economic processes in a given territory is significant. In addition to innovation, attention is also paid to knowledge and networks as key elements conditioning the achievement of competitive advantage of the region. This is reflected in the theories of regional development created in recent years, such as: learning region [4] or regional innovation system [5].

Innovativeness of the region means a set of interrelated features shaping the ability of the regional socio-economic system to change, including reforms and innovative solutions that lead to improvement of the efficiency of the regional economy and raise the standard of living of the local population [6]. The innovation of the region is

determined by the innovativeness of units included in the regional system. Therefore, the determination of the level of innovation in the region is related to the innovativeness of enterprises located in the region, the level of social and human capital, entrepreneurship of public authorities in the region and the research and development potential. The complex nature of the region's innovation results from the fact that innovation is a process in which various institutions and organizations are involved (including technology parks, incubators, regional authorities, business environment institutions, banks and others). Innovation is the result of cooperation of all these units, therefore the region's innovation is defined as «the ability of the entire social, economic and institutional system to create, absorb and spread innovation» [7]

It is necessary to emphasize the important role of regional authorities. They should affect the majority of elements to increase in the level of innovativeness of the entire region. Therefore, the subject of their interest should be human resources in offices, enterprises, the quality of functioning of research, scientific and business-related institutions, including high-tech. Regional authorities should be the moderator of creating a knowledge-based economy. Impact instruments include: legal and tax regulations, spatial development plans, financial support instruments, including funds from the European Union, regional institutions supporting entrepreneurship and innovation, investor service offices, and infrastructure investments. Only active regional authorities can contribute to improving regional competitiveness and gaining advantage over other regions. This is the way to create the attractiveness of a given territory for residents, investors and tourists.

II. Comparative analysis of innovative potential of the Visegrad Group regions

The study of innovative potential covered a total of 35 regions of the V4 Group countries: eight from the Czech Republic, seven from Hungary, sixteen from Poland, and four from Slovakia.

Innovation of regions is a derivative of multiple factors. Therefore, many proposals have been with regard to methods of analysis of this phenomenon. One of them is research and development activity determined by private expenditure on R&D in relation to gross domestic product. In 2015 this expenditure in the EU28 and the euro area on average amounted to over 1.3% of GDP (see Table 2). This level was exceeded in two Czech regions - *Střední Čechy* (1.6% of GDP) and *Jihovýchod* (1.53% of GDP) and in one Hungarian, including the capital city of the country (Budapest) - *Közép-Magyarország* (1.41% of GDP). It is worth distinguishing two further regions: the Czech *Severovýchod* and the Hungarian *Dél-Alföld*, where the expenditure of private enterprises reached over 1% of GDP. Out of Poland's regions, the poorly developed *podkarpackie* province belonging to the so-called 'eastern wall' of the country is noteworthy.

It recorded the highest rate among all of the Polish regions (0.96% of GDP). It is related to the functioning of the 'Aviation Valley' cluster in that area, which brings together about 160 enterprises involved in the production of helicopters and planes. These are highly innovative industries that require implementing new solutions.

The literature on the subject emphasizes that private R&D spending is much more effective than public spending. The willingness to take risks related to the work on inventions is not a strong side of the business environment in the V4 countries. It is enough to mention that in several Polish and Slovak regions the discussed expenditure was at an alarmingly low level oscillating around 0.1% of GDP. What is worse, in 2004-2015 only five Polish regions partially made up for this lagging behind the EU average. In other cases, the differences deepened even more. The changes in the level of spending in the Czech Republic and Hungary are slightly more optimistic. In the former country, as many as five out of eight regions noted improvement on a larger scale than the EU average (0.20 percentage point). In the latter, there were six such regions (out of the total of seven). This means that entrepreneurs from these countries focus their activities on new products and services to a greater extent than in the case of Poland and Slovakia. This demonstrates their greater propensity to take risks and build their competitiveness based on new technological solutions.

In the knowledge-based economy, the basic growth factor is human capital. It is identified with experience, knowledge, and competences that are characteristic of individual people. Thus, the level of human capital can be shaped within the education process. Therefore, when analysing regions' innovation, it is necessary to take into account the society's involvement in the process of acquiring new skills and knowledge.

Across the entire EU and the EU15 countries, the average share of the population with higher education was around 40% in 2016. It turns out that inhabitants of the Visegrad Group regions were characterized by a relatively high level of education. This applies especially to Polish regions where only four out of sixteen provinces (the *lubuskie*, *opolskie*, *kujawsko-pomorskie*, *warmińsko-mazurskie* provinces) recorded a slightly lower level than the aforementioned average. Noteworthy is the *mazowieckie* province, where over 57% of the population had higher education. In the other countries, these were primarily the regions with capital cities that exceeded significantly the EU average. Interesting conclusions can be drawn from the performed analysis of the dynamics of the level of education. In the years 2004-2016 in all V4 regions, the growth rate of people with higher education was higher than in the EU15. In some regions, such as, for instance, the Czech *Jihovýchod*, the Polish *mazowieckie* and *pomorskie* provinces, the increase was almost three times higher than in the aforementioned EU15. This means that in Central and Eastern Europe, much attention is paid to education and that in the last several years the educational gap separating them from Western Europe has been reduced significantly. However, the quality of education remains problematic. The number of university diplomas awarded is not tantamount to the level of knowledge and skills possessed. This could be proved even by low labour productivity in the CEE countries.

Table 2. Selected indicators of the innovation potential of the Visegrad Group regions

Region/country	R&D expenditures in the business sector, % of GDP		Percentage population aged 30-34 having completed tertiary education		Percentage population aged 25-64 participating in lifelong learning		Employment in high tech manufacturing and knowledge-intensive high tech services, % of total employment		Scientists and engineers, % of total population		EPO patent applications per million inhabitants
	2015	Change in 2004-2015, in percentage points	2016	Change in 2004-2016, in percentage points	2016	Change in 2004-2016, in percentage points	2016	Change in 2004-2016, in percentage points	2016	Change in 2004-2016, in percentage points	Average form the years 2004-2012
European Union (28 countries)	1,31	0,20	39,1	12,2	10,8	1,7	4,0	-0,3	4,5	1,9	114,410
European Union (15 countries)	1,37	0,25	39,6	10,1	12,5	1,9	4,1	-0,5	4,7	1,8	141,893
	Euro zone										Euro zone
Czech Republic	1,05	0,33	32,8	20,1	8,8	3,0	4,7	0,3	4,1	2,1	17,098
Praha	1	0,26	56,1	25,9	8,7	-2,5	9,7	1,4	8,4	3,9	30,940
Střední Čechy	1,6	-0,29	26,8	16,6	8,4	4,2	4,6	0,9	3,7	1,8	16,730
Jihozápad	0,98	0,60	24,3	15,3	9,0	4,5	3,9	-0,5	3,3	1,6	9,752
Severozápad	0,31	0,12	20,8	15,2	7,9	3,1	2,0	-1,1	2,0	0,6	6,322
Severovýchod	1,04	0,32	26,2	16,9	8,4	3,4	4,2	-0,7	3,4	1,8	20,666
Jihovýchod	1,53	0,95	40,5	26,7	9,6	3,2	5,0	0,5	4,7	2,6	19,597
Střední Morava	0,82	0,29	28,4	16,2	7,2	2,3	4,3	1,0	3,2	1,7	14,258
Moravskoslezsko	0,76	0,18	29,7	18,3	10,8	6,1	3,2	1,1	3,4	2,1	8,471
Hungary	1	0,65	33,0	14,5	6,3	2,3	5,1	-0,5	5,2	1,1	18,112
Közép-Magyarország	1,41	0,85	45,7	16,1	7,9	1,9	8,6	1,4	8,7	2,0	40,047
Közép-Dunántúl	0,73	0,50	25,0	11,5	7,5	3,7	3,5	-3,6	3,9	0,5	7,798
Nyugat-Dunántúl	0,45	0,25	26,6	11,5	4,6	1,5	4,2	-1,8	4,3	1,9	7,797
Dél-Dunántúl	0,16	0,09	28,7	14,8	4,8	1,2	2,8	-1,4	3,1	-0,6	7,013
Észak-Magyarország	0,41	0,31	26,3	14,9	4,2	0,8	4,9	-0,9	3,4	1,0	6,754
Észak-Alföld	0,8	0,50	24,8	12,8	6,3	3,5	3,6	-0,2	2,9	0,1	7,389
Dél-Alföld	1,24	1,10	26,6	10,1	5,9	3,0	2,0	-0,5	4,0	1,0	13,039
Poland	0,47	0,31	44,6	24,2	3,7	-1,3	2,9	0,3	6,7	4,0	6,852
Łódzkie	0,27	0,16	46,4	27,9	2,8	-2,3	2,9	0,8	5,7	3,4	9,638
Mazowieckie	0,75	0,43	57,0	28,0	5,8	0,1	5,4	0,4	8,0	3,7	11,666
Małopolskie	0,66	0,43	45,9	26,8	3,8	-0,5	3,6	1,2	7,5	4,8	11,586
Ślaskie	0,33	0,23	42,5	21,5	3,6	-1,5	2,3	-0,3	7,4	4,4	4,725
Lubelskie	0,26	0,16	41,3	16,2	4,2	-2,0	1,8	-0,7	6,3	4,1	4,245
Podkarpackie	0,96	0,75	41,3	25,7	2,0	-1,4	1,2	-0,4	6,0	3,7	4,360
Świętokrzyskie	0,27*	0,23	46,3	24,6	2,9	-1,2	1*	-0,3**	5,6	3,4	2,865
Podlaskie	0,23*	0,19	45,9	23,8	3,6	-1,5	1,3*	-0,3	5,8	2,9	1,495
Wielkopolskie	0,27	0,15	41,1	24,4	2,4	-2,1	1,9	-0,1	6,1	4,5	5,396
Zachodniopomorskie	0,13*	0,10	43,3	22,4	2,6	-2,8	1,6	-1,2	5,7	2,7	4,133
Lubuskie	0,14*	0,09	35,1	19,4	2,5	-2,4	1,5	0,0	5,2	3,6	9,670
Dolnośląskie	0,49	0,35	41,9	21,5	4,3	-1,8	4,4	2,3	7,8	4,7	7,380
Opolskie	0,14	0,10	36,1	21,6	2,6	-2,2	2,1	-0,7	4,9	3,1	4,270
Kujawsko-Pomorskie	0,3	0,13	36,5	20,6	3,3	-1,9	2,5	-0,3	5,3	3,4	3,746
Warmińsko-Mazurskie	0,06	0,05	34,4	18,2	2,4	-0,8	1,3	-0,3	5,1	2,1	1,259
Pomorskie	0,68	0,53	48,0	28,9	5,5	0,7	3,7	-0,3	7,1	4,8	5,413
Slovakia	0,33	0,08	31,5	18,6	2,9	-1,4	4,1	0,2	3,2	0,9	7,076
Bratislavský kraj	0,49	0,21	51,8	23,3	7,2	-5,1	8,9	2,5	6,7	1,1	21,818
Západné Slovensko	0,35	0,02	29,1	19,5	2,5	-0,5	3,6	0,3	2,6	0,8	5,689
Stredné Slovensko	0,3	0,09	26,5	13,2	2,7	-2,3	3,6	-0,4	2,5	0,4	2,385
Východné Slovensko	0,11	-0,01	29,1	18,6	1,8	-0,1	3,0	-0,2	3,1	1,3	5,091

* 2005; ** 2005-2014

 Source: author's elaboration on the basis of Eurostat (<http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>).

Another indicator that affects significantly regional innovation is participation in lifelong learning¹. The society's activity in acquiring new qualifications is related to entrepreneurial attitudes and openness to updating knowledge.

Unfortunately, the participation of people aged 25-64 in lifelong learning in the Visegrad Group countries was at a low level. Apart from the Czech *Moravskoslezsko*, none of them was equal to the average EU level, which amounted to 10.8% of the population in 2016. The Western European countries concentrated in the EU15 recorded a slightly higher average (12.5%). The best among the analysed regions were the Czech ones, where in 2016

¹ Continuing education is any type of education and training, including primary, secondary, and tertiary education, employee training, qualifications-enhancing training, distance learning, evening courses, self-learning. Continuing education also includes courses in foreign languages, IT, medical, as well as in culture and arts management. Persons participating in lifelong learning include those who during the four weeks preceding the survey participated in one of the aforementioned forms.

participation in lifelong learning was declared from 7.2 up to 10.8% of the population. Hungarian regions were on a slightly lower level oscillating between 4.2 and 7.9%. The lowest levels were noted in Poland and Slovakia, where on average 3.7% and 2.9% of the population declared their activity in acquiring new knowledge.

Negative conclusions can also be drawn from the analysis of changes from 2004-2016. Out of all 35 regions of the V4 Group, as many as 21 of them worsened their result in that period. These were mostly Polish and Slovak regions. The worst one in this respect was the Slovak *Bratislavský kraj*, in which the percentage of population aged 25-64 participating in courses and training fell by more than 5 percentage points. At the same time, the inhabitants of the Czech regions (apart from the *Praha* region) and the Hungarian regions increased their participation in training. The highest progress in this regard was noted in the previously mentioned *Moravskoslezsko*, where in 2016 the number of participants in lifelong learning in relation to the population was by more than six percentage points higher, if compared to 2004.

Another factor affecting the innovation of the region that was examined was employment in the high-tech industry² [8]. Across the European Union, this sector employed on average, about 4% of all employees in 2016. A similar level of employment was noted in the EU15. Out of the analysed regions, over one-third reported a higher level of employment than the EU average. Special consideration was given to the capital regions, where in the most technologically advanced sectors from 5.4 up to 9.7% of all workers found employment. Moreover, the European average was exceeded by most of the Czech and Hungarian regions. Out of the Polish provinces, apart from the *mazowieckie* province, also the *dolnośląskie* province offered a large number of jobs in its innovative sectors (4.4% of the employed). The worst situation in the entire population analysed occurred in the provinces located both in the eastern (the *podlaskie*, *warmińsko-mazurskie*, *świętokrzyskie* provinces) and western (the *lubuskie*, *zachodniopomorskie* provinces) parts of the country.

In the years 2004-2016, the share of high-tech employees in the EU28 and the EU15 decreased by 0.3 and 0.5 percentage points respectively. The declines also affected two-thirds of the analysed regions within the V4 countries. However, this trend did not affect most of the Czech regions, a half of Slovak ones, and individual regions from Poland and Hungary. From this group, it is worth distinguishing Poland's *dolnośląskie* province and Slovakian *Bratislavský kraj*, in which the share of employees in the high-tech sector increased by about 2.5 percentage points.

The innovative activity depends on the quality of human capital. However, the subject of frequent analyses in the literature on the subject is also the quantitative aspect of human resources. This particularly applies to resources involved in highly innovative sectors. This group comprises mainly scientists and engineers. In the EU28 and the EU15 such persons constituted about 4.5% of the population in 2016. Within the Visegrad Group countries, in turn, the largest number of scientists and engineers could be found in the capital regions, where their share in the population ranged from 6.7% in *Bratislavský kraj* up to 8.7% in *Közép-Magyarország*. Interestingly, the EU average was exceeded in all Polish regions. A high share of qualified human resources is related to the educational boom and a relatively high level of education of the society. In the years 2004-2016, the increase in the share of this group in the population was higher than the average for the entire EU and ranged from 2.1 percentage points in the *warmińsko-mazurskie* province up to 4.8 percentage points in the *pomorskie* and *małopolskie* provinces.

A significant criterion for assessing the innovation of countries and regions is the patent activity. The indicator built on the number of new patents can be used as a reliable measure of technological activity. Unfortunately, the high level of education in the society of the Visegrad Group did not translate into the results of innovative activities. When analysing the number of patent applications submitted to the European Patent Office per one million of inhabitants, one can see a huge disproportion between all of the V4 countries and the average for the EU28 and the euro area. In the time period 2004 and 2012 the capital regions, being the best ones in this regard, yearly worked out on average from 11 up to 40 (the *mazowieckie* province) patent applications per one million inhabitants, while in the entire EU it was 114 and in the euro area 141. Even larger differences could be found in other regions. Particularly low patent activity was noted in the Polish and Slovak regions. It can be concluded that there was no correlation between the level of education and the involvement in the commercialization of inventions. Maybe it was so since entrepreneurs from the V4 regions did not seek patent protection internationally as their inventions and products had a local reach only. Another reason for this state of affairs could be the high cost of obtaining patent protection.

In order to deepen the analysis of the V4 group regions, it is worth quoting the latest Regional Innovation Scoreboard 2017 (RIS) published by the European Commission, which ranks 220 European regions into four groups (leader, strong, moderate, and modest innovators) following the synthetic innovation indicator. Moreover, the region, which is close to being promoted to the higher level group, is marked with a plus sign, while if it is close to falling to a lower level group - with a minus sign. The synthetic index is calculated on the basis of a set of 18 variables, such as, for example, innovative SMEs collaborating with others as percentage of SMEs, R&D expenditures in the public sector as percentage of GDP, trademark applications per billion regional GDP.

² High-tech manufacturing sectors include Chemicals, Machinery, Office equipment, Electrical equipment, Telecommunications and related equipment, Precision instruments, Automobiles and Aerospace and other transport. Number of employed persons in the knowledge-intensive services sectors include Water transport, Air transport, Post and telecommunications, Financial intermediation, Insurance and pension funding, Activities auxiliary to financial intermediation, Real estate activities, Renting of machinery and equipment, Computer and related activities, Research and development, and Other business activities (Regional Innovation Scoreboard 2017 – Methodology Report, p. 11 [<http://ec.europa.eu/docsroom/documents/23986>]).

The capital cities of the Czech Republic and Slovakia (*Praha* and *Bratislavský kraj*) ranked the best in the V4 group and were included in the group of strong innovators. Figure 1 shows the RIS results of individual V4 regions in relation to the average for the EU28.

The average result for the EU28 was exceeded slightly by the first of these regions, while the second almost equalled it. For comparison, it should be added that the leader of the entire ranking (Stockholm) reached 165% of the EU average. The strengths of *Praha* and *Bratislavský kraj* included public education, international scientific publications, public spending on R&D, employment in the high-tech sector, and export of high-tech products. The remaining capital regions from Hungary and Poland did not score well in the ranking because they reached approximately 78% and 64% of the EU average, respectively. In terms of countries, the Czech and Slovak regions were also found to be the most innovative. In the moderate + group, there were as many as six Czech regions and one Slovakian, while in the moderate innovators group - one from each country. The lowest level of innovation among the V4 group was found in the Polish provinces, in the vast majority of which achieved a result below half of the EU average, and nine provinces were included in the group of modest innovators. The biggest weaknesses of the Polish regions included a low level of R&D activity among enterprises, lack of high-tech industries as well as low public involvement in acquiring new skills and competences.

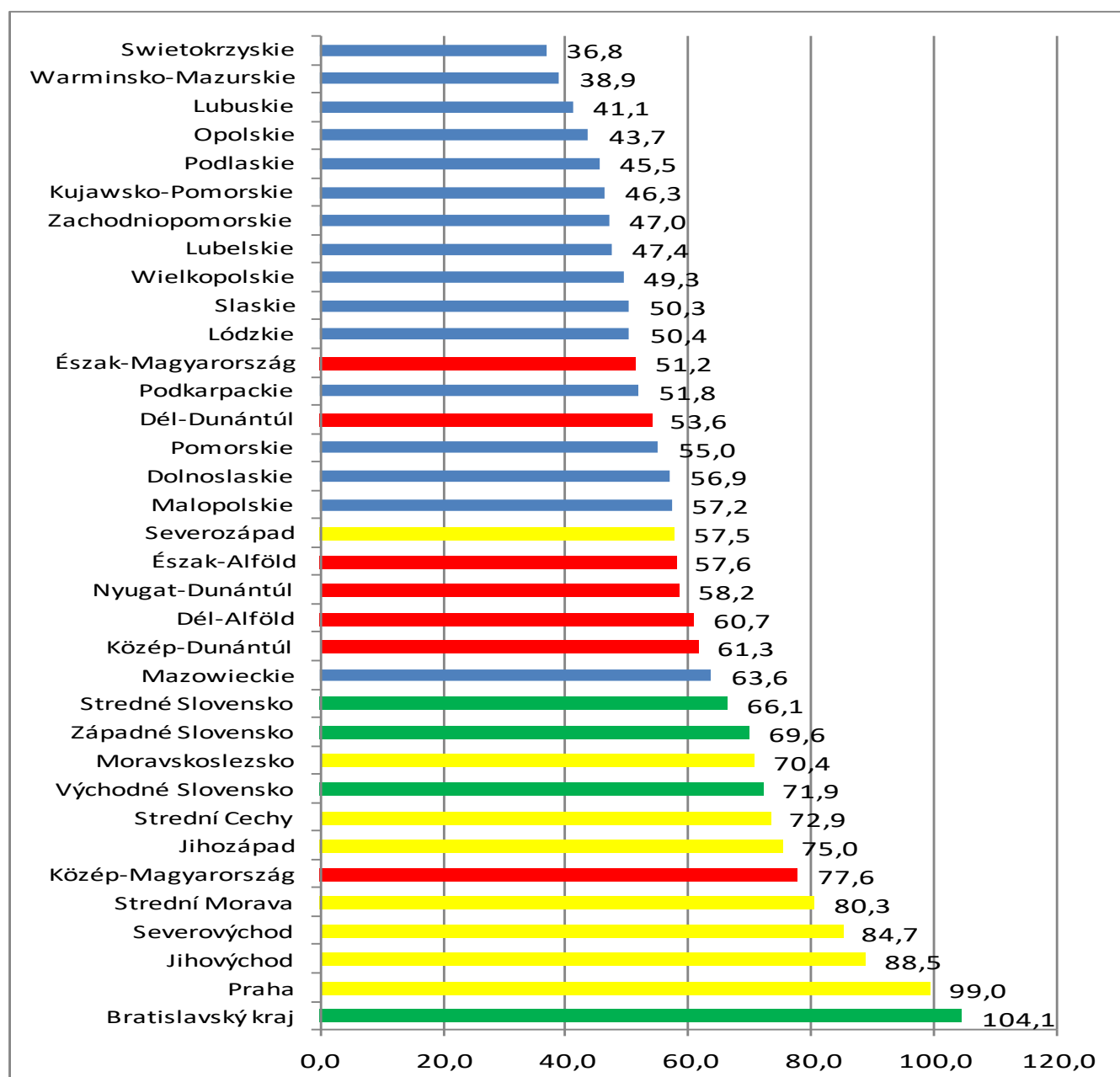

Figure 1. Regional Innovation Scoreboard 2017 – Regions of the Visegrad Group in relation to the average for the EU28

Source: author's elaboration on the basis of European Commission [https://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/regional_en].

Summary

Innovation is one of the basic factors of the region's competitiveness. The involvement of the authorities and the economic environment in the process of creating new products and services is necessary but also insufficient for building the attractiveness of a specific region. The attitudes of the society are also important, especially in the area of raising the level of human capital and the use of new competences and knowledge in research and business institutions.

The innovative potential of the Visegrad Group countries' regions is still found to be low, when compared to the average EU level. This was confirmed by both partial indicators and a summary ranking of innovativeness. The capital regions were distinguished positively, which is related to a higher level of entrepreneurship, the presence of higher education institutions, research institutions, and foreign investments. It is also worth noting that among the V4 countries, the highest rates of innovation potential were achieved by the Czech and Hungarian regions. This concerned, among others, private spending on R&D, lifelong learning, employment in the high-tech sector, and the patent activity.

Nevertheless, it should be emphasized that in many regions of the V4 Group the distance to the average EU level in terms of particular elements of the innovation potential in recent years has increased significantly. The expenditures of enterprises on research and development, participation in lifelong learning, or employment in the high-tech sector can serve as examples. This means a deterioration in the competitiveness of the economies of the countries considered. However, there is certain potential that, when properly used, can reverse the negative tendencies. The strength of the Visegrad Group is human resources and a high level of education of the society. Therefore, it seems that the right direction of improving the innovation policy of the countries discussed should be striving to increase the quality of education, especially in the areas related to science and technology. Taking efforts to improve the quality of human capital may translate into an increase in the efficiency of enterprises and improvement of their technological advancement.

References

1. Czyż A., *Grupa Wyszehradzka – 20 lat współpracy*, «Athenaeum – Polskie Studia Politologiczne», vol. 42, 2014.
2. Świerczek J., *Historia i kierunki rozwoju Grupy Wyszehradzkiej*, «Rynek – Społeczeństwo – Kultura», 1(23), 2017.
3. Kubin T., *Grupa Wyszehradzka – perspektywy dalszej współpracy*, «Athenaeum – Polskie Studia Politologiczne», vol. 42, 2014.
4. Florida R., *Toward the learning region*, «Futures», Vol. 27, No. 5, 1995.
5. Cooke P., Heidenreich M., Braczyk H.-J. (eds.), *Regional Innovation Systems. The Role of Governance in a Globalized World*, Routledge, London, New York 2004.
6. Chądzyński J., Nowakowska A., Przygodzki Z., *Region i jego rozwój w warunkach globalizacji*, Wyd. CeDeWu, Warszawa 2007.
7. Olechnicka A., *Innowacyjność polskich regionów*, [in:] Gorzelak G. (ed.), *Polska regionalna i lokalna w świetle badań EUROREG-u*, WN Scholar, Warszawa 2007.
8. *Regional Innovation Scoreboard 2017 – Methodology Report*, [<http://ec.europa.eu/docsroom/documents/23986>].
9. Eurostat, [<http://ec.europa.eu>].

ДАНІ ПРО АВТОРА

Мариуш Чупич, кандидат економічних наук, доцент кафедри європейської інтеграції та регіональних досліджень, факультет економічних наук і менеджмента, Університет Ніколая Коперника в Торуні, Торунь, Польща.
e-mail: czupich@umk.pl

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Мариуш Чупіч, доктор економічних наук, доцент кафедри європейської інтеграції та регіональних досліджень, факультет економічних наук та менеджменту, Університет Миколи Коперника в Торуні, Торунь, Польща.
e-mail: czupich@umk.pl

INFORMATION ABOUT AUTHOR

Mariusz Czupich, PhD, Assistant professor, Department of European Integration and Regional Studies, Faculty of Economic Sciences and Management, Nicolaus Copernicus University in Toruń, Toruń, Poland.
e-mail: czupich@umk.pl

ВИКЛИКИ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ДЛЯ ПРИРОДНИХ МОНОПОЛІЙ: ЗАЛІЗНИЦІ УКРАЇНИ

Никифорок О.І.

У статті розглядаються підходи до транспортної політики, особливості ліберального підходу та специфіка сучасних процесів лібералізації на ринках перевезень залізничним транспортом в Україні.

Мета дослідження. Розглянути основні виклики, що стоять перед українськими залізницями в контексті лібералізації ринків вантажних перевезень, пасажирських перевезень, локомотивної тяги та лібералізації доступу до інфраструктури..

Завдання дослідження. Основними завданнями є: 1) здійснити аналіз основних підходів до регулювання транспортного сектору на державному рівні; 2) визначити роль держави при здійсненні політики лібералізації; 3) узагальнити розвиток процесів лібералізації на сучасному етапі в секторі залізничного транспорту.

Методи дослідження. У статті використано структурно-логічний, економіко-статистичний, методи порівняльного аналізу, графічний метод.

Результати дослідження. Здійснено аналіз основних підходів до регулювання транспортного сектору на державному рівні. Визначено необхідність поєднання принципів патерналістського та ліберального підходів в комбінованій транспортній політиці. Здійснено історичний огляд процесу реформування залізниць в Україні в контексті теорії етапів життєвого циклу природних монополій. Узагальнено розвиток процесу лібералізації на ринку вантажних перевезень. Здійснено оцінку необхідних інвестицій у транспортний сектор та залізничний транспорт зокрема.

Галузь застосування результатів. Наукові результати можуть бути використані та використовуються Міністерством інфраструктури, що реалізує державну політику у сфері транспорту.

Висновки. Серед двох полярних підходів до транспортної політики, а саме повного невтручання або лібералізації діяльності транспортного сектору та патерналістського підходу, що передбачає жорстке регулювання тарифів та єдину форму власності, комбінований підхід виглядає як альтернатива в сучасних умовах при якій поєднуються принципи ліберального (для комерційної діяльності та тарифів) та патерналістського підходів. Вибір його застосування підтверджується, насамперед, світовою практикою державного управління в транспортному секторі. Розвиток конкурентного середовища у сфері залізничних вантажних перевезень в Україні залежатиме від таких умов: запровадження директив ЄС щодо залізничного транспорту, що прописані в Угоді про асоціацію між ЄС та Україною, підписаною 2014 р.; подальше відділення регульованих та нерегульованих видів діяльності (монопольного сектора від потенційно конкурентного) в організаційному та економічному відношенні. Адже, поки що при фактичному визначенні сфери вантажних перевезень як конкурентного сектора, Укрзалізниця, як власник інфраструктури, користується необмеженими повноваженнями щодо інших суб'єктів підприємництва на цьому ринку. Необхідними є: реорганізація потенційно конкуруючих сегментів; встановлення цивільно-правової відповідальності всіх учасників ринку, а також

умов їхньої взаємодії; приведення інвестиційного процесу у відповідність до вимог ринку; вдосконалення механізму встановлення тарифів на перевезення та прийняття Правил недискримінаційного доступу до інфраструктури.

Ключові слова: життєвий цикл природних монополій, лібералізація, комбінований підхід, залізничний транспорт, ринок вантажних перевезень, модернізація.

ВЫЗОВЫ ЛИБЕРАЛИЗАЦИИ ДЛЯ ЕСТЕСТВЕННЫХ МОНОПОЛИЙ: ЖЕЛЕЗНЫЕ ДОРОГИ УКРАИНЫ

Никифорук Е.И.

В статье рассматриваются подходы к транспортной политике на государственном уровне, особенности либерального подхода и специфика современных процессов либерализации на рынках перевозок железнодорожным транспортом в Украине.

Цель исследования. Рассмотреть основные вызовы, стоящие перед украинским железным дорогам в контексте либерализации рынков грузовых перевозок, пассажирских перевозок, локомотивной тяги и либерализации доступа к инфраструктуре.

Задачи исследования. Основными задачами являются: 1) провести анализ основных подходов к регулированию транспортного сектора на государственном уровне; 2) определить роль государства при осуществлении политики либерализации; 3) обобщить развитие процессов либерализации на современном этапе в секторе железнодорожного транспорта в Украине.

Методы исследования. В статье использованы структурно-логический, экономико-статистический и экономико-математический методы, а также сравнительный анализ, графический метод.

Результаты исследования. Осуществлен анализ основных подходов к регулированию транспортного сектора на государственном уровне. Определена необходимость сочетания принципов патерналистского и либерального подходов в комбинированной транспортной политике. Осуществлен исторический обзор процесса реформирования железных дорог в Украине в контексте теории этапов жизненного цикла естественных монополий. Обобщён опыт развития процесса либерализации на рынке грузовых перевозок. Осуществлена оценка необходимых инвестиций в транспортный сектор и железнодорожный транспорт в частности.

Область применения результатов. Научные результаты могут быть использованы и используются Министерством инфраструктуры, реализующим государственную политику в сфере транспорта.

Выводы. Среди двух полярных подходов к транспортной политике, а именно полного невмешательства или либерализации деятельности транспортного сектора и патерналистского подхода, предполагает жесткое регулирование тарифов и единую форму собственности, комбинированный подход выглядит как альтернатива в современных условиях при которой сочетаются принципы либерального (для коммерческой деятельности и тарифов) и патерналистского подходов. Выбор его применения подтверждается, прежде всего, мировой практикой государственного управления в транспортном секторе. Вместе с тем, развитие конкурентной среды в сфере железнодорожных грузовых перевозок в Украине будет зависеть от следующих факторов: введение директив ЕС по железнодорожному транспорту, которые прописаны в Соглашении об ассоциации между ЕС и Украиной от 2014 г.; последующее отделение регулируемых и нерегулируемых видов деятельности (монопольного сектора от потенциально конкурентного) в организационном и экономическом отношении. Ведь, пока при фактическом определении сферы грузовых перевозок как конкурентного сектора, Укрзалізниця, как владелец инфраструктуры, пользуется неограниченными полномочиями в отношении других субъектов предпринимательства на этом рынке. Необходимы: реорганизация потенциально конкурирующих сегментов; установление гражданско-правовой ответственности всех участников рынка, а также условий их взаимодействия; приведение инвестиционного процесса в соответствие с требованиями рынка; совершенствование механизма установления тарифов на перевозки и принятие Правил недискриминационного доступа к инфраструктуре.

Ключевые слова: жизненный цикл естественных монополий, либерализация, комбинированный подход, железнодорожный транспорт, рынок грузовых перевозок, модернизация.

CHALLENGES OF LIBERALIZATION FOR NATURAL MONOPOLIES: UKRAINIAN RAILWAYS

Nykyforuk O.I.

The article examines the approaches to transport policy at the state level, the particularities of the liberal approach and the specifics of the current liberalization processes in the rail transportation markets in Ukraine.

Purpose of the study. To consider the main challenges facing the Ukrainian railways in the context of liberalization of the freight transportation markets, passenger transportation, locomotive traction and liberalization of access to infrastructure.

Objectives of the study. The main tasks are: 1) to analyze the main approaches to regulation of the transport sector at the state level; 2) determine the role of the state in the implementation of liberalization policies; 3) to generalize the development of the liberalization processes at the present stage in the railway transport sector in Ukraine.

Methods of research. The article uses structural-logical, economic-statistical and economic-mathematical methods, as well as comparative analysis, a graphical method.

Results of the study. The analysis of the main approaches to regulation of the transport sector at the state level has been carried out. The necessity of combining the principles of paternalistic and liberal approaches in the combined transport policy is determined. A historical review of the process of reforming railways in Ukraine in the context of the theory of the stages of the life cycle of natural monopolies is carried out. The experience of development of the process of liberalization in the market of freight traffic is generalized. The necessary investments in the transport sector and railway transport in particular have been assessed.

Scope of application of the results. Scientific results can be used and have been used by the Ministry of Infrastructure, implementing the state policy in the field of transport.

Conclusions. Among the two polar approaches to transport policy, namely full non-interference or liberalization of the transport sector and a paternalistic approach, presupposes strict regulation of tariffs and a uniform form of ownership, the combined approach looks like an alternative in modern conditions, in which the principles of liberal (for commercial activities and tariffs) and paternalistic approaches. The choice of its application is confirmed, first of all, by the world practice of public administration in the transport sector. At the same time, the development of a competitive environment in the field of rail freight traffic in Ukraine will depend on the following factors: the introduction of EU railway directives, which are spelled out in the Association Agreement between the EU and Ukraine of 2014; the subsequent separation of regulated and unregulated activities (the monopoly sector from potentially competitive) in the organizational and economic sense. After all, while the actual definition of the sphere of freight transportation as a competitive sector, Ukrzaliznytsya, as the owner of the infrastructure, enjoys unlimited powers with respect to other business entities in this market. It is necessary: reorganization of potentially competing segments; the establishment of civil liability of all market participants, as well as the conditions for their interaction; bringing the investment process in line with market requirements; improving the mechanism for setting tariffs for transportation and the adoption of the rules for non-discriminatory access to infrastructure.

Key words: life cycle of natural monopolies, liberalization, combined approach, rail transport, freight market, modernization.

JEL R 400

Актуальність. Серед безлічі актуальних проблем в сфері досліджень ринку і державного регулювання економіки питання про доцільність і наслідки лібералізації природно-монопольних структур займає не останнє місце. Основне завдання цього процесу – створення конкурентного ринку і залучення потенційних інвесторів з метою розвитку даного сектора економіки. Лібералізація багатьох видів діяльності, наприклад пасажирських автобусних перевезень у міському і міжміському сполученні на сьогоднішній день в Україні вже повністю завершена, в секторі створено конкурентне середовище. Також завершено реформу монополій в сфері повітряних перевезень, електроенергетики, на базі яких створено ряд незалежних компаній. Проте, майже на початковій стадії знаходиться процес лібералізації діяльності ринків перевезень залізниць України. При розгляді даного питання можна привести досить велику кількість аргументів, які свідчать про необхідність змін у сфері природних монополій, так і безліч доказів проти створення конкурентних відносин в цьому секторі економіки. З одного боку, заходи щодо лібералізації діяльності вертикально інтегрованих компаній, багато з яких є монополістами у своїй галузі, покликані створити на ринку вільну конкуренцію і тим самим привернути в сектор додаткові інвестиції. З іншого боку, не можна не враховувати можливість, наприклад, неконтрольованого зростання цін і тарифів на вироблені цими підприємствами товари та послуги.

Ступінь дослідження даної проблеми. Проблеми лібералізації природних монополій присвятили свої праці як вітчизняні, так і іноземні вчені, такі як Бараш Ю., Богомолова Н., Вовк О., Ейтутіс Г., Ільчук В., Колеснікова Н., Кулаєв Ю., Макаренко М., Пасічник В., Сич Є., Цветов Ю., Чернюк Л. та інші. В якості одного з найбільш повних досліджень стану лібералізації європейських залізничних ринків варто відзначити роботу, проведenu під керівництвом проф., доктора К. Кірхнера Університету ім. Гумбольтів та фірмою IBM на замовлення німецької компанії Дойче Бан АГ «Індекс лібералізації», де узагальнено інструментарій для проведення порівняльного аналізу стадій процесів реформування в країнах Європи в контексті політики лібералізації. Разом з тим для вітчизняних реалій необхідним є моніторинг процесу лібералізації ринків перевезень на залізницях, що обумовлює мету та постановку завдань.

Метою дослідження є розгляд основних викликів, що стоять перед українськими залізницями в контексті лібералізації ринків вантажних перевезень, пасажирських перевезень, локомотивної тяги та лібералізації доступу до інфраструктури.

Завдання дослідження. Основними завданнями є: 1) здійснити аналіз основних підходів до регулювання транспортного сектору на державному рівні; 2) визначити роль держави при здійсненні політики лібералізації; 3) узагальнити розвиток процесів лібералізації на сучасному етапі в секторі залізничного транспорту.

Результати дослідження. Регулювання транспортних ринків на державному рівні підпадає під таку класифікацію:

1. **Ліберальний підхід до регулювання** передбачає мінімальну участь держави у вирішенні питань розвитку і модернізації транспорту (цей підхід мав переважне застосування до 30-х років XX ст. – в епоху винаходів за політики *laissez-faire*, тобто принципу необмеженої свободи підприємництва, при становленні основних видів сучасного транспорту). Основними механізмами його застосування на практиці є *проектне*

фінансування в сфері фінансів, а в керуванні – саморегулювання, тобто держава передає громадським організаціям та приватному сектору свої повноваження щодо регулювання процесів у транспортному секторі¹.

2. **Патерналістський підхід** декларує і забезпечує контроль держави за розвитком транспортної інфраструктури (з 30-х по 70-ті роки ХХ ст. – жорсткий державний контроль за діяльністю транспортних організацій). У сфері модернізації провідна роль надається державним інститутам фінансування.

3. **Комбінований підхід** припускає поєднання державних і приватних інститутів контролю, керування й фінансування залежно від ступеня розвитку конкуренції на транспорті. Основним (проте не єдиним) механізмом проведення модернізації є державно-приватне партнерство.

Ліберальний підхід на сучасному етапі активно лобіюється *асоціаціями транспортних організацій*. Так, наприклад, у сфері повітряного транспорту провідна роль належить Міжнародній організації цивільної авіації (ICAO), питання дерегуляції залізничного транспорту в Європі ініціює Міжнародна торговельна палата (ICC). Ліберальна політика на транспорті спрямована на: 1) дозвіл створювати нові транспортні організації; 2) припинення субсидування та пільгового кредитування; 3) загальне дерегулювання; 4) звільнення тарифів і цін; 5) пом'якшення вимог щодо якості та безпеки; 6) легітимізацію конкурентних стратегій, які раніше вважалися незаконними, наприклад, злиттів і поглинань, вертикальної інтеграції, стратегічних альянсів.

У патерналістському підході держава жорстко регламентує всю діяльність транспорту. Обсяги ресурсів, що спрямовують у транспорт, визначаються політичними процесами за використання адміністративних методів регулювання. Суто специфічні критерії економічної ефективності транспортної інфраструктури не використовуються, тому її модернізація може здійснюватися без урахування потреб споживачів.

В сучасних умовах найбільшого поширення набув комбінований підхід. Активна участь держави у *створенні, розвитку й обслуговуванні транспортної інфраструктури* передбачає виконання трьох основних функцій:

- власника і провайдера транспортної інфраструктури;
- регулятора функціонування транспортної інфраструктури;
- джерела підтримки процесів інвестування та формування необхідних інституціональних умов функціонування транспортної інфраструктури.

У питаннях державної власності стосовно транспортної інфраструктури розрізняють такі два аспекти, як: а) державна власність на транспортну інфраструктуру і б) обслуговування об'єктів транспортної інфраструктури державними або приватними організаціями (контракт на управління).

Щодо першого із аспектів слід зазначити, що в практиці світової економіки приналежність прав власності на транспортну інфраструктуру приватним особам зустрічається надзвичайно рідко, особливо стосовно мереж різних видів транспорту. Одночасно з цим (відносно до загального рівня по галузі) має обмежене застосування і практика обслуговування приватним сектором за договором концесії об'єктів транспортної інфраструктури, що перебувають у державній власності.

Розвиток міжнародних транспортних зв'язків, зміни в структурі економіки, курс України до євроінтеграції, впровадження євродиректив вимагають зміни підходів до моделі залізничного транспорту в Україні, чіткого розмежування потенційно конкурентних сфер діяльності природної монополії та відхід від державного регулювання в конкурентних сегментах ринку.

При цьому дослідники зазначають [1], що Україні вдалося дуже довго відтягувати процес реального реформування залізниць, хоча в більшості країн СНД цей процес було розпочато наприкінці ХХ ст. і результати цього структурного реформування вже можна спостерігати.

Необхідно зазначити, що в ході тривалих наукових дискусій² стосовно напрямів реформування залізничного транспорту в Україні та застосування зарубіжного досвіду було випрацьовано таку концепцію, яка чітко проглядається на схемі етапів життєвого циклу природних монополій (ПМ, до яких належить ПАТ «Укрзалізниця») (рис.1).

На думку вчених, природна монополія – це галузь, що володіє рідкісними невідтворювальними ресурсами або має довгострокові середні витрати, які залежать від масштабів виробництва і досягають мінімуму при обслуговуванні ринку однією фірмою.

¹ Одним із класичних прикладів "чистого" проектного фінансування є проект "Євротунель", що з'єднав Велику Британію з європейським континентом. Це перший випадок реалізації крупного інвестиційного проекту на основі приватного капіталу без залучення державних гарантій. Була створена спеціальна проектна компанія, акціонерний капітал якої в розмірі 10 млрд французьких франків було мобілізовано за рахунок емісії франко-британських цінних паперів.

² Кількість захищених дисертацій, пов'язаних з тематикою реформування на залізничному транспорті, доволі обширна. Назвемо найбільш значимі: Мукмінова Т.А. Удосконалення управління залізничним транспортом України (2002), Макаренко М.В. Організаційно-економічні основи реструктуризації залізничного транспорту України (2004), Череватенко О.М. Економічний механізм трансформації відносин власності на залізничному транспорті в умовах реформування галузі (2008), Бараш Ю.С. Реструктуризація залізничного транспорту України в умовах ринку (2008), Гриценко Н.В. Реформування залізничного транспорту України (2009), Котик В.В. Реформування та реструктуризація структури управління залізничного транспорту України (2010), Нескуба Т.В. Стратегія підприємства залізничного транспорту в умовах реформування галузі (2010), Шевченко С.Ю. Державне регулювання інвестиційної діяльності на залізничному транспорті України в умовах його реформування (2010), Ейтутіс Г.Д. Стратегія реформування залізниць України на основі регіоналізації транспортного обслуговування (2010).

На сьогодні в Україні відбувається формування конкурентного середовища в сфері залізничних вантажних перевезень, тобто спостерігається другий етап життєвого циклу ПМ, коли сфера експлуатації вже перебуває в конкурентному полі, створюються компанії-оператори, які мають власні або орендовані вагони, що використовуються для забезпечення інтересів власних фінансово-виробничих груп або потреб інших вантажовласників. Природна монополія у сфері залізничних перевезень вантажів частково втрачається. Отже, розподіл видів діяльності Укрзалізниці на останньому третьому етапі втрати монополізації може включати:

1. Лібералізацію на ринку вантажних перевезень (власники вагонів, оператори рухомого складу)
2. Лібералізацію на ринку пасажирських перевезень
3. Лібералізацію локомотивної тяги
4. Лібералізацію в сфері володіння та управління інфраструктурою.

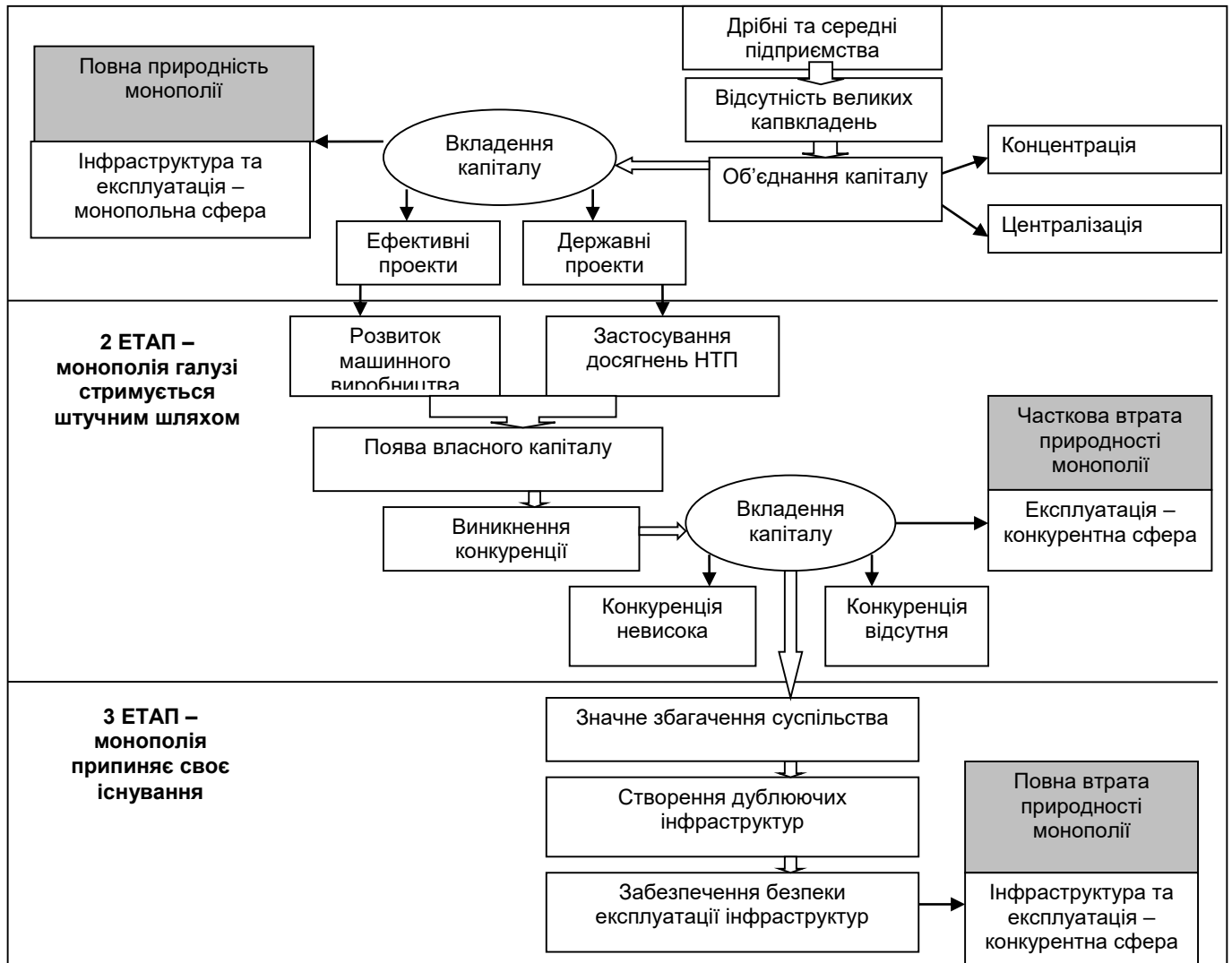

Рисунок 1. Етапи життєвого циклу природних монополій

Джерело: [2].

Важкий шлях процесу структурного реформування та лібералізації залізничного сектору в Україні підтверджується наступними фактами. Так, намагання реформувати залізниці України були зафіксовані у Концепції та Програмі реструктуризації на залізничному транспорті України на 1998–2003 рр., що затверджена рішенням колегії Мінтрансу від 18 червня 1997 року № 14 та 18 серпня 1998 року, а потім через десять років у Державній цільовій програмі реформування залізничного транспорту на 2010–2019 роки, що затверджена Постановою КМУ від 16 грудня 2009 р. № 1390, та викладена в новій редакції Постановою КМУ від 26 жовтня 2011 р. № 1106. Наступним етапом було прийняття Закону України «Про особливості утворення публічного акціонерного товариства залізничного транспорту загального користування» від 23.02.2012 року № 4442-VI (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 49, ст.553). З ухваленням Постанови КМУ від 25.06.2014 р. № 200 «Про утворення публічного акціонерного товариства «Українська залізниця» процес реформування перейшов у дієву фазу, відповідно до якої з 1 грудня 2015 року було утворене ПАТ «Укрзалізниця».

Реформування системи залізничного транспорту наразі є об'єктивною необхідністю і першим кроком на шляху інституціональної адаптації залізничного транспорту України до стандартів ЄС, а також застосування

прозорих ринкових механізмів. Реформування насамперед вимагає якісного удосконалення законодавчої бази і організаційної структури, для чого необхідний системний, комплексний підхід. Доцільним видається надання можливості вийти на ринок залізничних перевезень повноцінним приватним компаніям-операторам (для цього необхідно ввести інститут операторів, ввести правила їх ліцензування, правила доступу до залізних колій та мереж тощо) [3]. Розглянемо окремо наступні сектори залізниць, щодо яких передбачена лібералізація діяльності на третьому етапі реформування природних монополій.

Лібералізація на ринку вантажних перевезень призвела до того, що ПАТ «Укрзалізниця» в даний час вже не займає монопольного становища в оперуванні вантажними вагонами, відповідно транспортний ринок в Україні відкритий для різних операторів. Тим більше, що наразі існуючого в ПАТ «Укрзалізниця» інвентарного парку вистачає для перевезень 37% вантажів, інші - транспортуються в вагонах інших власників і залізниць – рис. 2.

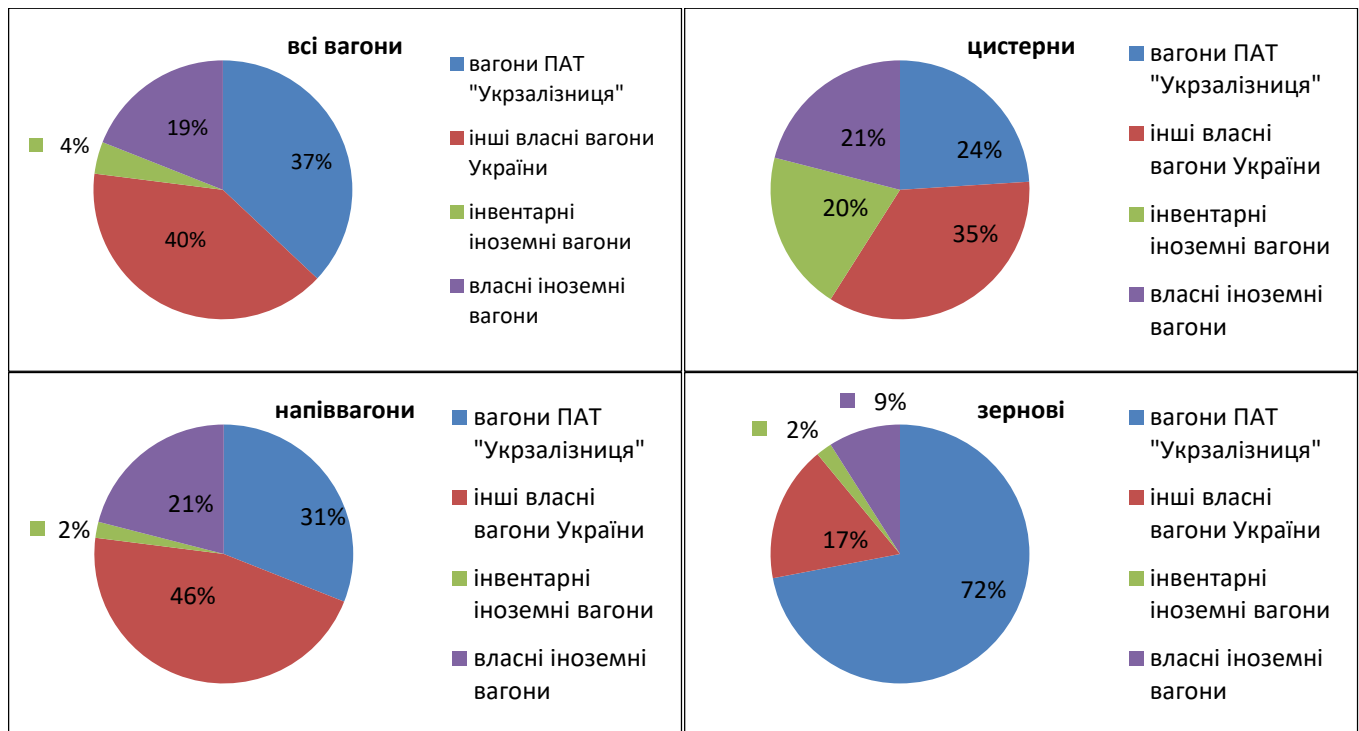

Рисунок 2. Частка перевезень у різних типах вагонів

У цистернах Укрзалізницею перевозиться – 24%, іншими власниками – 35%, а іноземними цистернами (інвентарними і власними) – разом 41%. Вантажі у піввагонах перевозяться в залежності від власності: 31% - Укрзалізницею, 46% - іншими вітчизняними власниками, решта 23% – іноземними. Щодо зернових вантажів, то тут поки що монополію на перевезення тримає Укрзалізниця – 72% інвентарних вагонів й лише 17% інших власників, 11% – іноземних.

Це в свою чергу передбачає зміну тарифів на вантажні перевезення, а саме вагонної складової тарифів, які до 2017 року були державно регульовані. А саме розпорядження КМУ від 1.02.2017 №64 є першим кроком щодо дерегуляції вагонної складової тарифу. Адже державне регулювання тарифів призводило до значного заниження тарифів, таким чином Укрзалізниця дотувала інші сектори економіки – рис. 3.

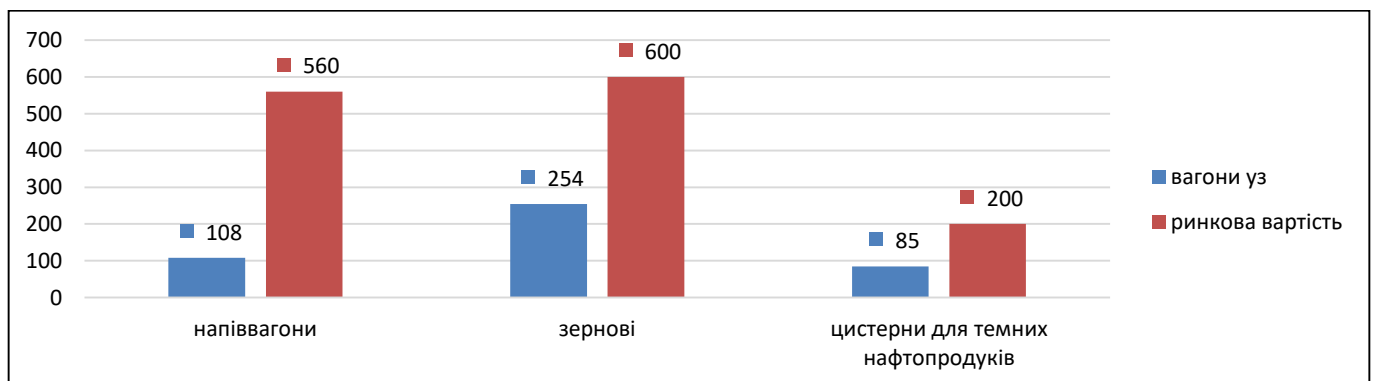

Рисунок 3. Порівняння тарифів за користуваннями вагонами, що належать Укрзалізниці та іншим власникам

Таким чином, на сьогодні плату за користування своїми вагонами оператори встановлюють самі, в залежності від кон'юнктури на ринку. Оскільки інфраструктурна та локомотивна складові тарифу державно регульовані, своєрідним люфтом для операторів є вагонна складова. Окрім цього, поки що в Україні не було створено агентство або нацкомісію з регулювання тарифів на залізницях та не застосовано механізм підвищення тарифів в узгодженні з поліпшенням якості послуг, адже тарифи без урахування якості підвищуються кожного року.

Стосовно лібералізації на ринку пасажирських перевезень, то поки що на цей ринок приватні оператори не зайшли, що пов'язано з забезпеченням беззбитковості пасажирських перевезень, яка досі не досягнута. У зв'язку з чим, не розвивається залізничне пасажирське машинобудування.

Лібералізація в сегменті локомотивної тяги, також є справою майбутнього, адже поки що в нас не набув розвитку інститут приватної власності в сегменті магістральних локомотивів та не розроблено правила недискримінаційного розподілу пропускної спроможності на залізничній інфраструктурі.

Загалом, технічний стан залізничного транспорту України не дивлячись на значну зношеність основних засобів є досить потужним, за довжиною залізниць Україна займає третє місце після Німеччини і Франції, за показниками операційної продуктивності залізниць, в рейтингу країн Міжнародного союзу залізниць Україна має високе четверте місце [4, 5].

Необхідно зазначити що, у порівнянні з європейською, транспортна система України виглядає дзеркально протилежною. Зокрема, на відміну від європейської, де домінує автомобільний транспорт, вітчизняна транспортна система характеризується розширеною часткою залізниць в загальній структурі вантажообороту та меншою роллю інших видів транспорту (рис. 4).

Такі пропорції обумовлені наступними поясненнями, так залізниці України належать до «простору 1520», 90% перевезень по якому здійснюється трьома країнами: РФ, Україною та Казахстаном, на відміну від загальноєвропейського простору, де домінують колії з шириною 1435 мм.

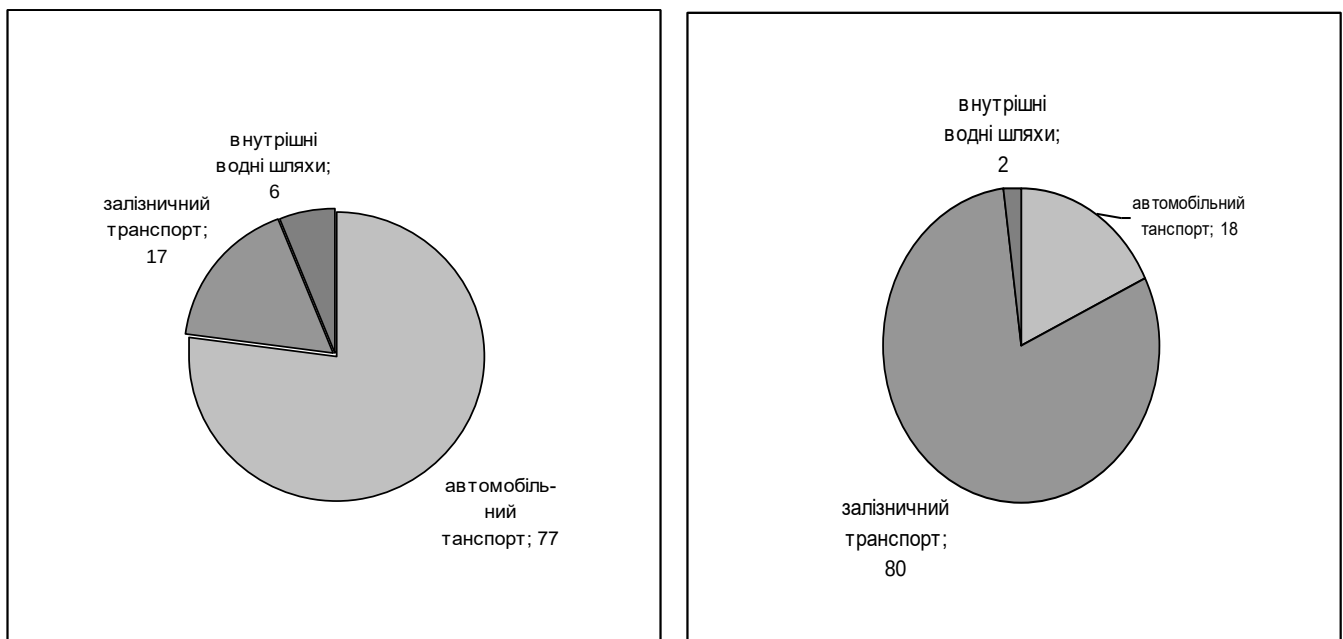

Рисунок 4 Порівняльна характеристика вантажообороту за видами транспортування ЄС (середнє значення за 27 країнами) та України, 2014 р., %

Джерело: складено автором.

Важка модель залізничного транспорту України дозволяє мати більші показники продуктивності вантажних перевезень, де домінують насипні й навалювальні вантажі, які за технологічною специфікою оптимально транспортувати залізничним транспортом. Основні клієнти Укрзалізниці (УЗ) – це передусім металургійні, вугільні, гірничі, аграрні, машинобудівні підприємства, як правило, транспортують свою продукцію великими партіями, що в межах країни за відсутності облаштованої та зручної системи водних шляхів та автомагістралей раціонально організовувати за допомогою залізниць. Залізничний транспорт є порівняно дешевим способом транспортування вантажів, через стримуванням Урядом України тарифів на перевезення Укрзалізницею та обмеженням розвитку потенціалу річкового транспорту через наявність значних бюрократичних перешкод, неадекватну тарифну політику та відсутність стратегії виведення галузі з кризи.

Щільність залізниць України наближається до середньої і складає 37,2 км на 1000 км кв. Сегментація країн за рівнем ВВП на душу населення (по паритету купівельної спроможності, в дол. США) та щільністю залізниць в обстеженні, проведеному нами, показує, що Україна попадає у 4-й квадрат з низьким рівнем ВВП та щільністю, що наближається до середньої – рис. 5, 6.

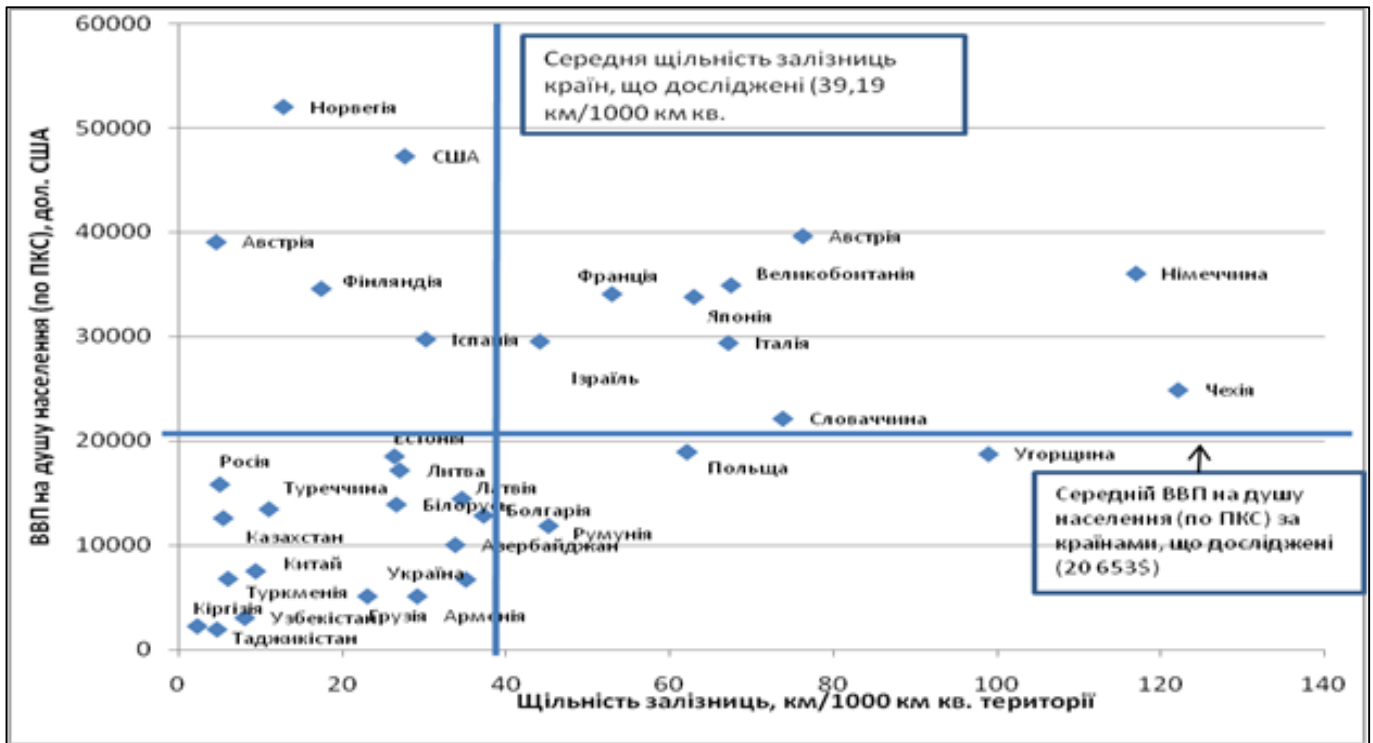

Рисунок 5. Сегментування країн за рівнем ВВП на душу населення і щільності залізниць

Джерело: Розраховано автором на основі даних статистичної бази World Bank.

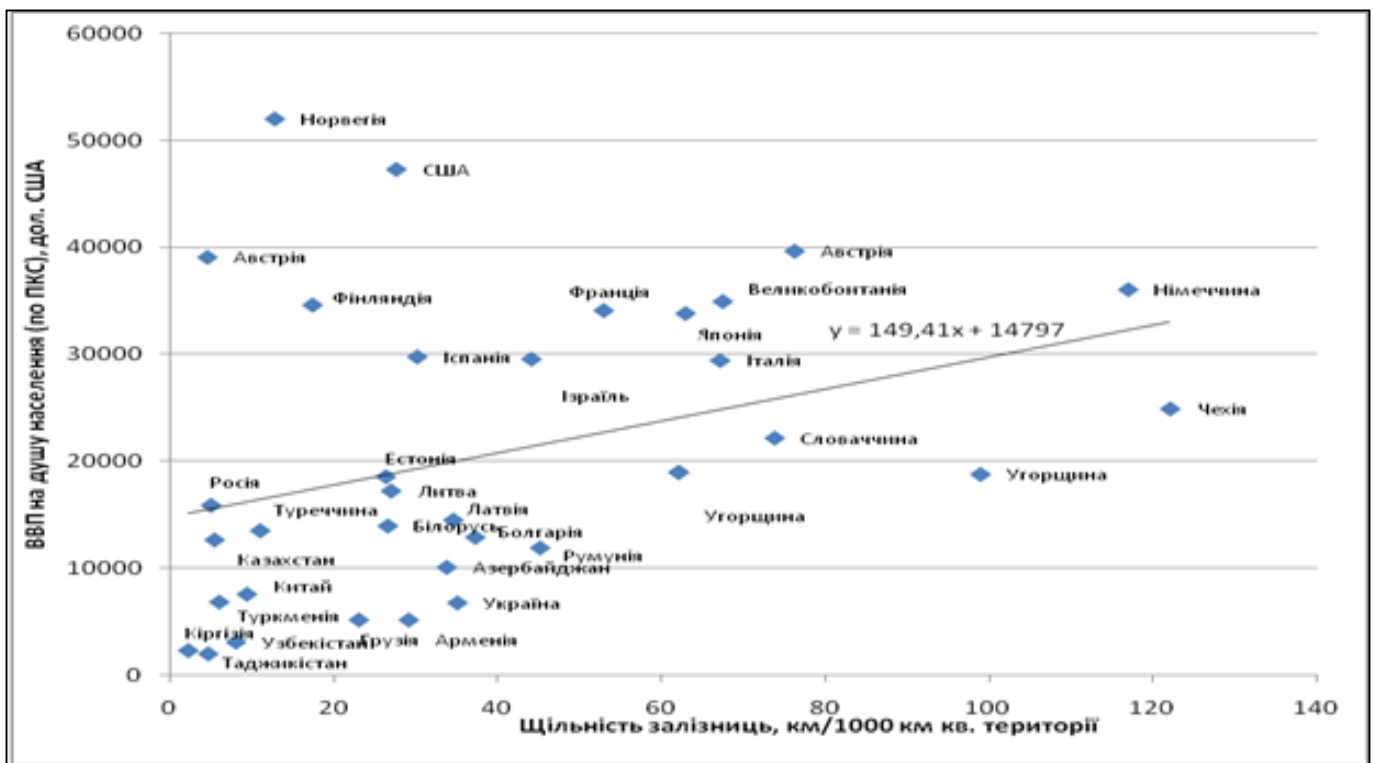

Рисунок 6. Залежність між ВВП на душу населення та щільністю залізниць, країн, що досліджені

Джерело: розраховано автором на основі даних статистичної бази World Bank.

Структурні пропорції ринку залізничних перевезень у порівнянні з європейською моделлю в значній мірі є об'єктивними і навряд коли-небудь будуть значно зміненими. Це обумовлено як природними умовами України, так і специфічною конфігурацією національного господарства, інтегруючим та комунікаційним каналом якого вдало можуть виступати залізниці. Проте оцінки зроблені нами щодо щорічних додаткових потреб фінансування транспорту та його інфраструктури свідчать про відкладений попит на реальні інвестиції й в залізничний транспорт зокрема, зважаючи на непрозорість управління та щорічне невиконання власних фінансових планів Укрзалізниці (рис 7).

Рисунок 7. Щорічні додаткові потреби фінансування транспорту і його інфраструктури України, млрд Євро

Джерело: розраховано автором на основі даних Держкомстату.

Основним викликом, що стоїть перед Україною, є необхідність завершення реформування залізниць та підвищення якості обслуговування клієнтів, та здійснення цих процесів у фарватері європейської ліберальної політики, що тісно пов'язана з імплементацією директив ЄС по залізничному транспорту Угоди про асоціацію між ЄС та Україною, за якою необхідно імплементувати *дванадцять* нормативно-правових актів по залізничному транспорту, з яких стосовно *доступу до ринку та інфраструктури* – 3 директиви та 1 регламент, *технічних умов, стандартів та техніки безпеки* – 4 директиви, *стандартизації рахунків та статистики* – 1 директива (1969 року), *комбінованих перевезень* – 1 директива, *пасажирських перевезень* – 2 регламенти (див. додаток XXXI до глави 7 «Транспорт» розділу V «Економічна і галузева співпраця» Угоди). У зв'язку з цим, було проведено аналіз та співставлення директив з чинним законодавством України та виявлені застереження, щодо їх імплементації, та систематизовано позитивні та негативні наслідки цієї імплементації, що викладено в таких роботах [12, 13, 14]. Окрім цього необхідним є оцінка процесу лібералізації та вчасне прийняття необхідної нормативної бази для забезпечення цих процесів.

Висновки. Серед двох полярних підходів до транспортної політики, а саме повного невтручання або лібералізації діяльності транспортного сектору та патерналістського підходу, що передбачає жорстке регулювання тарифів та єдину форму власності, комбінований підхід виглядає як необхідність в сучасних умовах поєднання принципів ліберального та патерналістського підходів і вибір його застосування підтверджується, насамперед, світовою практикою державного управління в транспортному секторі. Це, в свою чергу, передбачає широке застосування механізмів державно-приватного партнерства та розширення інструментів фінансування транспортної інфраструктури, а саме застосування таких фінансових інструментів як емісія боргових цінних паперів (інфраоблігації, єврооблігації); проектне і мезонінне фінансування, синдиковані або консорціальні кредити тощо.

Разом з тим лібералізація діяльності залізниць є вкрай важким процесом з точки зору практичного втілення у багатьох країнах. Не виключенням стала і Україна, в якій від першої концепції реформування залізниць до реального утворення ПАТ «Укрзалізниця» та відділення функції державного управління від комерційної діяльності пройшло 17 років, за які відбувалась лібералізація ринку вантажних перевезень. Наразі існуючим в ПАТ «Укрзалізниця» інвентарним парком перевозиться тільки 37% вантажів, інші 63% – транспортуються в вагонах інших власників і залізниць. У цистернах Укрзалізницею перевозиться – 24%, іншими власниками – 35%, а іноземними цистернами (інвентарними і власними) – разом 41%. Вантажі у піввагонах перевозяться в залежності від власності: 31% – Укрзалізницею, 46% – іншими вітчизняними власниками, решта 23% – іноземними. Щодо зернових вантажів, то тут поки що монополію на перевезення тримає Укрзалізниця – 72% інвентарних вагонів й лише 17% інших власників, 11% – іноземних. Не дивлячись на середні показники технічного оснащення, оновлення матеріально-технічної бази залізниць та рухомого складу відбувалось дуже повільно. Разом із старінням рухомого складу та скороченням парку вагонів Укрзалізницею, відбувається нарощення рухомого складу іншими власниками. Подальше створення конкурентного середовища у сфері залізничних вантажних перевезень залежатиме від таких умов:

- запровадження директив ЄС щодо залізничного транспорту, що прописані в Угоді про асоціацію між ЄС та Україною, підписаною 2014 р.;
- відділення регульованих та нерегульованих видів діяльності (монопольного сектора від потенційно конкурентного) в організаційному та економічному відношенні. Поки що при фактичному визначенні сфери вантажних перевезень як конкурентного сектора, Укрзалізниця, як власник інфраструктури, користується необмеженими повноваженнями щодо інших суб'єктів підприємництва на цьому ринку;
- реорганізації потенційно конкуруючих сегментів; встановлення цивільно-правової відповідальності всіх учасників ринку, а також умов їхньої взаємодії;
- приведення інвестиційного процесу у відповідність до вимог ринку;
- вдосконалення механізму встановлення тарифів на перевезення та прийняття Правил недискримінаційного доступу до інфраструктури.

Стосовно лібералізації на ринку пасажирських перевезень, то поки що на цей ринок приватні оператори не зайшли, що пов'язано з забезпеченням беззбитковості пасажирських перевезень, яка досі не досягнута. У зв'язку з чим, не розвивається залізничне пасажирське машинобудування.

Лібералізація в сегменті локомотивної тяги, також є справою майбутнього, адже поки що в нас не набув розвитку інститут приватної власності в сегменті магістральних локомотивів.

Разом з тим ці процеси потребують орієнтації на клієнта та підвищення якості надання послуг, що пов'язано також з проблемами матеріально-технічного забезпечення та модернізацією сучасних підприємств, що працюють в сегменті залізничних перевезень. За нашими оцінками залізниці потребують втричі більші обсяги інвестицій ніж вони отримують зараз.

Список використаних джерел

1. Гурьев А. На рыночные рельсы // Дороги, которые нас объединяют. К 20-летию Совета по железнодорожному транспорту государств-участников СНГ. Москва, 2011.
2. Нікуліна О.В. Підвищення ефективності функціонування природних монополій в умовах ринку (за матеріалами залізничного транспорту) : автореф. дис. ...канд. екон. наук; Українська державна академія залізничного транспорту Мінтрансв'язку України. Харків, 2003. С. 5.
3. Піріашвілі Б. З., Чиркін Б. П., Никифоров О. І. та ін. Засади модернізації виробничої інфраструктури України : кол. моногр.; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2014. 276 с.
4. Ейтутіс Г. Д., Никифоров О. І., Карпов В. М. Міжнародний вимір продуктивності залізничного транспорту України як основа вибору напрямів його модернізації. // Економіст. 2014. № 5. С. 63–68.
5. Ейтутіс Г. Д., Никифоров О. І., Карпов В. М. Заходи наближення продуктивності залізниць України до рівня країн – лідерів Міжнародного союзу залізниць (МСЗ). // Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту ім. акад. В. Лазаряна. 2015. Вип. 10. С. 15–25.
6. Никифоров О. І. Імплементация Директив ЕС по железнодорожному транспорту в законодательство Украины: позитивні та негативні наслідки. // Економіст. 2013. № 10. С. 15-20.
7. Никифоров О. І., Карпов В. М., Кудрицька Н. В. Розділ 4. Залізничний транспорт. Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: рекомендації на основі досвіду Східної Європи. Наукова доповідь ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2015. С. 20-22, 73-77.
8. Никифоров О. І., Кудрицька Н. В., Стасюк О. М., Чмирьова Л. Ю., Федяй Н. О. Розділ 4. Транспорт України в умовах імплементации Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Імплементация угоди про асоціацію між Україною та ЄС: економічні наслідки та нові можливості. Наукова доповідь ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2016. С. 127–138.

References

1. Gur'yev A. (2011). Na rynochnye rel'sy [On market rails]. Roads that unite us. To the 20-th anniversary of the Council on Rail Transport of the CIS member states – Dorogi, kotorye nas ob'edinyayut. K 20-letiyu Soveta po zheleznodorozhnomu transportu gosudarstv-uchastnikov SNG. Moscow [in Russian].
2. Nikulina O. V. (2003). Pidvyshchennia efektyvnosti funktsionuvannia pryrodnykh monopolii v umovakh rynku (za materialamy zaliznychnoho transportu) [Increasing the efficiency of functioning of natural monopolies in market conditions (on materials of railway transport)]. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv: Ukrainska derzhavna akademiia zaliznychnoho transportu Mintransv'iazku Ukrainy [in Ukrainian].
3. Piriashvili B. Z., Chyrkin B. P., Nykyforuk O. I. et al. (2014). Zasady modernizatsii vyrobnychoi infrastruktury Ukrainy : kol. monohr. [Principles of Modernization of Ukraine's Industrial Infrastructure: Count. monogr]. NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnouzuv. NAN Ukrainy». Kyiv [in Ukrainian].
4. Eitutis H. D., Nykyforuk O. I. & Karpov V. M. (2014). Mizhnarodnyi vymir produktyvnosti zaliznychnoho transportu Ukrainy yak osnova vyboru napriamiv yoho modernizatsii [The international dimension of productivity of the railway transport of Ukraine as the basis of choice of directions of its modernization]. Ekonomist – Economist, 5, 63-68 [in Ukrainian].
5. Eitutis H. D., Nykyforuk O. I. & Karpov V. M. (2015). Zakhody nablyzhenia produktyvnosti zaliznyts Ukrainy do rivnia krain – lideriv Mizhnarodnoho soiuzu zaliznyts (MSZ). [Measures of approximation of productivity of railways of Ukraine to the level of the countries of the leaders of the International Union of Railways]. Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu zaliznychnoho transportu im. akad. V. Lazaryana - Bulletin of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after. acad. V. Lazaryan. 10, 15-25 [in Ukrainian].

6. Nykyforuk O. I. (2013) Implementatsiia Dyrektyv YeS po zaliznychnomu transportu v zakonodavstvo Ukrainy: pozytyvni ta nehatyvni naslidky [Implementation of the EU Directives on Rail Transport in Ukraine: Positive and Negative Consequences]. *Ekonomist – Economist*, 10, 15-20 [in Ukrainian].

7. Nykyforuk O. I., Karpov V. M. & Kudrytska N. V. (2015). Zaliznychnyi transport. Implementatsiia Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta YeS: rekomendatsii na osnovi dosvidu Skhidnoi Yevropy [Rail transport. Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU: recommendations based on the experience of Eastern Europe]. *DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy»*. Kyiv [in Ukrainian].

8. Nykyforuk O. I., Kudrytska N. V., Stasyuk O. M., Chmyr'ova L. Yu. & Fedyay N. O. (2016) Transport Ukrainy v umovakh implementatsiyi Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoyu ta YeS. Implementatsiya uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoyu ta YeS: ekonomichni naslidky ta novi mozhlyvosti. [Ukraine's Transport in the Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU. Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU: economic implications and new opportunities] *DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy»*. Kyiv [in Ukrainian].

ДАНИ ПРО АВТОРА

Никифорук Олена Ігорівна, доктор економічних наук, с.н.с., завідувач відділу розвитку виробничої інфраструктури ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
e-mail: elena.nikiforuk@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Никифорук Елена Игоревна, доктор экономических наук, с.н.с., заведующий отделом развития производственной инфраструктуры ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»,
e-mail: elena.nikiforuk@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHOR

Nykyforuk Olena, Doctor of Economical Sciences, Senior Researcher, Head of Department of the Development of Infrastructure, NASU Institute for Economics and Forecasting,
e-mail: elena.nikiforuk@gmail.com

УДК 65.050.9

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-33-39>

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ В МЕНЕДЖМЕНТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В ЯКОСТІ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ МІКРОРІВНЯ

Антошкін В.К.

Предметом дослідження виступають теоретичні, методичні та практичні аспекти ідентифікації соціально-економічної безпеки як об'єкту управління функціонуванням та розвитком аграрних підприємств в якості суб'єктів господарювання мікрорівня. Йдеться про встановлення її мети, завдань, визначення особливостей, ідентифікацію принципів здійснення, встановлення тенденцій розвитку та першочергових завдань менеджменту, у т.ч. на рівні аграрних підприємств.

Метою роботи є виявлення сутності категорії соціально-економічна безпека та її практичної ідентифікації; визначення особливостей на рівні аграрних підприємств як об'єкту управління в їх менеджменті; встановлення принципів та першочергових завдань менеджменту.

Методологічною основою статті стали загальнонаукові методи пізнання, узагальнення, метод порівняльного аналізу та інші методи дослідження. Також це був системно-структурний аналіз і синтез при встановленні принципів здійснення соціально-економічної безпеки; проблемно-цільовий підхід при наданні рекомендацій для подальшого управління розвитком та зміцненням соціально-економічної безпеки аграрних підприємств.

Результати роботи. Основні результати статті полягають в уточненні категорії соціально-економічна безпека, встановленні її ознак та виявлення особливостей на рівні аграрних підприємств як важливого елементу їх менеджменту й управління подальшим розвитком. Були виявлені завдання формування соціально-економічної безпеки та принципи здійснення. Визначені тенденції розвитку та першочергові заходи управління щодо зміцнення на рівні аграрних підприємств.

Галузь застосування результатів полягає в тому, що викладені пропозиції з питань ідентифікації сутності, ознак та особливостей соціально-економічної безпеки як складової управління в менеджменті підприємств. Встановлені принципи здійснення та визначені першочергові заходи управління можуть бути використані керівниками та фахівцями підприємств з метою підвищення рівня їх соціально-економічної безпеки на перспективу. При цьому особлива увага була приділена сільськогосподарським (аграрним) підприємствам як сфері прикладання отриманих рекомендацій.

Висновки. В загальному вигляді, дослідження соціально-економічної безпеки на рівні аграрних підприємств потребує подальшого аналізу з метою вивчення нових варіантів пошуку існування на ринку. Остаточний вибір

стосовно використання того, чи іншого підходу або окремих його складових, залишається за кожним підприємством, і залежить від таких факторів як розмір підприємства, види його діяльності, амбіції власників тощо. Для досягнення максимально високого рівня соціально-економічної безпеки аграрним підприємствам необхідно проводити роботу по утриманню в небезпеці усіх їх функціональних складових.

Ключові слова: підприємства, аграрні, соціально-економічна безпека, управління, здійснення, менеджмент, розвиток, рівень, підвищення.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК ОБЪЕКТ УПРАВЛЕНИЯ В МЕНЕДЖМЕНТЕ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В КАЧЕСТВЕ СУБЪЕКТОВ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ МИКРОУРОВНЕ

Антошкин В.К.

Предметом исследования выступают теоретические, методические и практические аспекты идентификации социально-экономической безопасности как объекта управления функционированием и развитием аграрных предприятий в качестве субъектов хозяйствования микроуровня. Речь идет об установлении ее целей, задач, определение особенностей, идентификацию принципов осуществления, установление тенденций развития и первоочередных задач менеджмента, в т.ч. на уровне аграрных предприятий.

Целью работы является выявление сущности категории социально-экономическая безопасность и ее практической идентификации; определение особенностей на уровне аграрных предприятий как объекта управления в их менеджменте; установление принципов и первоочередных задач менеджмента.

Методологической основой статьи стали общенаучные методы познания, обобщения, метод сравнительного анализа и другие методы исследования. Также это был системно-структурный анализ и синтез при установлении принципов осуществления социально-экономической безопасности; проблемно-целевой подход при предоставлении рекомендаций для дальнейшего управления развитием и укреплении социально-экономической безопасности аграрных предприятий.

Результаты работы. Основные результаты статьи заключаются в уточнении категории социально-экономическая безопасность, установлении ее признаков и выявление особенностей на уровне аграрных предприятий как важного элемента их менеджмента и управления дальнейшим развитием. Были обнаружены задача формирования социально-экономической безопасности и принципы осуществления. Определены тенденции развития и первоочередные меры управления по укреплению на уровне аграрных предприятий.

Область применения заключается в том, что изложенные предложения по вопросам идентификации сущности, признаков и особенностей социально-экономической безопасности как составляющей управления в менеджменте предприятий. Установлены принципы осуществления и определены первоочередные меры управления могут быть использованы руководителями и специалистами предприятий с целью повышения уровня их социально-экономической безопасности на перспективу. При этом особое внимание было уделено сельскохозяйственным (аграрным) предприятиям как сфере приложения полученных рекомендаций.

Выводы. В общем виде, исследования социально-экономической безопасности на уровне аграрных предприятий требует дальнейшего анализа с целью изучения новых вариантов поиска существования на рынке. Окончательный выбор относительно использования того или иного подхода или отдельных его составляющих, остается за каждым предприятием и зависит от таких факторов как размер предприятия, виды его деятельности, амбиции владельцев и тому подобное. Для достижения максимально высокого уровня социально-экономической безопасности аграрным предприятиям необходимо проводить работу по содержанию в опасности всех их функциональных составляющих.

Ключевые слова: предприятия, аграрные, социально-экономическая безопасность, управление, осуществление, менеджмент, развитие, уровень, повышение.

SOCIO-ECONOMIC SAFETY AS A MANAGEMENT OBJECT IN MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES AS ECONOMIC ENTITIES OF MICRO-LEVEL

Antoshkin V.K.

The subject of the research is theoretical, methodological and practical aspects of identifying socioeconomic security as an object of management of the functioning and development of agrarian enterprises as micro-level subjects of economic management. It is about setting its goals, tasks, defining features, identifying the principles of implementation, establishing trends of development and priority tasks of management, including at the level of agrarian enterprises.

The purpose of the work is to identify the essence of the category of socio-economic security and its practical identification; identification of features at the level of agrarian enterprises as an object of management in their management; establishment of principles and priority tasks of management.

Methodological basis of the article became general scientific methods of cognition, generalization, method of comparative analysis and other methods of research. It was also a system-structural analysis and synthesis in

establishing principles for the implementation of socio-economic security; problem-oriented approach in providing recommendations for further management of development and strengthening of socio-economic security of agrarian enterprises.

Results of work. *The main results of the paper are to clarify the categories of socio-economic security, to establish its features and identify features at the level of agrarian enterprises as an important element of their management and management of further development. The tasks of forming socio-economic security and the principles of implementation were identified. Identified development trends and priority management measures for strengthening at the level of agrarian enterprises.*

The field of application of the results *is that the proposals on identification of the essence, features and features of socioeconomic security as a component of management in the management of enterprises are presented. The established principles of implementation and identified priority management measures can be used by managers and specialists of enterprises in order to increase their socioeconomic security in the future. In this case, special attention was paid to agricultural (agrarian) enterprises as a sphere of application of the received recommendations.*

Conclusions. *In general terms, the study of socio-economic security at the level of agrarian enterprises needs further analysis in order to explore new options for finding existence on the market. The final choice regarding the use of any other approach or its separate components remains for each enterprise and depends on such factors as the size of the enterprise, its activities, the ambitions of the owners, etc. In order to achieve the highest possible level of socio-economic security, agrarian enterprises need to work to keep all their functional components in danger.*

Key words: *enterprises, agrarian, socioeconomic security, management, implementation, management, development, level, improvement.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку нашої країни питання пошуку шляхів забезпечення безпеки як на макро-, так і на мікрорівні набувають все більшої актуальності. Причини цього різноманітні, проте найбільш суттєвими є швидка зміна та неможливість прогнозування динаміки зовнішнього середовища. Невизначеність ускладнює процес гарантування безпеки, а відтак вимагає більш чіткого трактування суті та причин зміни рівня безпеки. Лише застосування комплексного підходу до управління системою економічної безпеки через формування відповідного теоретичного підґрунтя уможливило забезпечення управління процесом гарантування безпеки певної соціально-економічної системи, в т.ч. підприємства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед науковців та практиків, які внесли значний вклад у дослідження соціально-економічної безпеки підприємства можна виділити Л. Абалкіна, М. Бендікова, О. Бурбело, Є. Бухвальда, М. Ігнатенка, С. Ілляшенка, О. Захарова, Т. Кузенко, Г. Козаченко, О. Ляшенко, Л. Мармуль, В. Пономарьова, С. Покропивного, Є. Олейнікова, В. Тамбовцева, В. Шликова, В. Ярочкіна та ін. Попри численні наукові праці останнього десятиліття, розвиток цього наукового напрямку носить здебільшого теоретичний характер. На сьогодні питання щодо розуміння сутності системи соціально-економічної безпеки аграрних підприємств, структурування її елементів, визначення принципів її функціонування не знайшли остаточного вирішення.

Метою статті є виявлення сутності категорії соціально-економічна безпека та її практичної ідентифікації; визначення особливостей на рівні аграрних підприємств як об'єкту управління в їх менеджменті; встановлення принципів та першочергових завдань менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Враховуючи, що поняття «система економічної безпеки підприємства» базується на визначенні економічної безпеки підприємства, передусім, маємо розглянути поняття економічної безпеки підприємства. Поняття «економічна безпека» є похідним від категорії «безпека». У перекладі з грецької «безпека» означає «володіти ситуацією», тобто безпека – це такий стан суб'єкта, при якому ймовірність зміни властивих цьому суб'єкту якостей та параметрів його зовнішнього середовища незначна, менше певного інтервалу [1, с. 67].

За результатами попередніх досліджень [2, с. 48] встановлено, що сучасні науковці трактують поняття «економічна безпека» як стан найефективнішого використання ресурсів підприємства, як міра гармонізації його інтересів у часі та просторі або як стан захищеності від зовнішніх і внутрішніх загроз. Все це є свідченням відсутності чіткої, домінуючої позиції щодо розуміння поняття «економічна безпека підприємства». Залежно від трактування цього поняття авторами досліджуються різні фактори, що впливають на соціально-економічну безпеку аграрних підприємств. В площині наукової думки серед головних цілей формування соціально-економічної безпеки аграрних підприємств виділяють:

- забезпечення фінансової стійкості та не залежності;
- досягнення лідерства у технологіях;
- забезпечення високого конкурентного статусу;
- підвищення ефективності менеджменту;
- оптимізації використання потенціалу підприємства;
- мінімізації руйнівного впливу зовнішнього середовища;
- забезпечення функціонування підприємства у межах правового поля;
- захисту власної комерційної таємниці.

Політику соціально-економічної безпеки визначають на основі наступних принципів, які створюють політичну і правову бази для оцінювання зовнішніх і внутрішніх загроз та формування національних економічних інтересів і стратегії соціально-економічної безпеки:

- верховенство закону у питаннях забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства;
- дотримання балансу економічних інтересів особи, сім'ї, суспільства та держави;
- відповідальність з боку кожного із інститутів – сім'ї, суспільства, держави чи особи – за забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства;
- своєчасність і адекватність заходів, що пов'язані із запобіганням загрозам і захистом національних економічних інтересів;
- у вирішенні і внутрішніх, і зовнішніх конфліктів економічного характеру перевагу надають договірним заходам;
- інтеграція міжнародної соціально-економічної безпеки та національної економічної безпеки.

Відповідно, неузгодженість поглядів щодо визначення базового поняття «економічна безпека підприємства» призводить до наявності різних підходів до розуміння поняття «система економічної безпеки підприємства», свідченням чого є різноманітні тлумачення поняття «система економічної безпеки підприємства», які мають певні відмінності.

Так, О.І. Захаров [3] визначає систему економічної безпеки підприємства як «...сукупність взаємозалежних організаційних, правових і технічних заходів, спрямованих на зниження і протидію реальним і потенційним, внутрішнім і зовнішнім ризикам та загрозам діяльності підприємства, які можуть призвести до істотних економічних втрат, зупинити або загальмувати розвиток підприємства».

Є. Олейникова економічну безпеку слід розглядати як «... стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів для подолання загроз і забезпечення стабільного функціонування підприємства тепер і в майбутньому» [4]. І. Белоусова пропонує трактування економічної безпеки як «... збалансований безупинний і сталий розвиток, що досягається за використання всіх ресурсів і підприємницьких можливостей, за якими гарантується найбільш ефективне їх використання для стабільного функціонування та динамічного науково-технічного і соціального розвитку, запобігання внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам), забезпечення стабільного функціонування підприємства сьогодні і в майбутньому».

Деякі автори розглядають економічну безпеку з точки зору системності, тобто пропонується вивчення підприємства з позиції взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів та процесів, які між ними відбуваються. Інтеграція елементів в єдине ціле дозволить скоротити або навіть уникнути нераціональних витрат матеріальних та інших видів ресурсів.

Для соціально-економічної безпеки аграрних підприємств характерна сукупність якісних і кількісних показників, найважливішим серед яких є рівень економічної безпеки. Рівень соціально-економічної безпеки аграрних підприємств – це оцінка стану використання корпоративних ресурсів за критеріями рівня соціально-економічної безпеки аграрних підприємств. З метою досягнення її найбільш високого рівня аграрні підприємства повинні провести роботу із забезпечення максимальної безпеки основних функціональних складових своєї роботи. Чинники, що формують відповідний рівень соціально-економічної безпеки підприємства, різноманітні і в кожній галузі виробництва мають свою специфіку [5, с. 167]. Однак є загальні, типові чинники, що впливають на рівень соціально-економічної безпеки аграрних підприємств незалежно від форм власності та галузі виробництва, а саме:

1. Безпосередні чинники виробництва – основні чинники, які безпосередньо забезпечують діяльність виробництва. До них належать: безпосереднє розміщення підприємства (територія); наявні природні ресурси та умови їх розміщення на цій території, доступність використання та якісні показники; наявність трудових ресурсів, їх освітньо-кваліфікаційний рівень; наявна виробнича інфраструктура, можливий обсяг її використання; соціально-економічна інфраструктура і рівень матеріального достатку населення.

2. Стабільний попит на продукцію – чинник, який також відіграє важливу роль у рівномірному пропозиційному розвитку виробництва. Він охоплює: укладені довготермінові контракти на реалізацію продукції з її споживачами; рівень конкурентоспроможності продукції, що виробляється; якісно-гарантійні показники виробів; обґрунтовані прогнози щодо стабільності ринку певного виду продукції; державне та регіональне замовлення на виготовлену продукцію.

3. Надійність постачальників, передусім тих, що забезпечують постачання основної сировини і матеріалів. Для цього потрібно: мати довготермінові договори на поставку необхідної сировини і матеріалів, враховуючи терміни постачання та їхні якісні показники; знати можливості постачальників і не допускати монополії в їх поставках; для цього, як правило, потрібно мати 3-4 і більше постачальників сировини і матеріалів, щоб була гарантія стабільної цінової політики щодо сировини, матеріалів та інших комплектуючих.

4. Зовнішня конкуренція на продукцію, призначену на експорт. Ця продукція має: відповідати міжнародним стандартам; за якісними показниками і сервісним обслуговуванням бути конкурентоспроможною; мати обґрунтовану та прогнозовану перспективу; бути конкурентоспроможною щодо продукції, яка імпортується в нашу країну, з метою скорочення ввезення в Україну продукції, яку можуть виготовляти вітчизняні підприємства.

5. Державне економічне регулювання діяльності аграрних підприємств, яке полягає: у захисті власного товаровиробника незалежно від форм власності на засоби виробництва; регулюванні державної податкової політики; сприянні виробництву, враховуючи економічні, територіальні та інші аспекти; сприянні виробництву продукції, яка ввозиться як критичний імпорт; державному замовленні на товари, які фінансуються за рахунок бюджету, і скорочення імпорту на ці товари.

6. Надійний захист комерційної таємниці. Держава має гарантувати таємницю на науково-технічні досягнення, розроблення нових технологій, інтелектуальну власність, ноу-хау, у тому числі й комерційні таємниці.

7. Компетентність керівництва підприємства. Найважливіші чинники, які можуть найбільш активно впливати на рівень соціально-економічної безпеки підприємства, – це високий професіоналізм керівництва і команди його менеджерів (висококваліфіковані кадри; система їх підготовки і форми навчання; створення для них відповідних виробничих і соціально-економічних умов).

Функціонування системи соціально-економічної безпеки має здійснюватися на основі низки принципів [6, с. 263]:

1. Принцип законності. Здійснення діяльності системи винятково у правовому полі на основі норм українського права із застосуванням тільки дозволених законодавством України методів і засобів забезпечення безпеки.

2. Принцип комплексності. Здійснення діяльності системи із протидії загрозам і ризикам на основі розробленої на підприємстві стратегії безпеки, тактичних і оперативних планів із залученням усіх наявних в організації фінансових, матеріально-технічних, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів.

3. Принцип своєчасності. Негайна реакція системи безпеки на підприємстві на виникаючі небезпеки, загрози і ризики. Пріоритет віддається запобіжним діям з метою недопущення реалізації потенційно можливих загроз

4. Принцип безперервності. Діяльність системи безпеки підприємства повинна носити безперервний характер, що обумовлено перманентним характером небезпек, загроз і ризиків.

5. Принцип удосконалювання. Постійне вдосконалення технологічного забезпечення безпеки, впровадження інновацій, використання вітчизняного та зарубіжного досвіду у сфері безпеки.

6. Принцип централізації (підконтрольності) управління. Централізоване управління системою безпеки. Перший керівник підприємства (власник) повинен безпосередньо управляти розробкою політики і стратегії безпеки, ухвалювати рішення щодо фінансування і всебічного забезпечення діяльності системи безпеки і бути оперативно поінформованим про її діяльність

7. Принцип взаємодії і координації. Передбачає тісну взаємодію і координацію діяльності штатного підрозділу безпеки з іншими структурними підрозділами підприємства і зовнішніми організаціями (органами державного управління, МВС, СБУ тощо).

8. Принцип спеціалізації і професіоналізму. Передбачає високий професійний рівень, освіту і спеціальну підготовку в різних сферах забезпечення безпеки фахівців із системи безпеки підприємства.

9. Принцип конспірації і гласності. Система безпеки має працювати гласно. Керівники організації й усіх її структурних підрозділів, а також персонал повинні постійно інформуватися фахівцями служби безпеки про загрози і ризики й одержувати рекомендації із протидії їм. В окремих випадках діяльність із забезпечення безпеки може носити конспіративний характер.

10. Принцип обов'язкової диференціації заходів. Вибір заходів для подолання виниклих загроз відбувається залежно від характеру загрози і ступеня тяжкості наслідків її реалізації.

11. Принцип активності. Постійне й активне маневрування наявними силами засобами з метою концентрування їх для вирішення найважливіших завдань щодо забезпечення безпеки підприємства і створення сприятливих умов для його розвитку.

12. Принцип економічної доцільності. Усі витрати на створення системи безпеки повинні окупитися прибутком, отриманим підприємством унаслідок здійснення заходів щодо протидії загрозам і ризикам. Витрати на створення системи безпеки не повинні приводити до погіршення економічних показників діяльності організації.

13. Принцип обґрунтованості. Витрати на побудову, зміст і забезпечення роботи системи безпеки підприємства повинні бути адекватними рівню реальних і потенційних небезпек, загроз і ризиків, а також рівню її фінансово-економічних та інших можливостей. Пропоновані заходи і засоби захисту мають бути обґрунтованими з погляду заданого рівня безпеки, ступеня небезпеки і матеріальних витрат, тобто вони повинні приносити прибуток у вигляді запобігання.

Отже, застосування наведених принципів при побудові системи соціально-економічної безпеки аграрних підприємств має сприяти підвищенню ефективності її функціонування. В умовах ресурсної та фінансової обмеженості, що характерно для більшості вітчизняних аграрних підприємств, одним із найважливіших є принцип економічної доцільності та обґрунтованості, адже функціонування системи соціально-економічної безпеки є неможливим без використання ресурсів, що передбачає виникнення певних витрат підприємства [7, с. 83]. Функціонування системи соціально-економічної безпеки аграрних підприємств визнається неефективним, а витрати – недоцільними, коли на забезпечення такої системи вони перевищують ефект від її діяльності. Величина витрат, спрямованих на забезпечення соціально-економічної безпеки, повинна бути оптимальною і не перевищувати рівня, при якому втрачається економічний сенс їх застосування.

Досліджуючи сутність соціально-економічної безпеки, варто пам'ятати, що це поняття є складним за своїм змістом. Воно включає ряд можливих складових економічної безпеки суб'єкта господарювання. Зокрема, соціально-економічна безпека аграрних підприємств включає наступні основні складові: виробничу, просторову, техніко-технологічну, кадрову, інтелектуальну, інформаційну, екологічну, фінансову, політико-правову та інвестиційну [8, с. 211]. Підприємство взаємодіє з підприємствами, які займаються ідентичним або ж суміжним виробництвом, спеціалізуються на тій же або інших галузях як з постачальниками ресурсів, так і з покупцями своєї продукції чи послуг. Організації та установи, які дислокуються у регіоні, де розміщене досліджуване аграрне підприємство, значною мірою забезпечують інфраструктурну підтримку його діяльності,

а інколи і фінансову. Таким чином, від стану економічного благополуччя та рівня виконання договірних зобов'язань цих двох груп економічних агентів значною мірою залежить стан соціально-економічної безпеки досліджуваного суб'єкта господарювання.

Так, уряд, місцеві органи влади та підприємства-суміжники повинні бути зацікавлені в економічній безпеці конкретного суб'єкта господарювання. Адже прибуткова робота одного підприємства напевне на позитивну і прибуткову роботу інших, особливо якщо виробництво у конкурентній галузі. Такий стан передбачає захищеність аграрних підприємств від негативного впливу як внутрішніх, так і зовнішніх загроз та дестабілізуючих чинників. При цьому має забезпечуватися стабільна реалізація основних комерційних інтересів і цілей статутної діяльності економічного суб'єкта [9, с. 182]. Негативна дія дестабілізуючих впливів на рівень ефективності діяльності аграрних підприємств вимагає розробки певних кроків та інструментів задля забезпечення соціально-економічної безпеки та посилення рівня захисту підприємств від загроз економічного середовища. Останнє полягає у розробці адекватних превентивних організаційно-економічних механізмів.

Першочерговими заходами забезпечення соціально-економічної безпеки аграрних підприємств прийнято вважати такі, як [10, с. 64]:

- раціоналізація фінансової політики підприємства, відповідно до умов підписаних ним договорів, зобов'язань чи контрактів;
- диверсифікація діяльності підприємства; структуризація та управління діловими відносинами підприємства на засадах прозорості, послідовності та відповідальності;
- підвищення рівня якості продукції сільського господарства;
- розширення каналів і ринків збуту сільськогосподарської продукції;
- раціоналізація процесів пошуку, підбору, розстановки та кар'єрне зростання кадрів;
- управління конфліктами;
- управління економічними та психологічними інтересами працівників підприємства;
- активізація процесів інтеграції та кооперації підприємств з метою формування спільної бази матеріально-технічного забезпечення;
- реалізація у діяльності підприємства інноваційних проектів;
- упровадження у практику діяльності ефективних науково-обґрунтованих технологій виробництва сільськогосподарської продукції;
- запобігання несанкціонованому витоку інформації за терени підприємства, що містить певну комерційну таємницю;
- дослідження зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства;
- стратегічно-тактичне управління соціально-економічною безпекою;
- дотримання засад раціонального природокористування у процесі виробництва та ін.

Розробка заходів у напрямі забезпечення соціально-економічної безпеки аграрних підприємств проходить за умови взаємодії суб'єктів інституціонального середовища (державних установ, фінансових інституцій, ділового оточення підприємства тощо) та аграрних підприємств безпосередньо [11, с. 198].

Висновки. Становлення і розвиток ринкових механізмів в економіці вітчизняних аграрних підприємств обумовлюють виникнення і розвиток теорії забезпечення їхньої безпеки. Складність понять «економічна безпека підприємства» та «система економічної безпеки підприємства» обумовлює наявність великої кількості наукових підходів до їх визначення. На підставі розгляду таких підходів, вивчення їх особливостей і згідно із результатами узагальнення у статті запропоновано під системою соціально-економічної безпеки підприємства розуміти упорядковану сукупність заходів, спрямованих на убезпечення діяльності підприємства від загроз зовнішнього та внутрішнього середовищ і сприяння його стабільному й ефективному функціонуванню відповідно до цілей бізнесу.

В загальному вигляді, дослідження соціально-економічної безпеки на рівні аграрних підприємств потребує подальшого аналізу з метою вивчення нових варіантів пошуку існування на ринку. Остаточний вибір стосовно використання того, чи іншого підходу або окремих його складових, залишається за кожним підприємством, і залежить від таких факторів як розмір підприємства, види його діяльності, амбіції власників тощо. Для досягнення максимально високого рівня соціально-економічної безпеки аграрним підприємствам необхідно проводити роботу по утриманню в небезпеці усіх їх функціональних складових.

Список використаних джерел

1. Ляшенко О. М., Погорелов Ю. С., Безбожний В. Л. та ін. Система економічної безпеки : держава, регіон, підприємство : [монографія]; за заг. ред. Г.В. Козаченко. Луганськ : Елтон-2, 2010. 282 с.
2. Мармуль Л. О., Величко Т. Г., Рогатіна Л. П. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою аграрних та харчових підприємств // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2016. № 2(34). С. 47-51.
3. Захаров О. І. Побудова комплексної системи забезпечення економічної безпеки підприємства // Вчені записки Університету «Крок». Зб. наук. праць. Вип. 18. Т. 4. Київ, 2008. С. 50-58.
4. Основы экономической безопасности : государство, регион, предприятие, личность / под ред. Е. А. Олейникова. Москва : Бизнес-школа; Интел-Синтез, 1997. 288 с.
5. Ігнатенко М. М. Стратегії та механізми управління розвитком соціальної відповідальності

суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки: [монографія] / Херсон: Айлант, 2015. 470 с.

6. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : [монографія] Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2011. 400 с.

7. Єлістратова Ю. О. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств та її складові на макро- та мікрорівнях // Інноваційна економіка. 2010. № 5. С. 81–86.

8. Ярочкин В. И. Система безопасности фирмы. Москва : Ось-89, 2003. 352 с.

9. Прус Н. В. Теоретичні аспекти забезпечення економічної безпеки підприємства // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2011. № 3(157). Ч. 2. С. 180-189.

10. Кириченко О.А., Лаптев С.М., Пригунов П.Я., Захаров О.І. та ін. Управління фінансово-економічною безпекою : [навч. посіб.]. Київ : Дорадо-Друк, 2010. 480 с.

11. Штангрет А. М., Котляревський Я. В., Караїм М. М. Економічна безпека підприємства в умовах антикризового управління: концептуальне визначення та механізм забезпечення : [монографія]. Львів : Укр. акад. друкарства, 2012. 288 с.

References

1. Lyashenko, O. M., Pohorelov, Yu. S. & Bezbozhnyy, V. L. (2010). *Systema ekonomichnoyi bezpeky : derzhava, rehion, pidpryyemstvo* [System of economic security: state, region, enterprise]. Luhans'k : Elton-2 (in Ukr.).

2. Marmul', L. O., Velychko, T. H. & Rohatina, L. P. (2016). *Stratehichne upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu ahrarnykh ta kharchovykh pidpryyemstv* [Strategic management of financial and economic safety of agrarian and food businesses]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 2(34), 47-51 (in Ukr.).

3. Zakharov, O. I. (2008). *Pobudova kompleksnoyi systemy zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva* [Construction of an integrated system of economic security of the enterprise]. *Vcheni zapysky Universytetu «Krok»*, 18, 50-58 (in Ukr.).

4. Oleynikov, Ye. A. (1997). *Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti : gosudarstvo, region, predpriyatiye, lichnost'* [Fundamentals of economic security: state, region, enterprise, personality]. Moskva : Biznes-shkola; Intel-Sintez (in Russ.).

5. Ihnatenko, M. M. (2015). *Stratehiyi ta mekhanizmy upravlinnya rozvytkom sotsial'noyi vidpovidal'nosti sub'yektiv hospodaryuvannya ahrarnoyi sfery ekonomiky* [Strategies and mechanisms for managing the development of social responsibility of economic entities of the agrarian sector of the economy]. Kherson: Aylant (in Ukr.).

6. Lyashenko, O. M. (2011). *Kontseptualizatsiya upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva* [Conceptualization of management of economic safety of the enterprise]. Luhans'k : SNU im. V. Dallya (in Ukr.).

7. Yelistratova, Yu. O. (2010). *Ekonomichna bezpeka sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv ta yiyi skladovi na makro- ta mikrorivnyakh* [Economic security of agricultural enterprises and their components at macro and micro levels]. *Innovatsiyna ekonomika*, 5, 81–8 (in Ukr.).

8. Yarochkin, V. I. (2003). *Sistema bezopasnosti firmy* [System security firm]. Moskva, Os'-89 (in Russ.).

9. Prus, N. V. (2011). *Teoretychni aspekty zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva* [Theoretical aspects of ensuring economic security of the enterprise]. *Visnyk Skhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dallya*, 3(157), 180-189 (in Ukr.).

10. Kyrychenko, O. A., Lapytev, S. M., Pryhunov, P. Ya. & Zakharov, O. I. (2010). *Upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu* [Management of financial and economic security: training. manual]. Kyiv, Dorado-Druk (in Ukr.).

11. Shtanhret, A. M., Kotlyarevs'kyi, Ya. V. & Karayim, M. M. (2012). *Ekonomichna bezpeka pidpryyemstva v umovakh antykrizovoho upravlinnya: kontseptual 'ne vyznachennya ta mekhanizm zabezpechennya* [Economic security of the enterprise in the conditions of crisis management: conceptual definition and mechanism of support]. L'viv : Ukr. akad. drukarstva (in Ukr.).

ДАНІ ПРО АВТОРА

Антошкін Вадим Костянтинович, кандидат економічних наук, доцент, докторант

Бердянський університет менеджменту і бізнесу

e-mail: runnata@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Антошкин Вадим Константинович, кандидат экономических наук, доцент, докторант

Бердянский университет менеджмента и бизнеса

e-mail: runnata@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Antoshkin Vadim Kostyantynovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Doctoral Candidate

Berdiansky University for Management and Business

e-mail: runnata@ukr.net

МЕТОД ПОШУКУ ПАРИТЕТНОСТІ ПРИ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОМУ ПАРТНЕРСТВІ

**Горошкова Л.А.,
Волков В.П.,
Карбівничий І.О.**

В роботі проведений аналіз позитивного досвіду використання державно-приватного партнерства в житлово-комунальному господарстві, доведена доцільність його впровадження в управління ЖКГ. Показано, що основними формами співробітництва є: приватизація; договір на виконання робіт; контракти на управління підприємством (довірче управління); оренда; концесія.

На основі аналізу міжнародного позитивного досвіду використання державно-приватного партнерства в житлово-комунальному господарстві, доведена доцільність його впровадження в управління ЖКГ в умовах децентралізації влади.

В роботі проведено порівняльний аналіз світового досвіду щодо основних моделей функціонування ЖКГ та використання у цій сфері ДПП.

В роботі проведено порівняльний аналіз основних моделей функціонування ЖКГ, зокрема: англійської, американської, французької та німецької. Доведено, що більш привабливою для України є німецька модель. Вона передбачає створення у сфері ЖКГ підприємства акціонерної форми власності, але за умови, що контрольний пакет акцій буде належати муніципалітету. Але з урахуванням недостатньої розвиненості вітчизняного фондового ринку та інвестиційної привабливості ЖКГ, запропоновано використати французький досвід ефективного управління. Доведено доцільність використання договорів концесії в процесі узгодження інтересів держави, приватного бізнесу та споживачів ЖК послуг.

За допомогою баєсової гри доведено, що ДПП буде ефективним тільки в разі досягнення домовленостей між державою і приватним бізнесом та споживачем житлово-комунальних послуг.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, житлово-комунальне господарство, нерухомість, концесія

МЕТОД ПОИСКА ПАРИТЕТНОСТИ СТОРОН ПРИ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОМ ПАРТНЕРСТВЕ

**Горошкова Л.А.,
Волков В.П.,
Карбівничий І.А.**

В работе проведен анализ позитивного опыта использования государственно-частного партнерства в жилищно-коммунальном хозяйстве, доказанная целесообразность его внедрения в управление ЖКХ. Показано, что основными формами сотрудничества являются: приватизация; договор на выполнение работ; контракты на управление предприятием (доверительное управление); аренда; концессия.

На основе анализа международного положительного опыта использования государственно-частного партнерства в жилищно-коммунальном хозяйстве, доказана целесообразность его внедрения в управление ЖКГ в условиях децентрализации власти.

В работе проведен сравнительный анализ мирового опыта относительно основных моделей функционирования ЖКХ и использования в этой сфере ДПП. В работе проведен сравнительный анализ основных моделей функционирования ЖКГ, в частности: английской, американской, французской и немецкой. Доказано, что более привлекательной для Украины есть немецкая модель. Она предусматривает создание в ЖКХ предприятия акционерной формы собственности, но при условии, которое контрольный пакет акций будет принадлежать муниципалитету. Но с учетом недостаточного уровня развития отечественного фондового рынка и инвестиционной привлекательности ЖКГ, предложено использовать французский опыт эффективного управления. Доказана целесообразность использования договоров концессии в процессе согласования интересов государства, частного бизнеса и потребителей ЖК услуг.

С помощью байесовой игры доказано, что ППП будет эффективным только в случае достижения договоренностей между государством, частным бизнесом и потребителем жилищно-коммунальных услуг.

Ключевые слова: децентрализация, местные финансы, местное самоуправление, административно-территориальное устройство.

METHOD OF SEARCHING OF PARTIES PARITY AT PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP

**Horoshkova (Goroshkova) L. A.,
Volkov V. P.,
Karbivnychiy I. A.**

In-process the conducted analysis of positive experience of the use of state-private partnership in housing and communal services, well-proven expediency of his introduction in a management of HCS. It is shown that the basic forms of collaboration it is been: privatizing; agreement on implementation of works; contracts on a management by an enterprise (confidence management); lease; concession.

Based on the analysis of positive world practice of public-private partnership in housing and utilities sector application, the feasibility of its implementation in the management of housing and utilities sector amid decentralization was proved.

The comparative analysis of world experience of relatively basic models of functioning of HCS and use is in-process conducted in the field of this PPP. In work the comparative analysis of the basic models of functioning housing and municipal services, in particular is carried out: English, American, French and German. It is proved, that more attractive for Ukraine is German model. It provides creation in housing and municipal services of the enterprise of a joint-stock pattern of ownership, but under condition of, which the control package of the actions(shares) will be belongs to municipality. But in view of a insufficient level of development of the domestic share market and investment appeal housing and municipal services, it offers to use French experience of effective management. Expediency of the use of agreements of concession is well-proven in the process of concordance of interests of the state, private business and consumers of LCD of services. It is well-proven by means of the Bayes game, that PPP will be effective only in case of achievement of agreements between the state, private business and consumer of housing and communal services.

Keywords: public-private partnership, housing and utilities sector, property, concession

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Взаємодія бізнесу і публічної влади є невід'ємною умовою функціонування сучасного суспільства. Характер цих відносин найбільш яскраво проявляється в інституті публічно-приватного партнерства (public-private partnership). Публічно-приватне партнерство є механізмом, що може активізувати соціально-економічні процеси у більшості галузей національного господарства. Не виключенням є житлово-комунальне господарство – соціально важлива галузь, що тривалий час знаходиться у кризовому стані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблема державно-приватного партнерства в Україні займаються такі вчені, як Геєць В. М., Гриценко А. А., Данилишин Б. М., Запатріна І. В., Косарев А. Й., Самаєва Ю., Федуллова Л. І., та ін. Методологічні основи формування розвитку державно-приватного партнерства досліджують такі закордонні вчені, як А. Акінтої, Дж. Аллан, Д. Грімсі, О. Харт, Х. Хем та інші вчені [1-17].

Виокремлення невирішених проблем, яким присвячена стаття. На сьогодні актуальною залишається проблема ефективного управління нерухомістю, оскільки володіння комерційною нерухомістю відкриває можливості отримання не тільки основного, але й додаткового доходу. Але ці можливості більшість власників та користувачів використовують неефективно. Це у повній мірі стосується використання нерухомості у сфері житлово-комунального господарства (ЖКГ). Зазначені особливості зумовлюють доцільність пошуку шляхів та можливостей ефективного управління та використання майна у житлово-комунальному господарстві на засадах державно-приватного партнерства.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є дослідження можливостей використання державно-приватного партнерства в процесі побудови ефективної моделі управління нерухомістю житлово-комунального господарства з використанням світового досвіду з урахуванням вітчизняної специфіки галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для успішного соціально-економічного розвитку України необхідною умовою є забезпечення балансу інтересів державної влади і бізнесу. Саме на таких засадах будується державно-приватне партнерство (ДПП). З урахуванням соціальної значимості житлово-комунального господарства (ЖКГ), ДДП в цій галузі, на нашу думку, буде ефективним тільки за умови досягнення паритету інтересів не тільки державної влади і бізнесу, але й споживачів. Саме така співпраця спроможна в перспективі забезпечити максимальний ефект з елементами синерії.

У вітчизняній науковій літературі вживають одночасно два поняття – державно-приватне партнерство та публічно-приватне партнерство. Більш традиційним перекладом поняття Public Private Partnership (PPP) у вітчизняній літературі є «державно-приватне партнерство» (ДПП), термін «публічно-приватне партнерство» (ППП) використовується значно рідше. Це, на нашу думку, можливо пояснити тим, що відповідний термін використовується у Законі України «Про державно-публічне партнерство»; по-друге, пропозиції партнерства, як правило ініціюються органами державної влади або місцевого самоврядування, тобто у партнерстві домінуюча роль належить державним інституціям.

На нашу думку перспективним напрямом розширення можливостей застосування ППП є розвиток житлово-комунального господарства (ЖКГ). В сучасних умовах реформування адміністративно-територіального устрою, об'єднанні територіальні громади повинні утримувати житлово-комунальне господарство, що знаходиться на їх території і забезпечувати мешканців громади необхідними послугами. Утримання житлово-комунальної інфраструктури ОТГ здійснюється за фінансовою участю громади та певною дотаційністю від держави. В той же час, ЖКГ не повинне бути цілком дотаційним, надання послуг має приносити економічну вигоду житлово-комунальному підприємству і громаді, в той же час – бути за ціною доступною для споживачів.

Передача повноважень щодо утримання ЖКГ на базовий рівень місцевого самоврядування розширює його можливості щодо укладення договорів ДПП. На рівні ОТГ можливо використовувати перш за все традиційні підходи до державно-приватного партнерства, а саме розглядати його як спосіб фінансування і розвитку інфраструктурних проектів у сфері ЖКГ. ДПП можливо реалізувати шляхом об'єднання ресурсів держави і приватного партнера. Важливим є те, що об'єкти ДПП залишаються у власності ОТГ.

З ефективністю системи ДПП в Україні, на нашу думку пов'язане ще одне питання – тарифна політика природної монополії, якою є ЖКГ. Однією з умов щодо ефективності реалізації проектів ДПП у сфері ЖКГ є їх довготривалий характер. Вважається, що середній термін окупності інвестиційних проектів у цій сфері складає

5 – 10 років. Від рівня тарифів (цін) залежить прибуток, що може бути отриманий в процесі реалізації проєктів і, як наслідок термін окупності. Тому, на нашу думку, фактором ризику є тарифна політика у ЖКГ. Зменшити ризик інвестора можливо за рахунок стабільної політики ціноутворення впродовж періоду реалізації проєкту. Часті зміни тарифів можливо вважати дестабілізуючим фактором, що підвищує рівень невизначеності і ризику щодо очікуваних термінів окупності проєктів.

Ще одним напрямом використання ДПП є застосування договірних відносин у сфері управління наданням послуг. Корисним з цього приводу є аналіз досвіду інших країн. Різні країни успішно використовують ДПП у комунальному господарстві. Так Австрія, Бельгія, Канада, Франція, Німеччина, Ірландія, Голландія, Португалія, Іспанія, Великобританія, США, Чілі, Аргентина і Болівія використовують ДПП у секторі водопостачання та водовідведення. У сфері утилізації та переробки відходів ДПП використовують Бельгія, Канада, Італія і Великобританія. Німеччина використовує ДПП у теплопостачанні. З метою підвищення енергоефективності будівель, особливо у бюджетній сфері, широке розповсюдження отримало створення енергосервісних компаній та укладання перформенс-контрактів (США, Німеччина, Данія, Голландія, Киргизія та ін.).

У Німеччині у 1990 році після об'єднання почалося реформування ЖКГ. Основною метою реформ було створення конкуренції у ЖКГ. Для вдосконалення ціноутворення Німеччина перейшла від надання соціальної допомоги населенню через комунальні підприємства до адресних субсидій. Субсидії дозволили забезпечити можливість диференціації тарифів для бідних і багатих. Звільнені кошти шляхом грантів і кредитів під низькі відсотки були інвестовані у модернізацію мереж та обладнання. Кредити надавались Федеральним Урядом Німеччини, муніципальними утвореннями, постачальниками енергоресурсів, ЄС. Крім того одночасно відбулось зростання вартості послуг, переходу до їх оплати у відповідності до фактичного споживання, що призвело до економії ресурсів.

У процесі реформування ЖКГ Німеччини практично вся галузь перейшла у приватну власність (у т.ч. і земля). Постачальників послуг обирали на конкурсній основі, що стимулювало підвищення якості послуг. Крім того в умовах конкуренції, комунальні компанії були змушені не тільки поставляти ресурси і отримувати оплату за це, виникла необхідність у наданні додаткових послуг. Утворились холдингові структури, що поряд з основними видами діяльності почали надавати послуги прибирання прибудинкових територій, вивіз сміття, обслуговування внутрішньобудинкової інфраструктури, телекомунікацій і т.ін.

Так, наприклад, управління водопостачанням у Німеччині здійснюють акціонерні товариства, створені муніципалітетами. Основні комунікації, при цьому, входять у статутний фонд підприємства, але 100% або контрольний пакет акцій його належить муніципалітету.

У Німеччині був приватизований муніципальний та державний житловий фонд, колишні житлові «агентства» були перетворені у міські житлові підприємства, житлові кооперативи перетворились у організації співвласників житла, що стали правоспроможними та самостійними у прийнятті рішень. Такі організації контролювали кількість і якість наданих послуг, представляли інтереси власників квартир у різних інстанціях.

У Німеччині приділялась увага підвищенню ефективності комунальних підприємств. Спеціально створені державні банки сприяли розвитку ЖКГ, вони надавали пільгові кредити під конкретні адресні програми, спрямовані на підвищення ефективності діяльності комунального господарства (КГ).

Основною структурою в управлінні ЖКГ Німеччини є фірма з управління житлом. Найпоширенішою організаційно-правовою формою є товариства з обмеженою відповідальністю, а також акціонерні товариства.

Аналіз позитивного закордонного досвіду розв'язання проблем енергоефективності свідчить про можливість економії паливно-енергетичних ресурсів за рахунок впровадження енергозощаджуючих технологій, матеріалів та організаційних заходів. Досвід запровадження в Німеччині заходів енергозощадження підтверджує, що на шляху подолання адміністративно-господарсько-фінансових перешкод важливе значення має поєднання таких компонентів, як управління інформацією, законодавчі вимоги, податки та активна позиція територіальної громади, фінансова підтримка. Залучення інвестиційних ресурсів приватного бізнесу на засадах ДПП – найбільш оптимальний шлях підвищення енергоефективності вітчизняного ЖКГ.

У Великобританії комунальну інфраструктуру спочатку об'єднали у регіональні державні компанії, потім вони були приватизовані. Перед приватизацією держава списала усі борги комунальних підприємств, взяла на себе витрати на модернізацію та паспортизацію майна. На сьогодні у Великобританії комунальну інфраструктуру повністю передано у приватну власність. Так, усе інфраструктурне забезпечення водопостачання у країні на сьогодні здійснюють сім компаній. Але зберігається регулювання з боку держави діяльності локальних монополій.

У Великобританії зведений до мінімуму обсяг адміністративних важелів управління житловим фондом, перевага віддана ринковим принципам. Уряд Великобританії відмовився від надання муніципалітетам дотацій на утримання житлового фонду. Вивільнені таким чином кошти були надані у вигляді грантів домовласникам на викуп житлового фонду у муніципалітету. Останній був зацікавлений у продажі частини житлового фонду, щоб отримати кошти використати на утримання житла, що залишилось у муніципальній власності. Так виникли соціальні домовласники, як конкуренти муніципалітетів. Муніципалітети стали ініціювати створення організацій мешканців, які хотіли прийняти в управління житловий фонд.

На відміну від Великобританії, у Франції комунальні служби є переважно муніципальними. Але управління інфраструктурою, що є комунальною власністю, може здійснювати управляюча організація, що виграла конкурс. У Франції одночасно існують національні газові мережі й державна енергетика та приватні компанії, що діють на основі концесії. Із муніципалітетами усі фірми укладали контракти і договори на електро-, газо-, водопостачання і водовідведення, збирання і переробку сміття та промислових відходів. Контракти є

різні: на експлуатацію, на ремонт, на будівництво нової інфраструктури. Перевагою концесії є те, що послуги природних монополій (водопостачання, водовідведення) при цьому не відчужуються у держави. Майно надається у тимчасове користування приватним фірмам, що сплачують власникові плату, приймають на себе комерційні ризики, що виникають в процесі експлуатації. При цьому у договорі концесії жорстко регламентується діяльність, у т.ч. умови надання послуг та рівень тарифів. Забезпечення якості реалізується також у договорі концесії, в разі порушення цих умов, можливе розірвання договору концесії. Концесійні договори можуть передбачати, що концесіонер будує об'єкт за свої кошти, впродовж терміну дії договору володіє об'єктом і експлуатує його, по закінченні терміну договору, він передає його у муніципальну власність.

Розвитку конкуренції у ЖКГ Франції сприяло також створення об'єднань співвласників багатоквартирних будинків. Щодо управління багатоквартирним житлом, то ці послуги здійснюють як муніципальні компанії, так і приватні.

Отже, найбільш корисним для України є досвід Франції.

30 жовтня 2010 р. набув чинності Закон України «Про державно-приватне партнерство», яким визначено організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів із приватними та основні принципи державно-приватного партнерства [18].

Згідно з Законом України «Про державно-приватне партнерство» (Ст. 1) (чинна редакція зі змінами, внесеними у 2015 році) державно-приватне партнерство визначається як співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами (державні партнери) і юридичними або фізичними особами-підприємцями (приватні партнери), за винятком державних та комунальних підприємств, що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами.

Ст. 4 Закону основними сферами застосування ДПП в Україні визначає такі: пошук, розвідка родовищ корисних копалин та їх видобування; виробництво, транспортування і постачання тепла та розподіл і постачання природного газу; машинобудування; збір, очищення та розподілення води; охорона здоров'я; туризм, відпочинок, рекреація, культура та спорт; забезпечення функціонування зрошувальних і осушувальних земель; поводження з відходами, крім збирання та перевезення; виробництво, розподілення та постачання електричної енергії; управління нерухомістю; надання соціальних послуг, управління соціальною установою, закладом; виробництво та впровадження енергозберігаючих технологій, будівництво та капітальний ремонт житлових будинків, повністю чи частково зруйнованих внаслідок бойових дій на території проведення антитерористичної операції; надання освітніх послуг та послуг у сфері охорони здоров'я; управління пам'ятниками архітектури та культурної спадщини.

Основними формами здійснення ДПП є (Ст. 5 Закону):

а) Концесія – договір про передачу природних багатств, підприємств, інших об'єктів, що належать державі чи територіальним громадам, в тимчасову експлуатацію приватному партнеру.

б) Спільна діяльність. Згідно ст. 1130 Цивільного Кодексу України за договором про спільну діяльність сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить чинному законодавству.

в) Інші договори.

Побудуємо математичну модель пошуку паритету інтересів у процесі співробітництва між державою, територіальними громадами (державні партнери) і юридичними або фізичними особами-підприємцями у процесі надання житлово-комунальних послуг.

У загальному випадку неможливо передбачити яким чином розподіляться вигоди між сторонами угоди, учасники можуть не досягти взаємовигідної домовленості (з позиції виконання принципу Парето-покращення). Таким чином, доцільним буде оцінити умови досягнення домовленості між сторонами угоди та проаналізувати можливі варіанти її ефективного виконання. На нашу думку, для цього можливо використати теорію ігор, що аналізує прийняття рішень економічними суб'єктами (гравцями) в ситуаціях, коли на результат цих рішень здійснюють вплив дії, що виконуються іншими суб'єктами. Такі ситуації прийнято називати іграми.

Використаємо динамічну гру, у якій кожний гравець може зробити декілька ходів і хоча б один гравець коли робить хід, знає про хід, зроблений другим гравцем. Тобто він має факти, які повинен враховувати при виборі своїх дій. Це динамічна гра з повною інформацією.

Нехай на початковому етапі є дві сторони (гравці) (C1 та C2) і дві моделі (M1 та M2), які вони запропонували для впровадження. Модель M1 є базовою для гравця C1, модель M2 є базовою для гравця C2. Гравець C1 робить крок першим і обирає модель M1. В разі, якщо він обирається модель M2, то виграш гравця C1 складе -1 , а виграш гравця C2 складе 1 . Гравець C2 вважає, що за моделлю M1 є два варіанти розвитку подій: руйнування складної системи або її розвиток. В разі, якщо система буде зруйнована, виграш обох гравців складе по -100 , у протилежному випадку виграш гравця C1 складе 1 , а виграш C2 складе -1 .

Побудуємо дерево цієї гри (рис. 1):

Розв'язання гри можливо знайти за умови, що гравці раціональні. Використаємо метод зворотної індукції, коли гру «розмотують» з кінця. Розглянемо останні вершину гри, у якій один із гравців робить вибір. Необхідно спрогнозувати яке рішення прийме гравець C2 в разі реалізації моделі M1. У цьому випадку підсумки гри залежать саме від цього рішення, оскільки гравець свій вибір вже зробив. В разі, якщо гравець C2 раціональний, він прийме рішення щодо подальшого розвитку системи, оскільки -1 більше ніж -100 . Гравець C1 обере модель M1, оскільки віддає перевагу виграшу 1 ніж -1 .

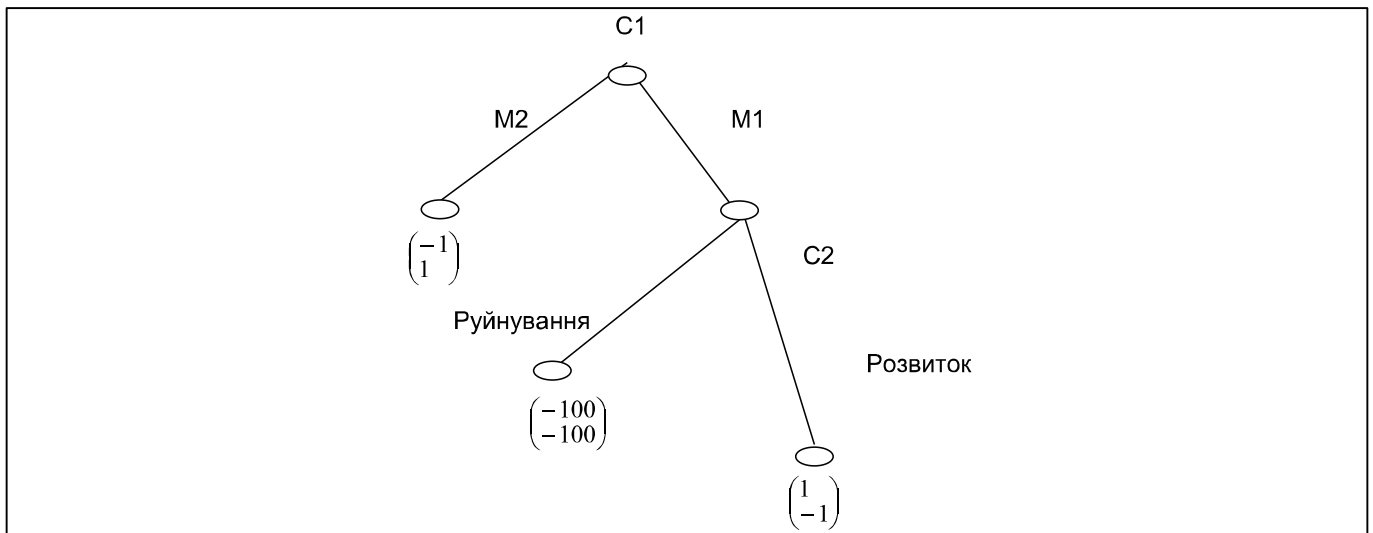

Рисунок 1. Дерево динамічної гри з повною інформацією

Таким чином підсумок гри буде таким: гравець C1 обере модель M1, а гравець C2 не здійснить наміри щодо руйнування системи.

У реальних ситуаціях не завжди є повна інформація, саме тому ускладнимо гру і введемо неповну інформацію. Будемо мати динамічну байєсову гру, дерево якої наведено на рисунку 2.

Першим кроком є тип рішення: з ймовірністю π воно може бути негативне, з ймовірністю $1 - \pi$ - позитивне. Гравець C1 у даному випадку не знає типу рішення гравця C2.

Використаємо зворотну індукцію. Спочатку розглянемо поведінку гравців C2 двох типів. Гравець C2 у випадку позитивного рішення не буде сприяти руйнуванню системи в разі моделі M1. Гравець C2 у випадку негативного рішення навпаки сприятиме руйнуванню системи, оскільки це більше ніж -1.

За таких умов в разі раціонального гравця C1, отримаємо згорнуту гру (рис. 3). В разі, якщо гравець O1 обере модель M2, то він у будь-якому випадку отримає -1. В разі, якщо він обере гру M1, то з ймовірністю π він отримає -100, а з ймовірністю $1 - \pi$ отримає 1, тобто його очікуваний вигравш складе $\pi \cdot (-100) + (1 - \pi) \cdot 1 = 1 - 101\pi$.

Гравець O1 повинен порівняти вигравш -1 з вигравшем $1 - 101\pi$ і обрати максимальний. Таким чином, вид рішення буде залежати від параметра π . Якщо ймовірність мати гравця O2 з негативним рішенням мала, тобто $\pi < 2/101$, тоді гравець O1 обере модель M1, якщо ця ймовірність велика, тобто $\pi > 2/101$, тоді віддасть перевагу моделі M2. При $\pi = 2/101$ гравець O1 не буде мати переваг щодо вибору моделі.

Зазначена процедура може бути використана у процесі пошуку партнерів при укладанні договорів та реалізації переваг та можливостей державно-приватного партнерства.

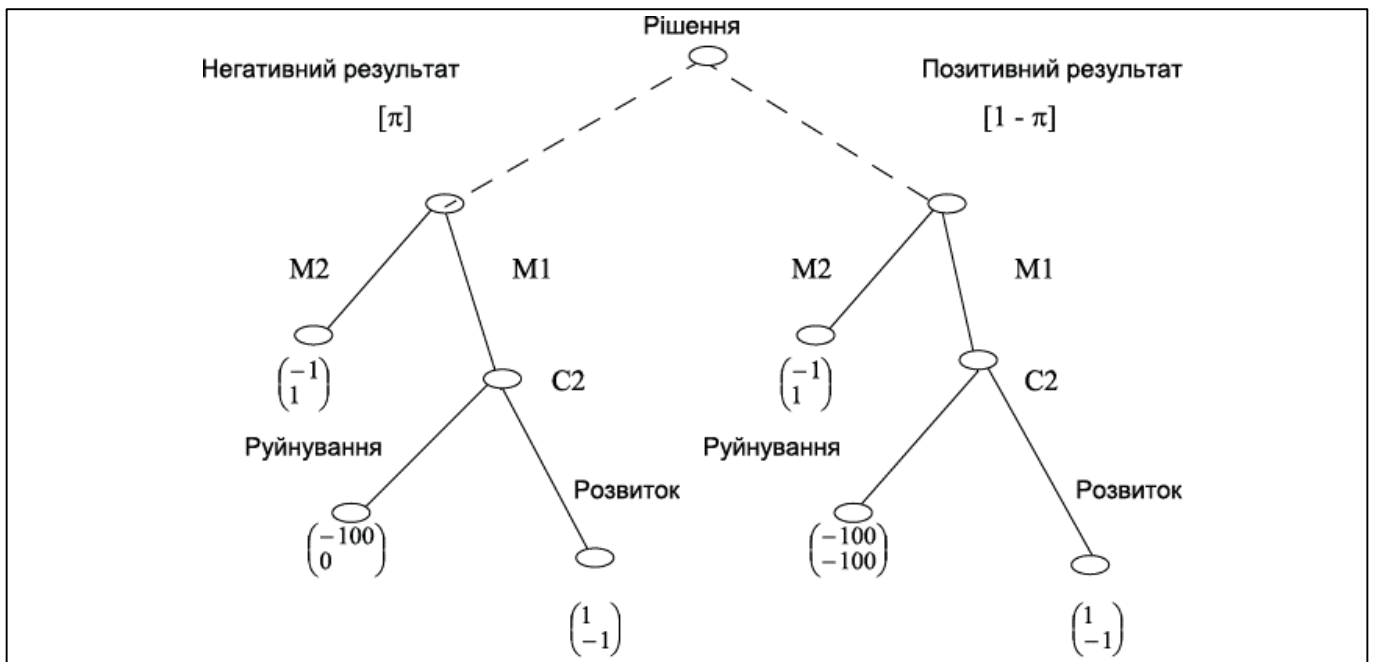

Рисунок 2. Динамічна байєсова гра

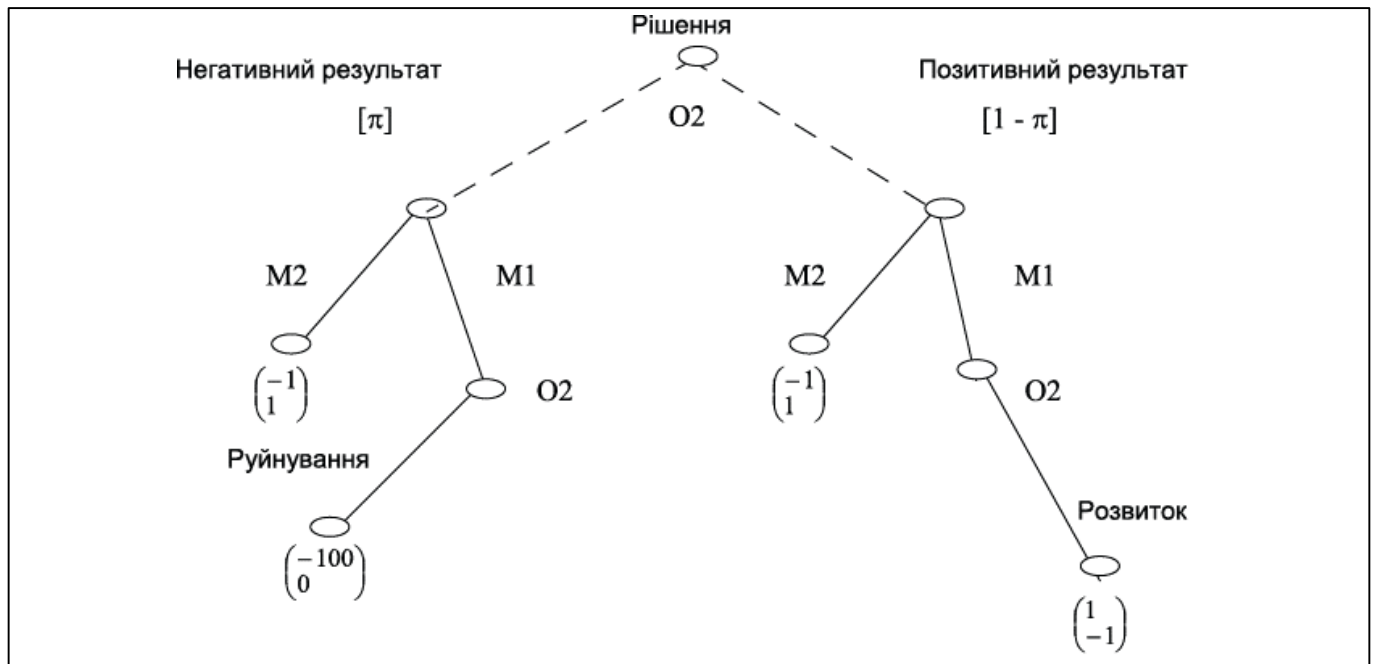

Рисунок 3. Динамічна байєсова гра з неповною інформацією

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На основі аналізу позитивного досвіду використання державно-приватного партнерства в житлово-комунальному господарстві, доведена доцільність його впровадження в управління ЖКГ. Показано, що одним з напрямів реалізації державно-приватного партнерства є управління багатоквартирними будинками та забезпечення їх мешканців якісними житлово-комунальними послугами. Основними формами такого управління є: приватизація; договір на виконання робіт; контракти на управління підприємством (довірче управління); оренда; концесія.

В роботі проведено порівняльний аналіз світового досвіду щодо основних моделей функціонування ЖКГ та використання у цій сфері ДПП. Запропоновано використати французький досвід ефективного управління. Доведено доцільність використання договорів концесії в процесі узгодження інтересів держави, приватного бізнесу та споживачів ЖК послуг.

За допомогою баєсової гри доведено, що ППП буде ефективним тільки в разі досягнення домовленостей між державою і приватним бізнесом та споживачем житлово-комунальних послуг.

Список використаних джерел

1. Данилишин Б. М. Державно-приватне партнерство – стратегічна форма взаємодії влади і бізнесу. // Юридичні новини Online. URL: <http://news.yurist-online.com/news/kmu/2/>.
2. Запартіна І. В. Розвиток державної підтримки публічно-приватного партнерства в Україні. // Економіка і прогнозування. 2011. № 3. С. 9–24.
3. Косарев А. Й., Рибак О. М. Партнерство держави і приватного бізнесу в розвитку повітряного транспорту України. // Держава та регіони. Серія: економіка та підприємство. 2007. № 3. С. 118-125.
4. Самаєва Юлія Державно-приватне партнерство - не мета, а один із способів її досягнення. // Дзеркало тижня Україна. 2016. № 16. URL: http://gazeta.dt.ua/macrolevel/derzhavno-privatne-partnerstvo-ne-meta-a-odin-iz-sposobiv-yiyi-dosyagnennya_.html
5. Akintoye A., Beck M., Hardcastle C. Public-Private Partnerships: Managing Risks and Opportunities. Oxford, UK; Malden, MA : Blackwell Science, 2003.
6. Akitoby B., Hemming R., Schwartz G.. Public Investment and Public-Private Partnerships. // International Monetary Fund Economic. 2007. Issue 40.
7. Allan J. R. Performance of PPPs and Traditional Procurement in Australia. Melbourne : Allen Consulting, 2007.
8. Allan J. R. Public-Private Partnerships: A Review of Literature and Practice. // Public Policy paper (Saskatchewan Institute of Public Policy). 1999. No. 4.
9. Delmon J. Private Sector Investment in Infrastructure: Project Finance, PPP Projects and Risk. The World Bank and Kluwer Law International. 2009. 640 p.
10. Grimsey D., Lewis M. K. Public Private Partnerships: The Worldwide Revolution in Infrastructure Provision and Project Finance. Cheltenham : Edward Elgar Publishing Ltd, 2004.
11. Grimsey D., Lewis M. K. The Economics of Public Private Partnerships. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd, 2005.
12. Hart O. Incomplete Contracts and Public Ownership: Remarks and Application to Public-Private Partnerships. // The Economic Journal. 2003. Vol. 113. № 486. Pp. 69–76.

13. Hart O., Shleifer A., Vishny R. *The Proper Scope of Government: Theory and Application to Prisons.* // *The Quarterly Journal of Economics.* 1997. Vol. 112. № 4. Pp. 1144–1148.
14. Ham H., Koppenjan J. van. *Building Public-Private Partnerships: Assessing and Managing Risks in Port Development.* // *Public Management Review.* 2001. Vol. 3. № 4. P. 604.
15. Hodge G., Greve C. & Boardman A. (eds.) *Reviewing Public-Private Partnerships. Some Thoughts on Evaluation. International Handbook on Public-Private Partnerships.* Cheltenham: Edward Elgar, 2010. Pp. 81–112.
16. Telliford G. T. *Public-private partnerships around the world.* N.Y. : Nova Science Publishers, 2011.
17. Закон України «Про державно-приватне партнерство» URL <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2404-17/ed20120803>

References

1. Danylyschyn B. M. (2016). *Derzhavno-pryvatne partnerstvo-stratehichna forma vzaiemodii vlady i biznesu.* [Public-private partnerships-strategic form of cooperation between government and business]. *Legal News Online - Yurydychni novyny Online*, URL: <http://news.yurist-online.com/news/kmu/2/> (Accessed 10 Mai 2016). [in Ukr.].
2. Zapatrina I. V. (2011). *Rozvytok derzhavnoi pidtrymky publichno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini* [Development of state support for public-private partnership in Ukraine]. *Ekonomika i prohnouzuvannia - Economics and Forecasting*, 3. 9–24. [in Ukr.].
3. Kosarev A. J. & Rybak O. M. (2011). *Partnerstvo derzhavy i pryvatnoho biznesu v rozvytku povitrianoho transportu Ukrainy.* [The partnership of the state and private business development in Ukraine air transport]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: ekonomika ta pidpriemstvo - State and regions. Series: Economics and Enterprise*, 3. 118-125. [in Ukr.].
4. Samayeva Yu. (2016). *Derzhavno-pryvatne partnerstvo - ne meta, a odyz iz sposobiv yii dosiahnennia* [Public-private partnership - not a goal but a way to achieve] *Dzerkalo Tyzhnia Ukraina - Mirror of the week Ukraine*, 16, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 18 May2016). [in Ukr.].
5. Akintoye A., Beck M. & Hardcastle C. (2003). *Public-Private Partnerships: Managing Risks and Opportunities.* Oxford, UK; Malden, MA : Blackwell Science. [in Eng.]
6. Akitoby B., Hemming R. & Schwartz G. (2007). *Public Investment and Public-Private Partnerships* *International Monetary Fund Economic*, 40. [in Eng.]
7. Allan J. R. (1999). *Public-Private Partnerships: A Review of Literature and Practice.* *Public Policy paper* (Saskatchewan Institute of Public Policy), 4. [in Eng.]
8. Allan J. R. (2007). *Performance of PPPs and Traditional Procurement in Australia*, Melbourne : Allen Consulting. [in Eng.]
9. Delmon J. (2009). *Private Sector Investment in Infrastructure: Project Finance, PPP Projects and Risk.* *The World Bank and Kluwer Law International.* [in Eng.]
10. Grimsey D., Lewis M.K. (2004). *Public Private Partnerships: The Worldwide Revolution in Infrastructure Provision and Project Finance*, Cheltenham : Edward Elgar Publishing Ltd. [in Eng.]
11. Grimsey D., Lewis M. K. (2005). *The Economics of Public Private Partnerships*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Ltd. [in Eng.]
12. Hart O. (2003). *Incomplete Contracts and Public Ownership: Remarks and Application to Public-Private Partnerships*, *The Economic Journal*, 113/486. 69–76. [in Eng.]
13. Hart O., Shleifer A. & Vishny R. (1997). *The Proper Scope of Government: Theory and Application to Prisons.* *The Quarterly Journal of Economics*, 112/4. 1144–1148. [in Eng.]
14. Ham H. & Koppenjan J. van. (2001). *Building Public-Private Partnerships: Assessing and Managing Risks in Port Development.* *Public Management Review*, 3/4. 604. [in Eng.]
15. Hodge G., Greve C. & Boardman A. (2010). *Reviewing Public-Private Partnerships. Some Thoughts on Evaluation. International Handbook on Public-Private Partnerships.* Cheltenham: Edward Elgar, 81–112. [in Eng.]
16. Telliford G. T. (2011). *Public-private partnerships around the world.* N.Y. : Nova Science Publishers. [in Eng.]
17. *Zakon Ukrainy «Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo»* [Law of Ukraine «On Public-Private Partnership»]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2404-17/ed20120803>

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Горошкова Лідія Анатоліївна, д.е.н., доцент, академік Академії економічних наук України, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики Запорізького національного університету, e-mail: goroshkova69@gmail.com

Волков Володимир Петрович, д.т.н., професор, академік Академії економічних наук України, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики Запорізького національного університету, e-mail: volkovvp49@gmail.com

Карбівничий Іван Олексійович, аспірант Запорізького національного університету, e-mail: ivan.karbinichi@gmail.com

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Горошкова Лидия Анатольевна, д.э.н., доцент, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры предпринимательства, менеджмента организаций и логистики Запорожского национального университета,

e-mail: goroshkova69@gmail.com

Волков Владимир Петрович, д.т.н., професор, академик Академії економічних наук України, професор кафедри підприємництва, менеджмента організацій и логістики Запорозького національного університета,

e-mail: volkovvp49@gmail.com

Карбівничий Иван Алексеевич, аспірант Запорозького національного університета,

e-mail: ivan.karbivnichii@gmail.com

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Horoshkova Lidiia, D. Sc. in Economics, Professor of the Chair of entrepreneurship, management of organizations and logistics, Zaporizhzhya National University,

e-mail: goroshkova69@gmail.com

Volkov Vladimir, D. Sc. in Technical, Professor, Professor of the Chair of entrepreneurship, management of organizations and logistics, Zaporizhzhya National University,

e-mail: volkovvp49@gmail.com

Karbivnychyi Ivan, Postgraduate, Zaporizhzhya National University,

e-mail: ivan.karbivnichii@gmail.com

УДК 631.162:657

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-47-53>

ВПЛИВ АВТОМАТИЗАЦІЇ ОБЛІКУ ТА ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ НА БЕЗПЕКУ ПІДПРИЄМСТВ

Ігнатенко М.М.

Сарапіна О.А.

Предметом дослідження виступають теоретичні, методичні та практичні аспекти автоматизації обліку та фінансової звітності на безпеку підприємств.

Метою роботи є виявлення проблем і встановлення тенденцій здійснення бухгалтерського обліку та фінансової звітності на засадах автоматизації та обґрунтування вирішення проблем комп'ютеризації облікових процесів, забезпечення інформаційної безпеки підприємств та управління нею на перспективу.

Методологічною основою статті стали загальнонаукові методи пізнання, узагальнення, метод порівняльного аналізу та інші методи дослідження.

Результати роботи. Визначено роль впровадження автоматизації, програмного забезпечення й комп'ютеризації облікових процесів та фінансової звітності на безпеку вітчизняних підприємств та організацій. Надана змістовна характеристика конкурентних переваг та властивостей найбільш використовуваних програм. Одночасно виявлено ризики й загрози інформаційній безпеці підприємств, їх джерела та прояви. Обґрунтовано комплекс заходів збереження та зміцнення інформаційної безпеки. Розроблено план і заходи їх впровадження. Надані пропозиції щодо здійснення подальших досліджень з метою посилення безпеки підприємств і вдосконалення управління нею.

Галузь застосування результатів полягає в тому, що викладені пропозиції з питань автоматизації обліку та фінансової звітності можуть бути використані керівниками та фахівцями підприємств з метою підвищення безпеки.

Висновки. Впровадження автоматизованих систем і програм здійснення бухгалтерського обліку й формування обліково-фінансової звітності є вагомим чинником підвищення ефективності функціонування вітчизняних підприємств. При цьому підвищується безпека функціонування підприємств на основі більшої точності й неупередженості використовуваної інформації, значного скорочення їх витрат на обліково-аналітичні процеси. Проте через специфіку автоматизації й комп'ютеризації (під'єднання до більш глобальних мереж, використання типових програм та показників обліку тощо) збільшується відкритість інформаційних систем, зростають загрози комерційній таємниці та ризики конкурентоспроможної діяльності загалом. Це актуалізує значимість забезпечення та подальшого удосконалення інформаційної безпеки підприємств і організацій на перспективу.

Ключові слова: підприємства, безпека, комп'ютерні мережі, автоматизація, бухгалтерський облік, фінансова звітність, програмні продукти.

ВЛИЯНИЕ АВТОМАТИЗАЦИИ УЧЕТА И ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ НА БЕЗОПАСНОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ

Ігнатенко М.М.

Сарапіна О.А.

Предметом исследования выступают теоретические, методические и практические аспекты автоматизации учета и финансовой отчетности на безопасность предприятий.

Целью работы является выявление проблем и установление тенденций осуществления бухгалтерского учета и финансовой отчетности на основе автоматизации и обоснования решения проблем компьютеризации учетных процессов, обеспечения информационной безопасности предприятий и управления ею на перспективу.

Методологической основой статьи стали общенаучные методы познания, обобщения, метод сравнительного анализа и другие методы исследования.

Результаты работы. Определена роль внедрения автоматизации, программного обеспечения и компьютеризации учетных процессов и финансовой отчетности на безопасность отечественных предприятий и организаций. Предоставленная содержательная характеристика конкурентных преимуществ и свойств наиболее используемых программ. Одновременно выявлено риски и угрозы информационной безопасности предприятий, их источники и проявления. Обоснован комплекс мероприятий сохранения и укрепления информационной безопасности. Разработан план и меры их внедрения. Представлены предложения по осуществлению дальнейших исследований с целью усиления безопасности предприятий и совершенствования управления ею.

Область применения заключается в том, что изложенные предложения по вопросам автоматизации учета и финансовой отчетности могут быть использованы руководителями и специалистами предприятий с целью повышения безопасности.

Выводы. Внедрение автоматизированных систем и программ осуществления бухгалтерского учета и формирования учетно-финансовой отчетности является весомым фактором повышения эффективности функционирования отечественных предприятий. При этом повышается безопасность функционирования предприятий на основе большей точности и беспристрастности используемой информации, значительного сокращения их расходов на учетно-аналитические процессы. Однако в силу специфики автоматизации и компьютеризации (подключение к более глобальным сетям, использование типовых программ и показателей учета и т.п.) увеличивается открытость информационных систем, растут угрозы коммерческой тайны и риски конкурентоспособной деятельности в целом. Это актуализирует значимость обеспечения и дальнейшего совершенствования информационной безопасности предприятий и организаций на перспективу.

Ключевые слова: предприятия, безопасность, компьютерные сети, автоматизация, бухгалтерский учет, финансовая отчетность, программные продукты.

THE EFFECT OF AUTOMATION OF ACCOUNTING AND FINANCIAL STATEMENTS ON ENTERPRISES SAFETY

Ignatenko M.M.
Sarapina O.A.

The subject of the research is theoretical, methodological and practical aspects of accounting automation and financial reporting on enterprise security.

The purpose of the work is to identify problems and establish trends in the implementation of accounting and financial reporting on the basis of automation and substantiation of the problem of computerization of accounting processes, information security of enterprises and management of the future.

Methodological basis of the article became general scientific methods of cognition, generalization, method of comparative analysis and other methods of research.

Results of work. The role of implementation of automation, software and computerization of accounting processes and financial reporting on the security of domestic enterprises and organizations has been determined. An informative characteristic of competitive advantages and properties of the most used programs is provided. At the same time, risks and threats to information security of enterprises, their sources and manifestations are revealed. The complex of measures for preservation and strengthening of information security is substantiated. A plan and measures for their implementation have been developed. Submitted suggestions for further research in order to strengthen the security of enterprises and improve its management.

The field of application of the results is that the stated proposals on automation of accounting and financial reporting can be used by managers and specialists of enterprises for the purpose of safety improvement.

Conclusions. The introduction of automated systems and programs for accounting and accounting and financial reporting is a significant factor in improving the efficiency of domestic enterprises. At the same time, the security of the operation of enterprises increases due to greater accuracy and impartiality of the information used, and a significant reduction of their costs on accounting and analytical processes. However, because of the specifics of automation and computerization (connecting to more global networks, using typical programs and metrics, etc.), the openness of information systems increases, the threats to commercial secrets and the risks of competitive business increase in general. It updates the importance of providing and further improving the information security of enterprises and organizations in the long run.

Key words: enterprises, security, computer networks, automation, accounting, financial reporting, software products.

Постановка проблеми. У формуванні сучасних мереж бухгалтерського обліку та фінансової звітності на підприємствах всіх галузей і видів діяльності та господарювання провідне місце займає автоматизація. Використання відповідних програмних продуктів забезпечує можливість здійснення моніторингу і контролю за

відповідністю й точністю облікових даних і процесів. При цьому комп'ютерні мережі забезпечують надійність інформаційних зв'язків як всередині бухгалтерії, так і між бухгалтерією та іншими структурними підрозділами підприємства. Це є запорукою безпеки підприємств. Проте питання інформаційної безпеки особливо мають бути у полі зору працівників та власників. Зважаючи на це, перспективною є така організація роботи бухгалтерії при застосуванні персональних комп'ютерів (ПК) і програм, що складається з двох основних відділів: відділу інформаційної системи та відділу контролю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми формування безпеки й інформаційної безпеки зокрема, автоматизації бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємств знаходяться в полі зору багатьох дослідників. Зокрема, йдеться про роботи О.С. Можаяєва, І.А. Рябініна, Г.М. Черкесова та ін. Проте питання захисту інформації в умовах автоматизації обліку та облікових процесів, впровадження нових програмних продуктів з однієї сторони та зростання ризиків і загроз збереження їх цілісності через можливі кібератаки з іншої, - потребують подальших досліджень.

Метою статті є виявлення проблем і встановлення тенденцій здійснення бухгалтерського обліку та фінансової звітності на засадах автоматизації та обґрунтування вирішення проблем комп'ютеризації облікових процесів, забезпечення інформаційної безпеки підприємств та управління нею на перспективу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження автоматизації та комп'ютеризації бухгалтерського обліку й фінансової звітності на підприємствах національного господарства України всіляко сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності, удосконаленню діяльності та управління розвитком на засадах безпеки. Воно значно зменшує адміністративні витрати, підвищує ефективність роботи підрозділів бухгалтерії, контролінгу, фінансово-аналітичної служби. Так, найбільш відома та впроваджувана програма «1-С: Підприємство» значно спрощує реєстрацію та ведення господарських операцій підприємствами, які займаються виробничою діяльністю.

Програма «Бест-Звіт» призначена для автоматизації процесів підготовки, подання, прийняття, контролю, збереження, обробки та аналізу документів підприємствами, що звітують керівним державним органам, подання звітів їм або контролюючим державним установам. Її функціональні можливості, як і попередньої, справляють велике враження у контексті удосконалення складання фінансової звітності [1, с. 195]. Зокрема, програма охоплює бази основних документів, що постійно поповнюються. Вона дозволяє вести реєстр та комплект форм звітності як за типовими зразками, так і орієнтованими на підприємства різних видів діяльності із можливістю створювати й коригувати власні комплекти форм звітності; забезпечує перевірку коректності заповнення звітних документів, формування пакетів електронної звітності для передачі в автоматизоване робоче місце збору і обробки.

Також програма має можливості обробки й аналізу інформації, яку містять звітні документи за допомогою вбудованого генератора звітів і засобами Windows (Word, Excel). Наявний модуль «Бухгалтерський календар» з функціями планувальника автоматично співставляється з комплектом форм звітності та сплати податків. Підключення групи первинної документації означає, що бланки платіжного доручення, податкової накладної, посвідчення про відрядження тощо завжди наготові. Сервісні функції автоматизованої системи означають: наявність засобів адміністрування системи і розподілу доступу; авторизацію доступу за ім'ям та паролем користувача; наявність засобів управління резервними копіями баз даних; можливість прийняття пакетів звітності в електронному вигляді – файлів; можливість автоматичної підстановки значень реквізитів з підпорядкованих форм до головних у процесі введення та використання інформації.

Крім цього, автоматично відбувається перевірка пакетів звітності, реєстрація її форм при введенні або прийнятті пакетів в електронному вигляді. Отже, програма «Бест-Звіт» має дуже високі операційні переваги. У неї висока швидкість в роботі, введення інформації в первинний документ проводиться на робочій станції. Також відзначається висока технологічна надійність, стійкість відносно відмов і збоїв. Якщо такі випадки відбуваються, то це не супроводжується руйнуванням баз даних [2, с. 60]. Простота установки й експлуатації не передбачає необхідності наявності в штаті фахівця-адміністратора бази даних. Таким чином, автоматизована система формування звітної обліково-фінансової документації практично виключає можливість допущених помилок, береже робочий час, що позитивно відображається на безпеці суб'єктів господарювання.

Однак при наявності таких безсумнівних переваг перед підприємствами виникають нові проблеми власне інформаційної безпеки. Це питання захисту інформації від несанкціонованого втручання; юридичної доказовості електронних первинних документів і т.п. Також можливими є ризики втрати або псування інформації під час вимкнення електроенергії; небезпека проникнення комп'ютерних вірусів, зламу облікової інформації, кібератак тощо.

В сучасних умовах господарювання проблеми інформаційної безпеки підприємств за наявності автоматизованого бухгалтерського обліку й обліково-фінансової звітності розглядаються теоретиками та практиками кількох галузей знань: управлінням, юристами, представниками служби безпеки, фахівцями інформаційних мереж, бухгалтерами, фінансистами. Надійний захист інформації в розроблюваних і функціонуючих системах обробки даних може бути ефективним, якщо він буде надійним на всіх об'єктах і в усіх елементах системи, які можуть бути піддані загрозам та ризикам.

У зв'язку з цим для створення засобів захисту важливо визначити природу загроз, форми і шляхи їх можливого прояву і здійснення, перелік об'єктів та елементів, які, з одного боку, можуть бути піддані (побічно або безпосередньо) загрозам з метою порушення захищеності інформації, а з іншого – можуть бути досить

чітко локалізовані для організації ефективного захисту інформації. При проведенні дослідних робіт в цьому напрямі необхідно розмежувати два класи ризиків: один – для автономних персональних комп'ютерів і автономних комп'ютерних мереж; інший – для систем, що мають вихід у великі мережі, включаючи Інтернет.

У спеціальній літературі під об'єктом інформаційної безпеки розуміється такий структурний компонент автоматизації обліку та звітності, в якому перебуває або може перебувати підлягаюча захисту інформація, а під елементом захисту – сукупність даних, яка може містити підлягаючі захисту відомості [3, с. 127]. Практика показує, що інформація в процесі введення, зберігання, обробки, виведення і передачі піддається різним випадковим впливам, в результаті яких на апаратному рівні відбуваються фізичні зміни в абстрактних формах її представлення. Якщо в якомусь чи в якихось розрядах цифрового коду, що несе інформацію, відбулося інвертування двійкового знаку (з 1 на 0 або навпаки) і воно не виявлено спеціальними апаратними засобами функціонального контролю, то при подальшій обробці інформації або буде отриманий невірний результат, або повідомлення попрямує за помилковою адресою, або відбудуться інші небажані події (руйнування, модифікація, витік інформації та ін.)

На програмному рівні в результаті випадкових впливів може відбутися зміна алгоритму обробки інформації на непередбачений і, як наслідок цього, – припинення або модифікація облікового процесу, в результаті якого знову ж можливі руйнування або витік інформації (при переплутуванні, наприклад, адресата). Причинами випадкових впливів при функціонуванні комп'ютерних систем можуть бути: відмови і збої апаратури в разі її неякісного виконання і фізичного старіння; перешкоди в каналах і на лініях зв'язку від впливу зовнішнього середовища; аварійні ситуації (пожежа, повінь, вихід з ладу електроживлення та ін.); помилки і прорахунки розробників і виробників ПК; алгоритмічні і програмні помилки, помилки людини при роботі з ПК.

Зловмисні чи навмисні загрози – результат впливу людини на об'єкти і процеси з найрізноманітніших причин (матеріальний інтерес, бажання нашкодити, небажання працювати, розвага із самоствердженням своїх здібностей й ін.). В якості об'єктів забезпечення інформаційної безпеки в системах обробки облікових та фінансових даних у таких випадках можна виділити наступні: термінали користувачів (персональні комп'ютери, робочі станції, мережі); термінал адміністратора мережі або груповий абонентський вузол; вузол зв'язку; засоби відображення інформації; засоби документування інформації; комп'ютерний зал і сховище носіїв інформації; зовнішні канали зв'язку та мережеве обладнання; накопичувачі та носії інформації.

У відповідності з наведеним вище визначенням в якості елементів захисту виступають блоки (порції, масиви, потоки та ін.) інформації в об'єктах захисту. Це дані і програми в основній пам'яті комп'ютера; дані і програми на зовнішньому носії або гнучкому і жорсткому дисках; дані, відображувані на екрані монітора; дані, що виводяться на принтер при автономному та мережевому використанні ПК; пакети даних, що передаються по каналах зв'язку; дані, що розмножуються (тиражуються) за допомогою копіювально-розмножувального устаткування; паролі й пріоритети зареєстрованим користувачам; службові інструкції по роботі з комплексами завдань; архіви даних і програмне забезпечення та ін.

Необхідно зазначити, що доступ до об'єктів та елементів захисту інформації теоретично і практично можливий для двох категорій осіб: законних користувачів і порушників [4, с. 62]. За відсутності на робочому місці законного користувача або при його недбалому ставленні до своїх посадових обов'язків, при недостатньому захисті інформації кваліфікований порушник може здійснити шляхом введення відповідних запитів (команд) несанкціонований доступ до інформації.

При досить вільному доступі в приміщеннях, де встановлені засоби, можна візуально спостерігати інформацію на засобах відображення і документування, а також викрасти носії з інформацією або зняти з них копію. При безконтрольному завантаженні в комп'ютер програми порушник може модифікувати облікові та звітні дані й алгоритми, ввести шкідливу програму типу «троянський кінь», за допомогою якої згодом він може реалізовувати потрібні для себе функції.

Особливо небезпечна ситуація, коли порушником є користувач комп'ютерної системи, що має, згідно своїм функціональним обов'язкам, законний доступ до однієї частини інформації, але звертається до іншої за межами своїх повноважень. Несанкціонований доступ до інформації може відбуватися під час технічного обслуговування (профілактики або ремонту) комп'ютерів за рахунок прочитання інформації на машинних та інших носіях, незважаючи на її видалення (стирання) користувачем звичайними методами. Інший спосіб – прочитання інформації з носія під час його транспортування без охорони всередині об'єкта або регіону.

Сучасні засоби обчислювальної техніки базуються на широкому застосуванні інтегральних схем. При роботі таких схем відбуваються високочастотні зміни рівнів напруги і струмів, а це, в свою чергу, призводить до виникнення в ланцюгах живлення, в ефірі, в близько розташованій апаратурі і т.п. різних електромагнітних полів і наведень, які за допомогою спеціальних засобів можна трансформувати в оброблювану інформацію [5, с. 127]. Причому, із зменшенням відстані між приймачем порушника та апаратними засобами імовірність такого роду знімання і розшифровки інформації збільшується.

Несанкціоноване ознайомлення з інформацією підрозділяється на пасивне й активне. У першому випадку не відбувається порушення інформаційних ресурсів. Порушник лише отримує можливість розкривати зміст повідомлень, використовуючи це надалі в своїх корисливих цілях. У другому випадку порушник може вибірково змінити, знищити, переупорядкувати й перенаправити повідомлення, затримати і створити підроблені повідомлення та ін. Для забезпечення безпеки інформації в особистих комп'ютерах і, особливо, в офісних системах та комп'ютерних мережах проводяться різні заходи, що об'єднуються поняттям

інформаційна безпека. Інформаційна безпека – це сукупність організаційних (адміністративних) та технологічних заходів, програмно-технічних засобів, правових та морально-етичних норм, спрямованих на протидію загрозам порушників з метою зведення до мінімуму можливого збитку користувачам і власникам автоматичних систем обліку й фінансової звітності.

На практиці при формуванні інформаційної безпеки підприємств і організацій склалися два підходи: фрагментарний та комплексний. У першому випадку заходи щодо захисту спрямовуються на протидію цілком певним загрозам при суворо визначених умовах, наприклад, обов'язкова перевірка носіїв антивірусними програмами, застосування криптографічних систем шифрування і т.д. При комплексному підході різні заходи протидії загрозам об'єднуються, формуючи так звану архітектуру безпеки автоматизованих систем обліку й фінансової звітності [6, с. 108]. Вивчення й аналіз практики функціонування систем обробки даних і комп'ютерних мереж показали, що існує досить багато можливих напрямів витоку інформації та шляхів несанкціонованого доступу до неї в системах та мережах. Це перехоплення електронних випромінювань; примусове електромагнітне опромінення (підсвічування) ліній зв'язку; дистанційне фотографування; перехоплення акустичних хвильових випромінювань.

Також йдеться про розкрадання носіїв інформації і виробничих відходів систем обробки даних; зчитування інформації з масивів інших користувачів; копіювання носіїв інформації і файлів з подоланням заходів захисту. Може бути використана модифікація програмного забезпечення шляхом виключення або додавання нових функцій; здійснене використання недоліків операційних систем і прикладних програмних засобів; незаконне підключення до апаратури та ліній зв'язку, в тому числі в якості активного ретранслятора; зловмисний вивід з ладу механізмів захисту. Фіксуються випадки маскування під зареєстрованого користувача і присвоєння собі його повноважень; введення нових користувачів; впровадження комп'ютерних вірусів. Крім того, система захисту не повинна допускати, щоб зловмисник міг зняти з себе відповідальність за формування помилкової або руйнування облікової інформації.

Враховуючи важливість, масштабність і складність вирішення проблеми збереження та безпеки інформації, рекомендується розробляти архітектуру безпеки в декілька етапів: аналіз можливих загроз; розробка систем безпеки; реалізація систем; супровід систем. Необхідно зауважити, що на конкретному об'єкті і в конкретній системі обробки даних з усього різноманіття загроз і можливих ризиків слід, насамперед, вибрати найбільш ймовірні, а також ті, які можуть завдати найбільш суттєвий збиток. Алгоритм розробки систем інформаційної безпеки підприємств і організацій в умовах автоматизації бухгалтерського обліку й обліково-фінансової звітності передбачає використання різних заходів організаційно-адміністративного, технічного, програмного, технологічного, нормативно-правового, морально-етичного характеру та ін.

Організаційно-адміністративні засоби формування інформаційної безпеки зводяться до регламентації доступу до інформаційних й обчислювальних ресурсів, функціональних процесів і систем обробки даних, до регламентації діяльності персоналу та ін. Їх мета – найбільшою мірою ускладнити або виключити можливість реалізації загроз безпеці. Технічні засоби захисту покликані створити певне фізично замкнуте середовище навколо об'єкта й елементів захисту. У цьому випадку використовується установка засобів фізичної перешкоди захисного контуру приміщень, де ведеться обробка інформації - кодові замки; охоронна сигналізація – звукова, світлова, візуальна без запису і з записом на відеоплівку.

Програмні засоби і методи захисту активніше і ширше за інших застосовуються в системах інформаційної безпеки в персональних комп'ютерах та комп'ютерних мережах, реалізуючи такі функції захисту, як розмежування і контроль доступу до ресурсів; реєстрація та аналіз протікають процесів, подій, користувачів; запобігання можливих руйнівних впливів на ресурси; криптографічний захист інформації; ідентифікація і аутентифікація користувачів і процесів та ін.

В даний час найбільшу питому вагу в цій групі заходів у системах обробки обліково-звітної інформації складають спеціальні пакети програм або окремі програми, які включаються до складу програмного забезпечення з метою реалізації завдань щодо захисту інформації. Технологічні засоби інформаційної безпеки – це комплекс заходів, які органічно вбудовуються в технологічні процеси перетворення даних. Серед них найбільш поширеними є створення архівних копій носіїв; ручне або автоматичне збереження оброблюваних файлів у зовнішній пам'яті комп'ютера; реєстрація користувачів комп'ютерних засобів у журналах; автоматична реєстрація доступу користувачів до тих або інших ресурсів; розробка спеціальних інструкцій щодо виконання всіх технологічних процедур та ін. [7, с. 264].

До нормативно-правових і морально-етичних заходів забезпечення інформаційної безпеки підприємств відносяться діючі в країні закони, нормативні акти, що регламентують правила поведінки з інформацією та відповідальність за їх порушення. Це етичні норми ділової поведінки, корпоративної культури, розробка й дотримання яких сприяє збереженню та зміцненню інформаційної безпеки. Тільки спільне застосування всього арсеналу засобів забезпечення алгоритмів автоматизації облікової й звітної діяльності, програмної, технічної, технологічної та інших складових безпеки підприємств дозволяє досягати високої якості й корисності автоматичних програм обліку й звітності, баз обліково-фінансових даних, потрібних для їх подальшого використання в системах управління й прийняття управлінських рішень.

Висновки. Впровадження автоматизованих систем і програм здійснення бухгалтерського обліку й формування обліково-фінансової звітності є вагомим чинником підвищення ефективності функціонування вітчизняних підприємств. При цьому підвищується безпека функціонування підприємств на основі більшої

точності й неупередженості використовуваної інформації, значного скорочення їх витрат на обліково-аналітичні процеси. Проте через специфіку автоматизації й комп'ютеризації (під'єднання до більш глобальних мереж, використання типових програм та показників обліку тощо) збільшується відкритість інформаційних систем, зростають загрози комерційній таємниці та ризики конкурентоспроможності діяльності загалом. Це актуалізує значимість забезпечення та подальшого удосконалення інформаційної безпеки підприємств і організацій на перспективу.

При цьому альтернатив подальшій дигіталізації або оцифровуванню всіх сторін підприємницької діяльності не існує. Отже, забезпечення й підвищення ефективності функціонування, конкурентоспроможності й безпеки підприємств на перспективу має здійснюватися на основі подальшого удосконалення програмних розробок з обліку і звітності та їх захисту від будь-яких видів несанкціонованого доступу.

Список використаних джерел

1. Євдокимов В. В. Особливості впровадження комп'ютерних систем бухгалтерського обліку на великих підприємствах // *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2009. № 1(13). С. 193-202. URL : <http://eztuir.ztu.edu.ua/1796/1/20.pdf>
2. Ігнатенко М. М. Развитие системы бухгалтерского учёта и отчетности в бюджетных организациях в соответствии с международными стандартами // *Економіка та держава: наук. жур.* 2017. № 4. С. 21-23.
3. Безродна Т. М. Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємством: визначення сутності поняття // *Вісник Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*. Луганськ, 2008. № 10, ч. 2. С. 58-62.
4. Житна І. П., Садовніков О. А. Сучасні технології удосконалення системи автоматизації обліку та управління виробництвом // *Управління розвитком*. 2010. № 3. С. 126-128.
5. Мармуть Л. О., Коваль С. В., Круковська О. В. Перспективи розвитку національних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності // *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. Бердянськ: Видавець Ткачук О.В., 2017. № 4 (40). С. 89-92.
6. Гнилицька Л. В. Обліково-аналітична інформація як визначальний чинник забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання // *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Луганськ: СХУ ім. В.Даля, 2011. № 3 (157). С. 57-65.
7. Боголіб Т. М. Дотації місцевим бюджетам як інструмент фінансового вирівнювання // *Економічний вісник університету*. 2016. Вип. 29/1. С. 282-287.
8. Клименко О. В. Інформаційні системи і технології в обліку: [навч. посіб.] Київ : Центр учбової літератури, 2008. 320 с.
9. Леваєва Л. Ю., Кучеренко С. Ю. Необхідність забезпечення прозорості бюджетного процесу // *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 33 (1). С. 350-354.
10. Домашенко С. В. Інформаційні технології в управлінні підприємством: електронний документообіг // *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Економічні науки*. 2013. № 2 (3). С. 103-112.
11. Озеран А. В. Теорія та методологія формування фінансової звітності підприємств: [монографія]; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ : КНЕУ, 2015. 471 с.
12. Євтушенко Н. М., Виноградня В. М. Управління акумуляцією та витратами бюджетних коштів // *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 33 (1). С. 314-327.

References

1. Yevdokymov, V. V. (2009). *Osoblyvosti vprovadzhennya komp'yuternykh system bukhgalters'koho obliku na velykykh pidpryyemstvakh* [Features of introduction of computer accounting systems at large enterprises]. *Problemy teorii i ta metodolohiyi bukhgalters'koho obliku, kontrolyu i analizu*, 1(13), 193-202 URL : <http://eztuir.ztu.edu.ua/1796/1/20.pdf> (in Ukr.).
2. Ignatenko, M. M. (2017). *Razvitiye sistemy bukhgalterskogo uchota i otchetnosti v byudzhetnykh organizatsiyakh v sootvetstviye s mezhdunarodnymi standartami* [Development of the system of accounting and reporting in budget organizations in accordance with international standards]. *Ekonomika ta derzhava*, 4, 21-23 (in Ukr.).
3. Bezrodna, T. M. (2008). *Oblikovo-analitychne zabezpechennya upravlinnya pidpryyemstvom: vyznachennya sutnosti ponyattya* [Accounting and analytical support for enterprise management: the definition of the essence of the concept]. *Visnyk Skhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu im. V. Dalya*, 10, 58-62 (in Ukr.).
4. Zhytna, I. P. & Sadovnikov, O. A. (2010). *Suchasni tekhnolohiyi udoskonalennya systemy avtomatyzatsiyi obliku ta upravlinnya vyrobnytstvom* [Modern technologies of improvement of the system of automation of accounting and production management]. *Upravlennya rozvytkom*, 3, 126-128 (in Ukr.).
5. Marmul', L. O., Koval', S. V. & Krukovs'ka O. V. (2017). *Perspektyvy rozvytku natsional'nykh standartiv bukhgalters'koho obliku ta finansovoyi zvitnosti* [Prospects for the development of national accounting and financial reporting standards]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 4 (40), 89-92 (in Ukr.).
6. Hnylyts'ka, L. V. (2011). *Oblikovo-analitychna informatsiya yak vyznachal'nyy chynnyk zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky sub'yektiv hospodaryuvannya* [Accounting and analytical information as a determinant of economic security of economic entities]. *Visnyk Skhidnoukrayins'koho natsional'noho universytetu imeni Volodymyra Dalya*, 3(157), 57-65 (in Ukr.).

7. Boholib, T. M. (2016). *Dotatsiyi mistsevym byudzheta yak instrument finansovoho vyrovnyuvannya [Grants to local budgets as a tool for financial equalization]*. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 29/1, 282-287 (in Ukr.).
8. Klymenko, O. V. (2008). *Informatsiyi systemy i tekhnolohiyi v obliku [Information systems and technologies in accounting]*. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury (in Ukr.).
9. Levayeva, L. Yu. & Kucherenko, S. Yu. (2017). *Neobkhdnist' zabezpechennya prozorosti byudzhetho protsesu [The need to ensure the transparency of the budget process]*. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 33 (1), 350-354 (in Ukr.).
10. Domashenko, S. V. (2013). *Informatsiyi tekhnolohiyi v upravlinni pidpryyemstvom: elektronnyy dokumentobih [Information technology in enterprise management: electronic document flow]*. *Zbirnyk naukovykh prats' Tavriys'koho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu*, 2(3), 103-112 (in Ukr.).
11. Ozeran, A. V. (2015). *Teoriya ta metodolohiya formuvannya finansovoyi zvitnosti pidpryyemstv [Theory and methodology of formation of financial reporting of enterprises]*. Kyiv: KNEU (in Ukr.).
12. Yevtushenko, N. M. & Vynohradnya, V. M. (2017). *Upravlinnya akumulatsiyeyu ta vytratamy byudzhethnykh koshtiv [Accumulation management and budget expenditures]*. *Ekonomichnyy visnyk universytetu*, 33 (1), 314-327 (in Ukr.).

ДАНИ ПРО АВТОРА

Ігнатенко Микола Миколайович, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
e-mail: professorignatenko@ukr.net

Сарапіна Ольга Андріївна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку, аудиту і оподаткування
Херсонський національний технічний університет
e-mail: o_sarapina@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Игнатенко Николай Николаевич, доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
e-mail: professorignatenko@ukr.net

Сарапина Ольга Андреевна, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой учета, аудита и налогообложения
Херсонский национальный технический университет
e-mail: o_sarapina@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Ignatenko Nikolay Nikolaevich, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of the Department of Economics
Pereiaslav-Khmelnitsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: professorignatenko@ukr.net
Sarapina Olga Andreevna, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Accounting, Audit and Taxation
Kherson National Technical University
e-mail: o_sarapina@ukr.net

УДК 005.21:005.7:658

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-53-63>

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СУТНОСТІ СТРАТЕГІЧНИХ ЗМІН НА ПІДПРИЄМСТВІ

Красноруцький О.О.
Гринь Є.Л.
Власенко Т.А.

Актуальність теми дослідження. Сучасне бізнес-середовище характеризується низкою властивостей, які обумовлюють характер діяльності суб'єктів господарювання. Вплив всіх цих характеристик є постійним і пролонгованим у часі, але прогнозування особливостей цього впливу залишається достатньо складним для управління завданням, що визначає актуальність дослідження сутності стратегічних змін та підприємстві та методології їх планування та реалізації.

Постановка проблеми. Визначення напрямів діяльності підприємства у довгостроковій перспективі традиційно відноситься до сфери стратегічного управління. А високий рівень динаміки зовнішнього та внутрішнього середовища вимагає розробки та впровадження сучасної концепції стратегічних змін. Незважаючи на важливість та нагальність вирішення даного завдання становлення

наукової школи стратегічних змін у вітчизняній науці лише розпочинається, саме тому визначення сутності стратегічних змін та методології управління ними вимагає подальшого аналізу та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В закордонній методології дослідженням організаційних змін та особливостями реалізації стратегічних змін займаються на протязі останніх 50-ти років, натомість на вітчизняному науковому просторі ці дослідження розпочалися лише з 90-х років. Питаннями дослідження сутності стратегічних змін займалися такі закордонні науковці: Дж. Балогун, Д. Джоя, М. Зундел, Л. Каммінгс, С. Кларк, Дж. Корнелісен, С. Мантер, Е. Романеллі, Дж. Сілліні, Б. Став, М. Ташман, Дж. Томас, Р. Холт, К. Читтепедді, Х. Шильдт, С. Флойд та інші. Серед українських варто виокремити: Д. Воронков, О. Гронь, І. Ліганенко, В. Отенко, І. Сокирник.

Виділення не досліджених частин загальної проблеми. Враховуючи існуючі наукові результати у сфері стратегічного менеджменту й управління змінами, та ґрунтуючись на закордонних і вітчизняних концепціях стратегічних змін, вимагає уточнення поняття «стратегічні зміни» на підприємстві та сукупність їх властивостей.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданням дослідження є узагальнення існуючих підходів до визначення сутності стратегічних змін, уточнення понять «стратегія» та «зміни». Метою дослідження є розробка власного визначення поняття «стратегічні зміни».

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: аналізу та синтезу, логічного узагальнення і порівняння, структурування.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Здійснено узагальнення існуючих підходів до розуміння «стратегічних змін» серед вітчизняних та зарубіжних дослідників. Надано визначення поняття «стратегія». Уточнено сутність поняття «зміни». Представлено власну дефініцію терміну «стратегічні зміни».

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в подальшому науковому пошуку щодо формування сучасної концепції стратегічних змін, яка відповідає вимогам вітчизняних підприємств.

Висновки відповідно до статті. Стратегічні зміни для вітчизняних підприємств передбачають формування методології управління, направленої на проактивне формування стратегії, що включає розробку моделей управління, принципів, методів та відповідного забезпечення. В результаті стратегічних змін підприємства повинно сформувати конфігурацію організаційної структури, технологій, процесів, процедур навчання та підвищення кваліфікації кадрів, які в майбутньому мають забезпечувати ефективне функціонування підприємства як реакцію до вимог зовнішнього середовища та як відповідь на його ризики.

Ключові слова: стратегія, зміни, стратегічні зміни, динамічні можливості, зовнішнє середовище, ціль, контент-аналіз.

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ СУЩНОСТИ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ НА ПРЕДПРИЯТИИ

Красноруцкий А.А.
Грын Е.Л.
Власенко Т.А.

Актуальность темы исследования. Современная бизнес-среда характеризуется рядом свойств, обуславливающих характер деятельности субъектов хозяйствования. Влияние всех этих характеристик является постоянным и пролонгированным во времени, но прогнозирование особенностей этого влияния остается достаточно сложным для управления задачей, что определяет актуальность исследования сущности стратегических изменений на предприятии и методологии их планирования и реализации.

Постановка проблемы. Определение направлений деятельности предприятия в долгосрочной перспективе традиционно относится к сфере стратегического управления. А высокий уровень динамики внешней и внутренней среды требует разработки и внедрения современной концепции стратегических изменений. Несмотря на важность и актуальность решения данной задачи, становление научной школы стратегических изменений в отечественной науке только начинается, поэтому определение сущности стратегических изменений и методологии управления ими требует дальнейшего анализа и развития.

Анализ последних исследований и публикаций. В зарубежной методологии исследованием организационных изменений и особенностями реализации стратегических изменений занимаются на протяжении последних 50-ти лет, но на отечественном научном пространстве эти исследования начались лишь с 90-х годов. Вопросы исследования сущности стратегических изменений занимались такие зарубежные ученые: Дж. Балогун, Д. Джоя, М. Зундел, Л. Каммингс, Кларк, Дж. Корнелисен, С. Мантер, Е. Романелло, Дж. Силлини, Б. Став, М. Ташман, Дж. Томас, Р. Холт, К. Читтепедди, Х. Шильдт, С. Флойд и другие. Среди украинских можно выделить: Д. Воронков, А. Гронь, И. Лиганенко, В. Отенко, И. Топорников.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Учитывая существующие научные результаты в области стратегического менеджмента и управления изменениями, и основываясь на

зарубежных и отечественных концепциях стратегических изменений, требует уточнения понятие «стратегические изменения» на предприятии и совокупность их свойств.

Постановка задачи, цели исследования. Задачей исследования является обобщение существующих подходов к определению сущности стратегических изменений, уточнение понятий «стратегия» и «изменения». Целью исследования является разработка собственного определения понятия «стратегические изменения».

Метод или методология проведения исследования. В статье применена совокупность методов научного исследования: анализа и синтеза, логического обобщения и сравнения, структурирования.

Изложение основного материала (результаты работы). Осуществлено обобщение существующих подходов к пониманию «стратегических изменений» среди отечественных и зарубежных исследователей. Дано определение понятия «стратегия». Уточнена сущность понятия «изменения». Представлено собственную дефиницию термина «стратегические изменения».

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в дальнейшем научном поиске по формированию современной концепции стратегических изменений, которая соответствует требованиям отечественных предприятий.

Выводы в соответствии со статьей. Стратегические изменения для отечественных предприятий предусматривают формирование методологии управления, направленной на проактивное формирование стратегии, включающей разработку моделей управления, принципов, методов и соответствующего обеспечения. В результате стратегических изменений предприятия должно сформировать конфигурацию организационной структуры, технологий, процессов, процедур обучения и повышения квалификации кадров, которые в будущем должны обеспечивать эффективное функционирование предприятия как реакцию на требования внешней среды и как ответ на его риски.

Ключевые слова: стратегия, изменения, стратегические изменения, динамические возможности, внешняя среда, цель, контент-анализ.

SCIENTIFIC-THEORETICAL JUSTIFICATION OF THE ESSENCE OF STRATEGIC CHANGES IN ENTERPRISE

Krasnorutskyy O.O.
Gryn E.L.
Vlasenko T.A.

Relevance of the research topic. The modern business environment is characterized by a number of properties that determine the nature of the activities of business entities. The influence of all these characteristics is constant and prolonged in time, but the forecasting of the peculiarities of this influence remains rather complicated task for management, which determines the relevance of the essence of strategic changes research at the enterprise and the methodology for their planning and implementation.

Formulation of the problem. The determination of the enterprise direction in the long term traditionally belongs to the sphere of strategic management. A high level of dynamics of the external and internal environment requires the development and implementation of a modern concept of strategic change. Despite the importance and urgency of solving this problem, the formation of a scientific school of strategic changes in domestic science has just begun, so determining the nature of strategic changes and the methodology for managing them requires further analysis and development.

Analysis of recent research and publications. In the foreign methodology, the study of organizational changes and the specifics of implementing strategic changes have been carried out over the past 50 years, but in the domestic scientific space these studies began only in the 1990s. Such foreign scientists were engaged in research on the essence of strategic changes J. Balogun, M. Zundel, D. Gioia, S. Clark, L. Cummings, J. P. Cornelissen, S. Mantere, E. Romanelli, A. A. Sillince, M. Tushman, B. Stal, R. Holt, J. Thomas, K. Chittipeddi, H. Schildt, S. Floyd and others. Among the Ukrainian can be identified: D. Voronkov, A. Grone, I. Liganenko, V. Otenko, I. Topornikov.

Selection of unexplored parts of the general problem. The concept of «strategic changes» in the enterprise and the complex of their properties need to be clarified according to the existing scientific results in the field of strategic management and change management, and based on foreign and domestic concepts of strategic changes.

Setting the task, the purpose of the study. The task of the study is to generalize existing approaches to determining the essence of strategic changes, clarify the concepts of «strategy» and «change». The purpose of the study is to develop own definition of the concept of «strategic change».

Method or methodology for conducting research. The combination of scientific research methods have been used in the article: analysis and synthesis, logical generalization and comparison, structuring.

Presentation of the main material (results of work). The existing approaches to understanding «strategic changes» among domestic and foreign researchers have been generalized. The definition of the concept of «strategy» is given. The essence of the concept of «change» is specified. Own definition of the term «strategic changes» is presented.

The field of application of results. The results of this research can be applied in the future scientific search for the formation of strategic changes modern concept that meets the requirements of domestic enterprises.

Conclusions according to the article. Strategic changes for domestic enterprises include the development of a management methodology aimed at the proactive strategy formation, including the development of management models, principles, methods and appropriate provision. As a result of strategic changes, an enterprise should create a configuration of the organizational structure, technologies, processes, training procedures and professional development of personnel that in the future must ensure the effective functioning of the enterprise as a reaction to the requirements of the external environment and as a response to its risks.

Keywords: strategy, changes, strategic changes, dynamic capabilities, external environment, purpose, content analysis.

JEL Classification D 20

Актуальність теми дослідження. Сучасне бізнес-середовище характеризується низкою властивостей, які обумовлюють характер діяльності суб'єктів господарювання. До цих властивостей варто віднести високий рівень конкуренції як на національному так і на світовому ринках, посилення процесів глобалізації та інтеграції, які зближують економіки різних країн, створюючи тим самим, з одного боку, більш привабливі можливості для розширення ринку, а з іншого – знижують захисні бар'єри для підприємств як захист від агресивної політики транснаціональних корпорацій. Посилення регуляції з боку держав та міжнародних організацій також відчутно впливає на діяльність підприємств. Зміна структури та обсягу попиту примушують підприємства постійно вдосконалюватися, підвищувати якість продукції, займатися диверсифікацією тощо. Вплив всіх цих характеристик є постійним та пролонгованим у часі, але прогнозування особливостей цього впливу залишається достатньо складним для управління завданням. Визначення напрямів діяльності підприємства у довгостроковій перспективі традиційно відноситься до сфери стратегічного управління. А високий рівень динаміки зовнішнього та внутрішнього середовища вимагає розробки та впровадження сучасної концепції стратегічних змін. Незважаючи на важливість та нагальність вирішення даного завдання становлення наукової школи стратегічних змін у вітчизняній науці лише розпочинається, саме тому визначення сутності стратегічних змін та методології управління ними є актуальним завданням.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. В закордонній методології дослідженням організаційних змін та особливостями реалізації стратегічних змін займаються на протязі останніх 50-ти років, натомість на вітчизняному науковому просторі ці дослідження розпочалися лише з 90-х років. Питаннями дослідження сутності стратегічних змін займалися такі закордонні науковці: Дж. Балогун, Д. Джоя, М. Зундел, Л. Каммінгс, С. Кларк, Дж. Корнелісен, С. Мантер, Е. Романеллі, Дж. Сіллінц, Б. Став, М. Ташман, Дж. Томас, Р. Холт, К. Читтепедді, Х. Шильдт, С. Флойд та інші. Серед українських варто виокремити: Д. К. Воронков, О. В. Гронь, І. В. Ліганенко, В. І. Отенко, І. В. Сокирник.

Мета дослідження. Запропонувати уточнене визначення поняття «стратегічні зміни».

Завдання дослідження: Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: узагальнення існуючих підходів до визначення сутності стратегічних змін, уточнення понять «стратегія» та «зміни».

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження, у тому числі аналізу та синтезу – для уточнення поняття «стратегія»; логічного узагальнення і порівняння – для визначення особливостей розуміння стратегічних змін вітчизняними та закордонними дослідниками, структурування – для виокремлення характерних рис змін як феномену та представлення власного визначення даного терміну.

Результати дослідження. А. Петігрю наголошує на відповідному параметрі змін, як наприклад, культура, стратегія та структура підприємства визнаючи ефекти другого порядку або численні наслідки подібної зміни [1]. Велика кількість дослідників таких як: Д. Джоя, Дж. Томас, С. Кларк, К. Читтепедді, Дж. Корнелісен, Р. Холт, М. Зундел, С. Мантер, Х. Шильдт, Дж. Сіллінц [2, 3, 4] розглядають стратегічні зміни як переосмислення місії та цілі та суттєвого їх зміщення для відображення нового напрямку у відповідь на загрози навколишнього середовища, що супроводжується відчутними змінами у схемах розподілу ресурсів організаційних структур та процесів.

М. Ташман та Е. Романеллі [5] детермінують їх як достатньо глибокі, що вимагає змін у головних бачення та припущеннях, які члени організації поділяють щодо неї, характеру середовища та конкуренції. Це охоплює принципово зміщення у бізнес-моделі організації яке торкається усіх культурних і структурних її аспектів, що в цілому можна характеризувати як дивергентну зміну. Інші дослідники – Дж. Балогун та С. Флойд визначають, що враховуючи масштаби та глибину стратегічних змін, які часто називають трансформаційними, бажання їх реалізувати часто переважає спроможність їх здійснення, що обумовлює приділення уваги розриву, який виникає між формулюванням та реалізацією стратегії. Існує бачення в методології управління, що стратегічні втручання дозволяють досягати змін у обраній стратегії, що призводить до зміни останньої. Також стверджується, що стратегічні зміни потребують змін ширших ніж у структурах та системах, що вимагає вдосконалення поведінки та взаємодії всередині організації [6].

Л. Леманн-Ортега та інші визначають стратегічні зміни як такі, що відбуваються у зовнішньому середовищі та впливають на вибір стратегії [7]. Подібне бачення надає і Г. Мінцберг, який, визначаючи реалізовану стратегію як «паттерн у потоці рішень», як набір постійної поведінки, завдяки якій організація позиціонує себе тимчасово у просторі свого середовища, наголошує на розумінні стратегічних змін як відповіді організації на зміни у середовищі, з урахуванням бюрократичних обмежень, прискорених чи загальмованих лідерством [8, р. 943]. З точки зору ресурсного забезпечення стратегічні зміни визначає Р. Джейкобс як процес

залучення добре проінформований людей для реалізації змін, спрямованих на засвоєння нових способів роботи, завдяки яким виграє вся організація як в теперішній час, так і в майбутньому [9, с. 26]. І. Ансофф розглядає стратегічні зміни як процес, який включає чотири стадії: аналіз поточної ситуації, аналіз чинників ситуації, вибір стратегії зміни і контроль за реалізацією і впровадженням [10, с. 201]. К. Тоумінен до основних областей стратегічних змін відносить інформування і мотивацію персоналу, лідерство і стиль менеджменту, базові цінності, корпоративну культуру, організаційну та інші структури, фінансування та інше ресурсне забезпечення, компетенцією і навиками [11]. О. Віханський робить наголос лише на двох основних аспектах діяльності організації, важливих при здійсненні стратегічних змін: до них відносить організаційну структуру і культуру, так як саме в цих сферах виникають найбільші труднощі, а реалізація стратегічних змін вимагає визначення найкращого співвідношення між децентралізацією і централізацією владних функцій, що реалізується в рамках структури відповідно до прийнятої організаційної культури [12].

Серед українських дослідників стратегічних змін варто зупинитися на результатах таких науковців.

Так, В. Д. Нємцов та Л. Є. Довгань визначають стратегічні зміни як постійний або східчастий процес переведення організації на новий ступінь із використанням існуючих ідей і концепцій [13, с. 248]. Д. К. Воронков визначає стратегічний характер змін як такий, що пов'язаний з «ключовими, принципово важливими для підприємства перетвореннями довготривалого характеру, які мають кардинальне значення для функціонування бізнесу і спричиняють за собою довготривалі і невідворотні наслідки» [14, с. 8]. Крім того автор наводить характеристики, властиві стратегічним змінам щодо інноваційного розвитку підприємства, визначаючи їх через класифікаційні ознаки за групами змін: загальні за масштабами, екзогенні за джерелом, прогресивні за якістю, спричинені стратегічною кризою, еволюційні за швидкістю, планові за рівнем невизначеності, інтенсивні за сутністю, керовані та інкрементарні за характером. Автор наводить принципи управління ними: системності, дуальності, ієрархічності та конфігуративності. Вимагає уваги і функціональна структура системи управління стратегічними змінами, яка знаходиться під впливом чинників зовнішнього та внутрішнього середовища з урахуванням наявних ресурсів підприємства, яка охоплює суб'єкти, об'єкти, функції, методи та моделі управління змінами, направлені на подолання опору змінам, де критерієм ефективності стратегічних змін визначаються посилення конкурентних позицій підприємства на ринку та збільшення ринкової вартості підприємства [14]. В. І. Отенко та О. В. Гронь вважають стратегічні зміни - змінами у стратегії організації, об'єднуючі моделі організаційного розвитку від К. Левіна до І. Адізеса [15, с. 206]. І. В. Сокирик вважає, що стратегічні зміни виступають ідентифікацією нових можливостей в розвитку організації та отримання певних економічних переваг, які витікають із змісту стратегії, виступають запорукою їх успішності, мають системний характер, а їх реалізація потребує застосування певних методів, процедур та прийомів [16, с. 136]. І. В. Ліганенко наголошує, що стратегічні зміни завжди спрямовані на підвищення ефективності роботи підприємства шляхом удосконалення організаційної структури, що передбачає вплив на чинники продуктивності праці, технічного розвитку або безпосередньо на процес прийняття управлінських рішень тощо. Вони є необхідними при кризі в діяльності для забезпечення виживання підприємства шляхом оптимізації використання ресурсів, витрат і механізмів пристосування до навколишнього середовища. Автор вважає, що ці зміни стосуються всіх аспектів діяльності підприємства, які обумовлені або розвитком ринку, або зміною цільових орієнтирів підприємства. Все це виражається у зміні стратегії та стратегічного плану. Отже стратегічні зміни обумовлені або діючою стратегією або її зміною та розподіляються на часткові, локальні та радикальні, і якраз останні визначено як такі, що обумовлені стратегією, як наприклад: зміну бізнес-поведінки, організаційно-правової форми, цінової та збутової політики, форми власності, джерел фінансування, впровадження нових концепцій управління розвитком (стратегічного, цільового, процесного) та впровадження організаційних проектів [17].

Як бачимо, існуючи визначення стратегічних змін є досить різнонаправленими. Крім того вимагає уточнення різниці між поняттями «стратегічні зміни», «стратегії змін» та «зміна стратегії», які хоча і є близькими за значеннями, мають принципово різні дефініції. Розроблено ряд концепцій, які можуть бути віднесені як до стратегічних, так і в цілому до організаційних змін, для детермінації визначення сутності та особливостей стратегічних змін доцільно звернути увагу на розуміння «змін» та «стратегії» окремо.

Категорія «стратегія» є наріжним каменем економічної теорії поряд з такими поняттями як «розвиток», «ефективність», «інновації» тощо. Дослідженням значення даного поняття закордонні науковці займаються на протязі досить тривалого часу, а в Україні ці дослідження розпочалися з 90-х років 20 століття. Запозичене з військової науки в економічній теорії поняття «стратегія» почало використовуватися у другій половині 30-х років переважно як управління ресурсами. У дослідженні О. Фурера, Х. Томаса і А. Гусевської [18] узагальнено результати контент-аналізу за 26 років щодо стратегічного менеджменту. Джерелом аналізу були статті, розміщені в чотирьох провідних економічних журналах щодо визначення поняття «стратегія». Авторами було виокремлено найбільш згадувані ключові слова та визначено кореляції між ними з використанням методів економікоматематичного моделювання. Це дозволило виокремити структуру дефініції «стратегія», яка включає 4 чинники (внутрішні латентні фактори): конкурентна стратегія, стратегія корпоративного рівня, роль стратегічних менеджерів (топ-менеджерів) та розуміння стратегії як методологічних та методичних інструментів.

Найбільш часто згадуваними ключовими словами щодо стратегії визначено (більше ніж в 10% дефініцій): продуктивність, зовнішнє середовище, можливості, організація, методології, внутрішній, альянси, корпоративний, конкуренція, фінансовий, місія, інновації, зростання, топ-менеджмент та галузь. Вони

відображають безпосередньо зміст поняття «стратегія», який розділяють чисельні автори, а виокремлені чинники представляють зв'язки між ними, найбільш сильні з яких і формують зазначені латентні фактори.

Серед вітчизняних дослідників також здійснено ряд спроб щодо узагальнення сутності поняття «стратегії». В роботі О. М. Кукушкіна [19] представлено хронологічний аналіз визначень «стратегії» вітчизняними та закордонними вченими та надано аналіз цих визначень в розрізі базового поняття або дії, інструменту реалізації стратегії та результату. Наданий аналіз еволюції розуміння стратегії дозволяє стверджувати, що з 1960-х років від А. Д. Чандлера та І. Ансофа розуміння стратегії змістилася від набору правил для прийняття рішень та їх визначення до бачення стратегії як плану, або наступальних чи оборонних дій у 1980-х роках, а вже потім у 1990-2000х рр. до бачення як узагальненої моделі дій та комплексу прийнятих управлінських рішень, системи установок, заходів довгострокового напрямку розвитку організації або набору напрямків діяльності, курсу, системи цілей, функціонального засобу методологічного характеру, направлений на координування та об'єднання цілей та ресурсів підприємства.

В якості інструменту реалізації стратегія визначається як розміщення та координація ресурсів, вибір напрямку майбутнього зростання, ідентифікації ринкових можливостей, загальної компетенції, власних цінностей та підтвердження зобов'язань, здатність протистояти конкуренції, система засобів і норм діяльності, взаємовідносин всередині організації, між персоналом, її позиція у навколишньому середовищі, прогнозування його розвитку та визначення потенційних можливостей підприємства, обґрунтування найбільш ефективних шляхів досягнення поставлених цілей. В розрізі результату реалізації «стратегія» запропонована автором як досягнення цілей, що більш детально детерміновано як оптимізація норми прибутку і зміцнення позицій підприємства, задоволення потреб клієнтів, зміцнення конкурентних переваг та віддача від капіталу, а також як розвиток підприємства. Як результат, автор визначає «стратегію як довгостроковий план що містить управлінське рішення щодо вибору цілей та напрямків діяльності і моделей дій стосовно розміщення розподілу та координації ресурсів для забезпечення його розвитку» [19, с. 224].

Варто приділити увагу узагальненню представленою автором [20], який надав такі підходи до розуміння поняття «стратегія»: план дій або процес, модель, засіб та інструмент, принцип та позиція, перспектива, підхід, прийом, програма, погляд та концепція, шаблон та еталон, напрям і курс, рішення. Також представлено ряд причинно-наслідкових залежностей які відображають стратегію: побудова в рамках визначеного напрямку, відповідного поставленій меті, яка реалізується шляхом виконання послідовності дій, які виступають процесом; мета відображає бажаний стан, який дозволяє досягти стратегія; постановка мети шляхом реалізації сукупності завдань має відповідати зовнішнім умовам та існуючим можливостям; мета, завдання, заходи, обсяги робіт, методи, строки та ресурси, необхідні для реалізації стратегії, формалізуються у вигляді планів. На основі проведеного узагальнення автор визначає «стратегію» «як послідовність дій, спрямованих на досягнення наперед визначених довгострокових цілей та вирішення поточних завдань, що постають у процесі їх здобуття під впливом зовнішнього середовища з використанням при цьому існуючих можливостей» [20, с. 158].

В роботі [21] представлено контент-аналіз, здійснений шляхом узагальнення близько ста визначень поняття «стратегія», що дозволяє визначити найбільш часто згадувані ключові слова, які відображають сутність досліджуваної категорії. З результатів аналізу бачимо, що в 60% визначень робиться наголос на встановленні або досягненні цілей, на другому місці – у 26% – координація та розподіл ресурсів, як план дій стратегію розуміють 23% науковців, по 17% отримали правила, принципи, політика та модель дій підприємства, близько 14% визначень включають як ключові слова розвиток підприємства, забезпечення конкурентних переваг, система стратегічних рішень та інструментарій управління діяльності, як напрямок дій або програму, так як і місію стратегію розуміють значно менше – 11%, як відображення внутрішнього середовища 10%. Всі інші ключові слова зустрічаються у менше ніж 10% проаналізованих визначень.

Таким чином, проведений аналіз результатів досліджень авторів, які включають узагальнення визначень поняття «стратегія» дозволяє надати власні риси досліджуваній категорії для подальшої детермінації сутності стратегічних змін.

По-перше, стратегією варто вважати одним з найбільш глобальних понять в економічній науці щодо управління підприємством. Погоджуючись з результатами О. Фурера, Х. Томаса і А. Гусевської, зазначимо, що стратегія повинна охоплювати як загальнокорпоративний рівень, так і конкурентну позицію підприємства на ринку. Крім того, вона виступає методологічним базисом управління підприємством в довготривалій перспективі, виступаючи як метою прийняття управлінських рішень, так і засобом для забезпечення успішності діяльності підприємства.

По-друге, стратегія повинна як відображати сукупність цілей, бажаних для підприємства, так і правила їх постановки. З нашої точки зору, із цілями тісно пов'язані ресурси, координація та розподіл яких необхідні як управлінські дії в досягненні поставлених цілей.

По-третє, саме стратегія в найбільшій мірі порівняно з іншими інструментами управління діяльністю підприємства є результатом аналізу стану підприємства у зовнішньому середовищі та відображає характер взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем. Це віддзеркалює як її довготривалий характер, так і необхідність врахування всіх можливих варіантів змін стану зовнішнього середовища як за складом, так і за динамікою.

По-четверте, визначення стратегії як конкретного поняття, як наприклад: модель, або перспектива, або програма, або погляд є достатньо складним завданням через великий обсяг охоплення складових, які її

становлять. Отже, для об'єднання її методологічного та практичного характеру варто запропонувати бачення стратегії як «управлінського інструментарію».

По-п'яте, досить розповсюджене бачення стратегії як плану є значно звуженим, але необхідність формалізації стратегії як довгострокового плану є критично важливим в рамках поточної діяльності підприємства. Очевидно, що довготермінові плани мають бути результатом розробленої стратегії, на основі яких здійснюються тактичне та оперативне планування, в рамках якого визначаються дії, заходи, програми та проекти, необхідні для їх виконання, а відповідно і для реалізації розробленої стратегії. Отже, план та стратегія є двома взаємопов'язаними поняттями в економічній науці, які, в разі їх узгодження та належного виконання, забезпечують стійкий розвиток підприємства.

Існує ряд визначень поняття «зміни», але їх варто згрупувати за подібністю розуміння їх сутності.

Найчастіше зміни розуміють як перехід від одного стану до іншого: А. Г. Грязнова та А. Ф. Джинджолії, П. Коллоретт, Л. Беланжер, Т. Хафсі та Б. Фабі, К. Камерон і Р. Куін, Д. Найпак [22, 23, 24, 25, 26, 27]; при чому деякі виокремлюють перехід не просто до іншого стану, а до бажаного – Л. Беланжер, Т. Хафсі і Б. Фабі, О. О. Гадей, Д. Найпак [24, 25, 27, 28]. Деякі дослідники визначають цей перехід як заміщення старого стану новим – А. Г. Грязнова та А. Ф. Джинджолії, І. Мазур і В. Шапіро, або як перетворення – відмінність від колишнього стану (І. Прокопенко) [22, 29, 30]. Цей перехід характеризується відмінностями об'єкту у формі або стані між двома послідовними моментами часу, на чому наголошують М. Кубр, Л. Д. Гітельман, У. П. Барнетт і Г. Р. Керролл, А. Ван де Вен і М. Пул [31, 32, 33, 34]. Здійснення змін відбувається під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, чого дотримуються А. Г. Грязнова та А. Ф. Джинджолії, І. Мазур і В. Шапіро, М. О. Беседін і В. М. Нагаєв [22, 29, 35], або як результат реакції внутрішнього середовища – М. О. Беседін і В. М. Нагаєв [35]. Окремі науковці ці чинники обмежують, наголошуючи на причині змін, які виникають від збільшення зовнішньої та внутрішньої інформації – Т. Хафсі та Б. Фабі [25]. Реалізація змін розуміється А. Г. Грязновою та А. Ф. Джинджолії змінами в будь-який з підсистем і в їх взаємодії, що є стабільним і спостерігається в навколишньому середовищі [22]. Л. Беланжер наголошує на визначенні змін як дисбалансу, пошуку нового балансу [24]. Розгляд змін як стану, що розвивається та змінюється, пропонують Б. Гроард і Ф. Местон, що хоча і є одним із найбільш розповсюджених визначень, але неконкретним та нечітким [36]. Досить нетрадиційне бачення змін у А. Гринько [37] як перехід від функціонування до розвитку підприємства або, навпаки, від розвитку до функціонування або як впровадження нововведень у В. М. Діденко [38]. Розгляд змін як поштовху або визначення нового напрямку, зрушення від однієї позиції до другої шляхом модифікації та трансформації надано у К. Камерона і Р. Куїна [26]. Особливе визначення змін пропонують А. Зуб і М. Лактіонов, А. П. Міщенко як поступовий процес освоєння організацією різноманітних моделей перекладу організації на новий щабель з використанням існуючих ідей і концепцій [39, 40].

Підсумовуючи надані визначення варто уточнити поняття «зміни» як заміщення одного стану об'єкта іншим, враховуючи наслідування набутих раніше ознак, із вдосконаленням або розширенням переліком параметрів, а також із зміненням кількісним визначенням існуючих параметрів, що відображає як якісні, так і кількісні аспекти, під впливом чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, які мають відповідний вектор (позитивний чи негативний), характеризується періодом їх здійснення та моментами виникнення потреби в них та набуття кінцевого стану, дискретністю або неперервністю.

Висновки. На основі проведеного узагальнення визначення «стратегічні зміни», дослідження сутності поняття «стратегія» та «зміни» запропонуємо авторське розуміння змісту стратегічних змін. По-перше, їх призначенням є забезпечення відповідності підприємства умовам зовнішнього середовища та вимогами ринку, що можливо шляхом формування динамічних здатностей та компетентностей персоналу та організації. По-друге, на відміну від організаційних змін, вони не стільки забезпечують перенесення підприємства у бажаний стан, скільки створюють передумови для спроможності підприємства змінюватися в цілому для забезпечення конкурентоспроможності підприємства в довгостроковій перспективі. Фактично це передбачає перерозподіл наявних ресурсів як для забезпечення поточного функціонування підприємства, так і для створення потенціалу зростання. Стратегічні зміни для вітчизняних підприємств передбачають формування методології управління направленої на проактивне формування стратегії, що включає розробку моделей управління, принципів, методів та відповідного забезпечення. В результаті стратегічних змін підприємства повинно сформувати конфігурацію організаційної структури, технологій, процесів, процедур навчання та підвищення кваліфікації кадрів, які в майбутньому мають забезпечувати ефективне функціонування підприємства як реакцію до вимог зовнішнього середовища та як відповідь на його ризики.

Список використаних джерел

1. Pettigrew A. *Context and action in the transformation of the firm. Journal of Management Studies*. 1987. 24 (6). 668 p.
2. Gioia D., Thomas J., Clark S., Chittipeddi K. *Symbolism and strategic change in academia: The dynamics of sensemaking and influence // Organization Science*. 1994. № 5 (3), pp. 363–383.
3. Cornelissen J. P., Holt R., Zundel M., Cornelissen J. P. *The role of analogy and metaphor in the framing and legitimization of strategic change // Organization Studies*, 2011. 32 (12). pp. 1701–1716.
4. Mantere S., Schildt H., Sillince A. A. *Reversal of strategic change // Academy of Management Journal*. 2012. №55 (1). pp. 172–196.

5. Tushman M., Romanelli E. Organizational evolution: A metamorphosis model of convergence and reorientatio // *Research in Organizational Behavior*. 1985. №7. pp. 171–222.
6. Balogun J., Floyd S. Breaking out of strategy vectors: Reintroducing Culture // *Research in Organizational Change and Development*. 2010. №18. pp. 51–76.
7. Lehmann-Ortega L., Leroy Fr., Garrette B., Dussauge P., Durand R. *Strategor. Toute la strategie d'entreprise*. 6eme edition. Paris: Dunod, 2013 688 p.
8. Mintzberg H. Patterns in strategy formation // *Management science*. 1978. №24(9). P. 934-948.
9. Джейкобс Р. В. Стратегические перемены в реальном времени: Эффективное внедрение метода стратегических перемен путь к успеху. Пер. с англ. Днепропетровск: Баланс-Клуб, 2004. 408 с.
10. Ансофф И. Стратегическое управление. Москва : Экономика, 1989. 358 с.
11. Тоуминен К. Качество управления изменениями; пер. с англ. А. Л. Раскина. Москва : РИА Стандарты и качество, 2008. 96 с.
12. Виханский О. С. Стратегическое управление: Учебник. Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Гардарики, 1998. –296 с.
13. Нємцов В. Д., Довгань Л. Є. Стратегічний менеджмент. Київ : ЕксОБ, 2004. 560 с.
14. Воронков Д. К. Управління стратегічними змінами щодо інноваційного розвитку підприємства // *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 6, Т. 3. С. 7–11.
15. Отенко В. І., Гронь О. В. Стратегічні зміни на підприємстві: сутність, види, інструментарій // *БізнесІнформ*. 2011. № 8. С. 204–207.
16. Сокирник І. В. Сутність та інструменти розробки системи стратегічних змін // *Вісник Хмельницького національного університету* 2009. № 4. Т. 2. С. 135–141.
17. Ліганенко І. В. Маркетингова стратегія в управлінні розвитком підприємства за умови стратегічних змін. *Ефективна економіка*, 2014. № 9. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3370>
18. Furrer O., Thomas H., Goussevskaja A. The structure and evolution of the strategic management field : a content analysis of 26 years of strategic management research // *International Journal of Management Reviews* 2008. Vol 10. March. Issue 1. pp. 1–23.
19. Кукушкін О. М. Сутність поняття «стратегія розвитку підприємства» // *Науковий вісник «Економіка, планування і управління в лісовиробничому комплексі»*. 2005, вип. 15.2. С. 220–227.
20. Ломоносов Д. А. Сутність поняття «стратегія» та його відмінності від тактики й оперативних дій // *Економічні інновації*. 2011. Випуск 45. С. 156–160.
21. Кіпа Д. В. Методичне забезпечення формування конкурентної стратегії машинобудівного підприємства; дис. на здобуття наукового ступеня к.е.н. за спец. 08.00.04 економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності), Харків: ХНЕУ, 2015. 315 с.
22. Грязнова А. Г., Джинджолия А. Ф. *Основы менеджмента : учеб. пособ.* Москва : ЗАО «Издательство «Экономика», 2008. 472 с.
23. Collette P. Delisle G., Perro R. *Le changement organisationnel: theorie et pratique* : Presse de l'Universite du Quebec, 1997. 174 p.
24. Belanger L., Jacques J. *Le changement organisationnel et le developpement* // *La dimension humaine des organisations*. 1994 № 2 p. 357–386.
25. Hafsi T., Fabi B. *Les fondements du changement strategiques*. Montreal: Editions Transcontinental, 1997. 372 p.
26. Камерон К., Куинн Р. *Диагностика и изменение организационной культуры*. Пер. с англ. под ред. И. В. Андреевой. СПб: Питер, 2001. 320 с.
27. Найпак Д. В. Управління організаційними змінами в забезпеченні розвитку підприємства : дис. на здобуття нанкового ступеня к.е.н.: 08.00.04; Харк. нац. економ. ун-т. Х., 2011. 237 с.
28. Гадей О. О. Управління змінами на підприємстві // *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2012. –№3 (19). С. 71-75.
29. Мазур И. И., Шапиро В. Д. *Управление проектами*. Москва : Высшая школа, 2001. 875 с.
30. Прокопенко М. М. *Планування розвитку та ефективна реструктуризація аграрних підприємств* : автореф. дис... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація та управління підприємствами»; Миколаївський державний аграрний університет. Миколаїв, 2003. 19 с.
31. Кубр М. *Управленческое консультирование. Введение в профессию*. Москва : Планум, 2004. 976 с.
32. Гітельман Л. Д. *Перетворюючий менеджмент. Лідерам реорганізації і консультантам з управління* // *Навчальний посібник*. М.: Справа, 1999. 340 с.
33. Barnett W., Carroll G. Modeling internal organizational change // *Annual Review of Sociology*. 1995. Vol. 21, № 1. P. 217–236.
34. Van de Ven A., Poole M. S. Explaining development and change in organization // *Academy of Management Review*. 1995. Vol.19. P.78–86.
35. Бєсєдін М. О., Нагаєв В. М. *Основы менеджменту: оцінно-ситуаційний підхід (модульний варіант): підручник*. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 496 с.
36. Grouard B. Meston F.L'Entreprise en mouvement : conduire et reussir le changement. Paris : Dunod, 1998. 336 p.
37. Гринько Т. В. Управління змінами на підприємствах необхідна умова забезпечення їх розвитку // *Журнал «БізнесІнформ»*. 2013. №10. С. 247–252.

38. Діденко В. М. Менеджмент: підручник. Київ: Кондор, 2008, 584 с.

39. Зуб А. Т., Локтионов М. В. Стратегический менеджмент. Системный подход. Москва: Генезис 2011, 848 с.

40. Міщенко А. П. Стратегічне управління : навч. посібн. Дніпропетровськ : Вид-во ДУЕП, 2003. 261 с.

References

- Pettigrew, A. (1987). Context and action in the transformation of the firm. *Journal of Management Studies*, 24 (6), 668 p. [in English].
- Gioia, D., Thomas, J., Clark, S. & Chittipeddi K. (1994). Symbolism and strategic change in academia: The dynamics of sensemaking and influence. *Organization Science*, № 5 (3), pp. 363–383 [in English].
- Cornelissen, J. P., Holt, R., Zundel, M. & Cornelissen, J. P. (2011). The role of analogy and metaphor in the framing and legitimization of strategic change. *Organization Studies*, 32 (12), pp. 1701–1716 [in English].
- Mantere, S., Schildt, H., Sillince, A. A. & Mantere, S. (2012). Reversal of strategic change. *Academy of Management Journal*, №55 (1), pp. 172–196 [in English].
- Tushman, M. & Romanelli, E. (1985). Organizational evolution: A metamorphosis model of convergence and reorientation. *Research in Organizational Behavior*, №7, pp. 171–222 [in English].
- Balogun, J. & Floyd, S. (2010). Breaking out of strategy vectors: Reintroducing Culture. *Research in Organizational Change and Development*, №18, pp. 51–76 [in English].
- Lehmann-Ortega, L., Leroy, Fr., Garrette, B., Dussauge, P. & Durand, R. (2013). *Strategor. Toute la strategie d'entreprise*. 6eme edition. Paris: Dunod, 688 p. [in French].
- Mintzberg, H. (1978). Patterns in strategy formation. *Management science*, №24(9), P. 934-948 [in English].
- Dzhejkobs, R. V. (2004). *Strategicheskie peremeny v real'nom vremeni: Jekonomivnoe vnedrenie metoda strategicheskikh peremen – put' k uspihu* [Real-Time Strategic Changes: Effective Implementation of the Strategic Change Method - The Way to Success]. Per. s angl. Dnepropetrovsk: Balans-Klub, 408 p. [in Russian].
- Ansoff, I. (1989) *Strategicheskoe upravlenie* [Strategic management]. M.: Jekonomika, 358 p. [in Russian].
- Touminen, K. (2008) *Kachestvo upravlenija izmenenijami* [Quality of change management]. Per. s angl. A. L. Raskina. M.: RIA Standarty i kachestvo, 96 p. [in Russian].
- Vihanskij, O. S. (1998) *Strategicheskoe upravlenie: Uchebnik* [Strategic Management: A Textbook]. Uchebnik. 2-e izd., pererab. i dop. – M.: Gardarika, 1998. –296 p. [in Russian].
- Nyemczov, V. D. & Dovgan L. Ye. (2004). *Strategichny'j menedzhment* [Strategic management]. K.: EksOb, 2004, 560 p. [in Ukrainian].
- Voronkov, D. K. (2009). *Upravlinnya strategichny'my' zminamy' shhodo innovacijnogo rozvytku pidpr'yemstva* [Management of strategic changes in the innovation development of the enterprise] // *Visnyk Xmel'ny'cz'kogo nacional'nogo universytetu – Bulletin of the Khmelnytsky National University*. № 6, T. 3, pp. 7–11 [in Ukrainian].
- Otenko, V. I. & Gron', O. V. (2011). *Strategichni zminy na pidpr'yemstvi: sutnist', vydy, instrumentarij* [Strategic changes in the enterprise: the essence, types, tools] // *Biznesinform – BusinessInform*, №8, pp. 204–207 [in Ukrainian].
- Soky'ny'k, I. V. (2009). *Sutnist' ta instrumenty rozrobky sy'stemy strategichny'x zmin* [Essence and tools for developing a strategic change system]. // *Visnyk Xmel'ny'cz'kogo nacional'nogo universytetu – Bulletin of the Khmelnytsky National University*. № 4, T. 2. pp. 135–141 [in Ukrainian].
- Liganenko, I. V. (2014). *Markety'ngova strategiya v upravlinni rozvytkom pidpr'yemstva za umovy strategichny'x zmin* [Marketing strategy in the management of enterprise development subject to strategic changes] // *Efekty'vna ekonomika – Effective economy*. 2014, №9. Access mode: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3370> [in Ukrainian].
- Furrer, O., Thomas, H. & Goussevskaia, A. (2008). The structure and evolution of the strategic management field : a content analysis of 26 years of strategic management research. *International Journal of Management Reviews*. Vol 10, March, Issue 1, pp. 1–23 [in English].
- Kukushkin, O. M. (2005). *Sutnist' ponyattya «strategiya rozvytku pidpr'yemstva»* [The essence of the concept of «enterprise development strategy»] // *Naukovy'j visnyk «Jekonomika, planuvannya i upravlinnya v lisovy'robny'chomu kompleksi» – Scientific Herald «Economics, Planning and Management in Forest Production Complex»*. Issue. 15.2. pp. 220–227 [in Ukrainian].
- Lomonosov, D. A. (2011). *Sutnist' ponyattya «strategiya» ta jogo vidminnosti vid takty'ky j operaty'vny'x dij* [The essence of the concept of «strategy» and its differences from tactics and operational actions] // *Jekonomichni innovaciyi – Economic innovation*. Issue 45. pp. 156–160 [in Ukrainian].
- Kipa, D. V. (2015). *Metody'chne zabezpechennya formuvannya konkurentnoyi strategiyi mashy'nobudivnogo pidpr'yemstva* [Methodical support for the formation of a competitive strategy of the machine-building enterprise]. Dissertation of candidate of economic Sciences 08.00.04 – ekonomika ta upravlinnya pidpr'yemstvamy' (za vy'damy' ekonomichnoyi diyal'nosti), Xarkiv: XNEU, 2015. – 315 p. [in Ukrainian].
- Grjaznova, A. G. & Dzhindzholija, A. F. (2008). *Onovy menedzhmenta: ucheb. posob.* [Fundamentals of Management: Study. allowance]. M. : ZAO «Izda-tel'stvo «Jekonomika»», 2008, 472 p. [in Russian].
- Collerette, P., Delisle G. & Perro, R. (1997). *Le changement organisationnel: theorie et pratique*. Quebec : Presse de l'Universite du Quebec, 174 p. [in French].
- Belanger, L. & Jacques, J. (1994). *Le changement organisationnel et le developpement. La dimension humaine des organisations*, № 2, pp. 357–386. [in French].

25. Hafsı, T. & Fabı, B. (1997). *Les fondements du changement strategiques*. Montreal: Editions Transcontinental, 372 p. [in French].
26. Kameron, K. & Kuinn, R. (2001). *Diagnostika i izmenenie organizacionnoj kul'tury* [Diagnostics and change of organizational culture]. – Per. s angl. pod red. I. V. Andreevoj, SPb: Piter, 2001, 320 p. [in Russian].
27. Najpak, D. V. (2011). *Upravlinnya organizacijny`my` zminamy` v zabezpechenni rozvy`tku pidpry`yemstva* [Management of organizational changes in providing enterprise development] : Dissertation of candidate of economic Sciences 08.00.04; ekonomika ta upravlinnya pidpry`yemstvamy` (za vy`damy` ekonomichnoyi diya`losti), Xarkiv: XNEU, 237 p. [in Ukrainian].
28. Gadej, O. O. (2010). *Upravlinnya zminamy` na pidpry`yemstvi* [Management of changes in the enterprise]. *Visny`k Berdyans`kogo universy`tetu menedzhmentu i biznesu*, №3 (19). pp. 71-75. [in Ukrainian].
29. Mazur, I. I. & Shapiro, V. D. (2001) *Upravlenie proektami* [Project Management]. M. : Vysshaja shkola, 875 p. [in Russian].
30. Prokopenko, M. M. (2003). *Planuvannya rozvy`tku ta efekty`vna restruktury`zaciya agrarny`x pidpry`yemstv* [Development planning and effective restructuring of agrarian enterprises] Abstract of Dissertation of candidate of economic Sciences 08.06.01 – «*Ekonomika, organizaciya ta upravlinnya pidpry`yemstvamy`*». *My`kolayivs`ky`j derzhavny`j agrarny`j universy`tet*. My`kolayiv, 2003, 19 p. [in Ukrainian].
31. Kubr, M. (2004) *Upravlencheskoe konsul'tirovanie. Vvedenie v professiju* [Management consulting. Introduction to the profession]. M. : Planum, 976 p. [in Russian].
32. Gitel'man, L. D. (1999) *Peretvoryuyuchy`j menedzhment. Lideram reorganizaciyi i konsul'tantam z upravlinnya* [Converting management. Leaders of reorganization and management consultants]. *Navchal'ny`j posibny`k*. M.: Sprava, 340 p. [in Ukrainian].
33. Barnett, W. & Carroll, G. (1995) *Modeling internal organizational change*. *Annual Review of Sociology*. Vol. 21, № 1. pp. 217–236 [in English].
34. Van de Ven A., Poole M. S. E. (1995) *Explaining development and change in organization*. *Academy of Management Review*, Vol.19, pp. 78–86 [in English].
35. Byesyedın, M. O., Nagayev, V. M. (2005) *Osnovy` menedzhmentu: ocinno-sy`tuacijny`j pidxid (modul'ny`j variant): pidruchny`k* [Fundamentals of Management: Estimated-Situational Approach (Modular Version): Textbook]. Ky`yiv: Centr navchal'noyi literatury`, 496 p. [in Ukrainian].
36. Grouard, B., Meston, F. [1998] *L'Entreprise en mouvement : conduire et reussir le changement*. Paris : Dunod, 336 p. [in French].
37. Gry`n`ko, T. V. (2013) *Upravlinnya zminamy` na pidpry`yemstvax – neobxidna umova zabezpechennya yix rozvy`tku* [Management of changes in enterprises is a necessary condition for their development] // *BiznesInform – BusinessInform*. №10. pp. 247–252 [in Ukrainian].
38. Didenko, V. M. (2008) *Menedzhment: pidruchny`k* [Management: tutorial]. Ky`yiv: Kondor, 584 s. [in Ukrainian].
39. Zub, A. T. & Loktionov, M. V. (2001) *Strategicheskij menedzhment. Sistemnyj podhod* [Strategic management. System approach]. Moskva: Genezis, 848 p. [in Russian].
40. Mishhenko, A. P. (2003) *Strategichne upravlinnya : navch. posibn.* [Strategic Management: Teach. manual]. – Dnipropetrovs`k : Vy`d-vo DUEP, 261 p. [in Ukrainian].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ:

Красноруцький Олексій Олександрович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

e-mail: oleksiy.krasnorutsky@gmail.com

Гринь Євген Леонідович, кандидат наук з державного управління, здобувач, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Власенко Тетяна Анатоліївна, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри організації виробництва, бізнесу та менеджменту, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

e-mail: tatyanavlasenko2011@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ:

Красноруцкий Алексей Александрович, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой организации производства, бизнеса и менеджмента, Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенко

e-mail: oleksiy.krasnorutsky@gmail.com

Гринь Евгений Леонидович, кандидат наук по государственному управлению, соискатель, Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенко

Власенко Татьяна Анатольевна, кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры организации производства, бизнеса и менеджмента, Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенко

e-mail: tatyanavlasenko2011@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Krasnorutskyi Oleksiy, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Production, Business and Management Organization, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture
e-mail: oleksiy.krasnorutskyi@gmail.com

Gryn Evgeniy, Candidate of Science in Public Administration, applicant, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture

Vlasenko Tatiana, Candidate of Science in Economics, Senior Lecturer in the Department of Production, Business and Management, Kha Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture
e-mail: tatyanavlasenko2011@gmail.com

УДК 338.47

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-63-70>

МІЖНАРОДНИЙ ОГЛЯД ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ

Кудрицька Н.В.

Актуальність досліджень інституціонального забезпечення водного транспорту України підтверджується програмними документами Уряду: проектом Національної транспортної стратегії України на період до 2030 р.; Угодою про асоціацію між Україною та ЄС; Стратегією сталого розвитку «Україна 2020».

Метою статті є визначення основних положень удосконалення методології інституціонального забезпечення водного транспорту на основі міжнародного досвіду у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів.

У результаті досліджень сформульовані наступні положення:

- формалізація аспектів дослідження портів (простір; час; соціально-економічний; функціональний; інституційний; організаційний рівень);
- визначення портів як кластерів правил, норм та моделей поведінки на противагу дослідженню їх у якості об'єктів інфраструктури та вузлів торговельних мереж;
- доцільність досліджень інституціоналізації відносин між «акторами», які взаємодіють на водному транспорті;
- представлення порту як технологічного і економічного вузла контактів та контрактів;
- необхідність «вимірювання» впливу зацікавлених сторін на функціонування та продуктивність порту;
- розгляд конкуренції портів з позиції побудови цільових ланцюгових систем (ланцюгів постачань);
- урахування інституційних змін у портовій індустрії через появу транснаціональних корпорацій, мультинаціональних глобальних операторів терміналів;
- дослідження портів у якості частини екологічної системи;
- формулювання функцій портових адміністрацій: функція лендлорда, регулятора, оператора та керівника, який відповідає за весь портовий кластер;
- розгляд портів як ринкових фірм з урахуванням міжфункціональної інтеграції їхніх бізнес-процесів у сукупності ланцюга цінностей.

Ключові слова: водний транспорт, інституціональне забезпечення, порти, глобалізація та інтеграція

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВОДНОГО ТРАНСПОРТА

Кудрицкая Н.В.

Актуальность исследований институционального обеспечения водного транспорта Украины подтверждается программными документами правительства: проектом Национальной транспортной стратегии Украины на период до 2030 г.; Соглашением об ассоциации между Украиной и ЕС; Стратегией устойчивого развития «Украина 2020».

Целью статьи является определение основных положений совершенствования методологии институционального обеспечения водного транспорта на основе международного опыта в контексте глобализационных и интеграционных процессов.

В результате исследований сформулированы следующие положения:

- формализация аспектов исследования портов (пространство, время; социально-экономический; функциональный; институциональный; организационный уровень);
- определение портов как кластеров правил, норм и моделей поведения в противовес исследованию их в качестве объектов инфраструктуры и узлов торговых сетей;
- целесообразность исследований институционализации отношений между «актерами», которые взаимодействуют на водном транспорте;
- представление порта как технологического и экономического узла контактов и контрактов;
- необходимость «измерения» влияния заинтересованных сторон на функционирование и производительность порта;

- рассмотрение конкуренции портов с позиции построения целевых цепных систем (цепей поставок);
- учет институциональных изменений в портовой индустрии из-за появления транснациональных корпораций, мультинациональных глобальных операторов терминалов;
- исследование портов в качестве части экологической системы;
- формулировка функций портовых администраций: функция лендлорда, регулятора, оператора и руководителя, который отвечает за весь портовый кластер;
- рассмотрение портов как рыночных фирм с учетом межфункциональной интеграции их бизнес-процессов в совокупности цепи ценностей.

Ключевые слова: водный транспорт, институциональное обеспечение, порты, глобализация и интеграция

INTERNATIONAL REVIEW OF WATER TRANSPORT INSTITUTIONAL PROVISION

Kudrytska N.V.

The urgency of the research on the institutional provision of water transport in Ukraine is confirmed by the program documents of the Government: the draft National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030; Association Agreement between Ukraine and the EU; Ukraine 2020 Sustainable Development Strategy.

The purpose of the article is to determine the main provisions for improving the methodology of institutional provision of water transport on the basis of international experience in the context of globalization and integration processes.

As a result of the research the following provisions are formulated:

- formalization of aspects of port studies (space, time, socio-economic, functional, institutional, organizational level);
- definition of ports as clusters of rules, norms and behavior patterns as opposed to researching them as infrastructure objects and nodes of retail networks;
- expediency of researches of institutionalization of relations between «actors» that interact with water transport;
- representation of the port as a technological and economic point of contacts and contracts;
- the need to «measure» the influence of stakeholders on the functioning and performance of the port;
- consideration of competition of ports from the point of view of construction of target chain systems (supply chains);
- taking into account institutional changes in the port industry through the emergence of multinational corporations, multinational global terminal operators;
- research of ports as part of the ecological system;
- formulation of port administration functions: landlord function, regulator, operator and manager responsible for the entire port cluster;
- consideration of ports as market firms, taking into account the inter-functional integration of their business processes in a chain of values.

Key words: water transport, institutional provision, ports, globalization and integration

JEL Classification: L 910

Сучасний рівень розвитку і глобалізації світової економіки, активізація зовнішньоекономічних торговельних відносин обумовлюють визначальну роль та місце водного транспорту України, створення реальних можливостей його інтеграції до європейської та світової транспортних систем. Це вимагає подальших наукових досліджень щодо розробки та удосконалення методології інституціонального забезпечення водного транспорту.

Під методологією інституціонального забезпечення водного транспорту розуміється система аспектів, правил та підходів до дослідження розвитку водного транспорту з позиції інституціоналізму в умовах глобалізації та інтеграції до світового водного простору.

Україна, підписавши Угоду про асоціацію з ЄС взяла на себе зобов'язання, які стосуються розвитку інституціонального забезпечення усіх сфер економіки відповідно європейських вимог. Велику увагу у цьому аспекті приділено водному транспорту.

Актуальність наукових досліджень удосконалення методології інституціонального забезпечення водного транспорту України підтверджується наступними нормативно-правовими документами: проект Національної транспортної стратегії України на період до 2030 р.; Угода про асоціацію між Україною та ЄС; Стратегія сталого розвитку «Україна 2020».

Метою статті є визначення основних положень удосконалення методології інституціонального забезпечення водного транспорту на основі міжнародного досвіду у контексті глобалізаційних та інтеграційних процесів.

22 лютого 2018 р. у Міністерстві інфраструктури України відбувся семінар з питань інтегрованої морської політики та розвитку блакитної економіки, на якому були представлені напрацювання Фонду розвитку блакитної економіки у Чорному морі, направлені на визначення основних проблем морського транспорту у даному регіоні на національному та регіональному рівні. Європейськими фахівцями був проведений SWOT аналіз, який виявив сильні та слабкі сторони, можливості на загрози функціонування морського транспорту України на Чорному морі. Головним лейтмотивом семінару була інтегрована морська політика, яка направлена на підвищення спроможності Європи протистояти викликам глобалізації і конкурентоспроможності, змінам клімату, деградації морського середовища, морської та енергетичної безпеки та стійкості.

На наш погляд, доцільним є вивчення передового досвіду інституціонального забезпечення функціонування водного транспорту країн ЄС та усього світу і перенесення його найкращих напрацювань у сферу функціонування вітчизняного морського та внутрішнього водного транспорту.

Лауреат Нобелівської премії 1993 р., американський економіст Д. Норт визначає, що «інституційна структура включає всі формальні правила, неформальні обмеження та їх належні характеристики, а також визначає і забезпечує організаціям можливості максимізувати свої цілі» [1].

Дослідження, проведені албанським вченим К. Ібрахімі на основі ретельного огляду та аналізу наукових праць стосовно розробки теоретичної бази концептуалізації морських портів як інституційних та оперативних кластерів, дозволили виокремити шість взаємопов'язаних контекстуальних аспектів, які дозволяють всебічно вивчати морські порти: простір; час; соціально-економічний; функціональний; інституційний; організаційний рівень [2].

У парадигмах морського порту кінця XX - початку XXI ст. зарубіжні автори більше уваги приділяли дослідженню портів у якості органів управління. Вчений з Великобританії Р. Робінсон [3] поставив фундаментальне питання: Яка роль портів в новому логістично-реструктурованому середовищі?

Р. Робінсон розглядає порти у якості:

- місць, що обробляють кораблі та вантаж;
- операційних систем;
- економічних одиниць, що підсилюють економічні принципи та ефективність;
- адміністративних підрозділів, які переглядають організацію портів та політику.

В умовах нової парадигми глобалізованого, корпоратизованого, приватизованого, винятково конкурентоспроможного, а також логістично реструктурованого середовища, порти виступають як функціональні елементи в логістичних системах. Система транспортних перевезень та ефективність експлуатації потребує також урахування ринкових відносин, а не тільки досліджень з позиції внутрішніх потреб замовників послуг.

Розглядаючи концепції та елементи, на яких базується нова парадигма концептуалізації портів, Р. Робінсон [3] обговорює питання, пов'язані з портовими компаніями та постачальниками послуг, що займаються вантажними та пасажирськими перевезеннями. Порти існують на основі попиту на торгівлю, оскільки транспорт є похідною попиту та втручається лише тому, що порти здатні надавати послуги і користуватися конкурентними перевагами. Вони створюють та підтримують конкурентні переваги, диференціюючи свої позиції, пов'язані з витратами, продуктами або послугами та ринками, що було викладено у науковій роботі М. Портера [4]. Порти повинні діяти як ринкові фірми, що вимагає уточнення шляхів або логістичних «понять». Міжфункціональна інтеграція їхніх бізнес-процесів у сукупності ланцюга цінностей має вирішальне значення для ланцюгів постачання, які значно відрізняються в акцентах. Порти конкурують не просто за операційною ефективністю або місцем розташування, а також тим, що вони вбудовані в цільові ланцюгові системи або ланцюги постачань, ланцюги конкурують, а не окремі порти. На рис.1. представлена схема цільових ланцюгових систем постачань у портах, яка запропонована у роботі американських вчених Т. Ноттебума та Ж.-П. Родрига [5].

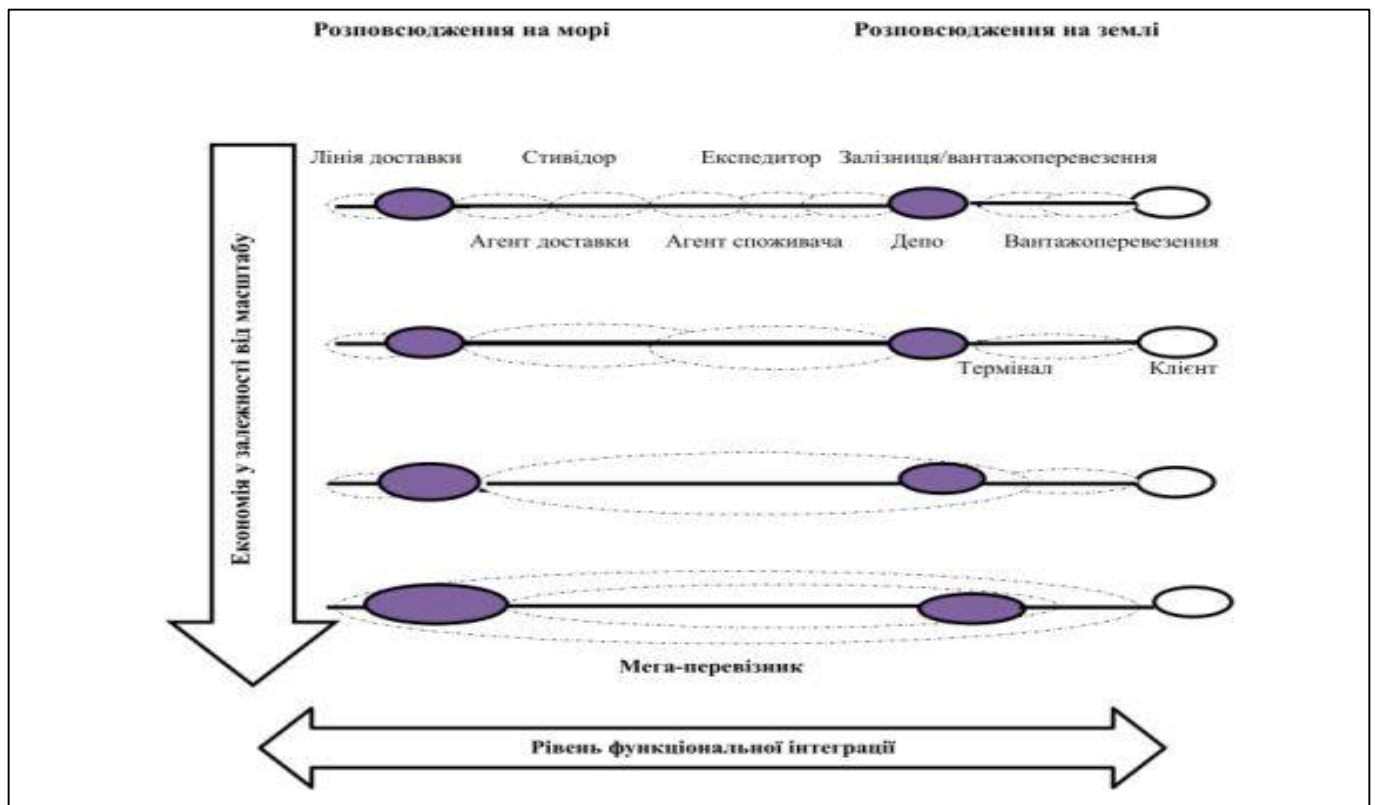

Рисунок 1. Цільові ланцюгові системи постачань у портах

Джерело: Notteboom, T., Rodrigue, J-P., 2004, *Inland freight distribution and sub-harborization of port terminals. The 1st International Conference on Logistics Strategy for Ports, Dalian, China.*

Наукові дослідники морських портів Д. Олів'є і Б. Слейк [6] розглядають порт у зв'язку із інституційними змінами портової індустрії через появу транснаціональної корпорації. По-перше, вони намагаються інтерпретувати зміни у наступних контекстних вимірах:

- просторовий аналіз портів;
- ланцюг порт-перевізник-вантажовідправник через поведінкові дослідження;
- зміна підходів до управління портом від порту як простору до порту як місця.

По-друге вони намагаються зробити теоретичні висновки досліджень портів у трьох основних напрямках:

- інституційне тлумачення процесу просторової та часової інтернаціоналізації;

- роль Східної Азії у розвитку портів у глобальному масштабі: очікувані потреби в капіталі у цьому регіоні втричі більші за Північну Америку та вдвічі більші за Західну Європу;

- організаційні зміни та логістика.

Д.Олів'є і Б. Слейк створили розширення інтердисциплінарного діалогу шляхом повторного зв'язку транспорту з економічною географією, не лише через логістику, а також через корпоративні мережі нових транснаціональних портових фірм.

Цікавим, на наш погляд, є висновок англійського економіста Р. Госса, зроблений після аналізу порту Сінгапуру та приватного порту Гонконгу (які є подібними за географічними умовами та аналогічними культурними традиціями): «Різні адміністративні системи порту можуть бути однаково ефективними, оскільки основним фактором є доцільність системи державної влади та переконань людей. Тому серйозною помилкою є трансплантація портових організацій як механічних, а не соціальних органів. Немає поняття «кращий порт», який вважається ідеальним і застосовується до будь-яких місць» [6].

Інакше кажучи, на думку американського економіста П. Холла [7], на противагу дослідженню морських портів у якості об'єктів інфраструктури та вузлів торговельних мереж, вони можуть розглядатися як інститути, тобто кластери правил, норм та моделей поведінки.

Існуючі інституційні підходи до морських портів зосереджуються занадто на формальній структурі та недостатньо належним чином інституціоналізовані відносини між «акторами», які взаємодіють на морському транспорті. У якості «акторів» у даному випадку виступають органи митниці, власники терміналів, інвестори, державні адміністрації морських портів, перевізники, вантажопостачальники, стивідорні, страхові, круїнгові та інші компанії. Ці взаємовідносини та інформація, яку вони пропонують, а також їх привілеї, мають особливе значення, оскільки вони призводять «акторів» до дій.

У статті К. Ібрахімі [2] морський порт представлений як технологічний і економічний вузол для контактів і контрактів (рис. 2), у якому кожен зацікавлений учасник керується власними інтересами та пріоритетами.

Як відмічають науковці Т. Ноттебум та В. Вінкелманс [8] одним із ключових елементів управління відносинами із зацікавленими сторонами у портах є «вимірювання» впливу зацікавлених сторін на функціонування та продуктивність порту та взаємодію між ними, а також ефективне управління зв'язками між цими впливовими відносинами. Всі портові правила, контракти та неформальні відносини організовують дійові особи на морському транспорті.

Огляд світового морського транспорту за 2016 р. згідно звіту Конференції ООН з розвитку та торгівлі (UNCTAD) [9] показав, що на першому місці серед країн світу за обсягом загального дедвейту морських перевезень знаходиться Греція (16,36% світового флоту), на другому - Японія (12,78%), на третьому – Китай (8,87%). Далі йде Німеччина (6,65%), Сінгапур (5,32%), Гонконг (4,88%), Корея (4,4%), Сполучені Штати Америки (3,36%). Питома вага іноземного флоту у всіх цих країнах, крім Гонконгу, Сінгапуру та Китаю перевищує 80%.

Одним із важливих факторів, який впливає на розвиток морського транспорту в усьому світі є *прапор реєстрації суден*. Загальний тоннаж суден, зареєстрованих під іноземним прапором у 2016 р. складав 70,2% світового флоту. Станом на 01.01.2016 найбільший за кількістю суден флот за прапором реєстрації був у Панами, Ліберії та Маршаллових Островів. На їх долю припадає 41% світового вантажу. Такий стан речей має місце тому, що судновласники, реєструючи судно під прапорами даних країн наймають моряків з «третьох» країн, заробітна плата яких значно нижче ніж у розвинених країнах. Розвинені країни, які є основними суб'єктами світової торгівлі, здебільшого контролюють ринок міжнародних морських перевезень. При чому цей флот обслуговує не тільки зовнішньоторговельні потоки зазначених країн, а й переважно торгівлю третіх країн. США як найбільша торговельна держава світу володіє лише 3,36% світового флоту.

Проблеми інституціонального забезпечення функціонування морського транспорту тісно пов'язані з рівнем конкурентоспроможності країни на міжнародному ринку перевезень та ступенем її інтеграції до мережі світового судноплавства. За даними UNCTAD [9] протягом останніх 12 років кількість перевізників лінійного судноплавства у розрахунку на одну країну скоротилася на 34%: з 21,2 у 2004 р. до 14,6 у 2016 р., що може свідчити про тенденцію до падіння рівня конкуренції на ринку морських перевезень у деяких країнах світу.

З метою оцінки ступеню інтеграції країни до мережі лінійного судноплавства UNCTAD розробив *індекс обслуговування лінійним судноплавством*, який складається з п'яти компонентів: а) кількість суден; б) провізна здатність суден; в) максимальний розмір суден; г) кількість судноплавних ліній; д) кількість компаній. У 2016 р. за цим показником найкраще становище мали Марокко, Єгипет, Китай, Корея, Панама, Колумбія, Шрі-Ланка, Індія та Сінгапур.

Для збільшення індексу обслуговування лінійним судноплавством є наступні шляхи:

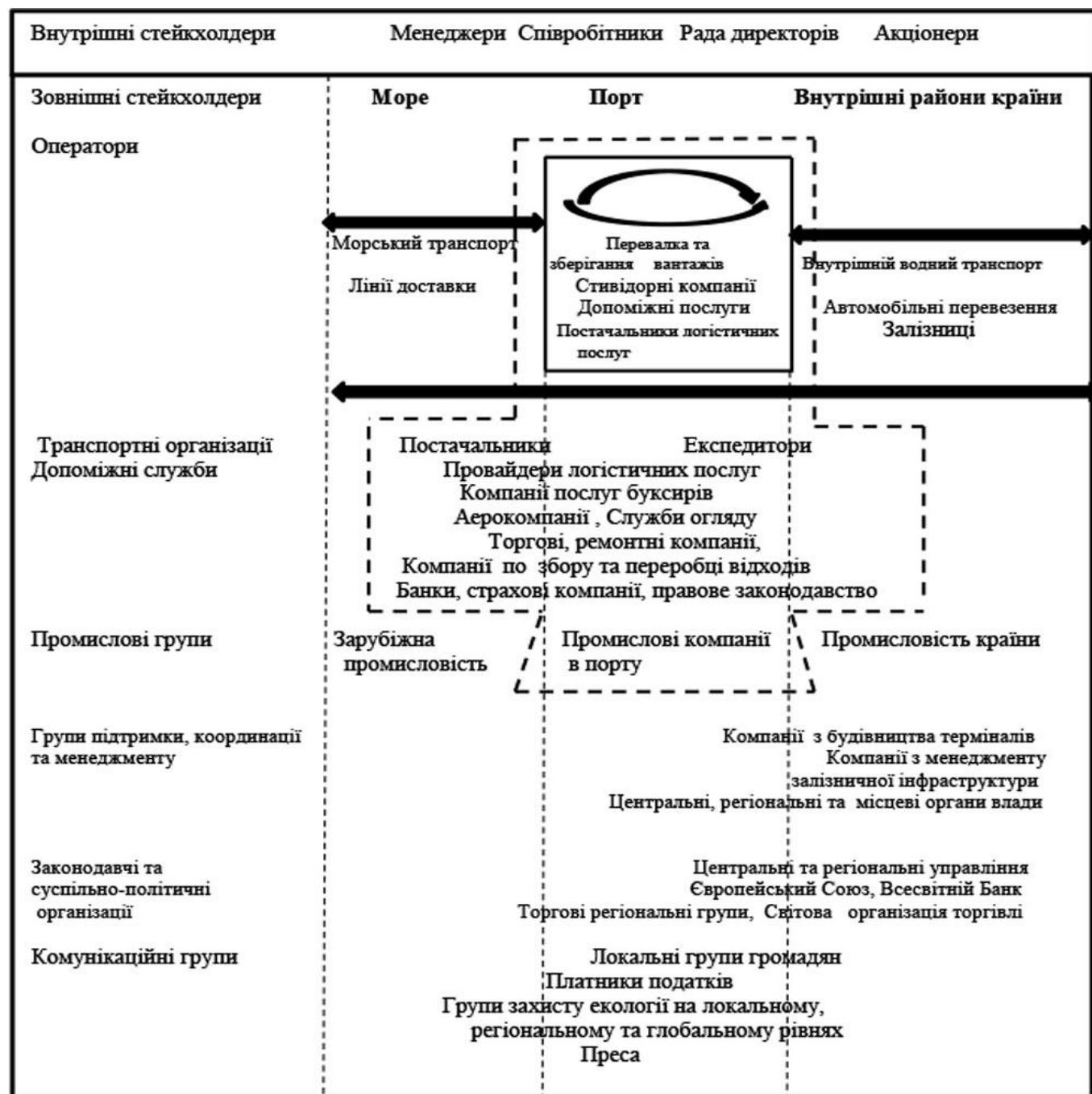

Рисунок 2. Порт як вузол контактів та контрактів

Джерело: Krenar Ibrahim. A theoretical framework for conceptualizing seaports as institutional and operational clusters. URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352146517307007>

- зростання вантажної бази портів за рахунок розширення внутрішніх регіонів, які обслуговує порт;
- забезпечення конкурентних ринків;
- забезпечення необхідних глибин у акваторіях портів та берегових контейнерних перевантажувачів.

Управляючий директор Міжнародної асоціації портів та гаваней П. Верховен [10] підкреслює, що концепція морського порту істотно змінилася за останні роки і десятиліття. Змінилася оцінка операційної складової, того, що ми маємо на увазі, коли говоримо про інновації в сфері переробки вантажів, у плані інформаційного обміну, логістики. Відбулися значні зміни в сфері господарської діяльності порту, пов'язані, наприклад, з економією енергоресурсів, скороченням витрат.

На сучасному етапі функціонування портів відмічається швидкий розвиток мультинаціональних глобальних операторів терміналів, які здійснюють свою діяльність в портах по всьому світу, спостерігаються зміни у відносинах між портом і містом. Причому мова йде одночасно про будівництво терміналів у фізичному віддаленні від міської інфраструктури, і в той же час про зближення порту і міста в процесі створення кластера. Відбувається процес регіоналізації, коли група портів здійснює спільну діяльність в рамках створеної мережі в певному географічному периметрі.

Нарешті, прийшло усвідомлення того, що порти є частиною екосистем. Керівник порту обізнаний про екологічну складову діяльності порту, приймає її до уваги. Крім того, сьогодні необхідно брати до уваги людей, що живуть і працюють поблизу портової території. Таким чином, комерційний вимір діяльності порту став в останні роки далеко не єдиним.

Розширилися функції, які виконують портові адміністрації. Дев'яносто відсотків портів світу розвивають економіку портів з участю приватного бізнесу та створення конкурентного середовища. Інфраструктура та земля, на якій знаходиться порт, залишаються за державою. Адміністрація порту управляє цією власністю та дозволяє у державних портах приватизацію портових послуг. Така модель розвитку отримала назву «landlord» або «портовласник»[11].

Портові адміністрації традиційно здійснюють три функції: функцію лендлорда, функцію регулятора (координатора) і оператора. Однак існує і четвертий вимір діяльності портового менеджера - це функція керівника, що впливає на життя місцевої громади. Таким чином, він активний як в економічній, так і в суспільній сфері. Іншими словами, портова адміністрація відповідає за весь кластер, який являє собою будь-який порт.

В Європі очевидні регіональні відмінності в інституціональному забезпеченні портів. Якщо в Південній Європі портові адміністрації управляються, як правило, центральними державними структурами, то в Північній Європі управління і володіння портами здійснюється частіше муніципалітетами. Проте портові адміністрації, особливо які контролюють великі порти, комерціалізовані й існують у формі компаній з обмеженою відповідальністю (біля 51%).

Ще важливіше те, що діяльність портових адміністрацій пов'язана з виконанням місії. Це означає, що відшкодування витрат і одержання прибутку є важливою, але не єдиною метою. Іншими словами, вони повинні дотримуватися балансу між вирішенням суто комерційних завдань і задоволенням суспільних інтересів, що відповідає названій вище функції координатора.

На закінчення слід зазначити, що на даний час головна задача для кожної країни полягає не в тому, щоб підтримувати всю галузь морського транспорту, а в тому, щоб виявляти окремі життєздатні його сектори (наприклад, розвиток круїзного туризму) і сприяти їх розвитку. В окремих секторах можуть з'явитися нові можливості в зв'язку з появою нових мега контейнеровозів, які повинні проходити технічне обслуговування в сухих доках кожні сім з половиною років.

З метою виявлення можливостей країн у сфері розвитку портів і морських перевезень директивним органам необхідно провести ретельну оцінку умов конкуренції в кожному з секторів морського транспорту, які вони мають намір розвивати. Слід враховувати значення відповідного сектора для економіки країни, включаючи можливі синергетичні зв'язки та побічні наслідки інших секторів як в рамках морської галузі, так і за її межами. Також треба мати на увазі, що порти і морські перевезення мають ключове значення для розвитку зовнішньої торгівлі країни. Крім можливостей для отримання доходів і розширення зайнятості в секторі морського транспорту, як правило, ще більш важливе значення має забезпечення національних імпортерів і експортерів доступу до швидкого, надійного та економічного обслуговування в портах незалежно від того, хто є постачальником таких послуг.

Висновки. В умовах посилення процесів інтеграції та глобалізації економічних систем у світовий простір нагальною проблемою є удосконалення методології інституціонального забезпечення усіх секторів економіки України, а особливо водного транспорту у контексті розвитку конкурентоспроможності, захисту навколишнього середовища, соціальної політики.

Основними положеннями удосконалення методології інституціонального забезпечення водного транспорту України з урахуванням міжнародного досвіду є:

- формалізація аспектів дослідження портів (простір; час; соціально-економічний; функціональний; інституційний; організаційний рівень);
- визначення портів як кластерів правил, норм та моделей поведінки на протидію дослідженню їх у якості об'єктів інфраструктури та вузлів торговельних мереж;
- доцільність досліджень інституціоналізації відносин між «акторами», які взаємодіють на водному транспорті;
- представлення порту як технологічного і економічного вузла контактів та контрактів;
- необхідність «вимірювання» впливу зацікавлених сторін на функціонування та продуктивність порту;
- розгляд конкуренції портів з позиції побудови цільових ланцюгових систем (ланцюгів постачань);
- урахування інституційних змін у портовій індустрії через появу транснаціональних корпорацій, мультинаціональних глобальних операторів терміналів;
- дослідження портів у якості частини екологічної системи;
- формулювання функцій портових адміністрацій: функція лендлорда, регулятора, оператора та керівника, який відповідає за весь портовий кластер;
- розгляд портів як ринкових фірм з урахуванням міжфункціональної інтеграції їхніх бізнес-процесів у сукупності ланцюга цінностей.

У зв'язку з вищенаведеним вважаємо за доцільне вивчати міжнародний досвід досліджень інституціонального забезпечення водного транспорту та впроваджувати найкращі досягнення у розвиток транспортної водної інфраструктури України. Перспективами подальших розвідок інституціонального забезпечення водного транспорту є дослідження інститутів власності та їх впливу на ефективність його функціонування.

Список використаних джерел

1. North, D. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Political economy of institutions and decisions, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 159. URL: www.socialcapitalgateway.org/.../north-d-c-1990-institutions.
2. Ibrahimi, K. A theoretical framework for conceptualizing seaports as institutional and operational clusters. URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352146517307007>.
3. Robinson, R. (2002). Ports as elements in value-driven chain systems: The new paradigm. *Maritime Policy and Management* 29(3), 241-255. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03088830210132623>.
4. Porter, M. (1980). *Competitive Strategy: Techniques for Analysing Industries and Competitors*. The Free Press, New York, pp. 422.
5. Notteboom, T., Rodrigue, J-P. (2004). Inland freight distribution and sub-harborization of port terminals. *The 1-st International Conference on Logistics Strategy for Ports, Dalian, China*; Olivier, D. & Slack, B. (2005) *Rethinking the port. Environment and Planning A*, 38(8), 1409-1427.
6. Goss, R. (1979). *A Comparative Study of Seaport Management and Administration*. Government Economic Service, Department of Industry, Trade and Prices & Consumer Protection, U.K., pp. 396.
7. Hall, P. (2002). *The institution of infrastructure and the development of port-regions*. PhD thesis, University of California, Berkeley, U.S., pp. 555.
8. Notteboom, T. & Winkelmans, W. (2002). Stakeholder relations management in ports: Dealing with the interplay of forces among stakeholders in changing competitive environment. IAME Conference, Panama.
9. Обзор морского транспорта за 2016 год. URL: unctad.org/en/PublicationsLibrary/rmt2016_ru.pdf.
10. Верховен П. Как управляют портами в Европе. URL: <https://ports.com.ua/articles/kak-upravlyayut-portami-v-evrope>.
11. Мишко А. М. Зарубіжний досвід реалізації ефективних механізмів розвитку морських портів. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2014/31.pdf.

References

1. North, D. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Political economy of institutions and decisions, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 159. URL: www.socialcapitalgateway.org/.../north-d-c-1990-institutions. [in English].
2. Ibrahimi, K. A theoretical framework for conceptualizing seaports as institutional and operational clusters. URL: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352146517307007>. [in English].
3. Robinson, R. (2002). Ports as elements in value-driven chain systems: The new paradigm. *Maritime Policy and Management* 29(3), 241-255. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03088830210132623>. [in English].
4. Porter, M. (1980). *Competitive Strategy: Techniques for Analysing Industries and Competitors*. The Free Press, New York, pp. 422. [in English].
5. Notteboom, T., Rodrigue, J-P. (2004). Inland freight distribution and sub-harborization of port terminals. *The 1-st International Conference on Logistics Strategy for Ports, Dalian, China*; Olivier, D. & Slack, B. (2005) *Rethinking the port. Environment and Planning A*, 38(8), 1409-1427. [in English].
6. Goss, R. (1979). *A Comparative Study of Seaport Management and Administration*. Government Economic Service, Department of Industry, Trade and Prices & Consumer Protection, U.K., pp. 396. [in English].
7. Hall, P. (2002). *The institution of infrastructure and the development of port-regions*. PhD thesis, University of California, Berkeley, U.S., pp. 555. [in English].
8. Notteboom, T. & Winkelmans, W. (2002). Stakeholder relations management in ports: Dealing with the interplay of forces among stakeholders in changing competitive environment. IAME Conference, Panama. [in English].
9. Obzor morskogo transporta za 2016 god. [Overview of maritime transport for 2016]. URL: unctad.org/en/PublicationsLibrary/rmt2016_ru.pdf [in Russian].
10. Verhoven, P. Kak upravlyayut portami v Evrope [How to handle ports [in Europe]]. URL: <https://ports.com.ua/articles/kak-upravlyayut-portami-v-evrope> [in Russian].
11. Mishko, A. M. (2014). Zarubizhniy dosvid reallizatsii effektivnih mekhanizmv rozvytku morskikh portiv [Foreign experience in the implementation of effective mechanisms for the development of seaports]. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/17_2014/31.pdf [in Ukrainian].

ДАНИ ПРО АВТОРА

Кудрицька Наталія Василівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу розвитку виробничої інфраструктури,
Інститут економіки та прогнозування НАН України,
вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011, Україна,
e-mail: natalyust@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Кудрицкая Наталья Васильевна, кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела развития производственной инфраструктуры,
Институт экономики и прогнозирования НАН Украины,

ул. Панаса Мирного, 26, г. Киев, 01011, Украина,
e-mail: natalyust@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Kudrytska Natalia, PhD, Senior Researcher, Senior Fellow for Development of Industrial Infrastructure, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine, st. Panasa Myrnoho, 26, Kyiv, 01011, Ukraine, e-mail: natalyust@ukr.net

УДК 658:631.11(477.85)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-70-77>

УДОСКОНАЛЕННЯ СТРУКТУРИ РИНКУ ПРАЦІ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ШЛЯХОМ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ СІЛЬСЬКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ

Мармуль Л.О.
Романюк І.А.

Предметом дослідження є структура ринку праці сільських територій шляхом розвитку підприємств сільського зеленого туризму.

Метою роботи є виявлення проблем і тенденцій зайнятості населення сільських територій та обґрунтування організації альтернативних видів зайнятості на селі шляхом розвитку підприємств сільського зеленого туризму.

Методологічною основою статті стали загальнонаукові методи пізнання, узагальнення, метод порівняльного аналізу, статистичний та інші методи дослідження.

Результати роботи. Ринок праці на селі характеризується згортанням пропозиції робочих місць через холдингізацію аграрного виробництва, його модернізацію. Спостерігається підвищення продуктивності праці, вивільнення великих мас сільського населення, зменшення рівнів його доходів та життєдіяльності. Це спонукає до пошуку та обґрунтування альтернативних видів зайнятості на селі. Одним із них у статті визначено сільський зелений туризм та його підприємства. Тим більше, що організація малих туристичних підприємств та агроосель на селі не потребує значних інвестицій та спеціальної фахової підготовки працівників. Вони ґрунтуються на використанні матеріальних ресурсів фермерських, особистих селянських та домогосподарств, а також традиціях гостинності та сільського укладу життя українців.

Галузь застосування результатів. Результати дослідження можуть бути використані органами державної виконавчої влади при вдосконаленні структури ринку праці сільських територій.

Висновки. З метою розвитку економіки сільських територій та розширення ринку праці для сільських жителів нами запропоновано розвиток підприємств сільського зеленого туризму. Організація нових видів економічної діяльності на сільських територіях покликана підвищити рівень доходів сільського населення. При активному розвитку унікальних та конкурентоспроможних напрямів сільського зеленого туризму, для здійснення яких сільські території використовуються як перевага, а не трактуються як недолік, можливим є вихід на достатньо високий рівень прибутковості. Це дасть поштовх до подальшого розвитку сільської місцевості та виникнення суміжних чи обслуговуючих суб'єктів підприємництва.

Ключові слова: сільські території, підприємства, сільський зелений туризм, ринок праці, зайнятість, альтернативні види, населення, удосконалення.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СТРУКТУРЫ РЫНКА ТРУДА СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ ПУТЕМ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ СЕЛЬСКОГО ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМА

Мармуль Л.А.
Романюк И.А.

Предметом исследования является структура рынка труда сельских территорий путем развития предприятий сельского зеленого туризма.

Целью работы является выявление проблем и тенденций занятости населения сельских территорий и обоснование организации альтернативных видов занятости на селе путем развития предприятий сельского зеленого туризма.

Методологической основой статьи стали общенаучные методы познания, обобщения, метод сравнительного анализа, статистический и другие методы исследования.

Результаты работы. Рынок труда на селе характеризуется свертыванием предложения рабочих мест через холдингизации аграрного производства, его модернизацию. Наблюдается повышение производительности труда, высвобождение огромных масс сельского населения, уменьшение уровней его доходов и жизнедеятельности. Это побуждает к поиску и обоснованию альтернативных видов занятости на селе. Одним из них в статье определено селский зеленый туризм и его предприятия. Тем более, что организация малых туристических предприятий и агроусадьб на селе не требует значительных инвестиций и специальной профессиональной подготовки работников. Они

основываются на использовании материальных ресурсов фермерских, личных крестьянских и домохозяйств, а также традициях гостеприимства и сельского уклада жизни украинцев.

Область применения результатов. Результаты исследования могут быть использованы органами государственной власти при совершенствовании структуры рынка труда сельских территорий.

Выводы. С целью развития экономики сельских территорий и расширения рынка труда для сельских жителей нами предложено развитие предприятий сельского зеленого туризма. Организация новых видов экономической деятельности на сельских территориях призвана повысить уровень доходов сельского населения. При активном развитии уникальных и конкурентоспособных направлений сельского зеленого туризма, для осуществления которых сельские территории используются как преимущество, а не трактуются как недостаток, возможно выход на достаточно высокий уровень доходности. Это даст толчок к дальнейшему развитию сельской местности и возникновения смежных или обслуживающих субъектов предпринимательства.

Ключевые слова: сельские территории, предприятия, сельский зеленый туризм, рынок труда, занятость, альтернативные виды населения, совершенствование.

IMPROVING THE STRUCTURE OF THE LABOR MARKET OF AGRICULTURAL TERRITORIES BY DEVELOPING AGRICULTURAL GREEN TOURISM ENTERPRISES

Marmul' L.O.
Romaniuk I.A.

The subject of the research is the structure of the labor market of rural areas through the development of enterprises of rural green tourism.

The purpose of the work is to identify problems and trends of employment of rural population and to substantiate the organization of alternative types of employment in rural areas through the development of rural green tourism enterprises.

Methodological basis of the article became general scientific methods of cognition, generalization, method of comparative analysis, statistical and other methods of research.

Results of work The labor market in the countryside is characterized by the curtailment of job offers through the holding of agrarian production, its modernization. There is an increase in labor productivity, the release of large masses of the rural population, a decrease in the levels of its income and life. This leads to the search for and justification of alternative types of employment in the countryside. One of them is the definition of rural green tourism and its enterprises. Moreover, the organization of small tourist enterprises and agro-villages in the village does not require significant investments and special professional training of workers. They are based on the use of material resources of farmers, personal peasant and households, as well as the traditions of hospitality and the rural way of life of Ukrainians.

The field of application of results. The results of the study can be used by the state executive authorities in improving the structure of the labor market of rural areas.

Conclusions With the purpose of developing the rural economy and expanding the labor market for rural residents, we proposed the development of rural green tourism enterprises. The organization of new types of economic activity in rural areas is intended to increase the incomes of rural population. With the active development of unique and competitive destinations for rural green tourism, for which rural areas are used as an advantage, rather than treated as a disadvantage, it is possible to reach a sufficiently high level of profitability. This will give impetus to the further development of the countryside and the emergence of adjacent or serving businesses.

Key words: rural territories, enterprises, rural green tourism, labor market, employment, alternative kinds, population, improvement.

Постановка проблеми. Ринок праці населення сільських територій характеризується значними деформаціями та погіршенням структури. Вивільнення працівників аграрних підприємств досягло величезних масштабів і склало, за різними оцінками, від 5 до 7 млн. осіб. Таку кількість людей за короткий період не можливо працевлаштувати навіть шляхом залучення потенціалу міських підприємств, самозайнятості в особистих домогосподарствах, імміграції за кордон. Тому важливе значення має організація альтернативних видів зайнятості на селі.

В якості альтернативних видів зайнятості на селі пропонується розвивати органічне землеробство; народні промисли й ремесла, ужитково-прикладне мистецтво; переробні підприємства (міні-пекарні, олійниці, крупорушки, міні-сироварні, м'ясопереробні цехи тощо); соціальні та інфраструктурні заклади й організації. При цьому підприємства сільського зеленого туризму мають пріоритети як такі, що не потребують додаткових капіталовкладень та можуть формуватися будь-якою сільською родиною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання соціально-економічного розвитку сільських територій висвітлено у працях вітчизняних науковців: П. Березівського, О. Біттєра, Д. Богині, О. Бугуцького, І. Гнибіденка, О. Гудзинського, М. Долішнього, О. Єрмакова, С. Злупка, М. Ігнатенка, О. Котлера, В. Лагодієнка, Е. Лібанової, Л. Мармуль, В. Онікієнка, О. Онищенко, І. Романюк, П. Саблука, У. Садової, І. Топіхи, Г. Черевка та ін. Питанням формування, розвитку та ефективного управління зеленим туризмом присвячено чимало досліджень. Розвиток та становлення підприємств зеленого туризму знайшли широке відображення у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких слід згадати: Є. Богданова, І. Гришову, А. Дубодєлову, Ю. Зінько, В. Кафарського, В. Косенка, М. Кострицю, С. Мельниченко, М. Рутинського, Н. Тіхонову, К. Дронга, Я. Маєвського, Л. Сімкова, В. Яковенка та ін.

Метою статті є виявлення проблем і тенденцій зайнятості населення сільських територій та обґрунтування організації альтернативних видів зайнятості на селі шляхом розвитку підприємств сільського зеленого туризму. В такому розумінні мова йде про диверсифікацію сільської економіки та збільшення зайнятості сільського населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз облікової кількості штатних працівників за видами економічної діяльності у країні у 2012-2015 рр. показує, що її скорочення було викликано зниженням кількості працюючих, насамперед, в агроформуваннях та будівельних організаціях. Так, у будівництві кількість працівників скоротилася з 443,3 тис. осіб до 359,9 тис. осіб (на 82,4 тис. осіб або 18,6%) і практично таким же чином у сільському господарстві – з 603,5 тис. осіб до 511,1 тис. осіб (на 92,4 тис. осіб 18,1%). Трудові ресурси на транспорті, освіті, охороні здоров'я та наданні соціальної допомоги навіть помітно збільшилися.

Таким чином, відбулися принципово важливі структурні зрушення й у зайнятості населення. Село залишається, як і раніше, але вже значно меншою мірою, сферою докладання сільськогосподарської праці [1, с. 253]. Отже, ринок праці характеризувався постійним скороченням кількості працівників у виробничих видах економічної діяльності та постійним збільшенням кількості зайнятого населення у сфері послуг. При цьому найбільша кількість населення була зайнята у таких видах економічної діяльності: торгівля; ремонт автомобілів, побутових приладів та предметів особистого вжитку, діяльність готелів та ресторанів (табл. 1).

Незважаючи на постійне скорочення кількості зайнятого населення у цих видах економічної діяльності (окрім торгівлі), в них працювала найбільша кількість зайнятого населення країни. Виходячи з даних табл. 1, виникає питання щодо кількості зайнятого населення у секторі державного управління, які утримуються цілком за бюджетні кошти.

Таблиця 1. Динаміка облікової кількості штатних працівників в Україні за видами економічної діяльності*

Види економічної діяльності	Облікова кількість штатних працівників							
	усього				з них жінки			
	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	603,5	573,4	526,4	511,1	230,2	212,2	193,2	191,1
Промисловість	3086,5	2847,7	2898,9	2895,2	1258,1	1145,4	1145,5	1145,1
Будівництво	442,3	353,5	355,8	359,9	93,0	75,9	75,7	75,8
Транспорт	311,0	290,2	734,5	755,2	106,6	99,2	251,6	252,3
Освіта	1722,8	1736,4	1726,5	1727,1	1321,9	1333,7	1323,9	1325,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1328,7	1340,1	1332,1	1331,9	1101,6	1108,7	1099,1	1099,6

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Вважаємо, що в умовах сучасної кризи збільшення витрат на державне управління не є виправданим [2, с. 197]. Проаналізувавши кількість зайнятого населення за видами економічної діяльності, ми з'ясували, в яких видах економічної діяльності була зайнята найбільша кількість працівників протягом 2005-2015 рр. Однак ці дані не розкривають повної ситуації, яка склалася на ринку праці. Для цього необхідно проаналізувати основні його змістовні складові, а саме: попит та пропозицію на робочу силу (табл. 2).

Таблиця 2. Попит підприємств провідних галузей на робочу силу в Україні за видами економічної діяльності*

	2005 р.		2015 р.	
	тис. осіб	у % до підсумку	тис. осіб	у % до підсумку
Потреба у працівниках всього	170,5	100	59,3	100
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	8,1	4,7	2,9	4,9
Промисловість	55,8	32,7	16,6	28,0
добувна промисловість	8,0	4,6	1,3	2,2
обробна промисловість	41,7	24,4	13,0	22,0
виробництво та розподіл електроенергії, газу та води	6,1	3,6	2,3	3,9
Будівництво	17,0	9,9	3,5	5,9
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових приладів та предметів особистого вжитку	24,1	14,1	7,1	12,0
Діяльність готелів та ресторанів	2,4	1,4	1,1	1,8
Діяльність транспорту та зв'язку	11,4	6,6	5,0	8,4
Фінансова діяльність	3,7	2,2	0,9	1,5
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	15,5	9,0	4,8	8,1
Державне управління	14,2	8,3	7,7	13,0
Освіта	4,1	2,4	2,1	3,5
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	8,5	5,0	5,9	9,9
Інші види економічної діяльності	5,7	3,3	1,7	2,7

*Розраховано автором на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Очевидно, що з початку кризи на ринку праці проявилися негативні тенденції його функціонування. З 2005 по 2015 рр. проаналізуємо, у яких видах економічної діяльності попит на робочу силу був найбільшим, а в яких найменшим. У першу чергу, хотілося б відмітити майже дворазове зменшення попиту на робочу силу за всіма видами економічної діяльності з 2005 по 2015 р. на 65,2%. Так, скорочення попиту на робочу силу відбулося у промисловості на 4,7%, торгівлі – на 2,1%, будівництві – на 4%. Незважаючи на це, найбільший попит на робочу силу залишається у промисловості, друге місце посідає державне управління, третє – торгівля.

У селі скорочення попиту на робочу силу в агроформуваннях відбулося більше, ніж у 2,8 разів. Бідність за умовами життя за ознаками позбавлень була найбільш поширена в сільських та багатодітних домогосподарствах [3, с. 94]. Так, серед сільських домогосподарств були бідними за умовами життя 45,0% проти 14,0% домогосподарств, які проживають у міських населених пунктах. Серед багатодітних домогосподарств 41,0% мали 6 та більше ознак позбавлень матеріальних та інших благ, що, відповідно в 1,7 та 1,9 разів більше, ніж у домогосподарствах без дітей та в одnodітних домогосподарствах. На селі проживає, проте, 13,6 % сімей з чотирма особами і 13,4% з п'ятьма особами та більше (рис. 1).

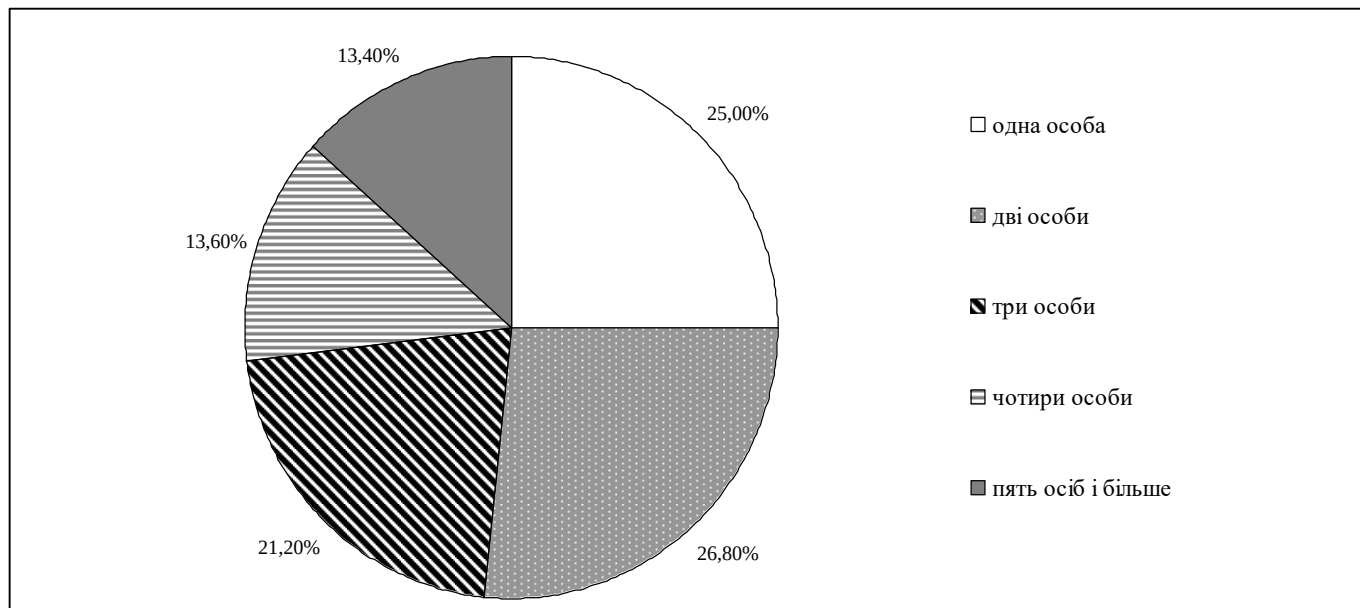

Рисунок 1. Розподіл сільських домогосподарств України за розміром

Побудовано на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Склад сільських домогосподарств за статтю та віком їх членів наведено на рис. 2.

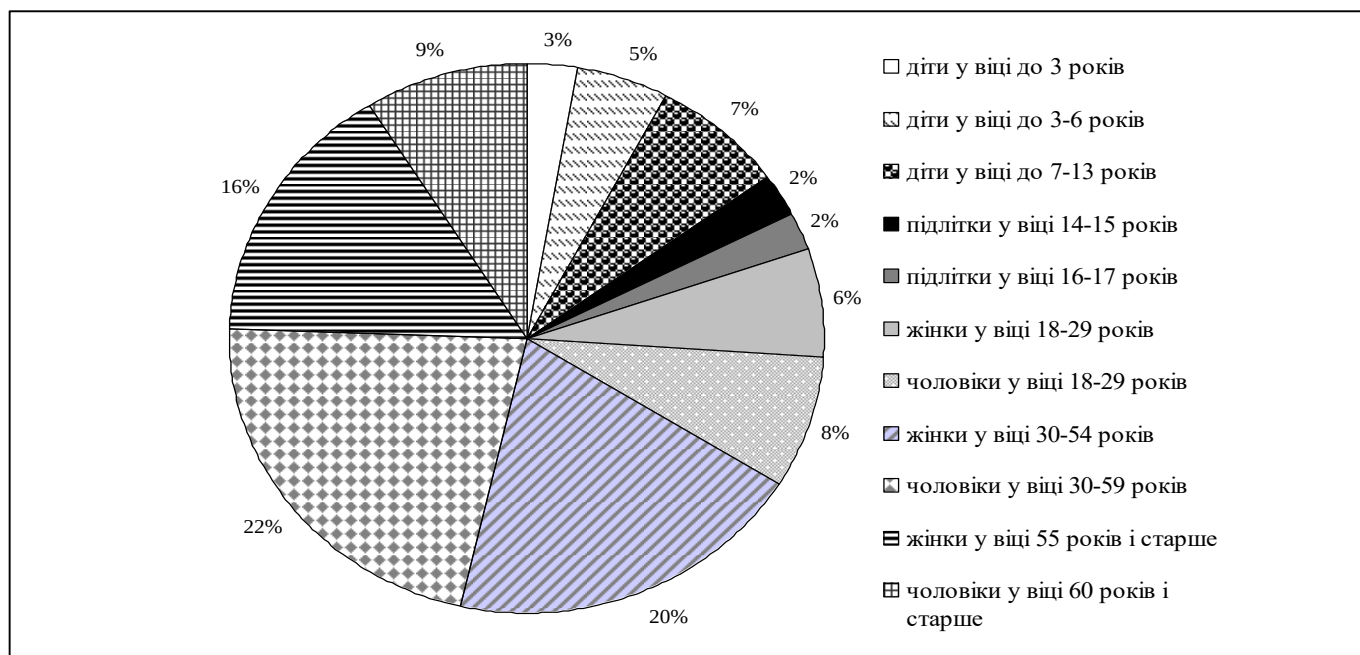

Рисунок 2. Склад сільських домогосподарств за статтю та віком їх членів у 2015 р.

Побудовано на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Звертає особливу увагу як негативна тенденція незначна частка домогосподарств з дітьми. Це не дає підстави думати про їх розширене відтворення на перспективу, як і переважання родичів старшого віку [4].

У структурі сукупних витрат сільських домогосподарств України переважають витрати на харчування (54,6%) та витрати на непродовольчі товари (22,8%) (рис. 3). Найменше видатків є характерним для освіти, культури, відпочинку, отже, саморозвитку та всебічного вдосконалення особистості.

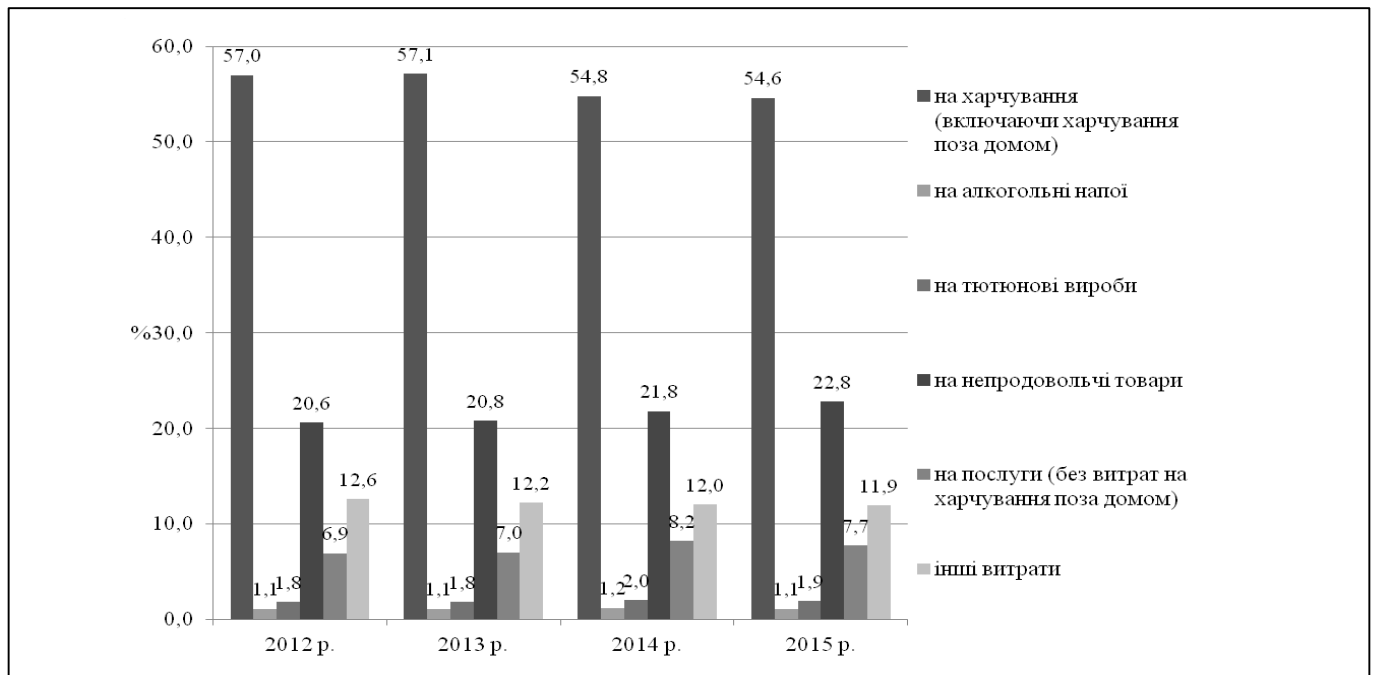

Рисунок 3. Структура сукупних витрат сільських домогосподарств України у 2012-2015 рр.

Побудовано на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Витрати на відпочинок традиційно коливаються на рівні 3,1-3,2% бюджету сільських родин. У структурі сукупних ресурсів сільських домогосподарств України у оплата праці займає найбільшу частку (37,2 %), доходи від продажу сільськогосподарської продукції займають 29,7 %, грошова допомога від родичів, інших осіб та інші доходи – 10,2 %. Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості складають лише 2,9 % сукупних ресурсів сільських домогосподарств (рис. 4).

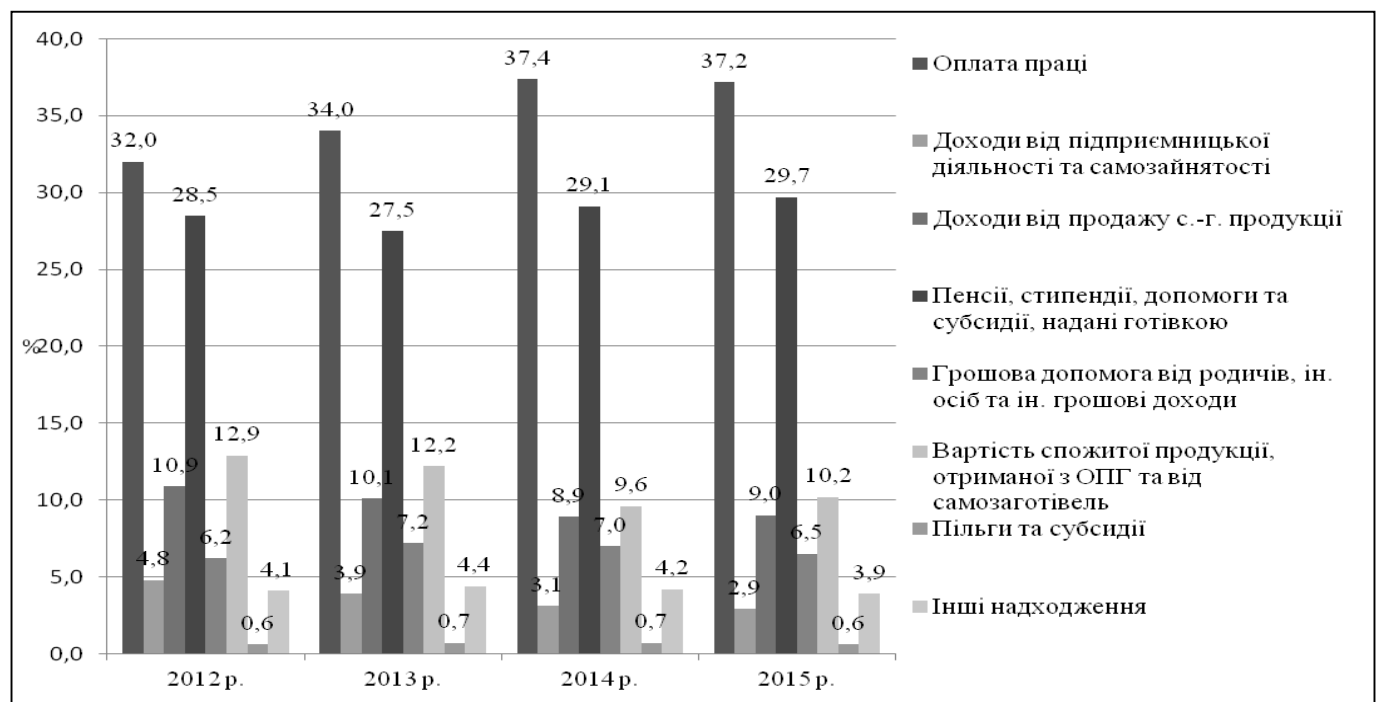

Рисунок 4. Структура сукупних ресурсів сільських домогосподарств України у 2012-2015 рр.

Побудовано на основі даних Державної служби статистики України, 2016 р.

Частка домогосподарств із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму становить 18,2 %, що на 1,5 в.п. менше, ніж у попередньому році (табл. 3). Це також не сприяє розумінню сільського зеленого туризму як виду підприємницької діяльності сільськогосподарських підприємств на засадах диверсифікації. Рівень зайнятості сільського населення впливає на якість його життя та величину доходів [5, с. 127]. У свою чергу, високе значення останніх є потужним стимулом для продуктивної зайнятості.

Серед показників майнового стану селян є наявність у домогосподарствах товарів тривалого користування. Вибіркові статистичні опитування, які були проведені у 2015 р., свідчать про певні позитивні тенденції щодо покращення забезпечення мешканців села цими товарами.

Так, холодильники мали 95,6% домогосподарств, кольорові телевізори – 93,5%, електропраски – 93,3%, пральні машини – 77,4%, мобільні телефони – 74,5%, пилососи – 58,2% тощо. У 2015 р. в порівнянні з 2010 р. значно збільшилась частка домогосподарств, у власності яких були: мікрохвильові печі (з 17,5% до 21,9%), супутникові антени (з 14,6% до 20,3%), відеоманітофони (з 12,3% до 23,8%), морозильні камери (з 11,8% до 16,0%).

Таблиця 3. Розподіл сільських домогосподарств із середньодушовими грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму*

Роки	Частка домогосподарств із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму		Частка домогосподарств із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму	
	у кількості домогосподарств відповідної групи	у загальній кількості домогосподарств із середньодушовими еквівалентними грошовими доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму	у кількості домогосподарств відповідної групи	у загальній кількості домогосподарств із середньодушовими еквівалентними загальними доходами на місяць нижче прожиткового мінімуму
2009	28,0	49,3	15,5	41,7
2010	22,0	51,2	9,9	42,8
2013	18,9	51,3	8,2	42,3
2014	19,7	50,3	10,2	41,9
2015	18,2	48,6	8,8	39,4
Відхилення 2015р. від 2009р. (+,-)	-9,8	-0,7	-6,7	-2,3
Відхилення 2015р. від 2014р. (+,-)	-1,5	-1,7	-1,4	-2,5

* Розраховано автором за даними Державної служби статистики України, 2016 р.

У той же час значна частина товарів високої вартості селянам поки що недоступна. Це посудомийні машини (їх мають лише 0,1% сільських домогосподарств), кондиціонери (1,5%), відеокамери (1,9%), комп'ютери (9,9%) та багато інших товарів тривалого користування. Навіть автомобілі у 2015 р. мали лише 20,0% сільських домогосподарств. Таким чином, низький рівень доходів селян не дає їм можливості мати в користуванні необхідне дороге майно, яке нині уже стало доступним для більшості міського населення. Тим більше, не йдеться про використання ними як споживачами послуг навіть бюджетного туризму й відпочинку; продуктів органічного харчування, що не сприяє збільшенню попиту, отже, й диверсифікації діяльності.

Окремим напрямом аграрної політики на селі є сприяння розвитку альтернативної зайнятості сільського населення. Як показує світовий досвід, сільськогосподарська зайнятість буде скорочуватися і далі, і тільки зростання несільськогосподарського сектора дозволить знизити безробіття, диверсифікувати джерела доходу в сільській місцевості, сприяючи зростанню добробуту сільських жителів та збереженню сільських населених пунктів. Прискорений розвиток несільськогосподарської зайнятості, яка б абсорбувала робочу силу, що вивільняється з сільськогосподарських підприємств і домогосподарств, дозволить істотно розширити сферу залучення сільської робочої сили [6, с. 140].

Це також сприятиме згладжуванню міжсезонного характеру праці сільських жителів, формуванню багатогалузевої структури зайнятості сільського населення. Він дасть можливість уповільнити темпи і мінімізувати негативні наслідки сільської міграції; створити умови для закріплення молоді на селі за рахунок розвитку виробництв, які вимагають високої кваліфікації. Також можливо підвищити доходи сільських жителів і, таким чином, знизити рівень бідності, підвищити мобільність робочої сили через поширення інформації про ситуацію на локальних ринках праці. Нарешті буде сформована занятість, орієнтована на ціннісні установки різних соціальних верств сільського населення.

У науковій літературі оперують двома термінами – «альтернативна зайнятість у сільській місцевості» і «несільськогосподарська зайнятість». У нашому дослідженні використовується термін «альтернативна

зайнятість», під якою пропонується розглядати зайнятість сільського населення несільськогосподарською діяльністю з виробництва товарів і послуг, а також окремими спеціалізованими видами сільськогосподарської діяльності, які не є типовими і масовими на даній конкретній території. Одним із основних напрямів забезпечення сталого розвитку сільських територій є диверсифікація сільської економіки [7, с. 231]. Необхідно здійснювати пошук додаткових видів зайнятості та джерел доходів сільських сімей, оптимальних організаційно-економічних рішень, які сприятимуть самоорганізації сільської економіки, більш раціональному використанню трудового потенціалу та сталому розвитку сільських територій.

Політика стимулювання альтернативної зайнятості на селі сприятиме зменшенню бідності сільських жителів. Також важлива державна підтримка та сприяння розвитку як сільського господарства, так і несільськогосподарських видів економічної діяльності, що сприятиме соціально-економічному розвитку сільських територій [8, с. 402]. На загальнодержавному рівні необхідно розробити заходи для поетапного переходу з переважно монофункціональної моделі сільської економіки до поліфункціональної та диверсифікованої.

Висновки. З метою розвитку економіки сільських територій та розширення ринку праці для сільських жителів нами запропоновано розвиток підприємств сільського зеленого туризму. Організація нових видів економічної діяльності на сільських територіях покликана підвищити рівень доходів сільського населення. При активному розвитку унікальних та конкурентоспроможних напрямів сільського зеленого туризму, для здійснення яких сільські території використовуються як перевага, а не трактуються як недолік, можливим є вихід на достатньо високий рівень прибутковості. Це дасть поштовх до подальшого розвитку сільської місцевості та виникнення суміжних чи обслуговуючих суб'єктів підприємництва.

Список використаних джерел

1. Ігнатенко М. М. Проблеми та перспективи розвитку сільського туризму в Україні // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. С. Гжицького. Серія «Економічні науки». Т. 12, № 1 (43). Львів, 2010. С. 252-255.
2. Вазинський Ф. А., Колодійчук А. В. Вплив економічної кризи на розвиток сільських територій // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць. 2011. № 9. С. 195-199.
3. Кудінова І. П. Зелений туризм як один із напрямів розвитку підприємництва в сільській місцевості // Науковий вісник Національного аграрного університету. Київ 2008. № 124. С. 91-96.
4. Вишневецька О. М. Процеси глобалізації та перспективи соціально-економічного розвитку сільських територій URL : http://www.rusnauka.com/6_PNI_2011/Economics/12_80152.doc.htm
5. Вазинський Ф. А., Колодійчук А. В., Молнар О. С. Диверсифікація та кооперація розвитку сільських територій регіону // Науковий вісник Ужгородського університету: зб. наук. праць. Сер.: Економіка. 2011. Спецвип. 33, ч. 3. С. 125-129.
6. Биркович В. І. Сільський зелений туризм – пріоритети розвитку туристичної галузі України // Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник. 2008. №1 (6). С. 138-143.
7. Мармоль Л. О., Романюк І. А. Ринок праці та зайнятість населення сільських територій: теорія і практика регулювання: [монографія]. Херсон: Айлант, 2015. 266 с.
8. Кравцов С. С. Оцінка інвестиційної привабливості сільського зеленого туризму на основі розрахунку ефекту мультиплікатора // Механізми державного управління економікою України: зб. наук. праць ДонДУУ. Донецьк: ДонДУУ, 2010. Т. XI. С. 398-405.

References

1. Ihnatenko M. M. (2010). *Problemy ta perspektyvy rozvytku sil'skoho turyzmu v Ukraini* [Problems and prospects of development of rural tourism in Ukraine]. *Naukovyy visnyk L'viv'skoho natsional'noho universytetu veterinarnoyi medytyny ta biotekhnolohiy im. S.Z. Hzhys'tkoho*, 12, 252-255 (in Ukr.).
2. Vazhyns'kyi F. A. & Kolodiychuk A. V. (2011). *Vplyv ekonomichnoyi kryzy na rozvytok sil'skykh terytoriy* [The impact of the economic crisis on the development of rural areas]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 9, 195-199 (in Ukr.).
3. Kudinova I. P. (2008). *Zelenyy turyzm yak odyin iz napryamiv rozvytku pidpryyemnytstva v sil's'kiy mistsevosti* [Green tourism as one of the areas of entrepreneurship development in rural areas]. *Naukovyy visnyk Natsional'noho ahrarnoho universytetu*, 124, 91-96 (in Ukr.).
4. Vyshnevs'ka O. M. (2011). *Protsesy hlobalizatsiyi ta perspektyvy sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku sil'skykh terytoriy* [Processes of globalization and perspectives of social and economic development of rural territories]. URL: http://www.rusnauka.com/6_PNI_2011/Economics/12_80152.doc.htm (in Ukr.).
5. Vazhyns'kyi F. A., Kolodiychuk A. V. & Molnar O. S. (2011). *Dyversyfikatsiya ta kooperatsiya rozvytku sil'skykh terytoriy rehionu* [Diversification and co-operation of the development of rural areas of the region]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu*, 33, 125-129 (in Ukr.).
6. Byrkovich V. I. (2008). *Sil's'kyi zelenyy turyzm – priorytety rozvytku turystychnoyi haluzi Ukrainy* [Rural green tourism - priorities of the development of the tourist industry of Ukraine]. *Stratehichni priorytety*, 1(6), 138-143 (in Ukr.).
7. Marmul' L. O. & Romanyuk I. A. (2015). *Rynok pratsi ta zaynyatist' naselennya sil'skykh terytoriy: teoriya i praktyka rehulyuvannya* [Labor market and rural population employment: theory and practice of regulation]. *Kherson: Aylant* (in Ukr.).

8. Kravtsov S. S. (2010). *Otsinka investytsiynoyi pryvablyvosti sil's'koho zelenoho turyzmu na osnovi rozrakhunku efektu mul'typlikatora [Estimation of investment attractiveness of rural green tourism on the basis of calculating multiplier effect]. Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnya ekonomikoyu Ukrayiny, XI, 398-405 (in Ukr.).*

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Мармуль Лариса Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

e-mail: marmul61@ukr.net

Романюк Ірина Анатоліївна, кандидат економічних наук, асистент кафедри економіки та маркетингу Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Мармуль Лариса Александровна, доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

e-mail: marmul61@ukr.net

Романюк Ирина Анатольевна, кандидат экономических наук, ассистент кафедры экономики и маркетинга Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенко

e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Marmul' Larysa, Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Economics Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University

e-mail: marmul61@ukr.net

Romaniuk Iryna, Candidate of Sciences (Economics), assistant professor of economics and marketing Kharkiv Petro Vasilenko National Technical University of Agriculture

e-mail: romaniuk.iryana@ukr.net

УДК: 338.2

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-78-82>

НОВА ПАРАДИГМА УПРАВЛІННЯ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИМИ ДЕРЖАВАМИ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Сабріна Калінкова

Результати прикладної парадигми управління на всіх економічних рівнях показали її неадекватність і необхідність нової парадигми управління. У статті представлені причини, які виправдовують цю потребу, і відмінні риси нової парадигми управління, особливо в постсоціалістичних країнах. У статті також представлені проблеми і перспективи нової логіки управління.

Основним предметом дослідження в статті є необхідність нової парадигми управління економічними системами (на всіх рівнях). З цієї причини мета дослідження полягає в тому, щоб довести необхідність, а також конкретні показники так званої «нової парадигми».

Методологія дослідження базується на історичному аналізі економічних показників попередніх років. А також наукові досягнення в галузі планування, створені болгарськими економістами - академіком Євгеном Матєєвим, членом-кореспондентом Іваном Ілієвим і професором Василем Мановим.

В результаті проведених досліджень, в статті представлені аспекти нової парадигми, яка може бути застосована в управлінні різних економічних рівнів.

Ключові слова: парадигма, управління, економічні системи.

НОВАЯ ПАРАДИГМА УПРАВЛЕНИЯ ПОСТСОЦИАЛИСТИЧЕСКИМИ СТРАНАМИ В РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКЕ

Сабрина Калинкова

Результаты прикладной парадигмы управления на всех экономических уровнях показали ее неадекватность и необходимость новой парадигмы управления. В статье представлены причины, которые оправдывают эту потребность, и отличительные черты новой парадигмы управления, особенно в постсоциалистических странах. В статье также представлены проблемы и перспективы новой логики управления.

Основным предметом исследования в статье является необходимость новой парадигмы управления экономическими системами (на всех уровнях). По этой причине цель исследования состоит в том, чтобы доказать необходимость, а также конкретные показатели так называемой «новой парадигмы».

Методология исследования основана на историческом анализе экономических показателей прошлых лет. А также научные достижения в области планирования, созданные болгарскими экономистами – академиком Евгением Матеевым, член-корреспондентом Иваном Илиевым и профессором Василием Мановым.

В результате проведенных исследований в статье представлены аспекты новой парадигмы, которые могут применяться в управлении различными экономическими уровнями.

Ключевые слова: парадигма, управление, экономические системы.

THE NEW PARADIGM FOR MANAGING THE POST-SOCIALIST COUNTRIES IN A MARKET ECONOMY

Sabrina Kalinkova

The results of the applied management paradigm at all economic levels showed its inadequacy and the need of a new management paradigm. In the paper are presented the reasons that justify this need and the

distinguishing features of the new management paradigm, especially in the post-socialist countries. The challenges and prospects of the new management logic are also presented in the paper.

The main subject of research in the article is the need for a new paradigm of economic systems management (at all levels). From here comes the purpose of the study, which is to prove this need, as well as the specific dimensions of the so called «a new paradigm».

The methodology of the study is based on historical analysis of past economic performance. And also the scientific achievements in the field of planning, created by the Bulgarian economists - Academic Evgeni Mateev, Member of the correspondence for the Academy of Science Ivan Iliev and Full professor Vassil Manov.

As a result of the studies, in the article are presented aspects of the new paradigm that can be applied in the management of various economic levels.

Keywords: paradigm, management, economic systems

JEL: P11;O21

Result of what is the need for a new paradigm for managing business systems?

Evolution in the development of economic systems (at all levels) and the environment is characterized by the continuous acceleration of the instability of the environment in which the economic system operates. But, at the same time, by increasing the complexity of both the economic system itself and the environment in which this system works [4, pp. 70-72]. This evolution in the development of economic systems (at all levels) is accompanied by changes in their structure, functions and role. These changes (this evolution) naturally lead to changes in the revenue (paradigm) of the management of the respective economic systems.

The need of a new paradigm of governance occurs when the existing and applied paradigm fails to respond adequately to the requirements of the managed system and also fails to address the problems that the increasing instability of the environment poses to the managed system [3, p. 39].

Since, as has already been pointed out, complexity is an immanent characteristic inherent in any economic system, the evolution and systems, and the approach (logic) of their management, is from systems with a lower degree of complexity to systems with ever increasing levels of complexity. Correspondingly, the management paradigms of the respective economic systems are developed to meet the needs of these systems and their changes.

The historical reference to the development and functioning of economic systems in a categorical manner shows and proves that the application of inadequate management logic (paradigm) leads only to unsatisfactory and / or unwanted results. This conclusion can be made both with regard to national economic systems, as well as for companies (company-level systems) and for international economic systems.

What is the basis for the development and functioning of economic systems at all levels?

The question of the direction of the future development of an economic system (be it international, national, regional or company) has its own competitiveness. Based on his research, Michael Porter not only deduces twelve definitions of competitiveness, but rejects each of them as the only valid one [5, pp. 372-418]. Again, he concludes that the competitiveness of an economic system is an expression of its potential, the effectiveness of the system.

Looking at the idea of competitiveness, the governance paradigm that needs to be transitioned must ensure the high and constantly rising level of competitiveness that governs the system to which the paradigm in question applies. In other words, the notion of competitiveness [1, pp. 39-59] must be put at the heart of the new logic of economic systems management, leading to the appropriate (economic, social and environmental viewpoints) functioning and development of economic systems at all levels.

The existing management paradigm at national economy level and the preconditions for emerging the need for a new paradigm

Research on management practice at the level of a national economic system reveals that generally accepted for true logic (paradigm) is subordinated to the idea that the future results that can be achieved by the economic system are fully dependent on the results achieved by it in the past Economic periods (by way of extrapolation). With this logic of management, the results that will be achieved in the future are only possible as a consequence of the results achieved in past periods – i.e. they become their «hostage». **This canonization of inherited conditions** is the **first precondition** for the transition to a new governance paradigm to overcome the strong dependence of future developments on the results achieved in the past.

In line with what has been said about the role of inherited conditions, it is also an assessment of the past experience generated as a basis for achieving a competitive and appropriate development and functioning of the national system. **The experience gained in managing and developing the economy in the past**, no matter how good the results have been, **cannot be carried forward in the future**, as the «new realities» make it inappropriate (inadequate) and even harmful [3, pp. 230-265]. This is what becomes a **second prerequisite**, which necessitates a transition to a new governance paradigm.

The **third prerequisite** at the level of a national economic system, which is a factor driving the need to apply a new management paradigm, is **the low competitiveness of the economic system**. According to Michael Porter [5, pp. 832], a competitive advantage means the superiority that an economy (national, regional, company) holds over everyone else. And depending on the advantages that an economy relies on in order to be competitive, four stages are emerging, based on different competitive advantages - natural conditions, investment, innovation, wealth. **Fourth and perhaps the most serious prerequisite**, which necessitates the application of a new management paradigm, are **the results of the ongoing development and functioning of the economy at the national level**.

The findings of the inadequacy of the paradigm of governance used are of a universal nature and are equally true to any national economic system applying the same paradigm of governance. To support this, the conclusions set out in the World Bank [7] reports can be presented; in the reports of the UN [6] and the World Watch Institute [8]. The inadequacy of the governance paradigm used and all of the resulting challenges are an increasingly common topic discussed at summits where world leaders have found the illegality of development so far, its burden and unacceptability for implementation in the future.

A striking example is the statement by former French President Nicolas Sarkozy to the 40th edition of the English World Economic Forum in Davos held in 2010.

In his speech, he stated that «... *we will have to invent a new growth model, to invent new interactions between authorities and private initiative, to invest massively in tomorrow's technologies that will make the digital and environmental revolution. We will have to invent the state, the business and the city of the 21st century. But in tomorrow's world we will have to re-live with citizens, with moral norms, with the responsibility and dignity of the citizens.*»

The existing management paradigm at company level and the preconditions for emerging the need for a new paradigm

At both company and national economy level, there is a need for a transition to a new paradigm of governance and the emergence of the strategic future of the system. Research on corporate governance practices and, above all, existing practice highlight several key moments (prerequisites) that demonstrate the need for new logic in terms of management. These preconditions (these facts) are close to the prerequisites of the national economy. And this is not the case, because there is a connection between the different levels of government within the national economy, between which levels there is a particular kind of causal relationship. Nevertheless, the conditions (prerequisites) derived at the company level have their specific peculiarities due to the specific features of this type of economic system.

The first precondition for the transition to a new management logic (paradigm) is related to **the highly changing environment in which the company cannot rely on the results it has achieved in past periods**. In an era of accelerated change in the business environment in which companies operate, adhering to a management practice that has led to good results in the previous period does not guarantee that the same good (and better) results will be obtained in the future.

Depending directly on the previous paragraph is also **the second prerequisite** at company level - **past experience** [2, pp. 194-223] Applying management practice over a long period of time leads to the generation of experience, relevant knowledge of system management and the results of this management. The highly variable environment, however, makes it impossible to rely on this past experience as the changes that are constantly taking place in the business environment make it useless and dangerous. Practice shows that successful past experience (strong) generated in past periods may become a threat to the future development of the system.

The development of economic systems and the environment in which they operate, they question the ones that have been valid for a long time and have become an economic law. The new realities of company systems question the argument of Smith that society is served in the most appropriate way when the pursuit of maximum profits is achieved with minimal constraints on the part of society. The new social requirements for companies are the third precondition for transition to a new management paradigm. They call for the application of such a management logic, in which the development of the company should be in line with the social requirements imposed by society. In other words, a paradigm whose implementation will lead to the transformation of the company from an economic into a socio-economic institution.

What are the hallmarks of the new governance paradigm?

To prove the inadequacy of the paradigms of governance practices and to outline the prerequisites for transition to a new paradigm are a necessary condition for this transition, but not enough conditions. Such a sufficient condition is the need to define the «image» of this new paradigm, by defining its characteristics [2, pp. 271-305]. It is generally accepted that the new management paradigm must meet the objective laws of functioning and development of the economy and society.

When it comes to science-based emergence of the future of the economic system (at all levels), it means to study the objective laws and norms in the development and functioning of this economic system, to obey the logic of bringing the future into the new paradigm. It is about these objective foundations, which, on the one hand, place the requirements for the process of designing the future development of the economic system, and on the other hand, compliance with these foundations is a guarantor of achieving the necessary for and desired by the future people.

At the heart of the new paradigm is the idea of «purpose (goals)-setting» as the most responsible task facing the governing economic system. It is about such a correct and scientifically based outreach of the objectives of economic development (at all levels), resulting in the achievement of an economic, socially and ecologically feasible competitive functioning of the economic system leading to the achievement of results, which are both necessary and desired by society as a whole and by each individual in the society.

Achieving these necessary and desirable goals raises the need to turn the (inherited) conditions into a dependent variable to the development goals. Of course, the design of the necessary and desirable economic development in the future is not isolated from the development so far and the results of this development. And with the new logic (paradigm), it will be necessary to carry out an analysis and evaluation of the development and functioning of the system in the past, i.e. to reveal the inherited prerequisites of the economic system. But the desired future results will provide information on how the inherited preconditions need to be transformed to bring about the desired and desirable future of an economic system.

The new paradigm for the management of economic systems is ultimately intended to lead to such development, which ultimately results in the expediency of competitiveness on the other hand. It is about implementing a paradigm, the results of which will satisfy simultaneously the economic aspect of development, its social aspect and its ecological aspect. Moreover, the new paradigm of governance should lead to an increase in the competitiveness of an economic system (whether international, national, regional or corporate).

In other words, it is about the need to use such a paradigm (logic) to evoke the future of the economic systems on the basis of which the man with all his qualities and needs stands, the man in his double role - a creator of goods and a consumer of goods.

What challenges and prospects will face the new management paradigm?

Demonstrating the inadequacy of governance practices, evoking and proving the need for a new governance paradigm, as well as outlining its main features and outcomes to which its implementation, albeit very important, is insufficient to transpose this paradigm. In addition to what has been said before, the economic systems (in particular their governing bodies) face the need to cope with the challenges and absorption of the opportunities (prospects) ahead of them.

A major challenge for the national economy is the transition from secondary to integrated. It is about evolving such integrated goals that reflect the laws of development, that is, The goals to become a generator of development opportunities. It is also about removing the existing practice in the rank of goals to raise the tools through which the integrated goal is achieved.

A second challenge to management practice is the need to shake off the belief in imitation strategy. There is no way for a national economic system to achieve high and, together, necessary and desirable results if the basis of its future strategy is the experience and example of another country. It is not possible for two countries to be absolutely identical, so that the implementation of imitation strategy is adequate. This thesis is particularly valid in terms of diversity within the single integration community. It is not possible and not necessary (on the contrary - it is harmful) that all countries be identical to one another. It is in the uniqueness of each of them the success of the integration community as a whole.

The need for a clear understanding of the competitive advantages is both a challenge and a prospect of managerial practice as, on the one hand, it is necessary for the business system to rely on the benefits that it really has. On the other hand, identifying these advantages enables the system to improve and upgrade them. This is a transition to the next challenge to management practice, namely: the management to shake off the notion of unchangeability of competitive advantages. In the age of the new realities, the issue is not so much to gain the existing competitive advantages as to create new competitive advantages.

Prospects and challenges are also present in corporate systems. And there is a need for them to escape from imitation strategy. The fact that a business activity has been successful in a past period or within another national economy does not automatically mean that this business idea will be successful in the future, that investing in it is appropriate. It is for this reason that corporate governance practices need to be driven by the absorption of «existing markets» to «creating new markets».

The business activity of the companies in the contemporary conditions, respectively its management, cannot proceed in isolation from the development and management of the higher levels: the regional economy; National economy. It is necessary to realize the great thought of General Motors President: *«Everything that is good for General Motors is good for America as well.»* It is precisely the idea of high economic results achieved by the company and their transformation into an engine for the development of the national economy, should be the basis of the new management paradigm.

Список використаних джерел

1. Банкова Й. Национална конкурентоспособност. Съвременни концепции и измерители, ИК УНСС, София, 2017.
2. Манов В. Проектиране на целесъобразно (от икономическа, социална и екологическа гледни точки) конкурентоспособно развитие и функциониране на икономическите системи (теория, методология и практика), ИК УНСС, София, 2015.
3. Манов В. Проектиране на целесъобразно (от икономическа, социална и екологическа гледни точки) конкурентоспособно развитие и функциониране на националните икономически системи, ИК УНСС, София, 2016.
4. Манов В. Проектиране на целесъобразно (от икономическа, социална и екологическа гледни точки) конкурентоспособно развитие и функциониране на икономическите системи на компаниите, ИК УНСС, София, 2017.
5. Porter M. E. (1985) *Competitive Advantage*, Free Press, New York.
6. *Human Development Report: 2008-2015* : <http://hdr.undp.org/>
7. *World Bank: 2008-2015* : <https://www.worldbank.org/>
8. *World Watch Institute: 1995-2015* : <http://www.worldwatch.org/>

References

1. Bankova Y. (2017) *National Competitiveness. Modern concepts and measures*, UNWE, Sofia, pp.39-59 [in Bulgarian].

2. Manov V. (2015) *Designing a Competitive Development and Functioning of the National Economic Systems (from a Economic, Social and Ecological Point of View)*, UNWE, Sofia [in Bulgarian].
3. Manov V. (2016) *Designing a Competitive Development and Functioning of the National Economic Systems (from a Economic, Social and Ecological Point of View)*, UNWE, Sofia [in Bulgarian].
4. Manov V. (2017) *Designing a Competitive Development and Functioning of the Companies (from a Economic, Social and Ecological Point of View)*, UNWE, Sofia [in Bulgarian].
5. Porter M. E. (1985) *Competitive Advantage*, Free Press, New York, pp.372-418. [in English].
6. Human Development Report: 2008-2015 : <http://hdr.undp.org/>
7. World Bank: 2008-2015 : <https://www.worldbank.org/>
8. World Watch Institute: 1995-2015 : <http://www.worldwatch.org/>

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Sabrina Kalinkova, Ph.D., Assistant Professor at the Department of «Marketing and Strategic Planning» at the University of National and World Economy, Sofia.
e-mail: s.kalinkova@abv.bg

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ

Сабрина Калинкова, кандидат экономических наук, ассистент кафедры «Маркетинг и стратегическое планирование»,
Университет национальной и мировой экономики, София.
e-mail: s.kalinkova@abv.bg

ДАНІ ПРО АВТОРА

Сабріна Калінкова, кандидат економічних наук, асистент кафедри «Маркетинг і стратегічне планування»
Університет національної і світової економіки, Софія.
e-mail: s.kalinkova@abv.bg

УДК 658.14

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-82-89>

ЕКОНОМІЧНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

**Боронос В.Г.,
Федченко К.А.**

Актуальність теми дослідження. Сучасний етап розвитку економіки, що супроводжується зростанням масштабів виробництва та навантаження на довкілля, значно актуалізує питання пошуку новітніх механізмів збереження навколишнього середовища та зниження навантаження на нього. Зважаючи на значну актуалізацію питань екологічного інвестування та зменшення навантаження на довкілля, «зелена економіка» як наука, що спрямована на глобальні зміни організації виробництва та освоєння інновацій, на сучасному етапі розвитку економіки, набуває масштабних вимірів як в рамках окремої країни, так і світу в цілому.

Постановка проблеми. В умовах обмеженості бюджетних ресурсів, суттєвого скорочення обсягу прямих інвестицій (7% за останні 5 років) та одночасного загострення екологічної ситуації, одними із найбільш ефективних джерел фінансування природоохоронних заходів виступають «зелені інвестиції». Саме вони сприяють зростанню економічного та екологічного потенціалу суб'єктів підприємницької діяльності, дозволяють створювати нові робочі місця, розширювати потенційні ринку збуту продукції, нарощувати обсяги виробництва, тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам розвитку ринку зелених інновацій присвячені наукові праці А. Амоші, І. Булеєва, В. Дубницького, О. Прокопенко, І. Сотник, М. Чумакової. Б. Буркинський зробив внесок у теорію та практику екологізації економічного розвитку, обґрунтував необхідність запровадження принципів «зеленої» економіки в Україні. Особливості впливу екологічних інновацій на показники зеленого зростання країни висвітлені в працях С. Франчесіні, М. Боруп.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій з даних питань, значний спектр проблем залишаються невирішеними, в тому числі питання взаємозв'язку економічної нестабільності та розвитку екологічного інвестування.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданням дослідження є аналіз основних тенденцій екологічного розвитку України та інших країн світу; рівня інвестиційної активності України в галузі «зеленого інвестування». Метою дослідження є визначення найбільш релевантних факторів економічної нестабільності, що здійснюють вплив на розвиток «екологічних інвестицій» в країні.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, статистичного аналізу, структурування, аналізу та синтезу та ін.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Визначено вплив показників економічної нестабільності на рівень розвитку екологічного інвестування в країні, проаналізовано тенденції зміни показників екологічного розвитку, досліджено стан та проблеми ризику зелених інвестицій.

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування та реалізації екологічної та інвестиційної політики.

Висновки відповідно до статті. Одним із найбільш ефективних та актуальних на сьогоднішній день інструментів є розвиток екологічного інвестування. Однак, аналіз тенденцій фінансування та освоєння «зелених інвестицій» засвідчив про низький рівень інвестиційної активності України порівняно з іншими країнами світу. Висунута в роботі гіпотеза про наявність впливу факторів нестабільності на зазначені ситуацію, дозволила визначити найбільш релевантні, на нашу думку, показники впливу на екологічних розвиток країни, достовірна оцінка та прогнозування мінливості яких сприятиме своєчасній розробці превентивних заходів спрямованих на збереження та підвищення рівня екологічного інвестування в країні.

Ключові слова: «зелені інвестиції», екологічний розвиток, інвестиційна активність України, сталий розвиток, забруднення навколишнього середовища

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ НЕСТАБИЛЬНОСТЬ КАК ФАКТОР ВЛИЯНИЯ НА УРОВЕНЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ

Боронос В.Г.,
Федченко К.А.

Актуальность темы исследования. Современный этап развития экономики сопровождается ростом масштабов производства и загрязнение окружающей среды, значительно актуализирует вопрос поиска новых механизмов сохранения окружающей среды и снижения нагрузки на него. Ввиду значительной актуализации вопросов экологического инвестирования и уменьшения нагрузки на окружающую среду, «зеленая экономика» как наука, направленная на глобальные изменения организации производства и освоения инноваций на современном этапе развития экономики, приобретает масштабных измерений как в рамках отдельной страны, так и мира в целом.

Постановка проблемы. В условиях ограниченности бюджетных ресурсов, существенного сокращения объема прямых инвестиций (7% за последние 5 лет) и одновременного обострения экологической ситуации, одними из самых эффективных источников финансирования природоохранных мероприятий выступают «зеленые инвестиции». Именно они способствуют росту экономического и экологического потенциала субъектов предпринимательской деятельности, позволяют создавать новые рабочие места, расширять потенциальные рынки сбыта продукции, наращивать объемы производства и др.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемам развития рынка зеленых инноваций посвящены научные труды А. Амоша, И. Булеева, В. Дубницкого, А. Прокопенко, И. Сотник, М. Чумаковой. Б. Буркинский внес вклад в теорию и практику экологизации экономического развития, обосновал необходимость внедрения принципов «зеленой» экономики в Украине. Особенности влияния экологических инноваций на показатели зеленого роста страны освещены в работах С. Франчесчини, М. Боруп.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Несмотря на значительное количество публикаций по данным вопросам, значительный спектр проблем остаются нерешенными, в том числе вопросы взаимосвязи экономической нестабильности и развития экологического инвестирования.

Постановка задачи, цели исследования. Задачей исследования является анализ основных тенденций экологического развития Украины и других стран мира; уровня инвестиционной активности Украины в области «зеленого инвестирования».

Метод или методология проведения исследования. В статье применена совокупность методов научного исследования: системного подхода, статистического анализа, структурирования, анализа и синтеза и др.

Изложение основного материала (результаты работы). Определено влияние финансовой глобализации на развитие финансовой системы Украины и обоснованы условия и основные направления интеграции страны в европейское финансовое пространство. Доказано преимущества секторальной интеграции Украины в финансовой сфере.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования и реализации экологической и инвестиционной политики.

Выводы в соответствии со статьей. Одним из самых эффективных и актуальных на сегодняшний день инструментов является развитие экологического инвестирования. Однако, анализ тенденций финансирования и освоения «зеленых инвестиций» засвидетельствовал низкий уровень инвестиционной активности Украины по сравнению с другими странами мира. Выдвинутая в работе гипотеза о наличии влияния факторов нестабильности на указанные ситуацию, позволила определить наиболее релевантные, по нашему мнению, показатели воздействия на экологических развитие страны, достоверная оценка и прогнозирование изменчивости которых будет способствовать своевременной разработке превентивных мер, направленных на сохранение и повышение уровня экологического инвестирования в страны.

Ключевые слова: «зеленые инвестиции», экологическое развитие, инвестиционная активность Украины, устойчивое развитие, загрязнение окружающей среды.

ECONOMIC INSTABILITY AS A FACTOR OF INFLUENCE ON THE LEVEL OF THE COUNTRY ECONOMIC DEVELOPMENT

Boronos V. G.,
Fedchenko K. A.

Relevance of the research topic. The current stage of economic development, accompanied by the growth of production and environmental impact, significantly updates the search for the latest mechanisms for environmental conservation and reducing the burden on it. In view of the significant updating of the issues of environmental investment and the reduction of the burden on the environment, the «green economy» as a science aimed at global changes in the organization of production and innovation, at the present stage of economic development, acquires large-scale measurements both in the frameworks of a particular country and the world in as a whole

Formulation of the problem. In the context of limited budget resources, a significant reduction in direct investment (7% over the past 5 years) and the simultaneous sharpening of the environmental situation, «green investment» is one of the most effective sources of financing environmental protection measures. They contribute to the growth of the economic and environmental potential of business entities, expand potential sales markets, increase production, and so on.

Analysis of recent research and publications. The problems of the development of the market of green innovations are devoted to the scientific works of A. Amosha, I. Buleev, V. Dubnitsky, O. Prokopenko, I. Sotnik, M. Chumakova. B. Burkinsky contributed to the theory and practice of environmentalizing economic development, substantiated the need to introduce the principles of the «green» economy in Ukraine. The peculiarities of the influence of ecological innovations on the indices of the country's green growth are highlighted in the works of S. Franceschini, M. Borup.

Selection of unexplored parts of the general problem. Despite a significant number of publications on these issues, a significant range of problems remain unresolved, including the issue of the relationship between economic instability and the development of environmental investment.

Setting the task, the purpose of the study. The objective of the study is to analyze the main tendencies of ecological development of Ukraine and other countries of the world; the level of investment activity of Ukraine in the field of «green investment», to determine. The purpose of the study is to identify the most relevant factors of economic instability, which have an impact on the development of «environmental investments» in the country.

Method or methodology for conducting research. The article uses a set of methods of scientific research: the system approach, statistical analysis, structuring, analysis and synthesis.

Presentation of the main material (results of work). The influence of indicators of economic instability on the level of development of ecological investment in the country is determined, tendencies of changes in indicators of ecological development are analyzed, state and problems of the green investment portfolio are investigated.

The field of application of results. The results of this study can be applied in the process of forming and implementing the environmental and investment policy.

Conclusions according to the article. One of the most effective and topical instruments for today is the development of environmental investment. However, an analysis of the tendencies of financing and development of «green investments» has shown the low level of investment activity of Ukraine in comparison with other countries of the world. The hypothesis about the existence of the influence of instability factors on the above-mentioned situation was put forward in the work, it has made it possible to determine the most relevant, in our opinion, indicators of the impact on the country's environmental development, reliable estimation and forecasting of variability which will contribute to timely development of preventive measures aimed at preserving and increasing the level of environmental investment in the country.

Keywords: «green investments», ecological development, investment activity of Ukraine, sustainable development, pollution of the environment

JEL Classification E62, G28, O23

Актуальність теми дослідження. В умовах обмеженості бюджетних ресурсів, суттєвого скорочення обсягу прямих інвестицій (7% за останні 5 років) та одночасного загострення екологічної ситуації, одними із найбільш ефективних джерел фінансування природоохоронних заходів виступають «зелені інвестиції». Саме вони сприяють зростанню економічного та екологічного потенціалу суб'єктів підприємницької діяльності, дозволяють створювати нові робочі місця, розширювати потенційні ринку збуту продукції, нарощувати обсяги виробництва, тощо.

Зважаючи на значну актуалізацію питань екологічного інвестування та зменшення навантаження на довкілля, «зелена економіка» як наука, що спрямована на глобальні зміни організації виробництва та освоєння інновацій, на сучасному етапі розвитку економіки, набуває масштабних вимірів як в рамках окремої країни, так і світу в цілому.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Проблемам розвитку ринку зелених інновацій присвячені наукові праці І. Сотник, М. Чумакової [10], О. Прокопенко [9], А. Амоші, І. Булеева, В. Дубницького [11]. Б. Буркинський [7] зробив внесок у теорію та практику екологізації економічного розвитку, обґрунтував необхідність запровадження принципів «зеленої» економіки в Україні. Особливості впливу екологічних інновацій на показники зеленого зростання країни висвітлені в працях С. Франчесіні, М. Боруп [4].

Незважаючи на значну кількість публікацій з даних питань, значний спектр проблем залишаються не вирішеними, в тому числі питання взаємозв'язку економічної нестабільності та розвитку екологічного інвестування.

Метою дослідження є визначення основних напрямів розвитку екологічного інвестування та аналіз наявності впливу показників економічної нестабільності на активність впровадження зелених інвестицій в країні.

Завдання дослідження: Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: здійснити основних тенденцій екологічного розвитку України та інших країн світу; проаналізувати рівень інвестиційної активності України в галузі «зеленого інвестування», визначити напрями найбільш релевантні фактори економічної нестабільності, що здійснюють вплив на розвиток «екологічних інвестицій» в країні.

Методи дослідження. У статті використано наступні методи наукового дослідження: системний та структурний методи – при визначенні сучасних закономірностей розвитку екологічного інвестування; статистичний аналіз – для виявлення ступеня впливу економічної нестабільності та рівень інвестиційної активності в країні в галузі зеленого інвестування.

Результати дослідження. Сучасний етап розвитку економіки, що супроводжується зростанням масштабів виробництва та навантаження на довкілля, значно актуалізує питання пошуку новітніх механізмів збереження навколишнього середовища та зниження навантаження на нього.

Так, для більш детального аналізу стану навколишнього природного середовища України проведемо аналіз основних показників, що характеризують рівень екологічного розвитку країни в цілому та її позиціонування серед інших країн світу. Найбільш поширеним показником, що відображає ефективність державної екологічної політики, є Індекс екологічної ефективності (Environmental Performance Index – EPI), котрий включає 25 індикаторів, що характеризують вплив стану навколишнього природного середовища на здоров'я суспільства та життєздатність екосистем.

Результати розрахунку індексу (табл. 1) свідчать, що Україна займає далеко не лідируючі позиції за даним індексом, посідаючи 95-те місце серед 163 можливих.

Таблиця 1. Місце країн за Індексом екологічної ефективності за 2018 рік [2]

Рейтинг	Країна	EPI, бали	Гігієна навколишнього середовища, бали	Життєздатність екосистеми, бали
5	Чехія	81,47	90,63	75,35
28	Словаччина	70,6	63,87	75,08
29	Литва	69,33	72,74	76,88
30	Болгарія	67,85	69,6	66,68
34	Словенія	67,57	72,34	64,4
37	Латвія	66,12	72,8	61,66
43	Угорщина	65,01	57,67	69,9
45	Румунія	64,78	58,67	68,85
50	Польща	64,11	58,71	67,72
95	Україна	49,01	77,71	29,87
108	Туреччина	52,96	71,56	40,57

А тому представлене позиціонування України формує передумови до визначення причин, бар'єрних точок таких тенденцій. Це зумовлює необхідність зосередитися на визначальних, на нашу думку, факторах, що дестабілізують впливають на стан економіки та її економічне зростання як у зовнішньому так і у внутрішньому середовищі. Ключовим фактором на нашу думку для зростання промислового виробництва є розвиток зеленого інвестування.

На сьогоднішній день директивами та регламентами Європейського Союзу задекларовані низка екологічних норм та стандартів, імплементація яких є обов'язковою умовою входження країни до європейського економічного та політичного простору. Однак, враховуючи той факт, що врахування даних положень в законодавстві певної країни супроводжується значним обсягом капіталовкладень, котрі за оцінками експертів варіюють в межах 1200-400 євро на одного жителя (таблиця 2), перехід на стратегію «зеленого» зростання може стати значним тягарем для бюджету деяких країн та відповідно бути пролонгованим в часі на строки від 10–12 до 20 років. Особливо це стосується країн з низьким рівнем економічного розвитку для яких частка даних витрат знаходиться на рівні 14-35 % обсягу ВВП.

В той же час, порівняльний аналіз композитних індикаторів інвестиційної активності зазначених країн в галузі зеленого зростання свідчить про те, що незначний обсяг інвестиційних витрат на екологічні цілі. Так, за даними Світового банку, частка обсягу витрат на наукові дослідження та розробки у ВВП в середньому знаходиться на рівні 1,5%. Найвище значення мають Словенія та Чехія, найнижче Україна та Румунія – 0,48 та 0,49% відповідно. Однак, порівнюючи фактичні значення інвестицій з необхідними, можна зробити висновок що їх розмір є недостатнім оскільки не відповідає потребам країн в процесі імплементації європейського законодавства, простежується низька мотивація суб'єктів інноваційного середовища в частині реалізації екологічних модернізаційних зрушень, орієнтованих на зниження впливу на довкілля.

Достатній обсяг фінансування витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи зумовлюють високі позиції країни в міжнародному середовищі та закріпленню їх позицій в різноманітних рейтингах.

Таблиця 2. Обсяг витрат на імплементацію екологічного законодавства ЄС [8].

Країна	Інвестиційні потреби, млн. євро	Населення, млн. осіб	Витрати на одну людину, євро	ВВП на душу населення, дол. США	% витрат на душу населення в структурі ВВП на душу населення
Болгарія	8610	7,5	1150	8032	14,3
Латвія	1480-2360	2,3	650-1050	15594	4,2-6,7
Литва	1600	3,6	450	16681	2,7
Польща	22100-42800	38,6	575-1100	13812	4,2-8,0
Румунія	22000	22,3	1000	10814	9,2
Словаччина	4800	5,4	900	17605	5,1
Словенія	2430	2,0	1200	23597	5,1
Туреччина	65000-68000	69,7	925-975	10541	8,8-9,2
Угорщина	4100-10000	10,0	400-1000	14225	2,8-7,0
Чехія	6600-9400	10,2	650-925	20368	3,2-4,5
Україна	36000-45000	45,4	800-900	2640	30,3-34,1

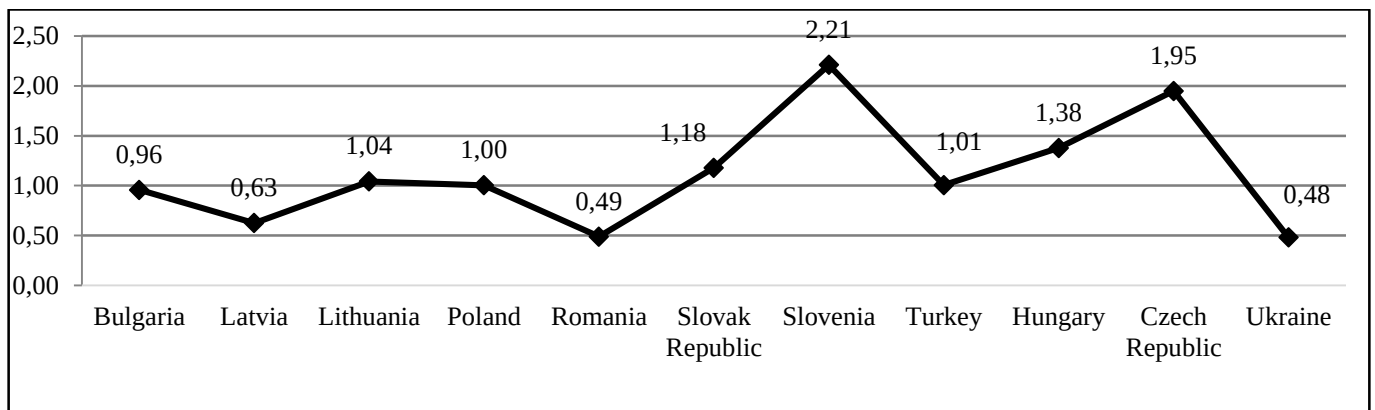

Рисунок 1. Частка витрат на наукові дослідження та розробки країн Європи у структурі ВВП у 2017 році

До найбільш відомих індексів вимірювання рівня інноваційного розвитку країни належать:

- Global Innovation Index (GII). Даний індекс складається з двох груп показників: Innovation Input Index, що складається з п'яти субіндексів: Інститути, Людський потенціал, ІКТ та загальна інфраструктура, Розвинутість ринків, Розвинутість бізнесу; Innovation Output Index, який містить субіндекси: Результати наукових досліджень, Творчі досягнення та добробут. GIІ охоплює 116 економік світу й використовує 82 показники по цілому спектру напрямів.

Країни-лідери за Глобальним інноваційним індексом, мають більш сприятливе економічне середовище для розвитку та проведення наукових досліджень в різних галузях економіки, проводять політику фінансування досліджень та розробок.

- Bloomberg Innovation Index. Методологія, яку використовує Bloomberg, передбачає аналіз семи факторів: витрати на R&D у співвідношенні до ВВП; технологічні можливості; продуктивність праці; кількість високотехнологічних підприємств; ефективність вищої освіти та відсоток дипломованих спеціалістів; концентрація дослідників; патентна активність.

- Інноваційний індекс Європейського інноваційного табло (European Innovation Scoreboard – Summary Innovation Index, SII). За результатами розрахунку даного індекса Україна відноситься до категорії «помірний» інноватор, займаючи 36 місце із 36 можливих.

Аналіз зазначених індексів наведений в таблиці 3.

Порівняльний аналіз композитних індикаторів України та ЄС свідчить, що показники інноваційного потенціалу України потребують підвищення. Стан окремих індикаторів або погіршується, або зовсім відсутній.

На основі підтвердження гіпотези про наявність впливу показників економічної нестабільності на рівень інноваційного розвитку країни, на враховуючи складові показники, що входять в основу розрахунку проаналізованих індексів, визначимо основні фактори нестабільності в економіці України, що здійснюють вплив на екологічний розвиток країни.

До таких факторів, на нашу думку належать:

- капітальні інвестиції, обсяг прямих іноземних інвестицій в країну є результируючим показником, на основі дослідження тенденцій коливань яких можна зробити висновок про зміну обсягів попиту на екологічні інвестиції;

- обсяг реалізованої промислової продукції, частка прибуткових підприємств є показниками, які характеризують потенційну спроможність суб'єктів підприємництва до самофінансування власних інвестиційних проектів в галузі екологічного інвестування та скорочення викидів забруднюючих речовин, зниження рівня матеріало- та енергомісткості виробництва.

Таблиця 3. Рейтинг країн за індексами інноваційної активності [2, 3, 5]

Country	Index					
	GII (116 countries)		Intll BCG (50 countries)		SII (36 countries)	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017
Bulgaria	36	36	42	-	33	33
					Modest Innovator	
Czech Republic	24	24	31	28	17	17
					Moderate Innovator	
Hungary	39	39	30	27	27	26
					Moderate Innovator	
Latvia	33	33	40	39	30	30
					Moderate Innovator	
Lithuania	40	40	32	32	27	24
					Moderate Innovator	
Poland	38	38	23	22	31	31
					Moderate Innovator	
Romania	42	42	-	38	35	35
					Modest Innovator	
Slovak Republic	34	34	39	36	26	28
					Moderate Innovator	
Slovenia	32	32	24	24	16	16
					Strong Innovator	
Turkey	43	43	36	37	29	29
					Moderate Innovator	
Ukraine	50	50	41	42	36	36
					Modest Innovator	

- обсяг доходів населення, офіційний рівень безробіття, реальна середня заробітна плата, – фактори, що характеризують рівень соціальної напруженості в країні та стабільності функціонування економічної системи;

- рівень імпорту та експорту – характеризують ступінь міжнародної інтеграції країни та розвиненості зовнішньоекономічної діяльності а відповідно і ринку зеленого інвестування.

- загальне податкове навантаження на бізнес – характеризує рівень сприятливого середовища для ведення бізнесу в країні;

- ставка за депозитами, кредитами, офіційний курс гривні – визначають передумови до можливості залучення банківського сектору до розвитку «зеленого інвестування»;

Динаміка зміни зазначених показників наведена в таблиці 4.

Таблиця 4. Динамічні зміни показників нестабільності економіки України за період 2010-2017 років [6]

Показник	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Капітальні інвестиції, млн. грн.	189061	259932	293692	267728	219420	273116	359216,1	412812,7
Середньозважена ставка за процентними інструментами, млн. грн.	11,62	12,39	8,13	7,15	15,57	25,22	17,35	15,92
Податкові платежі (кількість), од.	147	135	135	28	28	5	5	5
Обсяг реалізованої про-мислової продукції, млн. грн.	1043,11	1305,31	1367,93	1322,41	1428,84	1776,60	2158,03	2153,03
Темп зміни реальної середня заробітна плата, %	110,2	108,7	111,0	106,8	86,5	90,1	106,5	118,9
Офіційний курс гривні до ЄВРО (середній за період)	1053,29	1109,18	1027,06	1061,22	1571,59	2422,87	2829,19	3000,42
Відсоткова ставка за депозитами, %	14,6	14,3	15,5	14,4	15,0	17,5	15,9	14,6
Відсоткова ставка за кредитами, %	9,4	7,3	11,3	9,5	10,5	11,6	10,4	8,3
Обсяг прямих іноземних інвестицій, млн.дол. США	38992,9	45370,0	48197,6	51705,3	53704,0	40725,4	36154,5	37513,6
Обсяг державного боргу, млн. дол. США	54,3	59,2	64,5	73,2	69,8	65,5	71,0	76,3
Динаміка відтоку депозитів	24,4	18,0	16,4	17,1	0,8	6,2	10,7	13,3
Податкове навантаження на бізнес, % до прибутку	57,2	55,5	57,1	55,4	54,4	52,7	52,2	52,3
Частка прибуткових підприємств, %	57,3	63,5	63,0	65,0	65,5	73,3	73	69,7
Рівень інфляції	109,1	104,6	99,8	100,5	124,9	143,3	112,4	113,7
Кількість платоспроможних банків	182	176	176	176	180	163	117	93
Рівень ефективності правової системи в арбітражному регулюванні	2,73	2,76	2,78	2,63	2,35	2,36	2,32	2,26

З метою оцінки рівня волатильності наведених показників розрахуємо основні статистичні показники, що дають змогу оцінити ступінь їх нестабільності з використанням статистичного пакету STATA (таблиця 5).

Таблиця 5. Оцінка ступеня нестабільності показників економічного розвитку України

	Mean	Std. Dev.	Min	Max
Капітальні інвестиції	284372.3	72199.68	189061	412813
Середньозважена ставка за процентними інструментами,	14.125	5.743008	7	25
Податкові платежі	61	65.39332	5	147
Обсяг реалізованої промислової продукції	1569.375	413.8015	1043	2158
Темп зміни реальної середня заробітна плата	105	10.88905	87	119
Офіційний курс гривні до ЄВРО	1759.25	853.9663	1027	3000
Відсоткова ставка за депозитами	15.375	1.30247	14	18
Відсоткова ставка за кредитами	9.75	1.669046	7	12
Обсяг прямих іноземних інвестицій	44045.5	6680.741	36155	53704
Обсяг державного боргу	66.75	7.36	54	76
Динаміка відтоку депозитів	13.25	7.24	1	24
Податкове навантаження на бізнес	54.5	2.07	52	57
Частка прибуткових підприємств,	66.375	5.4494	57	73
Рівень інфляції	113.625	14.32219	100	143
Кількість платоспроможних банків	157.875	33.72764	93	182
Рівень ефективності правової системи в арбітражному регулюванні	2.5	.5345225	2	3

Висновки. Таким чином, аналіз тенденцій екологічного розвитку України та країн світу дозволив зробити висновок, про загострення екологічної ситуації в країні та недосконалість існуючої системи державного регулювання екологічної діяльності. Існуюча державна політика не сприяє покращенню показників еколого-економічного розвитку в країні.

Одним із найбільш ефективних та актуальних на сьогоднішній день інструментів є розвиток екологічного інвестування. Однак, аналіз тенденцій фінансування та освоєння «зелених інвестицій» засвідчив про низький рівень інвестиційної активності України порівняно з іншими країнами світу.

Висунута в роботі гіпотеза про наявність впливу факторів нестабільності на зазначені ситуацію, дозволила визначити найбільш релевантні, на нашу думку, показники впливу на екологічний розвиток країни, достовірна оцінка та прогнозування мінливості яких сприятиме своєчасній розробці превентивних заходів спрямованих на збереження та підвищення рівня екологічного інвестування в країні.

Список використаних джерел

1. Bloomberg Innovation Index. URL: <https://www.bloomberg.com>
2. Environmental Performance Index URL: <https://epi.envirocenter.yale.edu/epi-country-report/HUN>
3. European Innovation Scoreboard. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/30671>
4. Franceschini S., Borup M. Eco-innovation dynamics and sustainability – new perspectives in innovation studies illuminated through the case of lighting and its energy consumption. DTU Management Engineerin, 2015, 140 P.
5. Global Innovation Index. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report#>
6. The Official Site of World Bank URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>
7. Буркинський Б. В., Горячук В. Ф. Оцінка природного капіталу регіонів України як умова формування «зеленої» економіки URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecinn_2013_52_3
8. ЄС «нає'язує» Україні чистіші повітря та воду, або Екологічна складова Угоди про асоціацію з ЄС. URL: http://gazeta.dt.ua/energy_market/yes-nav-yazuye-ukrayini-chistishi-povitrya-ta-vodu-abo-ekologichna-skladova-ugodi-pro-asociaciyu-z-yes-_.html
9. Прокопенко О. В. Екологізація інноваційної діяльності: мотиваційний підхід: монографія, Суми: ВТД «Університетська книга», 2008, 392 с.
10. Сотник І. М., Чумакова М. М. Ринок екологічних інновацій та проблеми його розвитку. Механізм регулювання економіки. 2013. № 3. С. 38-48.
11. Амоша А. И., Булеев И. П., Дубницкий В. И. Украина и ее регионы на пути к инновационному обществу. Донецк : Юго-Восток, 2011. 572 с.

References

1. Bloomberg Innovation Index (2018). URL: <https://www.bloomberg.com> [in English].
2. Environmental Performance Index (2018). URL: <https://epi.envirocenter.yale.edu/epi-country-report/HUN> [in English].
3. European Innovation Scoreboard. (2018). URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/30671> [in English].
4. Franceschini, S. & Borup, M. (2015). Eco-innovation dynamics and sustainability – new perspectives in innovation studies illuminated through the case of lighting and its energy consumption. DTU Management Engineerin, 2015, 140 p. [in English].

5. Global Innovation Index. (2018). URL: <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2018-report#> [in English].
6. The Official Site of World Bank. (2018). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> [in English].
7. Burkins'ky, B. V. & Goryachuk, V. F. (2013). Ocinka pryrodnoho kapitalu regioniv Ukrayiny yak umova formuvannya «zelenoyi» ekonomiky [Estimation of natural capital of regions of Ukraine as a condition of formation of «green» economy] URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecinn_2013_52_3 [in Ukrainian].
8. YeS «navyazuye» Ukrayini chystishi povitrya ta vodu, abo Ekologichna skladova Ugody pro asociaciyu z YeS [The EU «imposes» cleaner air and water in Ukraine, or the Ecological component of the Association Agreement with the EU]. URL: http://gazeta.dt.ua/energy_market/yes-nav-yazuye-ukrayini-chystishi-povitrya-ta-vodu-abo-ekologichna-skladova-ugodi-pro-asociaciyu-z-yes-.html [in Ukrainian].
9. Prokopenko, O. V. (2008). Ekologizaciya innovacijnoyi diyalnosti: motyvacijnyj pidxid [Ecologization of innovation activity: motivational approach]. Sumy: VTD «University Book», 392 s. [in Ukrainian].
10. Sotnik, I. M. & Chumakova, M. M. (2013). Rynok ekologichnyh innovacij ta problemy jogo rozvytku [The market of ecological innovations and problems of its development]. Mechanism of regulation of the economy, 3. 38-48. [in Ukrainian].
11. Amosha, A. I., Buleev, I. P. & Dubnitsky V. I. (2011). Ukrayina i ee regyonu na puty k ynnovacyonnomu obshhestvu [Ukraine and its regions on the way to an innovative society]. Donetsk: South-East, 572 s. [in Russian].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Боронос Вікторія Георгіївна, доктор економічних наук, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Сумського державного університету

e-mail: Vg.boronos@gmail.com

Федченко Константин Анатолійович, аспірант кафедри економіки, підприємництва та бізнес-адміністрування Сумського державного університету

e-mail: kons.fedchenko@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Боронос Виктория Георгиевна, доктор экономических наук, профессор кафедры финансов, банковского дела и страхования Сумского государственного университета

e-mail: Vg.boronos@gmail.com

Федченко Константин Анатольевич, аспирант кафедры экономики, предпринимательства и бизнес-администрирования Сумского государственного университета

e-mail: kons.fedchenko@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Boronos Victiria, Doctor of Economic Sciences, Professor

Sumy State University

e-mail: Vg.boronos@gmail.com

Fedchenko Konstantun, Postgraduate

Sumy State University

e-mail: kons.fedchenko@gmail.com

УДК 005.8

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-89-97>

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ЯК НАЦІОНАЛЬНИЙ ТРЕНД

**Горошкова Л.А.,
Волков В.П.,
Карбівничий Р.О.**

В роботі проведений аналіз досвіду проведення реформування адміністративно-територіального устрою та децентралізації управління в європейських країнах.

Проведено порівняння різних моделей децентралізації влади. Досліджено особливості адміністративно-територіальних перетворень у країнах-членах ЄС, які призвели до позитивних та негативних результатів. Показано, що європейська практика демонструє зростаючу роль місцевого самоврядування в системі публічної влади та можливості ефективного розмежування повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в загальнодержавному й територіальному управлінні. Встановлено, що у більшості країн Європи на місцевому та регіональному рівнях практично усі компетенції, окрім компетенцій загальнодержавного значення, належать до повноважень органів місцевого самоврядування.

Встановлено, що у країнах Європи простежується тенденція до укрупнення адміністративно-територіальних одиниць базового рівня, що відповідає рівню громад в Україні та децентралізація й реформування функціональних повноважень у системі адміністративно-територіального устрою.

Проведений порівняльний аналіз повноважень адміністративно-територіальних одиниць у різних країнах, структури та особливостей формування доходів місцевих органів самоврядування.

На основі проведеного аналізу здійснені пропозиції щодо формування української моделі децентралізації. Доведено, що для отримання позитивних результатів децентралізації влади в Україні необхідно одночасно враховувати такі аспекти: запровадження механізмів широкого залучення членів територіальних громад до участі в управлінні; розвивати громади як публічні корпорації на власних ресурсах; забезпечити повсюдність місцевого самоврядування, розширити їх юрисдикцію на територію за межами населених пунктів; децентралізація повноважень має супроводжуватись децентралізацією бюджетних ресурсів.

Ключові слова: децентралізація, місцеві фінанси, місцеве самоврядування, адміністративно-територіальний устрій

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ ОБЩЕСТВА КАК НАЦИОНАЛЬНЫЙ ТРЕНД

Горошкова Л. А.,
Волков В. П.,
Карбивничий Р. А.

В работе проведен анализ опыта проведения реформирования административно-территориального устройства и децентрализации управления в европейских странах.

Проведены сравнения разных моделей децентрализации власти. Исследованы особенности административно-территориальных преобразований в странах-членах ЕС, которые привели к положительным и отрицательным результатам. Показано, что европейская практика демонстрирует возрастающую роль местного самоуправления в системе публичной власти и возможности эффективного размежевания полномочий органов исполнительной власти и местного самоуправления в общегосударственном и территориальном управлении. Установлено, что в большинстве стран Европы на местном и региональном уровнях практически все компетенции, кроме компетенций общегосударственного значения, принадлежат к полномочиям органов местного самоуправления.

Установлено, что в странах Европы прослеживается тенденция к укрупнению административно-территориальных единиц базового уровня, который отвечает уровню общин в Украине а также децентрализация и реформирование функциональных полномочий в системе административно - территориального устройства.

Проведенный сравнительный анализ полномочий административно-территориальных единиц в разных странах, структуры и особенностей формирования доходов местных органов самоуправления.

На основе проведенного анализа осуществленные предложения относительно формирования украинской модели децентрализации. Доказано, что для получения положительных результатов децентрализации власти в Украине необходимо одновременно учитывать такие аспекты: внедрение механизмов широкого привлечения членов территориальных общин к участию в управлении; развивать общины как публичные корпорации на собственных ресурсах; обеспечить повсеместность местного самоуправления, расширить их юрисдикцию на территорию за пределами населенных пунктов; децентрализация полномочий может сопровождаться децентрализацией бюджетных ресурсов.

Ключевые слова: децентрализация, местные финансы, местное самоуправление, административно-территориальное устройство

DECENTRALIZATION OF SOCIETY AS NATIONAL TREND

Horoshkova (Goroshkova) L.A.
Volkov V.P.
Karbivnychyi R.A.

In work the analysis of experience realization reforming administratively-territorial device and decentralization of management in the European countries is carried out.

The comparisons of different models of decentralization of authority are carried out. The features of administrative-territorial transformations in the countries - members of EU are investigated which have resulted in positive and negative results. Is shown, that the European practice demonstrates a growing role of local self-management in system of public authority and opportunity of effective delimitation of powers of bodies of the executive authority and local self-management in nation-wide and territorial management. Is established, that in the majority of the countries of Europe at local and regional levels practically all to the competence, except for competent of nation-wide meaning(importance), belong to powers of bodies of local self-management.

Is established, that in the countries of Europe the tendency to integration of administrative - territorial units of a base level is traced which answers a level of communities in Ukraine and also decentralization and reforming of functional powers in system administratively - territorial device.

The carried out comparative analysis of powers of administrative-territorial units in the different countries, structure and features of formation of the incomes of local bodies self-management.

On the basis of the carried out(spent) analysis the carried out offers concerning formation of the Ukrainian model of decentralization. Is proved, that for reception of positive results of decentralization of authority in Ukraine it is necessary

simultaneously to take into account such aspects: introduction of mechanisms of wide attraction of the members of territorial communities to participation in management; to develop communities as public corporations on own resources; to ensure wide scope of local self-management, to expand their jurisdiction on territory outside the occupied items; the decentralization of powers can be accompanied by decentralization of budget resources.

Keywords: decentralization, local finances, local self-government, administrative-territorial device

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Комплексне бачення реформ, яких потребує українське суспільство, представлене у «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленій Указом Президента України [1]. Серед десяти пріоритетів Стратегії, однією з них є децентралізація та реформа державного соціально-економічного управління, перебудови територіальної організації об'єктів господарювання.

Новий адміністративно-територіальний устрій повинен стати основою побудови нової моделі територіального управління, заснованої на засадах децентралізації, субсидіарності, балансу загальнонаціональних інтересів з інтересами населення регіонів та територіальних громад, повсюдності місцевого самоврядування, спроможності та самостійності територіальних громад. З урахуванням того, що процеси децентралізації управління у світі відбуваються вже тривалий час, доцільним є проаналізувати позитивний досвід реформ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналізу світового та європейського досвіду децентралізації управління присвячені роботи Данилишина Б. М., Касич А. О., Канавець М. В., Пилипів В. В., Романа В. Ф. та ін. [2-23]. Результати власних досліджень проблеми децентралізації та реформування адміністративно-територіального устрою України наведені в [24-26].

Виокремлення невирішених проблем, яким присвячена стаття. У світі існують різні моделі місцевого самоврядування, про що свідчить досвід європейських країн. Тому доцільно виявити основні закономірності трансформації системи адміністративно-територіального устрою та місцевого самоврядування у країнах-членах ЄС як основи для здійснення децентралізації управління в Україні. Децентралізація влади на сьогодні залишається актуальною проблемою, яка потребує свого вирішення шляхом дослідження, аналізу та використання (з урахуванням національних традицій організації влади на місцях) досвіду країн з розвинутою системою місцевого самоврядування. Аналіз досвіду проведення децентралізації управління дозволить обрати модель децентралізації, що є найбільш відповідною особливостям України і тому забезпечить досягнення позитивних результатів реформ.

Формулювання цілей статті. Основним завданням роботи є критичний аналіз світового та європейського досвіду децентралізації управління та реформування адміністративно-територіально-устрою країни з метою визначення можливостей його імплементації у вітчизняну практику. У зв'язку з цим основними дослідження обрані аналіз, синтез та логічне узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Актуальність реформування територіальної організації влади назріла давно, адже чинний територіальний устрій України сформувався за відсутності самостійної методології й був адаптований до радянської командно-адміністративної системи управління. На законодавчому і практичному рівнях система управління побудована на засадах домінування центральної влади над місцевими громадами. Відтак існуючий адміністративно-територіальний устрій стає на заваді демократичним перетворенням у державі, здійсненню ефективної регіональної політики, стримує розвиток місцевої ініціативи та становлення базового інституту демократії – місцевого самоврядування.

Водночас на сучасному етапі розвитку держави більш оптимальною вважається територіальна організація влади, де місцева самоврядна громада виступає висхідним пунктом організації системи управління суспільним розвитком.

Аргументом на користь проведення реформи є також те, що інтегрування України до Європейського Співтовариства ставить питання про відповідність адміністративно-територіального устрою держави європейським принципам організації управління регіональним і місцевим розвитком, розбудови місцевого самоврядування.

Необхідність проведення адміністративно-територіальної реформи постає й у зв'язку з останніми подіями на сході України, коли через окупацію частини території виникла необхідність змінювати межі адміністративно-територіальних одиниць і запроваджувати особливим режим управління на окремих територіях для забезпечення їхньої життєдіяльності.

Чинний адміністративно-територіальний устрій у країні не завжди співпадає із трансформаційними процесами і у деякій мірі є перешкодою перетворенням у державі, не дає можливості здійснювати ефективну регіональну політику, і, як наслідок, є чинником, що стримує розвиток як територій, так і держави загалом, щодо зміни за потреби адміністративного розподілу територій на наукових засадах.

Реформування адміністративно-територіального устрою є невід'ємною складовою реформи територіальної організації влади в Україні на засадах децентралізації. Воно передбачене новою Державною стратегією регіонального розвитку до 2020 року, прийнятою у серпні 2014 року. В Коаліційній угоді серед головних напрямів з децентралізації та реформи місцевого самоврядування визначено формування самодостатніх громад як адміністративно-територіальних одиниць базового рівня.

У світі процес децентралізації розпочався значно раніше ніж в Україні. У середині минулого століття тема децентралізації була чи не найбільш актуальною політико-правовою темою у світі. Щодо країн

пострадянського простору, а також країн Східної Європи, цей процес розпочався тільки на початку 90-х рр. Однак на сьогодні вже можна вести мову про значний прогрес названих держав у цьому напрямі та про досягнення ними загальної мети: створення оптимальної системи територіального устрою; реформування органів державної влади та створення ефективного місцевого самоврядування; підвищення якості надання публічних послуг, покращення місцевої інфраструктури тощо. Але поряд із досягненнями, у світі наявний і негативний досвід цього процесу. Саме тому доцільним буде проведення критичного аналізу світової практики реформування адміністративно-територіального устрою.

Класифікація діючих у світі моделей місцевого самоврядування включає англо-американську (англосаксонську), континентальну (європейську), іберійську, радянську, а також змішані моделі [2-4].

У країнах Європейського Союзу функціонують англосаксонська, континентальна й змішана моделі.

Суттю англосаксонської моделі є функціонування місцевих виборних органів місцевого самоврядування і державної влади в системі єдиного публічного управління, а виборні органи влади територіальних утворень мають статус юридичних осіб, які володіють власністю й правами. За цієї системи відсутні повноважні представники центрального уряду на місцях. Модель діє у Великобританії, США, Канаді, Австрії, Новій Зеландії.

В основу континентальної моделі місцевого самоврядування покладено принцип поєднання прямого державного управління та місцевого самоврядування. Основними рисами континентальної моделі місцевого самоврядування є те, що на місцевому рівні державне управління і місцеве самоврядування здійснюється через різні непов'язані між собою структури. Існує жорсткий контроль за громадами та паралельне функціонування на місцевому рівні органів державної влади, які вирішують загальнонаціональні завдання; національний інтерес домінує над місцевими; юридичними особами є місцеві спільноти, але не органи влади. Континентальна модель діє у більшості країн Європи, франкомовній Африки, низці країн Латинської Америки, Близькому Сході.

Характерними ознаками змішаної моделі місцевого самоврядування є поєднання автономії місцевого самоврядування на низовому рівні з державним управлінням на більш високому рівні. На певних рівнях місцевого самоврядування виборний орган може виконувати і своїх функцій, і функції державної влади. До основних рис змішаної моделі належать: реалізація єдиних національних інтересів здійснюється, зокрема, через діяльність органів місцевого самоврядування; діє право та обов'язок місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення під власну відповідальність; значна частина повноважень державної влади делегується органам місцевого самоврядування, які підзвітні або підпорядковані в цій частині державним органам; поряд з виборами може використовуватися призначення посадових осіб та інститут «виборних чиновників». За такою системою управління працюють у Німеччині, Австрії, Японії, Бельгії, Нідерландах, Росії, тощо.

Іберійська система управління суспільством передбачає, що населення обирає раду і головну посадову особу певної адміністративно-територіальної одиниці. Інколи обирають колегію посадових осіб. У Бразилії, іспаномовних країнах Латинської Америки головна посадова особа обирається не населенням, але радою.

Радянська система передбачає ієрархічну підпорядкованість усіх її елементів, відсутність будь-якої самостійності місцевих рад, виборність на безальтернативній основі, як це діє у Китаї, Корейській Народно-демократичній Республіці, Кубі.

Україна відповідно до положень чинної Конституції є унітарною децентралізованою державою, територіальний устрій якої базується на засадах єдності і цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади (державного управління з місцевим самоврядуванням).

Разом з тим місцеве самоврядування в Україні досить повною мірою, за європейськими стандартами, до початку адміністративно-територіальної реформи фактично здійснювалося лише у містах обласного значення. Не дотримувався принцип повсюдності місцевого самоврядування.

Європейська практика демонструє зростаючу роль місцевого самоврядування в системі публічної влади та можливості ефективного розмежування повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в загальнодержавному й територіальному управлінні. У більшості країн Європи на місцевому та регіональному рівнях практично усі компетенції, окрім компетенцій загальнодержавного значення, належать до повноважень органів місцевого самоврядування.

Важливо зазначити, що в країнах Європи простежується тенденція до укрупнення адміністративно-територіальних одиниць базового рівня, що відповідає рівню громад в Україні. Іншою важливою тенденцією є децентралізація та реформування функціональних повноважень у системі адміністративно-територіального устрою. Цим шляхом йшла більшість країн Європи. Однак деякі країни, наприклад, Великобританія, продовжують дотримуватися принципу переважно централізованого управління і надають місцевим органам влади істотно обмежені повноваження та функції.

На особливу увагу заслуговує позитивний досвід Європейських унітарних держав, оскільки України також є унітарною державою.

Одними з перших у процесі посилення системи місцевого самоврядування обрали шлях укрупнення країни північної Європи. Так, наприклад у Данії з 2007 року кількість комун (базовий рівень) зменшилась з 271 до 98 при одночасному збільшенні громад з чисельність понад 30 тис осіб (75%), середня чисельність нових громад перевищує 50 тис осіб. Структура власних доходів бюджетів місцевого самоврядування є подібною до України: 70% доходів формуються надходженнями від податку на доходи громадян (аналог ПДФО), 10% – місцеві збори і платежі, 8% – податок на майно (у т.ч. землю). Частка трансфертів та грантів становить лише 7% і їх спрямування визначають на місцевому рівні [5, 6].

Подібним чином відбувалась реформа у Фінляндії, але їх муніципалітети були дещо меншими за датські (середній розмір 17 тис осіб). У Фінляндії є розвиненим механізм міжмуніципального співробітництва у таких сферах, як спільні медичні центри, освіта, утилізація сміття, водопостачання та ін. Основними напрямками державного фінансування у Фінляндії є: середня і професійна освіта, професійна підготовка, культура, медичне обслуговування (превентивне, основне та спеціалізоване), соціальне забезпечення людей похилого віку, інвалідів, дітей, землекористування, водопостачання, енергетика, утримання інфраструктури, утилізація відходів, охорона навколишнього середовища, пожежна і рятувальна служби. Основним джерелом доходів є податок з доходів. Податок на майно складає лише 3%, частка трансфертів – 18%, що поєднується суттєвою самостійністю у витрачання цих коштів [5, 7].

У Франції система є найбільш централізованою серед країн ЄС, через регіони, департаменти та муніципалітети здійснюється лише 20% публічних видатків і розподіляється 11% податкових надходжень. Близько 50% місцевих доходів формуються за рахунок власних податків: податки на власність – 51,7% податкових надходжень; податки на бізнес – 32,5%; оподаткування окремих товарів та послуг – 12,7%; акцизи – 2,9%. Діапазон ставок податків та їх розподіл між рівнями управління визначає уряд [5, 8, 9].

У Великобританії у місцевих радах утворюються комітети, які вирішують питання щодо освіти, фінансів, доріг, соціальної допомоги та ін. Нормативні постанови місцевого самоврядування встановлюють загальнообов'язкові правила для конкретної території, а надання чинності повинні бути затверджені відповідним центральним урядовим відомством. Законність актів органів місцевої влади контролюється судом. Використовується принцип «позитивного» регулювання діяльності органів місцевої влади, за якого вони повинні здійснювати лише ті повноваження, які прямо передбачені у статуті [3, 9].

У Швеції реформи відбувались у декілька етапів з орієнтацією на досвід Великобританії. Питання місцевого самоврядування вирішують: парламент, уряд, спеціалізовані державні агентства. У Швеції функціонує двохступенчата модель самоврядування, за якої фінансування муніципалітетів та округів може здійснюватись з місцевих податків. Модель соціальної держави, якої вони дотримуються, чітко розподіляє функції між центральним урядом і двохступінчатим місцевим управлінням. Більшість соціальних послуг реалізують муніципалітети. Уряд веде політику невтручання у справи місцевої влади. У комунах наявні два типи повноважень: загальної компетенції (культура, громадський транспорт, дозвілля, благоустрій територій) та ті, що надаються спеціальним законодавством (аварійні служби, соціальний захист, охорона навколишнього середовища). Місцеві органи можуть вирішувати будь-які питання, що пов'язані із забезпеченням життєдіяльності населення території [3, 9, 10].

Цікавим є досвід Польщі, де у процесі реформування була сформована цілісна система публічної адміністрації, заснована на широкій децентралізації.

Реформа остаточно набула чинності з 1 січня 1999 р., і була впроваджена триступеневу систему територіальних одиниць (гміна – повіт – воєводство) замість двоступеневої (гміна – воєводство). Сьогодні Польща ділиться на 16 воєводств, 379 повітів та 2478 гмін [2, 3, 11]. Компетенціями на рівні гміну є публічна освіта, освітлення вулиць, житлове будівництво на території гміну, озеленення і благоустрій, культура, громадський порядок та безпека, дороги та інша інфраструктура, управління нерухомим майном, місцевий громадський транспорт, охорона здоров'я, соціальна допомога, ринки та цвинтарі. Завдання повіту чітко визначені законодавством, ними є: публічна освіта (школи, що перевищують рівень гімназії), охорона здоров'я (повітові лікарні), шляхи повітного рівня, геодезія, картографія та земельний кадастр, культура, охорона пам'яток, фізкультура і туризм, охорона навколишнього середовища, водне, лісове та сільське господарство, рибальство на внутрішніх водоймах, громадський порядок та безпека, протидія безробіттю, видача дозволів на працевлаштування іноземців, реєстрація транспортних засобів та видача прав. Основне завдання воєводства – формування стратегії та програми розвитку, забезпечує громадський порядок та обороноздатність, формує політику просторового планування, вищої освіти, захисту навколишнього середовища, утримання доріг регіонального значення, культури, пасажирських перевезень.

Фінансовою базою місцевого самоврядування у Польщі є надходження від податків від фізичних осіб (30%), з яких 38% залишається у гмінах, 10% – у повітах, 1,5% – в обласному бюджеті; надходження від податків на прибутки юридичних осіб: 5% податку залишається в гмінах, 1-2% – в повітах, більше 10% – на обласному рівні; власні прибутки (20%), в основному від нерухомості; дотації (без визначення цільового призначення) – 35%; цільові субвенції – 15%, кошти ЄС [2, 3, 11].

У Німеччині наявні чітко виражені риси федералізму, спостерігається співпраця бізнесу та місцевої влади, малий та середній бізнес є факторами муніципального розвитку. Відбувся чіткий розподіл обов'язків та повноважень між федеральними, муніципальними та районними структурами. Повноваження і сфери відповідальності федеральних і регіональних земель Німеччини чітко визначені Конституцією, відповідно до якої перша відповідає за формування політики і законодавство; а місцева влада підкоряється «землям» з виконання більшості громадських функцій. У «землях» ліквідовані власні адміністрації і передали їх повноваження місцевій владі.

Практика реформ щодо децентралізації управління у аналізованих країнах довела, що не дивлячись на певні відмінності моделей, отримані результати є позитивними.

Можливо також навести приклади негативного досвіду реформ місцевого самоврядування. Так у Латвії за перші 6 років реформування шляхом добровільно об'єднання було утворено лише 26 самоврядувань

(об'єдналося менше 5% від усіх волостей Латвії), внаслідок чого не вдалося створити нові адміністративно-територіальні одиниці. Головною причиною невдачі стала відсутність дієвих державних механізмів заохочення громад до об'єднання. Проблема вдалося вирішити тільки завдяки системним заходам з боку держави: кожній волості, що заявляла про намір об'єднуватись, надавалась дотація з Державного бюджету для підтримки розвитку інфраструктури; кожному об'єднаному самоврядуванню була надана одноразова державна дотація у розмірі 1-5% від річного бюджету самоврядувань, що об'єднались; кошти, необхідні для розробки проекту об'єднання самоврядування, виділялись з Державного бюджету [2, 3, 11].

Негативним також є досвід Чехії. Там організацію територіальних громад здійснювали незалежно від чисельності населення. На сьогодні близько 60% від усіх громад мають менш ніж 500 осіб населення, а 80% – менш ніж 1000 осіб. Наслідком цього є нестача власних фінансових ресурсів і відсутність кваліфікованих кадрів, що забезпечували б необхідну якість послуг для населення на місцевому рівні [2].

Аналіз досвіду децентралізації у світі проведений у роботах Wollmann H. (Данія), Andre C., Garcia C. (Фінляндія), Baldershrim H., Kulesza M. (Польща), Feltensteina A., Iwata S. (Китай) та ін. [12-17]. Але цей досвід не може бути імпліментований у вітчизняну практику, оскільки Україна суттєво відрізняється своїми соціально-економічними передумовами процесу децентралізації.

Проблеми соціального захисту населення в умовах децентралізації висвітлено Ezcurra R., Rodriguez-Pose A. [12].

Питання управління процесами децентралізації розглянуто у роботах Oates W. E. [18], співвідношення централізації та децентралізації – Schneider A. [19], зв'язок реформ децентралізації та процесів зменшення корупції – Arican G., Fisman R., Gatti R. [20, 21].

Досить важливим є дослідження зв'язку реформ децентралізації та процесів зменшення корупції, проведене у роботах Arican G., Fisman R., Gatti R. [16, 22]. Але з урахуванням того, що рівень корумпованості в Україні суттєво вищий за Європейські країни, законодавчо не врегульовані результати цього дослідження також потребують суттєвого доопрацювання і адаптації до вітчизняної практики.

Важливим ресурсом розвитку в умовах децентралізації є нерухомість. Оцінки ефективності управління нерухомістю у різних країнах наведені у роботах Elazar D., Harvey D., Perz S., Barnes G., Naidoo R. та ін. [16, 22].

Проблемам використання механізму державно-приватного партнерства у сфері комунальної інфраструктури присвячені роботи закордонних науковців Yescombe E. R., Yang Y., Harris C., Osborne S. P., Gerber J. та ін. [23].

Gerber J. [23] розглядає громади як публічні корпорації. Він дійшов висновку, що вони саморегульовані, самоорганізуються навколо права власності на ресурси, але й регулюються публічною політикою і спеціалізуються на управлінні своїм майном. Висновками та рекомендаціями цих робіт здебільшого є концептуальні положення, загалом рекомендації, які є неприйнятними для використання в Україні з причин неповної відповідності вітчизняним управлінським механізмам європейським.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У роботі проведений порівняльний аналіз європейського та світового досвіду реформування адміністративно-територіального устрою та децентралізації управління. Досліджено особливості адміністративно-територіальних перетворень у країнах-членах ЄС, які призвели до позитивних та негативних результатів. Показано, що європейська практика демонструє зростаючу роль місцевого самоврядування в системі публічної влади та можливості ефективного розмежування повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в загальнодержавному й територіальному управлінні. Встановлено, що у більшості країн Європи на місцевому та регіональному рівнях практично усі компетенції, окрім компетенцій загальнодержавного значення, належать до повноважень органів місцевого самоврядування.

У країнах Європи простежується тенденція до укрупнення адміністративно-територіальних одиниць базового рівня, що відповідає рівню громад в Україні та децентралізація й реформування функціональних повноважень у системі адміністративно-територіального устрою.

Встановлено, що успішність реформ у Європейських країнах була забезпечена за рахунок зростання ролі місцевого самоврядування, розмежування повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, укрупнення адміністративно-територіальних одиниць базового рівня. Негативний досвід реформ наявний у країнах, де реформаційні процеси відбувались тривалий час або не було достатнього рівня укрупнення одиниць базового рівня.

На основі критичного аналізу надані пропозиції щодо формування української моделі децентралізації. Доведено, що для отримання позитивних результатів децентралізації влади в Україні необхідно одночасно враховувати такі аспекти: запровадження механізмів широкого залучення членів територіальних громад до участі в управлінні; розвивати громади як публічні корпорації на власних ресурсах; забезпечити повсюдність місцевого самоврядування, розширити їх юрисдикцію на територію за межами населених пунктів; децентралізація повноважень має супроводжуватись децентралізацією бюджетних ресурсів.

На національному рівні необхідно дотримуватись системи номенклатури територіально-статистичних одиниць, запроваджену ЄС, досягти підвищення якості територіальних управлінських процесів і рішень.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» (від 12 січня 2015 р., № 5/2015) URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

2. Роман В. Ф. Моделі децентралізації влади країн Європейського Союзу // *Теорія та практика державного управління*. 2016. № 2(53). С. 1-8.
3. Децентралізація влади на основі кращих іноземних практик та українських законодавчих ініціатив. Матеріали інформаційного семінару. Український Інститут Міжнародної політики. 2015. 50 с.
4. Територіальна громада як базова ланка адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реформування. Київ: НІСД, 2016. 61 с.
5. Данилишин Б. М., Пилипів В. В. Децентралізація у країнах ЄС: уроки для України // *Регіональна економіка*. 2016. № 1. С. 5-11.
6. The Danish Local Government System / Local Government Denmark. 2009, February. URL: http://www.kl.dk/id_3822/cf_202/Background_Paper_-_Local_Government_in_Denmark.PDF.
7. Andre C., Garcia C. local Public Finances and Municipal Reform in Finland // *OECD Economics Department Working Papers*. 2014. No 1121. oecd publishing. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/5jz2qt0zj024-en>
8. Study on the Division of Powers between the European Union, the Member States, and Regional and Local Authorities. / Committee of Regions of the European Union. 2008. P.47-321.
9. Касич А. О., Петрушко А. С. Управління процесами децентралізації: зарубіжний досвід та стратегічні завдання для України // *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 13. С.71–77.
10. Коваленко Г. В., Топольскова Д. Ю. Впровадження децентралізації публічної влади на основі досвіду європейських країн // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 13. Ч. 1. С. 120–123.
11. Канавець М. В. Сучасні підходи та зарубіжний досвід децентралізації влади на місцевому і регіональному рівнях // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2015. № 1 (119). С. 103-109.
12. Wollmann H. Reorganizing Local Government: Between Territorial Consolidation and Two-tier Intermunicipality // *HKJU-CCPA*. 2011. No 11(3). P. 681-706.
13. Andre C., Garcia C. local Public Finances and Municipal Reform in Finland // *OECD Economics Department Working Papers*. 2014. No 1121. oecd publishing. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/5jz2qt0zj024-en>
14. Feltensteina A., Iwata S. Decentralization and macroeconomic performance in China: regional autonomy has its costs // *Jornal of Development Economics*. 2005. No 76. P. 481-501.
15. Ezcurra R., Rodriguez-Pose A. Decentralization of social protection expenditure and economic growth in the OECD // *Publius*. 2011. No 41(1). P. 146-157.
16. Perz S., Barnes G., Shenkin A., Rojas D., Vaca C. Privat and communal lends? // *International Jornal of the Commons*. Vol. 8, No 1. February 2014. P. 179-206.
17. Gerbert J.D., Nahrath S., Csicos P., Knoepfel P. The role of Swiss civic corporation in land use planning // *Environment and Planning A43*: 2011. P. 185-204 : URL: <http://www.enuplan.com/abstract.cgi?id=43293>.
18. Oates W. E. On the Theory and Practice of Fiscal Decentralization. IFIR Working Paper Series, 2006. No 3. URL: http://www.ifigs.org/publication/ifir_working_papers/IFIR-WP-2006-05.pdf.
19. Schneider A. Decentralization: Conceptualization and Measurement // *Studies in Comparative International Development*. 2003. No 38/3. P. 32-56.
20. Arikan G. Fiscal decentralization: Aremedy for corruption? // *lternational Tax and Public Finanse*. 2004. P. 175-195.
21. Fisman R., Gatti R. Decentralization and corruption: Evidence across countries // *Journal of Public Economics*. 2002. P. 325–345.
22. Elazar D., Harvey D. Spaces of global capitalism: Towards a theory of uneven geographical development // London; New York: Verso. 2006. 178 p.
23. Yescombe E. R. Public-Private Partnerships: Principles of Policy and Finance [UK First edition]. London : Yescombe Consulting Ltd, 2007. XVIII. 350 p.
24. Горошкова Л. А., Волков В. П., Коваленко Г. В. Управління фінансовими потоками програм створення територіальних громад // *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2017. № 1 (61). С. 93-100.
25. Горошкова Л. А., Волков В. П., Карбівничий Р. О. Створення та управління продовольчими ресурсами територіальної громади // *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2017. № 1 (61). С.100-108.
26. Горошкова Л. А., Волков В. П., Коваленко Г. В. Карбівничий Р. О. Технологія якісного і кількісного управління територіальними громадами // *Управління проектами та розвиток виробництва*. 2017. № 2 (62). С. 29-41.

References

1. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020» (vid 12 sichnia 2015 r., № 5/2015) [Decree of President of Ukraine «About Strategy of steady development «Ukraine - 2020» (from January, 12 in 2015, № 5/2015)] URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. [in Ukr.].
2. Roman V. F. (2016). Modeli detsentralizatsii vlady krain Yevropeiskoho Soiuzu [Models of decentralization of power in the countries of the European Union] // *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia Theory and practice of state administration*, 2 (53). 1-8. [in Ukr.].
3. Detsentralizatsiia vlady na osnovi krashchykh inozemnykh praktyk ta ukrainskykh zakonodavchykh initsiatyv. Materialy informatsiinoho seminaru. [Decentralization of power is on the basis of the best foreign practices and Ukrainian legislative initiatives. Materials of informative seminar]. Ukrainskyi Instytut Mizhnarodnoi polityky. - Ukrainian Institute of International politics. 2015. [in Ukr.].

4. Terytorialna hromada yak bazova lanka administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy: problemy ta perspektyvy reformuvannya [Territorial community as a base part of the administrative - territorial device of Ukraine: problems and prospects of reforming. The analytical report]. Kyiv: NISL, 2016. [in Ukr.].
5. Danylyshchyn B. M. & Pilipiv V. V. (2016). Detsentralizatsiia u krainakh YeS: uroky dlia Ukrainy [Decentralization in European countries: lessons for Ukraine] *Rehionalna ekonomika - Regional economy*, 1. 5-11. [in Ukr.].
6. The Danish Local Government System / Local Government Denmark. (2009, February). URL: http://www.kl.dk/id_3822/cf_202/Background_Paper_-_Local_Government_in_Denmark.PDF. [in Eng.]
7. Andre C. & Garcia C. local Public Finances and Municipal Reform in Finland (2014) OECD Economics Department Working Papers, 1121. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/5jz2qt0zj024-en>. [in Eng.]
8. Study on the Division of Powers between the European Union, the Member States, and Regional and Local Authorities (2008). Committee of Regions of the European Union. 47-321. [in Eng.]
9. Kasich A. O. & Petrushko A. S. (2017). Upravlinnia protsesamy detsentralizatsii: zarubizhnyi dosvid ta stratehichni zavdannia dlia Ukrainy [Management of decentralization processes: foreign experience and strategic tasks for Ukraine] // *Ekonomika i suspilstvo - Economy and society*, 13. 71-77. [in Ukr.].
10. Kovalenko G. V. & Topolskova D. Y. (2017). Vprovadzhennia detsentralizatsii publichnoi vlady na osnovi dosvidu yevropeiskyykh krain [Introduction of decentralization of public power is on the basis of experience of Europe countries]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu - Scientific Announcer of the Uzhhorod national university*, 13, No1. 120-123. [in Ukr.].
11. Kanivesch M. B. (2015). Suchasni pidkhody ta zarubizhnyi dosvid detsentralizatsii vlady na mistsevomu i rehionalnomu rivniakh [Modern approaches and foreign experience of decentralization of power on local and regional levels]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosfiia. Politolohiia - Announcer of the Kyiv national university of the name of Taras Shevchenko. Philosophy. Political science*, 1 (119). 103-109. [in Ukr.].
12. Wollmann H. (2011). Reorganizing Local Government: Between Territorial Consolidation and Two-tier Intermunicipality. *HKJU-CCPA*, 11 (3). 681-706. [in Eng.]
13. Andre C. & Garcia C. (2014). local Public Finances and Municipal Reform in Finland. OECD Economics Department Working Papers, 1121. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/5jz2qt0zj024-en> [in Eng.]
14. Feltensteina A. & Iwata S. (2005). Decentralization and macroeconomic performance in China: regional autonomy has its costs. *Jornal of Development Economics*, 76. 481-501. [in Eng.]
15. Ezcurra R. & Rodriguez-Pose A. (2011). Decentralization of social protection expenditure and economic growth in the OECD. *Publius*, 41(1). 146-157. [in Eng.]
16. Perz S., Barnes G., Shenkin A., Rojas D. & Vaca C. (2014). Privat and communal lends? *International Journal of the Commons*, 8, 1. February. 179-206. [in Eng.]
17. Gerbert J.D., Nahrath S., Csicos P. & Knoepfel P. (2011). The role of Swiss civic corporation in land use planning. *Environment and Planning A43*. 185-204, URL: <http://www.enuplan.com/abstract.cgi?id=43293>. [in Eng.]
18. Oates W. E. (2006). On the Theory and Practice of Fiscal Decentralization. IFIR Working Paper Series, 3. URL: http://www.ifigs.org/publication/ifir_working_papers/IFIR-WP-2006-05.pdf. [in Eng.]
19. Schneider A. (2003). Decentralization: Conceptualization and Measurement. *Studies in Comparative International Development*, 38/3. 32-56. [in Eng.]
20. Arikan G. (2004). Fiscal decentralization: Aremedy for corruption? *International Tax and Public Finance*, 175-195. [in Eng.]
21. Fisman R. & Gatti R. (2002). Decentralization and corruption: Evidence across countries. *Journal of Public Economics*, 325-345. [in Eng.]
22. Elazar D. & Harvey D. (2006). Spaces of global capitalism: Towards a theory of uneven geographical development. London; New York: Verso. [in Eng.]
23. Yescombe E. R. (2007). *Public-Private Partnerships: Principles of Policy and Finance* [UK First edition]. London : Yescombe Consulting Ltd, XVIII. [in Eng.]
24. Horoshkova L., Volkov V. & Kovalenko G. (2017). Upravlinnia finansovymy potokamy proham stvorennia terytorialnykh hromad [Management of financial flows of the programs of creation of territorial communities] // *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva - Management of the projects and development of manufacture*, 1 (61). 93-100. [in Ukr.].
25. Horoshkova L., Volkov V. & Karbivnychyi R. (2017). Stvorennia ta upravlinnia prodovolchymy resursamy terytorialnoi hromady [Creation and management of food resources of a territorial community] *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva - Management of the projects and development of manufacture*, №1 (61). 100-108. [in Ukr.].
26. Horoshkova L., Volkov V., Kovalenko G. & Karbivnychyi R. (2017). Tekhnolohiia yakisnoho i kilkisnoho upravlinnia terytorialnymy hromadamy [Technology of qualitative and quantitative management of territorial communities]. *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva - Management of the projects and development of manufacture*. 2 (62). 29-41. [in Ukr.].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Горошкова Лідія Анатоліївна, д.е.н., доцент, академік Академії економічних наук України, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики Запорізького національного університету
e-mail: goroshkova69@gmail.com

Волков Володимир Петрович, д.т.н., професор, академік Академії економічних наук України, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики Запорізького національного університету
e-mail: volkovvp49@gmail.com
Карбівничий Роман Олексійович, аспірант Запорізького національного університету
e-mail: carbon.classical@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Горошкова Лидия Анатольевна, д.э.н., доцент, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры предпринимательства, менеджмента организаций и логистики Запорожского национального университета
e-mail: goroshkova69@gmail.com
Волков Владимир Петрович, д.т.н., профессор, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры предпринимательства, менеджмента организаций и логистики Запорожского национального университета
e-mail: volkovvp49@gmail.com
Карбивничий Роман Алексеевич, аспирант Запорожского национального университета
e-mail: carbon.classical@gmail.com

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Horoshkova Lidiia, D. Sc. in Economics, Professor of the Chair of entrepreneurship, management of organizations and logistics, Zaporizhzhya National University
e-mail: goroshkova69@gmail.com
Volkov Vladimir, D. Sc. in Technical, Professor, Professor of the Chair of entrepreneurship, management of organizations and logistics, Zaporizhzhya National University
e-mail: volkovvp49@gmail.com
Karbivnychyi Roman, Postgraduate, Zaporizhzhya National University
e-mail: carbon.classical@gmail.com

УДК 330.341.1(477):339.9

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-97-104>

НЕОБХІДНІСТЬ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Леваєва Л.Ю.,
Кучеренко С.Ю.

Загальна мета дослідження: виявлення механізмів цільового управління процесами модернізації з боку держави за допомогою впровадження відповідних правил, процедур і стандартів діяльності суб'єктів модернізації.

Реалізація мети передбачає вирішення таких конкретних завдань: виконання аналізу і на його основі узагальнення стану проблеми модернізації в основних сферах українського суспільства в посткризовий період розвитку; систематизація основних характеристик активізації модернізаційних процесів у вітчизняній економіці; дослідження впливу зовнішніх факторів відкритої економіки України на процеси модернізації економіки.

Об'єктом дослідження є соціально-економічна сфера України.

Предметом дослідження виступають механізми і відносини, що сприяють здійсненню модернізації українського суспільства в посткризовий період економічного розвитку.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять аналітичний і системний підхід до вивчення об'єкта дослідження. Досягнення зазначеної основної мети і вирішення поставлених завдань здійснюється з використанням теоретичних і емпіричних методів наукового пізнання: історичного і логічного, статистичного, індукції і дедукції, порівняльного аналізу, абстрагування і агрегування, основних положень економічної науки в цілому.

Результати роботи. Визначено мету та результати модернізації економіки України, уточнено поняття «модернізація економіки», розглянуто основні тенденції та напрямки модернізації національної економіки.

Висновки. Успішна модернізація країни є запорукою динамічного та демократичного розвитку країни. Стратегічною метою розвитку економіки України є входження України до групи країн, де домінує інноваційний шлях розвитку. Забезпечення стійкого зростання економіки та рівня життя населення України вимагає реалізації соціально-економічних реформ, спрямованих на зміну економічних механізмів розвитку, системну модернізацію економіки країни.

Ключові слова: глобалізація, модернізація, основні етапи модернізації, типи модернізації, інноваційний розвиток.

НЕОБХОДИМОСТЬ МОДЕРНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Леваева Л.Ю.,
Кучеренко С.Ю.

Общая цель исследования: выявление механизмов целевого управления процессами модернизации со стороны государства посредством внедрения соответствующих правил, процедур и стандартов деятельности субъектов модернизации.

Реализация цели предполагает решение следующих конкретных задач: выполнение анализа и на его основе обобщения состояния проблемы модернизации в основных сферах украинского общества в посткризисный период развития; систематизация основных характеристик активизации модернизационных процессов в отечественной экономике; исследование влияния внешних факторов открытой экономики Украины на процессы модернизации экономики.

Объектом исследования является социально-экономическая сфера Украины.

Предметом исследования выступают механизмы и отношения, способствующие осуществлению модернизации украинского общества в посткризисный период экономического развития.

Теоретико-методологическую основу исследования составляют аналитический и системный подход к изучению объекта исследования. Достижение указанной основной цели и решения поставленных задач осуществляется с использованием теоретических и эмпирических методов научного познания: исторического и логического, статистического, индукции и дедукции, сравнительного анализа, абстрагирования и агрегирования, основных положений экономической науки в целом.

Результаты работы. Определены цели и результаты модернизации экономики Украины, уточнено понятие «модернизация экономики», рассмотрены основные тенденции и направления модернизации национальной экономики.

Выводы. Успешная модернизация страны является залогом динамичного и демократического развития страны. Стратегической целью развития экономики Украины является вхождение Украины в группу стран, где доминирует инновационный путь развития. Обеспечение устойчивого роста экономики и уровня жизни населения Украины требует реализации социально-экономических реформ, направленных на изменение экономических механизмов развития, системную модернизацию экономики страны.

Ключевые слова: глобализация, модернизация, основные этапы модернизации, типы модернизации, инновационное развитие.

THE NECESSITY OF ECONOMIC MODERNIZATION OF UKRAINE UNDER CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Levaieva L. Yu.,
Kucherenko S. Yu.

The general objective: identifying the mechanisms of managing by objectives processes of modernization on the part of the state using an implementation of certain rules, procedures and action standards for subjects of modernization.

Implementation of the objective implies solving the following tasks: performing analysis as a basis for synthesis of the problematic situation of modernization in the main areas of society in the period of post-crisis development; systemizing main characteristics of activation of processes of modernization in the domestic economy; studying influence of external factors of Ukraine's open economy on processes of modernization.

The object of the research is a socio-economic sphere of Ukraine.

The subject of the research includes mechanisms and relationships which facilitate the performing of modernization of Ukrainian society in the period of post-crisis economic development.

Theoretical and methodological basis of work is an analytical and systematic approach to the study of the object of research.

Methods of research. Theoretical and empirical methods of scientific knowledge: historical and logical, statistical, induction and deduction, comparative analysis, abstraction and aggregation of the main principles of economics.

Results of work. The purpose and consequences of the modernization of Ukraine's economy are defined, a concept of «modernization of economy» is refined, the basic trends and the directions modernization of the national economy are considered.

Conclusions. The successful modernization of a country is the guaranty of its dynamic and democratic development. The strategic purpose of economic development of Ukraine is its joining in the group of developing countries.

Key words: globalization, modernization, the main stages of modernization, types of modernization, innovation development.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що країна протягом найближчих років повинна стати країною, благополуччя якої, забезпечуватиметься не сировинними ресурсами, а сучасною економікою заснованою на знаннях, інноваціях, високому інтелектуальному капіталі. Модернізація української економіки визначена головною економічною і політичною стратегією країни. Успішна реалізація цієї стратегії багато в

чому залежить від ефективності державного регулювання переходу до відновного зростання та подальшого розвитку вітчизняної економіки.

Аналіз останніх джерел. Більшість вчених визнають, що модернізація економіки в Україні не має певної спрямованості, не вирішеним залишається питання обґрунтування етапів модернізаційної політики в Україні. Необхідність дослідження сучасного стану економіки спонукає вчених до розгляду окремих складових теорії модернізації та застосування її методологічного апарату для дослідження різних явищ суспільно-політичного процесу. У такому аспекті до проблеми модернізації звертаються: Алимов О. М., Амоша О. І., Бужимська К. О., Вардомський Л. Б., Вільчинський О. М., Гражевська Н. І., Єрмаханова С. А., Макарова І. В., Попова Е. В., Раєвнева О. В., Руженська Т. М., Філіпенко А. С. та інші дослідники.

Постановка проблеми. За 20 років незалежності Україна втратила величезну економічну спадщину, що дісталася їй від СРСР, сильно відставши в своєму розвитку і від західних сусідів, і від східних. Відновити виробництво хоча б до минулого рівня, здійснити потім «ривок», ліквідувати відставання, від цього залежить майбутнє країни та її народу. Тому надзвичайно гостро стоїть питання про модернізацію економіки, про створення дійсно сильної, життєздатної, сучасної економіки, здатної стати основою для вирішення наболілих соціальних проблем.

Виклад основного матеріалу. Економічний, соціально-політичний, культурний розвиток останньої чверті ХХ ст. відбувся під дедалі потужнішим впливом глобалізації. Її економічна складова пов'язана насамперед із джерелами, ресурсами, чинниками, формами господарської еволюції. Мова йде про рух інвестицій і технологій, робочої сили, інтелектуальних і фінансових ресурсів, розвиток менеджменту й маркетингу та ін. Глобалізація виявляється у зростанні міжнародної торгівлі й інвестицій, небаченій до цього диверсифікації світових фінансових ринків і ринків робочої сили, значному підвищенні ролі ТНК у світогосподарських процесах, загостренні глобальної конкуренції, появі систем глобального, стратегічного менеджменту.

Глобалізація стає постійно діючим чинником і внутрішнього, і міжнародного економічного життя, вона знаменує завершення першого, початкового етапу формування економічної єдності світу, його господарської цілісності за всієї розмаїтості та гетерогенності складових і підсистем світового господарства.

Розгортання процесу глобалізації вирізняється суперечливим впливом на національні економіки та на весь перебіг сучасного світового господарського розвитку.

З одного боку, глобалізація небачено розширює можливості окремих країн щодо використання й оптимальної комбінації різноманітних ресурсів, їх більш глибокої і всебічної участі в системі міжнародного поділу праці, з іншого боку глобальні процеси значно загострюють конкурентну боротьбу, формують ґрунт для маніпулювання величезними фінансовими й інвестиційними коштами, що становить реальну загрозу для країн із низькими і середніми доходами [1].

Для України, яка пережила глибоку системну кризу та інтегрується в світовий ринок з ослабленим економічним потенціалом, цей процес пов'язаний з низкою негативних обставин, які можуть спричинити втрату країною економічної та політичної незалежності. Виходом з цієї ситуації є якісна і органічна модернізація економіки, соціальної сфери та інституційного середовища, яка неможлива без розробки та проведення певної політики спільними зусиллями держави, наукової та підприємницької еліти [2].

Необхідність модернізації економіки як окремих регіонів, так і країни в цілому широко обговорюється серед вітчизняних науковців, тому існують різні точки зору щодо сутності самого поняття «модернізації». Сучасна концепція даного поняття виникла ще в середині ХХ століття – у часи розпаду європейських колоніальних імперій та становлення незалежних держав в Азії, Африці та Латинській Америці.

Терміном «модернізація» було позначено соціальні, економічні, політичні, екологічні, демографічні та психологічні зміни, які переживали суспільства традиційного типу в процесі їхнього «осучаснення» [3].

Під модернізацією економіки ми розуміємо вид економічної діяльності, тобто комплекс заходів, спрямованих на подолання економічного відставання України від деяких розвинених країн Заходу шляхом удосконалення економіки, що відповідають сучасним вимогам.

Дане визначення модернізації носить загальний характер. У літературі можна зустріти більш конкретні і спеціальні дефініції. Наприклад, І. В. Макарова пропонує свій погляд на сутність модернізації економіки. Модернізація економіки характеризується як процес формування сучасної моделі економіки на основі інноваційних перетворень, орієнтований на якісні зміни в суспільстві, відповідні новій системі інтересів, цінностей і пріоритетів [4]. У цьому визначенні слід особливо виділити ряд характерних ознак модернізації: 1) це процес формування (вид економічної діяльності) сучасної моделі економіки; 2) зазначений процес тісно пов'язаний, головним чином, з інноваційними перетвореннями (механізмом модернізації); 3) сутністю модернізації економіки є якісні зміни в суспільстві, що відповідає новій системі інтересів, цінностей і пріоритетів.

Інше визначення модернізації економіки міститься в наукових працях тих учених, які розглядають будь-яку модернізацію в якості проекту, а не процесу. І це зрозуміло, оскільки тут присутній абсолютно інший методологічний підхід до визначення модернізації економіки.

Будучи видом економічної діяльності (комплексом заходів), модернізація економіки переслідує різного роду мети. Головна мета модернізації – це формування сучасної моделі економіки. Однак поряд з цією основною (стратегічною) метою модернізація економіки має три додаткових (поточних) напрямки:

- 1) технічне оновлення застарілої матеріальної бази виробництва;
- 2) перебудова структури економіки, тобто скорочення частки сировинних галузей;

3) збільшення питомої ваги в економіці тих галузей, які є каталізатором економічного розвитку (наукоємні, високотехнологічні галузі формування інноваційної моделі розвитку) [5].

У контексті проблеми, що досліджується, важливо взяти до уваги, що з часу свого започаткування поняття «модернізація» еволюціонувало, пройшовши такі основні етапи:

- 50–60-ті рр. XX ст. – еталоном для модернізації інших країн визнавалися найбільш розвинені – західні (протиставлення «традиційного» суспільства «сучасному» як абсолютних протилежностей; визначення модернізації як процесу лінійного висхідного розвитку, пов'язаного із зламом, витіснення традицій сучасністю; ототожнення модернізації з вестернізацією, копіювання західних стандартів організації суспільного життя; трактування процесу переходу як складних, системних, всеохоплюючих, поетапних, незворотних та прогресивних революційних змін) [6];

- 70–80-ті рр. XX ст. – відзначалися критикою та переоцінкою ідей першого етапу – акцент робився на науково-технічну революцію; усвідомлення того, що модернізація традиційного суспільства може відбуватися в межах національної традиції і не повинна неминуче й у всіх випадках супроводжуватися її зламом; концепції модернізації були визнані альтернативою комуністичним теоріям трансформації. За С. Гантінгтоном, головною проблемою модернізації цього періоду є конфлікт між змобілізованістю населення, його прирученістю до політичного життя та наявними інститутами, структурами і механізмами артикулювання й агрегування його інтересів [7].

- з другої половини 80-х рр. XX ст. (відродження теорій модернізації на основі заперечення ліберально-раціоналістичного універсалізму або «віри в особливий шлях» розвитку кожної країни, обґрунтування необхідності їхнього синтезу; відоміна парадигми модернізації на основі розвитку теорії неомодернізації, посмодернізації, екологічної модернізації тощо) [8].

Модернізація, як процес удосконалення існуючих систем, методів, процедур та технологій для підвищення їх ефективності та надійності, є одним із важливих напрямків підвищення техніко-економічних показників, посилення інтенсивного розвитку та зростання ефективності виробництва. Цим самим вона сприяє покращенню добробуту населення. В глобальному світі актуальність модернізації економіки додатково підкреслюється необхідністю конкурувати з міжнародними суб'єктами [9].

Вирізняють два *типи* модернізації [10, с. 76]:

1) **адаптивна (імітаційна)** – здійснюється шляхом впровадження позичених нововведень, що пов'язано з витратами на придбання авторських прав, патентів, ліцензій, обладнання і т. п. – тобто, з виплатою інноваційної ренти. Визначає *наздоганяючий* тип розвитку. Включає підтипи:

а) *регульована* – в рамках обраної стратегії розвитку країни;

б) *стихийно-корпоративна* – в інтересах національних чи закордонних корпорацій (що далеко не завжди співпадають з інтересами національними), ускладнює координацію процесу;

2) **креативна** – здійснюється на основі власних інновацій: розроблені в країні технологічні та інституційні нововведення отримують визнання і починають розповсюджуватись по світу, забезпечуючи країні рентний дохід. Визначає *випереджаючий* тип розвитку.

В сучасних умовах невід'ємним елементом модернізації економіки є інноваційний розвиток. Варто зазначити, що така важлива для суспільства складова функціонування національної економіки як інноваційно-інвестиційна активність повинна стимулюватися державою. Саме в останній закладений найбільший потенціал рушія прогресу людства.

Існують два напрями державного регулювання інвестиційних, модернізаційних та інноваційних процесів, яких повинні дотримуватися вітчизняні виконавчі структури:

– створення сприятливого середовища (через податкову, бюджетну, амортизаційну, грошово-кредитну політики, систему пільг, санкцій тощо) для їх поживавлення в національній економіці з боку господарських суб'єктів;

– безпосереднє фінансування та реалізація інноваційних проектів державою (в тому числі створення державних інноваційних структур).

Держава в ролі регулятора економіки має розуміти куди вона прагне, тому вона має ставити перед собою цілі, орієнтири та пріоритети. В СРСР це проявлялося в директивних планах. В сучасних умовах це має відбуватися за допомогою реалізації комплексу стратегій, прогнозування та індикативного планування, розроблених науково-діловими колами. Це не перешкоджатиме самостійності та гнучкості, але водночас консолідує розвиток економіки в єдиний стратегічний напрямок.

Зараз відбувається процес заміщення п'ятого технологічного укладу шостим, що створює для країн, які розвиваються, передумови для технологічного прориву. Випереджаюче освоєння ключового фактора і формування ядра нового технологічного укладу надає нам можливість випередити розвинені країни в структурній перебудові та модернізації економіки, набуті бажаної конкурентоспроможності, отримувати інтелектуальну ренту в глобальному масштабі та вивести державу в групу передових. Однак, для цього економіка України потребує проведення системних реформ, зорієнтованих «на випередження». Останнє є можливим лише за наявності розробленої чіткої стратегії розвитку країни, пріоритетом якої є інвестиції в інновації (інвестиції в людину, науку, техніку і технології).

Карл Маркс свого часу писав, що в майбутньому працівники мають оволодіти засобами виробництва. Від образу могутнього комуністичного суспільства лишилися руїни, однак на переломі тисячоліть капіталізм і справді віддав робочому класу найцінніший фактор виробництва – знання. Хоча вищесказаний факт не заважає

власникам капіталу інтенсивно використовувати своїх працівників з метою збагачення, але очевидним залишається те, що зростання продуктивності у світі дедалі більше залежатиме від нагромадження людського капіталу та проявлятиметься у підвищенні вкладу економіки знань в економічне зростання. Саме в людині криються безмежні потенційні можливості суспільства і саме на її розвиток повинні спрямовуватися консолідовані зусилля держави та суспільства в цілому. Людина-творець – джерело інноваційного розвитку суспільства, яке для того, щоб воно не висохло, також потребує постійного інвестиційного впливання [9].

Перед Україною стоїть задача здійснити високотехнологічну модернізацію всіх галузей національної економіки, перейти до інноваційної моделі розвитку.

У даний час можна виділити три головні типи моделей науково-інноваційного розвитку промислово розвинених країн:

1) країни, орієнтовані на лідерство в науці, реалізацію великомасштабних цільових проектів, що охоплюють усі стадії науково-виробничого циклу, як правило, зі значною часткою науково-інноваційного потенціалу в оборонному секторі (США, Англія, Франція);

2) країни, орієнтовані на поширення нововведень, створення сприятливого інноваційного середовища, раціоналізацію всієї структури економіки (Німеччина, Швеція, Швейцарія);

3) країни, що стимулюють нововведення шляхом розвитку інноваційної інфраструктури, забезпечення сприйнятливості до досягнень світового науково-технічного прогресу, координації дій різних секторів в області науки і техніки.

Популярність інноваційної моделі розвитку як на макро-, так і на мікрорівні обґрунтована дуже значним впливом науково-технічного прогресу й особливостей інформаційного етапу постіндустріального суспільства на функціонування соціально-економічних систем за умови істотного обмеження ресурсів [11, с. 136-137].

Досі не сформовано цілісний економічний механізм, який об'єднав би владу, освіту, інфраструктуру, фундаментальну та прикладну науку, малий і великий бізнес у єдину систему взаємодій. Основні елементи інноваційної системи розбалансовані та функціонують окремо одним від одного. Протягом останніх років значно послабшали зв'язки між сектором досліджень і промисловістю, здебільшого вони мають формальний несистематичний характер, оскільки вітчизняні виробники ще не розглядають проведення досліджень і розробок як неодмінний фактор досягнення конкурентоспроможності в ринкових умовах господарювання.

Наявна ситуація, перш за все, потребує інституціонального забезпечення процесів модернізації вітчизняної економіки для поступового переходу до стадії імітації зарубіжних нововведень, а в майбутньому – до стадії розвитку, заснованої на власних інноваціях. У цих умовах необхідне формування такої інноваційної політики, яка б застосовувала *змішані механізми реалізації інноваційної політики*, призначені для поточної стадії розвитку й переходу до нової. Спираючись на досвід ЄС, такими *механізмами в національних умовах* можуть бути:

1. *Механізми планування і прогнозування*, у тому числі *нові технології прогнозування* тенденцій розвитку ринків, технологій та інновацій для розробки перспективної інноваційної політики, орієнтованої на майбутні потреби виробників і споживачів.

2. *Механізми координації і контролю за інноваційною діяльністю*, які потребують суттєвого вдосконалення.

3. *Законодавчі та нормативно-правові механізми* управління інноваціями.

4. *Фінансово-бюджетні механізми* управління інноваціями, у тому числі пряма фінансова підтримка, яка включає *бюджетний і програмно-цільовий підхід* до фінансування досліджень і розробок.

5. *Інвестиційні (венчурні) та мотиваційні механізми* управління інноваційним розвитком, які передбачають розвиток фондів державного венчурного капіталу та венчурного бізнесу, кредитування, податкового стимулювання і страхування інноваційних проектів.

6. *Механізм державно-приватного партнерства* у сфері інновацій, який потрібно застосовувати, насамперед, для продукування проривних технологій, розвитку інноваційної інфраструктури, фінансування стадій інноваційного ланцюжка «освіта – наука – технології – промисловість».

7. *Механізм взаємодії бізнесу, науки і влади*, необхідний для підтримки та підвищення ефективності процесу передачі знань між державними науково-дослідними установами та бізнесом (промисловістю) за активної участі держави. Такий механізм передбачає формування й розвиток розгалуженої мережі *інституційних утворень*: наукових, технологічних та індустріальних парків, центрів трансферу технологій, бізнес інкубаторів, технологічних та інноваційних платформ.

8. *Кластерний механізм організації інноваційної діяльності*. На рівні ЄС формування кластерів світового рівня визначено одним із першочергових завдань, яке задекларовано у програмі розвитку підприємництва та інновацій (*Entrepreneurship and Innovation Program*).

9. *Механізми захисту прав* інтелектуальної власності.

10. *Механізми кадрового забезпечення* інноваційного розвитку.

11. *Механізми інформаційного забезпечення* інноваційної діяльності.

Удосконалення чинних і впровадження нових механізмів управління інноваційним розвитком на всіх рівнях економічної системи дасть змогу сформувати збалансовану, системну, послідовну, адекватну сучасним вимогам державну політику у сфері інновацій, яка сприятиме підвищенню конкурентоспроможності та добробуту населення регіонів і країни в цілому [12].

Як свідчить європейський досвід, для надання країні можливості розвитку необхідно створити *інноваційну систему*, призначення якої – *не просто генерувати інновації, а робити їх дієвими, такими, що*

працюють в економіці. Розбудову «єдиної науково-освітньої й інноваційної системи та забезпечення її випереджального розвитку» визначено Президентом України як обов'язкову умову успішної реалізації проекту модернізації країни [13].

Ключовим елементом модернізації є лібералізація економіки, а не соціально-економічний популізм. Це процес болючий, але необхідний.

Держава, що не має практично ніяких ресурсів, вимушена імпортувати їх у сусідів, зуміло стати одним з лідерів за рівнем матеріального благополуччя громадян і абсолютним лідером за легкістю ведення бізнесу. Сінгапурський секрет насправді простий – лібералізація економіки, залучення іноземних інвестицій і самодисципліна народу. Але першочергове завдання, успішно вирішена в Сінгапурі, – це створення чесного і ефективного уряду. Щоб створити чесний уряд, треба підпорядкувати його влади закону (забезпечити принцип рівності всіх перед законом та верховенства права) і подолати корупцію. Практика багатьох країн показує, що боротьба з корупцією (тобто зловживанням службовим становищем, хабарництвом) повинна здійснюватися в двох напрямках: посиленням санкцій і можливих покарань за злочин (чиновників), переглядом офіційної зарплати чиновників, суддів та керівників.

Ще один стратегічний пріоритет – створення сприятливого інвестиційного клімату. Ми повинні виграти «капіталістичне змагання» серед усіх країн регіону, залучаючи зарубіжні інвестиції, а не втягувати нащадків в «боргову яму». Є цілий ряд успішно впроваджених в інших країнах норм, які сприяють зростанню економіки. Наприклад, це і диференційоване оподаткування (але не примітивна «прогресивна шкала», що відводить економіку в «тіньовий сектор»), і «податкові канікули» (звільнення від податків або введення мінімальних ставок на певний строк, якщо, наприклад, підприємство виготовляє інноваційну продукцію, що не має аналогів на ринку). Крім того, це і спрощення процедури відкриття фірм (звільнення підприємців від бюрократичного тягара). Є безліч варіантів, але їх вибір – це питання політичної волі [14].

В цілому стратегічною метою розвитку економіки України є входження України до групи країн, де домінує інноваційний шлях розвитку. Вихідними умовами формування ефективної економічної системи, здатної до прискореного розвитку, та відповідно сприятливого ділового клімату є остаточне утвердження прав приватної власності (перш за все, на землю та нерухомість) та забезпечення їх захисту, створення рівних умов конкуренції, розвиток стійких та ефективних фінансових інститутів та інститутів, що здійснюють адміністрування. Прискорення темпів інноваційної діяльності та підвищення її ефективності мають характеризуватися, передусім: активізацією структурної перебудови економіки і відповідного удосконалення її матеріально-технічної бази з метою досягнення її сприйнятливості до науково-технічних новин; більш досконалим і глибоким обґрунтуванням соціально-економічної доцільності, можливостей впровадження науково-технічних розробок на стадії їх планування з врахуванням рівня пріоритетності і престижності на ринках; підвищенням рівня фінансування науково-технічних розробок та розширенням масштабів залучення позабюджетних коштів, особливо для інноваційної діяльності.

Забезпечення стабільних темпів розвитку економіки України в середньо- та довгостроковій перспективі потребують вирішення фундаментальних проблем: прискореного інвестування реального сектора економіки завдяки реалізації державних заходів щодо запровадження ефективних механізмів залучення коштів населення, доходів від приватизації та створення сприятливих умов для внутрішніх та прямих іноземних інвестицій; реалізації з боку держави ефективних інституційних перетворень у напрямку реформування інститутів власності, створення ринкової інфраструктури, розвитку корпоративного руху та державно-приватного партнерства, підвищення ефективності виробництва та обміну, реалізації програми енергозбереження; проведення жорсткої бюджетної політики шляхом зміцнення бюджетної дисципліни, підвищення контролю за видатками, скорочення пільгового оподаткування при зменшенні податкового тягара для виробників, запровадження конкурсної системи державних закупівель; використання ефективних інструментів грошово-кредитної політики щодо забезпечення необхідної збалансованості монетарних і макроекономічних показників [15].

Висновок. Успішна модернізація країни є запорукою динамічного та демократичного розвитку країни. Такий розвиток приведе до скорочення відставання України від розвинутих країн світу та закладе основу для оновлення в майбутньому. Україна потребує радикального підвищення ефективності національного виробництва що є запорукою стабільного соціально-економічного розвитку суспільства в довгостроковій перспективі та забезпечить якісне поліпшення стандартів життя суспільства. Реформи мають бути спрямовані на те, щоб запровадити найбільш ефективну систему управління соціально-економічними процесами в країні поєднуючи економічну ефективність, ресурсну збалансованість та екобезпеку.

Пропонуємо основні етапи модернізаційної політики в Україні на найближчі роки, виявлені в результаті проведеного дослідження:

- Удосконалення механізмів державного програмно-цільового планування економіки, включаючи створення нової правової бази та економічних стимуляторів з боку держави і приватних структур.
- Створення умов для більш тісної співпраці між владою та бізнесом. Зацікавленість великих корпорацій в національних інтересах, в підтримці урядових рішень і, навпаки, Уряду постійно підтримувати бізнес, як головну силу в ринкових умовах.
- Удосконалення механізмів відтворення в промисловості, включаючи підвищення амортизаційних відрахувань, що спрямовуються на оновлення основних фондів і модернізацію виробництва, стимулювання міжгалузевого переміщення капіталу і більшої участі банківського сектора економіки і, перш за все, в обробній

промисловості. Заборона на руйнівну систему кредитування, особливо в галузі модернізації та впровадження новітніх технологій.

- Перегляд мита і впровадження нової прогресивної податкової практики в залежності від доходів, з пільговим оподаткуванням підприємств, які здійснюють модернізацію – з метою збільшення дохідної частини бюджету.

- Розробка під державним контролем програмно-цілевих планів структурної перебудови з залученням наукових кадрів.

Зрозуміло, це не всі можливі заходи, які дозволять перейти до стійкої реалізації процесів модернізації, але вони розглядаються як першочергові. Після виконання даних заходів, країна може перейти до стійкого економічного зростання без істотного впливу світових цін на сировину і паливо.

Органам державної влади, відповідальним за проведення економічної, фінансової та грошово-кредитної політики в період модернізації, доцільно передбачити спеціальний моніторинг фінансових загроз і вироблення конкретних рекомендацій щодо забезпечення фінансової стабільності на основі запропонованої системи індикаторів і зведеного індексу фінансової безпеки. На основі сформульованих підходів розширюється інструментарій формування пакету високоефективних заходів щодо завчасного попередження або зниження рівня фінансових загроз процесам модернізації.

Список використаних джерел

1. Філіпенко А. С. *Україна і світове господарство. Навчальний посібник*. Київ : Либідь, 2002.
2. Бужимська К. О. Модернізація економіки України в умовах глобалізації: основні тенденції та проблеми. // *Вісник ЖДТУ*. 2008. № 3. С. 230–236.
3. Руженська Т. М. Зміст процесу модернізації української економіки. // *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012. № 2. С. 216–225.
4. Макарова И. В. *Потенциал модернизации машиностроительного комплекса региона: монография*. Екатеринбург: Институт экономики УрО РАН, 2010. 289 с.
5. Попова Е. В. Основные направления модернизации экономики. URL : <http://bujet.ru/article/98452.php>
6. Ермаханова С. А. *Теория модернизации: история и современность*. Новосибирск. 2005. Разд. 2. С. 233–247.
7. Хинтингтон Э. *Политический порядок в меняющемся обществе*. Москва, 1996. 178 с.
8. Гражевська Н. І. *Економічні системи епохи глобальних змін*. Київ : Знання, 2008. 431 с.
9. Вільчинський О. М. Проблеми активізації інноваційного розвитку економіки України. URL : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/znpnudps/2011_2/pdf/11vomeou.pdf.
10. Вардомский Л. Б. Взаимные экономические связи в контексте модернизации экономики России и Украины. // *Економіка і прогнозування*. 2009. № 1. С. 77–89.
11. Раєвська О. В. *Управління розвитком підприємства: методологія, механізми, моделі*. Харків : ВД «ІНЖЕК», 2006. 496 с.
12. Алимов О. М., Амоша О. І. та ін. *Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми; за заг. ред. В. І. Ляшенка; ІЕП НАН України, КПУ. Запоріжжя : КПУ, 2014. 798 с.*
13. *Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України*. Київ, 2011. С. 48.
14. *Модернизация украинской экономики: сейчас или никогда*. URL. : <http://blog.liga.net/user/lparckhaladze/article/8975.aspx>
15. *Україна 2020: Стратегія національної модернізації*. URL. : <http://old.radakmu.org.ua/file/Strategy%202020.doc>

References

1. Filipenko, A. S. (2002). *Ukrain'a i svitove gospodarstvo. Navchal'nyj posibnyk*. [Ukraine and the world economy. Textbook], Kyiv, Lybid'. [in Ukrainian].
2. Buzhym's'ka, K. O. (2008). *Modernizacija ekonomiky Ukraïny v umovah globalizacii': osnovni tendencii' ta problem* [Modification of Ukraine's economy in the conditions of globalization: the main tendencies and problems], *Visnyk ZhDTU - Journal of ZHDTU*, 3, 230-236. [in Ukrainian].
3. Ruzhens'ka, T. M. (2012). *Zmist procesu modernizacii' ukrai'ns'koi' ekonomiky* [Contents of the process of modernization of the Ukrainian economy], *Zbirnyk naukovykh prac' Nacional'nogo universytetu derzhavnoi' podatkovoi' sluzhby Ukraïny* - Collection of scientific works of the National University of State Tax Service of Ukraine, 2, 216-225. [in Ukrainian].
4. Makarova, I. V. (2010). *Potentsial modernizatsii mashinostroitel'nogo kompleksa regiona: monografiya* [Potential for modernization of the machine-building complex in the region: monograph], Ekaterinburg: Institute of Economics. [in Russian].
5. Popova, E. V. *Osnovnye napravleniya modernizatsii ekonomiki* [The main directions of modernization of the economy]. URL : <http://bujet.ru/article/98452.php>. [in Russian].
6. Ermakhanova, S. A. (2005). *Teoriya modernizatsii: istoriya i sovremennost'* [The theory of modernization: history and modernity], *Aktual'nye problemy social'no-ekonomicheskogo razvitiya: vzglyad molodykh uchennykh* - Actual problems of social and economic development: the view of young scientists. Novosibirsk, 2, 233–247. [in Russian].
7. Khintington, E. (1996). *Politicheskij poryadok v menyayushchemsya obshchestve* [Political order in a changing society]. Moscow. [in Russian].

8. Grazhevs'ka, N. I. (2008). *Ekonomichni systemy epohy global'nyh zmin [Economic systems of the era of global change]* Kyiv : Znannja. [in Ukrainian].
9. Vil'chyns'kyj, O. M. (2011). *Problemy aktyvizacii innovacijnogo rozvytku ekonomiky Ukrai'ny [Problems of Activation of Innovative Development of the Ukrainian Economy]* URL : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/znnpnudps/2011_2/pdf/11vomeou.pdf. [in Ukrainian].
10. Vardomskiy, L. B. (2009). *Vzaimnye ekonomicheskie svyazi v kontekste modernizatsii ekonomiki Rossii i Ukrainy [Mutual economic ties in the context of modernizing the economy of Russia and Ukraine]*. *Ekonomika i prognozuvannya - Economy and Forecasting*, 1, 77–89. [in Russian].
11. Rajevnjeva, O. V. (2006). *Upravlinnja rozvytkom pidpryjemstva: metodologija, mehanizmy, modeli [Management of enterprise development: methodology, mechanisms, models]*, Kharkiv : VD «INZhEK». [in Ukrainian].
12. Alymov O. M., Amosha O. I. ta in. (2014). *Pershyj etap modernizacii ekonomiky Ukrai'ny: dosvid ta problemy [The first stage of modernization of the Ukrainian economy: experience and problems]*; za zag. red. V.I. Ljashenka; IEP NAN Ukrai'ny, KPU. Zaporizhzhja : KPU. [in Ukrainian].
13. *Modernizacija Ukrai'ny – nash strategichnyj vybir : Shhorichne Poslannja Prezydenta Ukrai'ny do Verhovnoi Rady Ukrai'ny [Modernization of Ukraine - Our Strategic Choice: Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine]*. Kyiv, 2011. S. 48. [in Ukrainian].
14. *Modernizatsiya ukrainskoy ekonomiki: seychas ili nikogda [Modernization of the Ukrainian economy: now or never]*. URL: <http://blog.liga.net/user/lparckhaladze/article/8975.aspx>. [in Russian].
15. *Ukrai'na 2020: Strategija nacional'noi modernizacii [Ukraine 2020: A strategy for national modernization]*. URL: <http://old.radakmu.org.ua/file/Strategy%202020.doc>. [in Ukrainian].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Леваєва Людмила Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
e-mail: lluda85@i.ua
<https://orcid.org/0000-0003-0697-2700>

Кучеренко Світлана Юріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
e-mail: ksvetau@i.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7560-1212>

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Леваева Людмила Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
e-mail: lluda85@i.ua

Кучеренко Светлана Юрьевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики ГБУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»
e-mail: ksvetau@i.ua

DATA ABOUT THE AUTHORS

Levaieva Ludmila, Ph.D., associate professor of business economics department Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: lluda85@i.ua

Kucherenko Svitlana, PhD, assistant professor of Economics Department Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: ksvetau@i.ua

УДК 331.5:005.44:005.952

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-104-112>**АНАЛІЗ ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ****Переверзєва А.В.**

Предмет, мета роботи. Розкрито роль людських ресурсів на сучасному етапі розвитку суспільства. Виокремлено глобалізаційні чинники. Показана зміна ролі людських ресурсів в умовах активізації впливу глобалізації на всі складові життєдіяльності людини. Визначено вплив сучасних глобалізаційних тенденцій на трудову діяльність, на основі чого виокремлено індустріальний та інформаційний підходи до визначення змісту праці. Здійснено аналіз впливу глобалізаційних чинників на розвиток людських ресурсів. Мета статті – здійснити аналіз впливу глобалізаційних чинників на розвиток людських ресурсів.

Метод або методологія проведення роботи. Використовуються загальнонаукові та специфічні методи та прийоми наукових досліджень: індукція та дедукція – при визначенні ролі людських ресурсів на сучасному етапі розвитку суспільства; аналіз і синтез – при визначенні впливу сучасних

глобалізаційних тенденцій на трудову діяльність та розвиток людських ресурсів; наукове абстрагування та системний аналіз – при виокремленні глобалізаційних чинників.

Результати роботи. Подано результати аналізу впливу глобалізаційних чинників на розвиток людських ресурсів, виокремлені глобалізаційні чинники та охарактеризовано особливості їх впливу.

Висновки. Враховуючи сучасні тенденції розвитку суспільства, відбувається зростання ролі людських ресурсів, які визначають потенційні можливості та забезпечують рівень конкурентоспроможності й формують майбутній вектор розвитку. Активізації впливу процесу глобалізації призводить до необхідності постійного розвитку і самовдосконалення людини з метою відповідності сучасним вимогам та підвищенню рівня індивідуальної конкурентоспроможності.

Серед головних глобалізаційних чинників, які впливають на розвиток людських ресурсів необхідно виокремити: економічний, політичний, техніко-технологічний, освітній, суспільний та культурний. Особливостями визначених чинників є те, що вплив одного чинника за ланцюговою реакцією викликає дію іншого.

На сучасному відбуваються значні зміни у трудовій діяльності, характері праці, в якій вища творча діяльність людини розглядається як найважливіша. Результатом цього є створення унікального продукту, який одночасно задовольняє потреби самої людини в розвитку здібностей, самореалізації, і в той же час задовольняє потреби інших.

Ключові слова: людські ресурси, глобалізація, «економіка знань», освіта, культура, фактори глобалізації.

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ФАКТОРОВ НА РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ РЕСУРСОВ

Переверзева А.В.

Предмет, цель работы. Раскрыта роль человеческих ресурсов на современном этапе развития общества. Выделены глобализационные факторы. Показано изменение роли человеческих ресурсов в условиях активизации влияния глобализации на все составляющие жизнедеятельности человека. Определено влияние современных глобализационных тенденций на трудовую деятельность, на основе чего выделены индустриальный и информационный подходы к определению содержания труда. Осуществлен анализ влияния глобализационных факторов на развитие человеческих ресурсов.

Цель статьи – осуществить анализ влияния глобализационных факторов на развитие человеческих ресурсов.

Метод или методология проведения работы. Используются общенаучные и специфические методы и приемы научных исследований: индукция и дедукция - при определении роли человеческих ресурсов на современном этапе развития общества; анализ и синтез – при определении влияния современных глобализационных тенденций на трудовую деятельность и развитие человеческих ресурсов; научное абстрагирование и системный анализ – при выделении глобализационных факторов.

Результаты работы. Представлены результаты анализа влияния глобализационных факторов на развитие человеческих ресурсов, выделены глобализационные факторы и охарактеризованы особенности их влияния.

Выводы. Учитывая современные тенденции развития общества, происходит возрастание роли человеческих ресурсов, которые определяют потенциальные возможности и обеспечивают уровень конкурентоспособности и формируют будущий вектор развития. Активизации влияния процесса глобализации приводит к необходимости постоянного развития и самосовершенствования человека с целью соответствия современным требованиям и повышению уровня индивидуальной конкурентоспособности.

Среди главных глобализационных факторов, влияющих на развитие человеческих ресурсов необходимо выделить: экономический, политический, технико-технологический, образовательный, общественный и культурный. Особенности определенных факторов является то, что влияние одного фактора по цепной реакции вызывает действие другого.

На современном этапе происходят значительные изменения в трудовой деятельности, характере труда, в которых высшая творческая деятельность человека рассматривается как самая важная. Результатом этого является создание уникального продукта, который одновременно удовлетворяет потребности самого человека в развитии способностей, самореализации, и в то же время удовлетворяет потребности других.

Ключевые слова: человеческие ресурсы, глобализация, «экономика знаний», образование, культура, факторы глобализации.

ANALYSIS OF GLOBALIZATION DETERMINANTS` IMPACT ON HUMAN RESOURCES DEVELOPMENT

Pereverzieva A.V.

Subject, objective of the study. The role of human resources at the present stage of society development is revealed. Globalization determinants are distinguished. Adjustment of the role of human resources amid intensification of globalization impact on all components of human life is illustrated. The influence of modern

globalization tendencies on labour activity is determined. Hereupon industrial and informational approaches to the definition of the subsence of labour are figured out. The analysis of globalization factors influence on the development of human resources is made. The objective of the study is to analyze globalization determinants impact on human resources development.

Method and methodology of research design. General scientific and specific methods and techniques of scientific research are used: induction and deduction, when determining the role of human resources at the present stage of society development; analysis and synthesis, when determining the impact of modern globalization tendencies on labour and human resources development; scientific abstraction and systematic analysis, when emphasizing globalization factors.

Study findings. Findings of the impact analysis of globalization factors on human resources development are presented. Globalization factors are identified. The peculiarities of their effect are characterized.

Conclusions. Taking into account current tendencies in the development of society, the role of human resources is being increased. They determine the potential opportunities, ensure competitiveness rate and shape the future trajectories of development. Intensification of globalization process effect leads to the need for constant development and self-improvement of a person in order to meet modern requirements and increase individual competitiveness rate.

We identify some key globalization determinants, which affect human resources development: economic, political, technological, educational, social and cultural. These factors peculiarities mean the chain reaction which cause the factor's performance initiated by other's impact.

Nowadays there are significant changes in the work activity, the nature of labor, in which the highest creative activity of a person is considered to be the most important. The result is the creation of a unique product that simultaneously satisfies the needs of a person in the development of abilities, self-realization, and at the same time satisfies the needs of others.

Key words: human resources, globalization, «knowledge economy», education, determinants of globalization.

Актуальність дослідження. Глобалізація – це комплексний та неоднозначний феномен, котрий охоплює основні аспекти соціального, політичного, культурного та економічного життя, основа якого визначається простою реальністю: національні кордони стають ширшими, і визначаються не обсягом, а масштабами їх використання. Риси глобалізації можуть виявлятися в різних сферах – від швидкого розвитку технологій до поглиблення тенденцій, які визначають можливості людей навчатися і працювати за кордоном.

В умовах активізації глобалізаційних процесів, цінність знання та інформації в усіх формах динамічно зростає, і спостерігається тенденція щодо розвитку та поширення використання інформаційних технологій. Серед найважливіших складових людського розвитку підвищується значущість розуму, цінність якого постійно посилюється і сприяє поглибленню диференціації доходів у бік їх збільшення для тих, хто має високий освітній рівень, рівень кваліфікації та спроможний приймати креативні рішення та адаптуватися до динамічності сучасних змін.

На сучасному етапі для національної економіки характерним є прагнення людей об'єднуватися та самоорганізовуватися для того, щоб зрозуміти мету своєї життєдіяльності і спрямувати свої спільні зусилля на її реалізацію. Прикладом є утворення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), які за рахунок концентрації «енергії» людських ресурсів та рівня взаємодії здатні максимально використати свій потенціал та досягти високого рівня розвитку громади в цілому, та окремої людини зокрема. Тобто, основна мета людини – розумова діяльність, спрямована на досягнення поставлених цілей; вища ціль людини – досягнення максимального рівня самореалізації, сутність якого – вміння виявити себе та реалізувати в своїй діяльності і спілкуванні з іншими людьми.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. В науковій літературі значну кількість наукових праць присвячено дослідженню впливу процесу глобалізації на розвиток суспільства в цілому та окремі аспекти життєдіяльності людини. Серед зарубіжних науковців слід виокремити Д. Белла [1], Е. Тоффлера [2], Т. Стюарта [3], Т. Стоуньєра [4], Л. Туроу [5] та інших. Вплив глобалізації на розвиток людських ресурсів досліджували Е. Хансен [6], Е. Лукас [7], А. Ромер [8], та інші. Серед українських науковців вагомий внесок у дослідження впливу глобалізаційних процесів зробили О. Білорус [9], І. Грицяк [10], О. Лозовський, С. Майборода [11], В. Мунтіян [12], В. Юрчишин [13] та інші.

При цьому, досліджуючи вплив глобалізаційних процесів, вчені зосереджують увагу на теоретичних аспектах цього явища та аналізі загальних змін у суспільстві в умовах переформатування світу, що змушує нації та держави пристосовуватися до нових умов життєдіяльності. Очевидним є те, що більшість вимог висувається саме до людських ресурсів, які повинні ефективно синтезувати зарубіжний досвід та національні особливості, адже одним із найважливіших наслідків глобалізації є міграція людських ресурсів у пошуку кращих умов для розвитку. Слід підкреслити, що вплив глобалізаційних чинників на розвиток людських ресурсів є неоднозначним і потребує глибокого аналізу, що і підтверджує актуальність дослідження.

Предмет дослідження – теоретичні та методичні основи впливу глобалізаційних чинників на розвиток людських ресурсів.

Мета дослідження – здійснити аналіз впливу глобалізаційних чинників на розвиток людських ресурсів.

Завдання дослідження:

1. розкрити роль людських ресурсів на сучасному етапі розвитку суспільства;
2. виокремити глобалізаційні чинники;

3. визначити вплив сучасних глобалізаційних тенденцій на трудову діяльність та розвиток людських ресурсів.

Методи. Використовуються загальнонаукові та специфічні методи та прийоми наукових досліджень: індукція та дедукція – при визначенні ролі людських ресурсів на сучасному етапі розвитку суспільства; аналіз і синтез – при визначенні впливу сучасних глобалізаційних тенденцій на трудову діяльність та розвиток людських ресурсів; наукове абстрагування та системний аналіз – при виокремленні глобалізаційних чинників.

Постановка проблеми. В процесі глобалізації світової економіки істотно змінився погляд на роль людини в економічному та соціальному житті суспільства. Слід зазначити, що економіка створюється людиною і працює на людину. Оскільки людина керує всіма соціально-економічними процесами, що відбуваються у світі, то її роль на кожному етапі розвитку суспільства динамічно зростає. Людина об'єднує в собі такі важливі аспекти: по-перше, людина, як біологічна істота, по-друге, людина – споживач, по-третє, людина – виробник, по-четверте, людина – генератор ідей. Людина як генератор ідей має ключове значення на сучасному етапі розвитку суспільства, оскільки сприяє економічному зростанню та конкурентоспроможності країни.

Враховуючи унікальну роль людини – генератора ідей, слід зазначити, що все більш поширеним є усвідомлення того, що для досягнення високого рівня економічного зростання необхідно, перш за все, інвестувати в людину і розвивати її потенціал, пристосовуючи його до умов сучасності та досягаючи ефективності й раціональності у використанні людських ресурсів.

Крім того, сучасні глобалізаційні процеси підвищують вимоги до рівня освіти й кваліфікації, підвищують необхідність адаптації людини до різних культур, тобто людські ресурси набувають нових властивостей, таких як: адаптивність; мобільність; збільшення швидкості отримання інформації; постійне вивчення нових технологій та їх практичне застосування; звуження простору і часу. Визначаючи характер впливу глобалізаційних чинників, слід зауважити, що позитивним є те, що вона дає нові можливості для якісного розвитку людських ресурсів, для більшої реалізації їх потенціалу, а в якості негативного впливу варто відмітити – ймовірність втрати власних надбань та національної ідентичності внаслідок збільшення зовнішнього впливу.

Результати дослідження. Нове тисячоліття диктує свої умови, і це не тільки пов'язано з локальними або національними змінами в устрої та способі життя різних націй, але і, перш за все, змінами у зв'язку з процесами глобалізації, які безпосередньо стосуються людських ресурсів. На сучасному етапі розвитку людства змінюється вимоги до розвитку та життєдіяльності людини. Людські ресурси розглядаються як одна з найважливіших складових сучасного суспільства, яка визначає не лише його потенційні можливості, а й вектор майбутнього розвитку. При цьому розвиток людини визначається не стільки тим, що людина має, скільки тим, ким вона є, і все, що вона може зробити з тим, що має. Тобто, ефективність людських ресурсів визначається тим, наскільки використовується їх потенційні можливості.

Слід зауважити, що протягом тривалого часу основним показником стану та зростання економіки був розмір ВВП. Однак, на сучасному етапі, головним багатством є люди, що здатні приймати креативні рішення, раціонально використовувати те, що надано природою, створено власними зусилля, тим самим покращити рівень і якість життя. Отже, рушійною силою розвитку суспільства, джерелом багатства є людські ресурси. Теоретичні та практичні дослідження вчених підтверджують зв'язок між рівнем національного багатства та якістю життя населення.

Так, Хансен Е. стверджував: «вказіть мені країну з низьким рівнем суспільних витрат, і я назву країну з низьким рівнем життя» [6, с. 84]. Подібну ідею підтримували Лукас Е. [7] та А. Ромер [8], зазначаючи, що економіка країни, яка має у своєму розпорядженні значний обсяг людських ресурсів та характеризується високим рівнем розвитку науки і технологій, у довгостроковій перспективі має значні вищі потенційні можливості щодо зростання, ніж економіка, яка не має таких переваг.

Комплексний аналіз процесу глобалізації дозволив визначити фактори, які впливають на розвиток людських ресурсів, серед яких найважливішими є економічний та політичний, техніко-технологічний, освітній, суспільний, культурний. Розглянемо більш детально ці фактори:

- економічний – значна акумуляція капітальних ресурсів, зростання кількості ТНК та збільшення їх потужності, міжнародна спеціалізація і кооперації виробництва, маркетинг, електронний бізнес, логістика у міжнародній діяльності;

- політичний – відкритість держаних кордонів, розширення можливостей щодо вільного переміщення робочої сили, капіталу, товарів та послуг;

- техніко-технологічний – створення сучасних транспортних засобів, систем обробки та збереження інформації та комп'ютерних технологій, засобів зв'язку і телекомунікацій, автоматизованих систем управління процесом виробництва, що є сприяє розширенню можливостей підвищення швидкості розповсюдження інформації та прийняття ефективних рішень;

- освітній – зростання уваги до закладів освіти, здебільшого вищої. Заклади вищої освіти з одного боку, мають на меті отримання певної вигоди, наприклад у вигляді прибутку, тим самим підвищити рівень самодостатності, і з іншого боку - формування іміджу, підготовки висококваліфікованих фахівців, конкурентоспроможних як на національному, так і міжнародному рівнях. На сучасному етапі розповсюдженням є поняття «заклад вищої освіти-підприємство», який включає головні ознаки, властиві сучасній національній системі. Це поняття містить дві компоненти: перша компонента - «підприємство», яка передбачає сукупність економічних, наукових аспектів функціонування освітньої галузі, друга компонента «імідж», котра визначає можливості введення конкурентної боротьби у сучасному освітньому просторі з метою підвищення іміджу та престижу;

- суспільний – зменшення значення традицій, соціальних зв'язків і звичаїв сприяє зростанню мобільності людей у географічному, духовному та емоційному просторі;
- культурний – узагальнення тих чи інших досягнень культури, особливо в галузі мови, науки, технології, економіки, законів та релігії. Така традиція неоднаково проявляється в різних культурних традиціях, має свої форми залежно від історичного періоду.

Детальний аналіз впливу глобалізаційних чинників на середовище розвитку людських ресурсів представлено в таблиці 1.

Слід зауважити, що виокремлені глобалізаційні чинники (табл. 1) в комплексі впливають на людські ресурси і пов'язані між собою «ланцюгом реакцій», тобто зміни, які породжує один із чинників викликають зміни, пов'язані з іншими чинниками глобалізації. В умовах активізації глобалізаційних процесів відбувається перехід до інформаційної цивілізації, який поставив на перше місце як фактор виробництва – вміння використовувати знання, а в якості ключових технологій – освітні. Еволюція економіки реалізується через послідовні зміни, нововведення накладаються на існуючі, не знищуючи їх. Підвищення темпів змін у сучасному суспільстві, зростання ролі науково-технічного прогресу ускладнює соціальну реальність саме за рахунок найбільш творчих людей.

Таблиця 1. Глобалізаційні чинники впливу на середовище розвитку людських ресурсів

Чинники	Вплив
Економічний та політичний	породжує необхідність побудови механізму адаптації внутрішнього середовища до сучасних вимог щодо економічного розвитку та правового регулювання, а також створення умов для економічного зростання і добробуту нації, використовуючи абсолютні і порівняльні переваги, котрі визначають рівень конкурентоспроможності
Техніко-технологічний	підтримка розвитку сучасних транспортних засобів, систем обробки та збереження інформації та комп'ютерних технологій, засобів зв'язку і телекомунікацій, автоматизованих систем управління процесом виробництва
Освітній	підвищення уваги до освітніх інститутів, котрі зацікавлені, з одного боку, в отриманні прибутку, а з іншого – підтримці іміджу, специфіка підготовки фахівців, які були б конкурентоспроможними на світовому ринку праці
Суспільний	значне розшарування у суспільстві викликає напруження у сімейних стосунках, обмежує витрати на виховання та навчання дітей, спілкування з дітьми з причини пошуку додаткових заробітків
Культурний	з одного боку відбувається значення традицій, суспільних зв'язків, підвищення рівня мобільності людських ресурсів у географічному, культурному сенсі, відбувається модифікація рівня інтелектуального, культурного, духовного розвитку людини

Становлення інформаційної цивілізації знаходить свій прояв у визначенні характеру праці. В умовах переходу суспільства від індустріальної до інформаційної фази розвитку, індустріальний підхід до визначення праці уступає місце інформаційному підходу, в межах якого вища творча діяльність людини розглядається як найважливіша. Тому, ми наповнюємо ці категорії змістом і подаємо у такій структурі (таблиця 2). Із запропонованої вище структури (табл. 2) слідує, що в результаті творчої діяльності людина створює унікальний продукт, який одночасно задовольняє потреби самої людини в розвитку здібностей, самореалізації, і в той же час задовольняє потреби інших. В процесі інформаційної праці людина розвиває свої здібності і отримує нові знання, тим самим людські ресурси вдосконалюють свої здібності, що у свою чергу підвищує конкурентоспроможність індивіда [14, с. 9].

Таблиця 2. Індустріальний та інформаційний підходи до визначення праці

Характеристика праці	Індустріальний підхід	Інформаційний підхід
Зміст праці	Монотонна праця, від якої втомлюються, зменшується незалежність людини, її можливості розпоряджатися собою Фізична, рутинна діяльність, яка не потребує креативного мислення, творчості. Використовується «технічне знання» відображене в записаних процедурах, правилах та довідниках.	Творча інтелектуальна діяльність, яка передбачає продукування нових знань та ідей, рис особистості та пов'язана з внутрішніми потребами людини у самореалізації, примноженні своїх здібностей. Працівник часто сам вирішує, що саме йому слід робити. Використовується «мовчазне знання» - це інтуїція та розуміння, вбудоване в неформальні структури
Суб'єкт праці	Найманий робітник, завданням якого є виконання відповідних функцій	Творча особистість, креативна людина, яка прагне до постійного самовдосконалення
Предмет праці	Матеріальні ресурси	Інформація, якості індивіда, творчі здібності
Засоби праці	Фізичний (зовнішній) капітал	Людський (внутрішній) капітал
Продукт праці	Матеріальні блага та послуги	Нова інформація, нові якості та риси індивіда, індивідуальна свобода, нові ідеї
Цінність праці	Вартісна	Невартісна

На нашу думку, необхідно чітко розмежовувати матеріальний та інтелектуальний дар: матеріальний дар належить тому, хто його отримує, тоді як інтелектуальний дар потребує освоєння. Крім того, якщо матеріальний спричиняє залежність людей, то дар у формі знань – розширює їх свободу. Для пристосування до нових умов життєдіяльності важливе значення має такий елемент людських ресурсів, як «triability», який Р. Капелюшников характеризує як здатність людей використовувати отримані ними знання і навички для подальшого навчання, для придбання нових знань і умінь. Науковець стверджує, що «радянська система підготовки кадрів, щонайменше, одну річ робила дійсно добре. Вона прищепила, якщо не любов і бажання, то принаймні, звичку і готовність до того, що потрібно постійно вчитися, вчитися і вчитися» [15]. Він також виділяє загальну та специфічну компоненту людських ресурсів. Під загальною компонентою людських ресурсів розуміється сукупність знань, навичок, розумових звичок, способів сприйняття, які люди одержують в системі формальної освіти, а під специфічною – сукупність знань і вмінь, які вони отримують в процесі своєї виробничої діяльності безпосередньо на робочих місцях.

Досить цікавим підходом до визначення впливу глобалізаційних чинників на людські ресурси шляхом виокремлення специфічних якостей, які відповідають вимогам переформатованого світу є дослідження, проведені Е. Тоффлером, Т. Стюартом та Т. Стоуньером. Вчені підкреслювали, що головними стають такі якості, як впевненість у своїх силах, здатність адаптуватися та виживати у складних умовах, вміння робити речі власними руками [2-4]. Так, Т. Стюарт підкреслював, що людські ресурси - це місце, яке є початком, відправним пунктом усіх шляхів, джерело постійного оновлення, котре ніколи не вичерпується. Вчений виділяє окремо інтелектуальні здібності людини, які ототожнює із деревом, а окремих людей розглядає в якості живильного соку, який стимулює зростання.

Порівнюючи людські ресурси із матеріальними, Т. Стюарт підкреслює, що саме люди можуть створювати щось нове за рахунок креативності мислення та нестандартних підходів до вирішення задач. Тобто, головна мета розвитку людських ресурсів – здійснення діяльності, спрямованої на досягнення новизни. При цьому людські ресурси мають два альтернативних варіанти використання: коли організація використовує максимальний обсяг знань своїх робітників і, коли максимальне число людей володіє знаннями, які здатні принести користь.

Туроу Л. К., стверджує, що конкурентоспроможність підприємства полягає «не в унікальному обладнанні, яке недосягне для конкурентів, а в розумах робітників фірми, які знають, як використовувати це обладнання особливим та більш ефективним способом», додаючи при цьому, що «якщо фірма не може втримати своїх робітників, то знання, яке знаходиться у її власності, насправді перестає існувати» [5, с. 331]. Крім того, він відмічав, що «цінність знань будь-якого індивіда залежить від того, наскільки розумно вони використовуються», додаючи при цьому, що «якщо фірма не може втримати своїх робітників, то знання, яке знаходиться у її власності, насправді перестає існувати» [5, с. 87].

Значний вплив на формування сучасного уявлення про розвиток людських ресурсів мають розробки А. Сена і його концепція розширення людського вибору [16]. Провідною ідеєю цієї концепції стало те, що рівень добробуту, якого досягла людина, необхідно розглядати, як можливість людей мати таке життя, яке вони вважають відповідним, а не тільки рівень доходу на душу населення. Дохід слід розглядати не як кінцеву мету, а як важливий засіб, який дозволяє розширити можливості людського вибору для освіти, можливостей довгого і здорового життя, у формуванні способу життя, який людина вважає найбільш прийнятним її розумінню і вимогам.

Велику увагу дослідженню розвитку людських ресурсів та їх адаптації до вимог сучасного глобалізованого світу приділяють міжнародні інституції. Наприклад, дослідники Світового банку виокремлюють достатньо широкий спектр знань, вмінь та здібностей, які потрібні людям для життєдіяльності та розвитку в умовах динамічності змін глобального середовища. Безумовно, в якості ключових елементів людських ресурсів виступає рівень освіти і стану здоров'я в тій мірі, в якій вони впливають на продуктивність праці, а також додатково виокремлюються вміння і здібності, необхідні для успішної діяльності. Вони відносяться до трьох основних категорій: праця, сім'я, спільнота:

- «праця»: самодисципліна, вміння працювати в команді;
- «родина»: здоров'я, здатність виконувати функції в родині, врегулювання та вирішення конфліктних ситуацій, здоров'я;
- «громада (об'єднання)»: вміння і здібності, обумовлені особливостями певного об'єднання людей - громади.

Окрім цього, провідні дослідники Світового банку, досліджуючи особливості людських ресурсів, виділяють наступні види навичок:

- навички мислення (критичне та креативне мислення);
- навички поведінки (наполегливість, самодисципліна, робота в колективі, здатність врегульовувати конфлікти та контролювати ймовірність ризику);
- конкретні знання (навички рахування та грамотність);
- трудові навички (співставлення конкретних знань та вмінь для виконання тих видів робіт, які ґрунтуються на чітко визначених завданнях) [17, с. 79].

Слід звернути увагу на те, що однією з найважливіших ознак розвитку людських ресурсів є його безперервність. При цьому людина має можливість управляти своїм розвитком у певних межах шляхом використання тих здібностей, котрі є необхідними залежно від обставин, які склалися. Окремі людські якості можуть мати негативний вплив, бути некорисними, іноді навіть шкідливі для суспільства. Це залежить від напрямку використання власних можливостей, які їй надаються в процесі життєдіяльності.

Слід зазначити, що в сучасних умовах основна увага приділяється розумовій діяльності і практично не враховуються фізичні навички людей. Як відомо, що зараз мало робочих місць, де потрібні фізичні навички, але необхідно відзначити, що це є характерним в основному для розвинених країн. У переважній же більшості країн, що не тільки розвиваються, але і так званих «старих індустріальних», існує значна кількість робочих місць, де достатньо високі вимоги до фізичних навичок людей, беручи до уваги старі виробничі технології.

Отже, з вищенаведеного огляду, на нашу думку, слід відокремити наступні причини, які обумовили зміну розуміння ролі людини у сучасному суспільстві:

- підвищення вимог до якості життя;
- підвищення могутності та міцності нації;
- отримання та розрахунок економічного ефекту від освіти, охорони здоров'я та міграції;
- необхідність концентрації уваги на збереженні здоров'я та життя;
- конкурентоспроможність як суспільна, так індивідуальна.

З точки зору проведеного аналізу, слід зазначити, що вплив глобалізації на людські ресурси виявляється у виникненні нових видів діяльності, які потребують постійного реагування на зміни, прийняття рішень в умовах невизначеності та ризику. Результатом цього є усвідомлення людиною своєї цінності та унікальності, місця та ролі у становленні та розвитку сучасного суспільства. У зв'язку із цим, влучною є мудрість, у якій говориться про те, що якщо бажаєш зростання на рік – вирощуй зерно, якщо бажаєш зростання на десять років – вирощуй дерева, якщо бажаєш зростання постійно – «вирощуй» людину. Цей процес передбачає: покращення здоров'я, зростання людини як особистості, підвищення освітнього рівня, підвищення рівня матеріального добробуту, кар'єрне зростання.

Висновки та пропозиції. В результаті виконаного дослідження розкрито роль людських ресурсів на сучасному етапі розвитку суспільства; виокремлено глобалізаційні чинники; визначено вплив сучасних глобалізаційних тенденцій на трудову діяльність та розвиток людських ресурсів.

Враховуючи сучасні тенденції розвитку суспільства, відбувається зростання ролі людських ресурсів, які визначають потенційні можливості та забезпечують рівень конкурентоспроможності та формують майбутній вектор розвитку. Реалії вимагають від людини постійного вдосконалення знань та навичок для того, щоб відповідати сучасним викликам, які породжуються впливом глобалізаційних чинників.

Аналіз процесів, що викликають переформатування сучасного світу, дозволяє виокремити головні глобалізаційні чинники, а саме: економічний, політичний, техніко-технологічний, освітній, суспільний та культурний. Особливостями визначених чинників є те, що вплив одного чинника за ланцюговою реакцією викликає дію іншого. Наприклад, техніко-технологічний чинник призводить до формування інформаційного суспільства, для якого ключовими є інформаційні та комунікаційні технології. Це своєю чергою вимагає дії освітнього чинника, який забезпечує відповідність підготовки людських ресурсів до сучасних тенденцій освітнього простору.

На основі проведеного дослідження слід підсумувати, що спостерігаються зміни у трудовій діяльності, характері праці на основі переходу суспільства від індустріальної до інформаційної фази розвитку, в якій вища творча діяльність людини розглядається як найважливіша. Результатом цього є створення унікального продукту, який одночасно задовольняє потреби самої людини в розвитку здібностей, самореалізації, і в той же час задовольняє потреби інших. Тобто, в процесі праці людина розвиває свої здібності і отримує нові знання, тим самим людські ресурси вдосконалюють свої здібності, що, у свою чергу, підвищує конкурентоспроможність індивіда.

Перспективи подальших розвідок. Напрямок подальших досліджень є визначення знань та навичок «сучасного працівника», який відповідає вимогам національного та світового ринку праці та характеризується високим рівнем конкурентоспроможності.

Список використаних джерел

1. Белл Д. *Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования*; пер. с англ. Москва : Academia, 2004. 940 с.
2. Тоффлер Э. *Третья волна*; [пер. с англ. К.Ю. Бурмистрова и др.]. Москва : «АСТ», 2009. 795 с.
3. Стюарт Т. А. *Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций*; пер. с англ. В. Ноздриной. Москва : Поколение, 2007. 368 с.
4. Стоуньер Т. *Информационное богатство : профиль постиндустриальной экономики, новая технократическая волна на Западе*. Москва : Прогресс, 1986. - 450 с.
5. Туроу Л. К. *Будущее капитализма: Как сегодняшние экономические силы формируют завтрашний мир*; пер. с англ. А. И. Федорова. Новосибирск: Сибирский хронограф, 1999. 432 с.
6. Хансен Э. *Послевоенная экономика США: характеристика и проблемы*; пер. с англ. Москва : Прогресс, 1966. 173 с.
7. Lucas R. E. *On the mechanics of economic development* // *Journal of Monetary Economics*. 1988, July. Is 22, No 1. P. 3–42.
8. Romer P. M. *Increasing returns and long-run growth* // *Journal of Political Economy*. October, 1986. V. 94. P. 1002-1037.
9. Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г., Гончаренко М. О., Зленко В. А. та ін. *Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / Керівник авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. Київ: КНЕУ, 2001. 733 с*

10. Грицяк І. А. Глобалізація як основа інтеграційних процесів // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Державне управління. 2009. № 1. С. 5-13.
11. Лозовський О. М., Майборода К. І. Моделі управління трудовими ресурсами в умовах глобалізації // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2015. № 1. С. 84-88.
12. Мунтіян В. Глобалізація: витоки та перспективи // Світ фінансів. 2012. Вип. 2. С. 28-35.
13. Юрчишин В., Маркевич К. Україна від кризи до кризи // Україна-2014: соціально-економічна криза та пошук шляхів реформування. Експерти про стан і перспективи економіки. Громадяни про ситуацію у країні, про владу, її підтримку і відповідальність. Київ : Центр Разумкова, 2014. 60 с.
14. Корнейчук Б. В. Экономика труда. Москва: Гайдарики, 2007. 286 с.
15. Капелюшников Р. И. Современные буржуазные концепции формирования рабочей силы. Москва : Наука, 1981. 287 с.
16. Sen A. Development and Capability Expansion // Journal of Development Planning, 1989. №19. P. 41-58.
17. Доклад о мировом развитии 2007. Развитие и новое поколение. Всемирный банк; [пер. с англ.]. Москва : «Весь мир», 2007. 376 с.

References

1. Bell D. (2004). *Gryadushchee postindustrialnoe obshchestvo. Opyt socialnogo prognozirovaniya* [The future postindustrial society. Experience of social forecasting]. Moscow: Academia, 940 p. [in Russian].
2. Toffler E. H. (2009). *Tretya volna* [The Third Wave]. Moscow: «AST», 795 p. [in Russian].
3. Styuart T. A. (2007). *Intellektualnyj kapital. Novyj istochnik bogatstva organizacij* [Intellectual capital. A new source of wealth organizations]. Moscow : Pokolenie, 368 p. [in Russian].
4. Stouner T. (1986). *Informacionnoe bogatstvo : profil postindustrial'noj ehkonomiki, novaya tekhnokraticeskaya volna na Zapade* [Information wealth: the profile of the post-industrial economy, a new technocratic wave in the West]. Moscow : Progress, 450 p. [in Russian].
5. Turou L. K. (1999). *Budushchee kapitalizma: Kak segodnyashnie ehkonomicheskie sily formiruyut zavtrashnij mir* [The future of capitalism: How today's economic forces shape tomorrow's world]. Novosibirsk: Sibirskij hronograf, 432 p. [in Russian].
6. Hansen E. H. (1966). *Poslevoennaya ehkonomika SSHA: harakteristika i problemy* [The post-war US economy: characteristics and problems]. Moscow: Progress, 173 p. [in Russian].
7. Lucas R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics* [Journal of Monetary Economics], Vol. 22, 1 3–42. (P. 10). [in English].
8. Romer P. M. (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy* [Journal of Political Economy], 94, 1002-1037. (P. 1007). [in English].
9. Bilorus O. H., Lukianenko D. H., Honcharenko M. O., Zlenko V. A. ta in. (2001). *Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku* [Globalization and development security]. Kyiv: KNEU, 733 p. [in Ukrainian].
10. Hrytsiak I. A. (2009). *Hlobalizatsiia yak osnova intehtatsiinykh protsesiv* [Globalization as the basis of integration processes]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Ser. : Derzhavne upravlinnia - Bulletin of the Academy of Customs of Ukraine. Sir: Governance*, 1, 5-13. (P. 8). [in Ukrainian].
11. Lozovskiy O. M. (2015). *Modeli upravlinnia trudovymy resursamy v umovakh hlobalizatsii* [Models of management of labor resources in the conditions of globalization]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky - Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic sciences*, 1, 84-88. (P. 83). [in Ukrainian].
12. Muntian V. (2012). *Hlobalizatsiia: vytoky ta perspektyvy* [Globalization: Origins and Prospects]. *Svit finansiv - The world of finance*, 2, 28-35. (P. 30). [in Ukrainian].
13. Iurchyshyn V. (2014). *Ukraina vid kryzy do kryzy* [Ukraine from crisis to crisis]. Kyiv : Tsentr Razumkova, 60 p. [in Ukrainian].
14. Kornejchuk B. V. (2007). *Ekonomika truda* [Labor economics]. Moscow: Gajdariki, 286 p. [in Russian].
15. Kapelyushnikov R. I. (1981). *Sovremennye burzhuaznye koncepcii formirovaniya rabochej sily* [Contemporary bourgeois concepts of labor force formation]. Moscow: Nauka, 287 p. [in Russian].
16. Sen A. (1989). Development and Capability Expansion. *Journal of Development Planning*, 19, 41-58. (P. 45). [in English].
17. Doklad o mirovom razvitii 2007. Razvitie i novoe pokolenie. [World Development Report 2007. Development and the New Generation]. Vsemirnyj Bank - World Bank. Moscow: «Ves mir», 2007. 376 p. [in Russian].

ДАНИ ПРО АВТОРА

Переверзева Анна Василівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, природних ресурсів і економічної теорії
Запорізький національний університет
e-mail: pereverzeva@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Переверзева Анна Васильевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры международной экономики, природных ресурсов и экономической теории

Запорожский национальный университет
e-mail: pereverzeva@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Pereverzieva Anna, Ph.D. in Economical Science, Associate Professor
Zaporizhzhya National University
e-mail: pereverzeva@ukr.net

Рецензент: Горошкова Лідія Анатоліївна, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій та логістики, доктор економічних наук, професор, Запорізький національний університет

УДК 330.3

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-112-117>

ІВАН ФРАНКО ПРО ЕМІГРАЦІЮ УКРАЇНЦІВ: ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ У РОЗРІЗІ СУЧАСНОСТІ

Студінський В.А.,
Студінська Г.Я.

У статті зроблено спробу розглянути трудову еміграцію українців через творчість Івана Франка в історико-економічному аспекті. Висвітлюються погляди і позиція письменника щодо проблем трудової еміграції українців у другій половині XIX – на початку XX століття, а також проводяться паралелі із сучасними еміграційними процесами. Звертається увага на характеристику методів, засобів і механізмів, якими здійснювалася еміграція українців, які висвітлювалися у науковій та літературній творчості Івана Франка. Також з'ясовуються основні чинники, що спонукали українців до еміграції, зокрема трудової, та робиться спроба аналізу позитивних і негативних наслідків еміграційних процесів українців у різні історичні періоди через призму творчості Івана Франка.

Також простежено взаємозв'язок між проблемами земельної власності та еміграції українців за кордон. Акцентовано, що багато питань, піднятих Іваном Франком не втратили своєї актуальності і в нинішній історичний період. Іван Франко у ряді своїх публікацій робить спробу зрозуміти причини еміграції комплексно – економічних, політичних, побутових, екологічних. Зокрема, він один із перших не лише серед українських, а й європейських дослідників звертає увагу на факт погіршення екологічної складової і її прямого впливу на еміграційні процеси населення. Також розглядається ідеологічний та пропагандистський аспект у впливах на еміграцію українців у другій половині XIX – на початку XX століття. Особливо проглядається у творах Івана Франка неспроможність державних і муніципальних органів управління оперативно впливати на процес еміграції.

В статті дана коротка характеристика дослідження даної проблематики у творчості Івана Франка українськими вченими. Актуальність даної проблеми на сьогодні набула нового звучання, оскільки Україна отримала вільний доступ до світового ринку праці, а також опинилася в епіцентрі геополітичного між цивілізаційного воєнного конфлікту, що, у свою чергу, вплинуло на якісні і кількісні показники міграції.

Ключові слова: Іван Франко, українці, еміграція, праця, економіка, соціальна справедливість, бідність.

IVAN FRANKO ABOUT THE EMIGRATION OF UKRAINIANS: HISTORICAL AND ECONOMIC ANALYSIS IN THE CONTEXT OF MODERNITY

Studinski V.A.,
Studinska G.Y.

The article attempts to consider the labor emigration of Ukrainians through the work of Ivan Franko in the historical and economic aspect. The writer's views and position on the problems of labor emigration of Ukrainians in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries are discussed, as well as parallels with modern emigration processes are conducted. Attention is drawn to the description of the methods, means and mechanisms that were used to emigrate Ukrainians, which were covered in the scientific and literary work of Ivan Franko. It also explains the up-front factors that have prompted Ukrainians to emigrate, in particular labor, and attempts to analyze the positive and negative effects of Ukrainian emigration processes in different historical periods through the prism of Ivan Franko work.

Also, the relationship between land ownership and Ukrainian emigration abroad is traced. It is emphasized that many questions raised by Ivan Franko have not lost their relevance in the present historical period. Ivan Franko in a number of his publications makes an attempt to understand the reasons for the emigration of the complex - economic, political, domestic, and environmental.

In particular, he is one of the first not only among Ukrainian but also European researchers to draw attention to the deterioration of the ecological component and its direct impact on the emigration processes of the population. Also, the ideological and propaganda aspect in the influences on the emigration of Ukrainians.

Particularly visible in the works of Ivan Franko, the inability of state and municipal government to quickly influence the process of emigration.

The article gives a brief description of the research of this problem in the works of Ivan Franko by Ukrainian scholars. The urgency of this problem has gained a new sound today, as Ukraine received free access to the world labor market, and also found itself at the epicenter of a geopolitical conflict between civilizational warfare, which, in turn, influenced the qualitative and quantitative indicators of emigration.

Key words: Ivan Franko, Ukrainians, emigration, labor, economics, social justice, poverty.

ИВАН ФРАНКО ОБ ЭМИГРАЦИИ УКРАИНЦЕВ: ИСТОРИКО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ В РАЗРЕЗЕ СОВРЕМЕННОСТИ

**Студинский В.А.,
Студинская Г.Я.**

В статье сделана попытка рассмотреть трудовую эмиграцию украинцев через творчество Ивана Франко в историко-экономическом аспекте. Освещаются взгляды и позиция писателя по проблемам трудовой эмиграции украинский во второй половине XIX – начале XX века, а также проводятся параллели с современными миграционными процессами. Обращается внимание на характеристику методов, средств и механизмов, которыми осуществлялась эмиграция украинский, которые освещались в научной и литературном творчестве Ивана Франко. Также выясняются основные факторы, побудившие украинцев к эмиграции, в частности трудовой, и делается попытка анализа положительных и отрицательных последствий миграционных процессов украинцев в разные исторические периоды через призму творчества Ивана Франко.

Также прослеживается взаимосвязь между проблемами земельной собственности и эмиграции украинцев за границу. Акцентировано внимание, что многие вопросы, поднятые Иваном Франко, не потеряли своей актуальности и в нынешний исторический период. Иван Франко в ряде своих публикаций пытается понять причины эмиграции комплексно-экономические, политические, бытовые, экологические. В частности, он один из первых не только среди украинских, но и европейских, исследователей обращает внимание на факт ухудшения экологической составляющей и ее прямого влияния на миграционные процессы населения. Также рассматривается идеологический и пропагандистский аспект влияния на эмиграцию украинцев во второй половине XIX - начале XX века. Особенно просматривается в произведениях Ивана Франко аспектносостоятельности государственных и муниципальных органов управления оперативно влиять на процесс эмиграции.

В статье дана краткая характеристика исследования данной проблематики в творчестве Ивана Франко украинскими учеными. Актуальность данной проблемы на сегодня приобрела новое звучание, поскольку Украина получила свободный доступ к мировому рынку труда, а также оказалась в эпицентре геополитического межцивилизационного военного конфликта, что, в свою очередь, повлияло на качественные и количественные показатели эмиграции.

Ключевые слова: Иван Франко, украинцы, эмиграция, работа, экономика, социальная справедливость, бедность.

Актуальність теми дослідження. Творчість Івана Франка – видатного українського письменника, мислителя, вченого, громадського діяча – настільки багатогранна і багатоаспектна, що здається нема жодної сфери життєдіяльності українців, якої б він не торкався. Звичайно, що Іван Франко не міг не обминати у своїх творах й такої важливої проблеми українства, як еміграція. З одного боку надлишок робочої сили, а з іншого – складні економічні та соціальні умови змушували значну частину українців покидати рідний край і емігрувати в різних напрямках у пошуках кращої долі та умов життя.

Дана проблематика, можливо б, залишилася надбанням історії, якби наприкінці XX – на початку XXI ст. еміграційні процеси в Україні не набули б стабільного і доволі масового характеру. За даними статистичних досліджень на сьогодні в Росії мешкає 4,4 млн. українців, у Польщі – 1,2 млн., у Канаді – 1,2 млн, у США – 940 тис., Бразилії – 500 тис., Італії – 231 тис., в Німеччині – 230 тис. [1]. До цього лише додамо, що за даними соціологів 20-30 відсотків сучасних українців були б не проти емігрувати [2].

Тому творчість Івана Франка у контексті висвітлення питань еміграційних процесів українців, в умовах сучасних глобалізаційних процесів міграції, є актуальною.

Ступінь вивчення проблеми. Насамперед варто зазначити, що літературна творчість та наукова спадщина Івана Франка доволі широко і різнобічно вивчається вітчизняними вченими. Одним із фундаментальних дослідників є С. Злупко, який у своїх численних працях вивчає економічний аспект творчості Великого Каменяря. Зокрема, мова йде про його дві фундаментальні праці: «Іван Франко – економіст» (1992) та «Іван Франко і економічна думка світу» (2006). Також доволі змістовні дослідження спадщини І. Франка, дотичної визначеної тематики здійснили в різні історичні періоди Д. Верник, Є. Голубовська, М. Кравець та інші. За останнє десятиліття фундаментальне дослідження здійснив відомий український вчений-історик Я. Грицак у своїй праці «Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856-1886)» (2006).

На певну увагу заслуговує також стаття О. Шевчук «Українська емігрантська перспектива у візії Івана Франка». Так, автор приходить до висновку, що «на основі публіцистики І. Франка можна не лише викристалізувати реальну емігрантську ситуацію галицького суспільства кінця XIX – початку XX ст., а й виокремити перспективні

моделі економічного, культурного, ментального розвитку українського суспільства загалом. В своїй творчості І. Франко яскраво висвітлив причини, мотиви, форми, напрями і територіальну локалізацію еміграційного руху кінця XIX – початку XX ст., етапи його розвитку і соціально-демографічний склад мігрантів Східної Галичини» [3, с. 94]. Цікавість у контексті визначеної теми представляє книга В. Галика «Дрогобич у житті та творчій спадщині Івана Франка», що побачила світ у 2017 році. Незважаючи на свою певну «регіональність», дане дослідження є масштабним у плані вивчення творчості І. Франка, стосовно проблем українства в цілому.

Виклад основного матеріалу. Однією із важливих сторінок економічної історії України є трудова еміграція українців у другій половині XIX – на початку XX ст. Вважається, що за цей період близько 2 млн. наших співвітчизників у пошуках покращення умов життя і здобутків результатів своєї праці виїхали на Далекий Схід, Поволжя, Північний Кавказ, а також у Північну та Південну Америку. Зокрема, у період 1891-1901 рр. із Східної Галичини емігрувало до США та Канади 78 тисяч осіб, а в 1901-1911 рр. уже 224 тис. осіб.

Тому Іван Франко не міг обійти у своїй науковій та літературній творчості такої гострої соціальної проблеми як еміграція співвітчизників у різні куточки планети. Він спробував до даної проблеми підійти всесторонньо і визначити не лише причини еміграції українців, але й наслідки еміграційних процесів для всього українства. Зокрема, у ряді своїх невеликих за розмірами публікацій під назвою «Еміграція українського населення» Іван Франко прагнув простежити основні причини даних процесів із районів Східної Галичини, які знаходилися в прикордонні з Російською імперією. Цікаво, що автор говорить про налагоджену пропагандистську діяльність різного роду «представників» та «агентів» у сфері популяризації ідеї еміграції місцевого населення, а також розширена мережа відповідних осередків, які займалися технічними питаннями переселення галицьких селян. Зокрема, Іван Франко в одній із публікацій під загальною назвою «Еміграція українського населення» зазначає: «Еміграційна пропаганда, яка кілька місяців тому розпочалася було в Золочівщині, нині лютує на Тернопільщині, особливо в прикордонних з Росією повітах – Збаражі та Скалаті і, напевно, пов'язана із спекуляцією селянською землею... Є чутки, що в самому Тернополі існує агентство, яке займається висилкою людей, що їх постачають сільські субагенти, а до тих останніх належать також мандрівні коміснери закордонних фабрик, які продають селянам різниче знаряддя на рати» [4, с. 282]. Виходячи із цих спостережень Івана Франка, ставало зрозумілим, що еміграція українців набувала комерційного змісту. На виїзді селян наживалися і ті, хто займався безпосередньо організацією переселення, і ті, хто скуповував землю селян, що емігрували, а потім за спекулятивними цінами перепродували її.

Земля була цінним товаром, оскільки вона практично не піддавалася інфляції і завжди котирувалася на ринку. З іншого боку до еміграційних процесів спонукало і бажання селян отримати певну вигоду при продажі землі в Галичині, навіть за явно заниженими цінами, та придбати більшу частку землі в Росії, де вона коштувала набагато менше. Так, І. Франко у статті «Про еміграцію народу з прикордонних галицьких сіл нам давно відомо, вже років 10-12. Головним приводом до еміграції була значна різниця в цінах на землю у нас і в прикордонних російських губерніях. За 5-6 моргів землі, на яких у нас селянин з родиною ледве міг прохарчуватися, після продажу землі й переселення до Росії він міг купити 10-15 моргів, на яких, враховуючи відносно менший державний податок в Росії, загалом міг жити у достатку. Наскільки нам відомо, російський уряд безпосередньої участі в цій еміграції не брав. Схоже, що тепер та політика змінилася» [4, с. 327]. У контексті сьогодення процеси рекламування і «проштовхування» працевлаштування за межами України не втратили своєї актуальності. Вони лише набули нових форм та засобів свого запровадження в модерному практичному полі.

Заглиблюючись у таку комплексну соціальну проблему, як еміграція українців, Іван Франко приходив до висновків, що головними причинами цього явища є саме економічні проблеми. Зокрема, він різко критикує урядовий бюрократичний підхід до проблеми, що спрямований не на з'ясування та усунення причин еміграції, а на адміністративні методи стримування виїзду і переселення українців за межі краю. Так, у одній із публікацій під назвою «Еміграція українського населення» він зазначає: «На жаль з надрукованого вчора урядового повідомлення ми не довідалися про одну з найважливіших речей, а саме про причини еміграції. Там лише говориться про засоби поліційних репресій, призначені для стримування еміграції, хоча наявна практика повинна була вже навчити нашу адміністрацію тому, що неможливо затримати еміграцію репресивними засобами, коли причини гнізяться в недоліках політичного і економічного ладу. А факт, що еміграційний потік постійно пливе з тих самих повітів, нехай би відразу змінював свій напрямок, то на схід, то на захід повинен би наочно довести, що такі глибші причини шукають саме там» [4, с. 329]. І далі продовжує, що «з свого боку ми відразу уже від перших звісток про еміграційний рух, викрили його економічні причини» [4, с. 330].

Подібні речі пише Іван Франко і в інших публікаціях. Так, у статті «Спроба з'ясування загадки еміграції» він зазначає: «Не раз, пишучи про масову еміграцію русинів до Росії, ми підкреслювали, що приводом її передусім треба вважати матеріальну скруту, а потім уже відсутність достатньої правової опіки для сільського населення й почуття цілковитої неспроможності повної самотності перед верствами, щ чатують на його згубу. Зіставимо цілу низку фактів та характеристик для з'ясування цієї болючої справи, а разом з тим щоб дати імпульс нашим «отцям народу» серйозно замислитися над поліпшенням долі найбіднішої трудящої верстви» [4, с. 336]. У публікації «З приводу еміграції населення» Іван Франко також пише: «Еміграція – наслідок зубожіння, пролетаризації народу. Це не теза, не догма, а факт, стверджений усіма кореспондентами, навіть такими, які в іншому випадку будуть уперто доводити, що «соціальне питання не має у нас жодного ґрунту». Як бурхливо розвивається у нас пролетаризація сільського люду, про це, здається, навіть ті, кого поставили керувати публічною опінією, і хто в даному випадку сам подає цифри і дані, що ілюструють цей фатальний процес» [4, с. 352-353].

Особливо у цьому аспекті висвітлення проблеми Іван Франко звертав увагу на, так звану «східну еміграцію», тобто масовий виїзд українців до Росії. При цьому зазначає, що важливою справою є саме визначення причин такої еміграції: «Дослідження причин еміграції українського народу необхідні ще й ось чому. Переважна частина польської преси в Галичині слідом за опублікуванням перших звісток про еміграцію заходила коментувати те явище. І, зрозуміло, одразу здогадалася, що це дії московських агентів. Щоправда, в жодній оригінальній кореспонденції нічого не згадувалося про таких агентів, навпаки неодноразово йшлося про посередників, що не для політики, а у власних інтересах схилили народ до еміграції, а саме за безцінь скуповували його майно. У запалі полеміки деякі журнали почали добачати в селянах, що емігрують, зрадників краю, кидали їм услід патетичні погрози й прокляття, благословляли хвилину, коли ті зрадницькі й незадоволені елементи залишили наш благословенний край» [4, с. 329-330].

При цьому Іван Франко зауважує, що при глибокому аналізі з'ясування причин «східного» вектору еміграції «здається і зараз ще не пізно, але за таких обставин розводитися про зраду краю, про московських агентів ще передчасно» [4, с. 331]. На тлі сьогоденних подій російського військового вторгнення до Криму та на Донбас, ці роздуми не втрачають своєї актуальності та набувають нового змісту. Різниця лише в тому, що сучасні соціологічні дослідження чітко визначають причини нинішньої еміграції українців не лише у східному напрямку. Та актуальним залишається питання визначення і впровадження дієвої та ефективної урядової політики в даному напрямку.

Важливим моментом у дослідженнях Івана Франка, котрі присвячені не лише питанням еміграції українців, але й загалом міграційним процесам, є визначення цих процесів у історико-економічній перспективі та двоякості власне самої міграції – позитивні та негативні наслідки. У публікації «З приводу еміграції населення» він пише: «Еміграція або взагалі міграція населення, переміщення більших або менших мас з місця на місце не є справою ані новою в історії, ані поганою. Поминаю вже величезні демографічні рухи, відомі під назвою переселення народів; доволі вказати на такі, менш войовничі, а для цивілізації дуже важливі події, як здобуття і колонізація європейцями Америки та Австралії або доведена у меншому масштабі та ближче до нас колонізація над нижнім Бугом, Дніпром, Доном і Волгою населенням польським, українським і московським, як німецький «Drang nach Osten», як наплив євреїв до наших країв і т.д.» [4, с. 351].

Тому міграційні процеси населення є історично обумовленими. І тут дуже важко сказати, чи даний процес є негативним, чи позитивним для населення (народу, нації), що піддається даним впливам, явищам. У процесі міграції відбувається трансформація мас населення, змінюється їх підхід до розв'язання побутових проблем, до стратегічного бачення свого майбутнього, відбуваються асиміляційні і конвергентні процеси тощо. «Розмови про якесь містичне, сентиментальне прив'язання нашого селянина, особливо українського, до землі – це значною мірою самообман, – зазначає Іван Франко. Безперечно, селянин, так як і кожна інша людина, любить рідні місця, до яких зник замолоду, але чим більше та молодість мала в собі нужди, нестатків, кривд і гноблення, тим менше зачарування має для нього батьківщина – *nota bene*, якщо він її має. Бо що ж говорити про такого селянина-заробітчанина, або безземельного халупника, батьківщину якого швидше можна порівняти з ланцюгом, що приковує його до якогось темного кутка, ніж із чимсь іншим» [4, с. 352].

І селянин, на думку І.Франка, має повне моральне і економічне право шукати щось ліпше, розвивати себе і задовольняти свої насущні потреби: «Селянин, як і кожна інша людина, здатний любити своє батьківське поле, свою хату, своє село, свій край, та лише тоді, коли ці поняття inclusive у себе також певну, принаймні мінімальну суму щастя, радощі, здійснення надій, упевненість у завтрашньому дні» [4, с. 352]. У даному випадку Іван Франко говорить про комфортність життя людини в певному соціумі. І мова тут йде не лише про економічну комфортність, а й про моральну та психологічну. Навіть вживається такий термін як щастя. У сучасних економіко-теоретичних дослідженнях категорія щастя використовується як мірило задоволеності потреб на мікро- та макро- рівнях. Тому, І. Франко, можливо, інтуїтивно, передбачав, що задоволеність життям не змушуватиме індивіда до еміграції, а триматиме його на рідній землі. З іншого боку, індивід завжди шукатиме можливості реалізації себе у соціальному просторі і тому шукатиме можливості реалізовуватися навіть у інших соціальних просторах. Це також є чинником до еміграційних процесів.

Окремим аспектом еміграції українців у другій половині XIX – на початку XX ст. для Івана Франка було з'ясування негативних та позитивних рис даного процесу. З одного боку, це дійсно був негативний процес, оскільки в еміграцію виїжджали найбільш працездатні, найбільш молодші, найбільш інтелектуально під розвинуті люди. Таким чином, край втрачав у їх особі чи не найпотужніший потенціал нації. З іншого боку, еміграція українців долучала їх до нової культури, традицій, світоглядів, знань і це, в принципі, позитивно впливало як на розвиток самих емігрантів, так і їх родичів та близьких друзів, що залишалися у краї. Саме Іван Франко чи не перший взагалі звернув увагу на дані аспекти. І тут просто неможливо не привести розлогої цитати Івана Франка: «Селянин здавна ходить шукати заробітку, особливо мазур, заробітчанин іде до Королівства Польського на живна, на буряки, верховинець з косою ходить по всій Польщі, доходить до Угорщини, до австрійських країв. Нові маси породили американського емігранта, власне кажучи такого, що шукає заробітку в Америці. Пошуки роботи краще оплачуваної, соліднішого заробітку, але з бажанням повернутися – ось таким був донедавна його тип.

Така еміграція має свою позитивну сторону. Вона може дати робітникам, що не мають роботи або низько оплачується в краю, прекрасний заробіток, який плине на батьківщину, зміцнює ті родини, які залишалися, дає змогу сплатити борги, збільшити кількість робочих місць, кількість прикуплених парцел, це

відомо. Заробіток нашого селянина у Сполучених Штатах більший у 6-15 разів від того, що він має на батьківщині. Народжений традиційним вегетаріанцем, мазур, хоч дуже швидко звикає до незвичної вдома їжі, заробляє значно більше за свої життєві потреби» [4, с.463].

Разом з тим, Іван Франко відзначав, що трудові мігранти, які доволі вдало прилаштувалися у нових умовах, матеріально допомагали своїм родичам на батьківщині, а також сприяли й їхньому подальшому переїзду в нові краї. «Як усюди, - зазначає І. Франко, - так і в нас слідом за еміграцією для заробітку, з якої повертаються, почалася стала еміграція. Емігрант, який шукає заробітку, викликає жінку, дітей сім'ю; вістка про відносний, а часто й значний успіх, лист, вислане заохочення, шифкарта тягне брата, сестру, свата... Хто забрав жінку, дітей, а все, що на краї продав, починає звикати до чужини, не має вже до чого повертатися, втрачає зв'язок з краєм – емігрант перетворюється в постійного колоніста» [4, с. 465]. Отже, письменник звертає увагу на те, що еміграція, зокрема трудова, з одного боку є тимчасовою, це коли мігрант із заробленими грошима повертається додому. А з іншого – стає постійною, оскільки нові умови проживання і праці дають змогу переїжджати всій родині емігранта і залишатися в еміграції.

В принципі, такі процеси і відбуваються зараз. Щоправда, додаються нові форми еміграції, зокрема освітня – виїзд на навчання за межі України. Частина українців, які закінчують навчальні заклади в інших країнах повертаються в Україну, щоб продовжити свою кар'єру, інша частина залишається на постійне проживання в країні, де вчилася чи емігрує до іншої. Також змінився і соціальний портрет емігранта. Якщо І.Франко пише в основному про селян, то на сьогодні ми маємо емігранта – середній вік українського емігранта на сьогодні складає 32 роки, серед них 28% – чоловіки та 72% – жінки, 57% зайняті в ІТ-індустрії, 7% перебувають у пошуках роботи, 6% – студенти, абсолютна більшість володіє іноземною мовою і має хорошу освіту [1]. Проте, залишаються основні мотиви еміграції – реалізація своїх здібностей, кращі умови життя та вищі заробітки. Разом з тим, трудові мігранти також здійснюють значні грошові перекази в Україну, які використовуються для повсякденного споживання, навчання, розвитку домашнього господарства та власного бізнесу. Згідно з результатами дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток України, проведеного Міжнародної організації міграції в 2014-2015 р., дві третини мігрантів переказували кошти в Україну у 2014 році. В середньому це складало приблизно 4,3 тис. доларів США на рік з особи. Розрахована на основі даних дослідження сума грошових переказів становила 2,8 млрд. доларів США. Окрім грошей, трудові мігранти також робили перекази в натуральній формі на загальну суму 100 млн. доларів США на рік. Загальний обсяг грошових переказів у 2014 р. становив майже 2,9 млрд. доларів США [5, с.19]. За деякими даними, такі перекази у 2017 р. вже сягнули 4 млрд. дол.

Повертаючись до творчості Івана Франка, зазначимо, що він звернув увагу на дуже цікавий момент міграції населення – екологічний. В основі це пов'язувалося із питаннями вирубки лісів і втрати роботи місцевим населенням, оскільки припинилися традиційні народні промисли. Зокрема, він пише: «У багатьох околицях вирубка лісу відібрала зимовий заробіток, і легко довести, що в околицях, де збережено ліси і де ведеться постійне лісове господарство, еміграція менша. Тому, східні окраїни, – де до згаданих причин іще треба додати й великі маєтки, – безлісі або з прорідженим лісом, більше заражені на еміграцію. Від селянина залишилася легенда, середня селянська власність зникає, кількаморговий господар стає типовим, ще один або два родинні поділи зроблять із господаря халупника зі смужкою, на якій ані жити, ані вмерти. Господарств з тяглом зменшується щороку, власників декількох голів худоби зменшується, а власників одної або двох – збільшується» [4, с.460]. Даний аспект важливий ще й тим, що І. Франко звернув увагу на новий тип міграції в умовах індустріального розвитку, екологічний. На сьогодні цей процес набув не лише національного, а й глобального значення. Хоча, на превеликий жаль, для України він не втратив своєї актуальності.

Тому Іван Франко приходить до думки, що потрібно здійснювати виважену економічну, культурну та міграційну політику на державному рівні. Опираючись на дослідження Т. Рутовського, він з боєм констатує: «А тим часом події, історичний розвиток іде швидше, ніж наша наука й наша політика. Ми ще нічого не зробили в галузі внутрішніх засобів – щодо часткового усунення причин еміграції, ми не встигли зробити й кроку в справі внутрішньої колонізації, а вже стоїмо перед фактом багатолюдної заморської політики... Ми не усвідомили собі, де, яка і в яких цифрах відбувається в нас основна еміграція, скільки повертається, скільки залишається за межами батьківщини, які причини не можна усунути, а які можна змодифікувати – тут ще не зроблено ні кроку з боку краю і держави, але ще сперечаємося про те, що кому належить зробити, а вже виникають щораз новіші явища, щораз більші, щораз вагоміші» [4, с.465]. Так чи інакше приходить усвідомлення, що державний апарат і система державного та місцевого управління не готова швидко та ефективно реагувати на соціальні виклики, зокрема, в сфері еміграції. І це питання не втрачає своє актуальності вже протягом кількох століть.

Висновки. Таким чином, Іван Франко був чи не першим, хто в українській літературі почав розглядати процес міграції комплексно та багатоаспектно. У своїх численних публікаціях на цю тему він звернув увагу, що головним чинником такої еміграції є «зараз найперший і найнебезпечніший – назвімо його коротко – економічна нужда» [4, с.477]. У зв'язку з цим з'являються і чинники, які мають зміст поняття комфортності проживання та психологічної соціальної рівноваги. Іван Франко звернув увагу як на негативні, так і на позитивні аспекти трудової еміграції, вивів два типи еміграції українців – тимчасової та постійної. Також помітив, що на розміри еміграції впливає й екологічна складова, особливо в районах, де проводиться масова вирубка лісів. При цьому він слушно зауважив, що з'ясуванням причин та управління міграційними процесами

повинна займатися як держава, так і місцеві органи управління. Проте державні інститути не встигають за темпами розвитку еміграційних процесів. Можна додати, що концептуальні питання сфери еміграції, які визначав Іван Франко, не втратили своєї актуальності і в наш час та вимагають подальших досліджень і практичного вирішення.

Список використаних джерел

1. Де у світі найбільше українських емігрантів: цікава статистика. URL: https://24tv.ua/de_u_sviti_naybilshe_ukrayinskih_emigrantiv_tsikava_statistika_n906712
2. Дорош С. Залишити Україну: «диванна» еміграція чи реальна загроза? URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-40814954>
3. Шевчук О. Українська емігрантська перспектива у візії Івана Франка // Українознавство. 2016. № 4. С. 91-96.
4. Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. Т. 44. Кн. 2. Київ : Наукова думка, 768 с.
5. Міграція в Україні: факти і цифри / Упорядник О. Малиновська. Київ : MOM, 2016. 32 с.

References

1. De u sviti naybil'she ukayins'kykh emihrantiv: tsikava statystyka [Where in the world the greatest number of Ukrainian emigrants: interesting statistics] URL: https://24tv.ua/de_u_sviti_naybilshe_ukrayinskih_emigrantiv_tsikava_statistika_n906712 [in Ukrainian].
2. Dorosh S. Zalyshyty Ukrainu: «divanna» emihratsiya chy real'na zahroza? [Leave Ukraine: «sofa» emigration or real threat?] URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-40814954> [in Ukrainian].
3. Shevchuk O. (2016). Ukayins'ka emihrant's'ka perspektyva u viziyi Ivana Franka [Ukrainian emigrant perspective on the vision of Ivan Franko]. Ukayinoznavstvo - Ukrainian Studies. 4, 91-96. [in Ukrainian].
4. Franko I. Zibrannya tvoriv u 50-ty tomakh. [Collected works in 50 volumes] T. 44. Kn. 2. – Kyiv : Naukova dumka, 768 s. [in Ukrainian].
5. Mihratsiya v Ukayini: fakty i tsyfry [Migration in Ukraine: Facts and Figures] (2016). Uporyadnyk O. Malynovs'ka. Kyiv : MOM, 322 s. [in Ukrainian].

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Студінський Володимир Аркадійович, кандидат економічних наук, доктор історичних наук, професор кафедри політичної економії

Київський Національний Економічний Університет імені Вадима Гетьмана

e-mail: studzinskiw@bigmir.net

Студінська Галина Яківна, доктор економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Київський національний торговельно-економічний університет,

e-mail: studinska.galina@gmail.com

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Студинский Владимир Аркадьевич, кандидат экономических наук, доктор исторических наук, профессор кафедры политической экономики

Киевский Национальный Экономический Университет имени Вадима Гетьмана

e-mail: studzinskiw@bigmir.net

Студинская Галина Яковлевна, доктор экономических наук, доцент кафедры международных экономических отношений

Киевский национальный торгово-экономический университет

e-mail: studinska.galina@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Studinski Volodymyr, Ph.D. in Economical Science, D. in Historical Science, Professor

Kiev National Economic University named after Vadym Hetman

e-mail: studzinskiw@bigmir.net

Studinska Galina, Science, D. in Economical, Docent

Kiev National University of Trade and Economics

e-mail: studinska.galina@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ РИЗИКІВ, НЕБЕЗПЕК ТА ЗАГРОЗ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Данкевич А.Є.,
Ткачук Г.Ю.

Предмет, мета роботи. У статті проведено теоретичне узагальнення сутності таких понять, як: ризик, небезпека та загроза господарської діяльності, а також виявлено їх природу та встановлено взаємозв'язок. Доведено можливість забезпечення економічної безпеки підприємства на основі усвідомлення сутності ризиків, небезпек та загроз господарської діяльності підприємства.

Метод або методологія проведення роботи. В ході здійснення дослідження використано наступні загальнонаукові та специфічні методи та прийоми пізнання, такі як: індукція і дедукція, аналіз і синтез та наукове абстрагування.

Результат роботи. Встановлено, що конкурентне середовище приховує у собі певну невизначеність, яка вимагає від підприємства прийняття господарських рішень. Кожне господарське рішення, в свою чергу, несе ймовірність настання ризиків, які у відсутності впливу на них можуть спричинити небезпечні ситуації. Ризик може бути як виправданим, який в кінцевому підсумку дасть підприємству нові можливості для розвитку, так і невиправданим, який буде містити ряд небезпек, спроможних заподіяти загрозу підприємству. Таким чином, забезпечення економічної безпеки вбачається в послабленні негативного впливу факторів, що прямо або опосередковано впливають на прийняття ризикованих рішень з метою запобігання загрозам підприємства. Тож, загроза є формою небезпеки, яка виникає в результаті прийняття ризикованого господарського рішення.

Галузь застосування результатів. Отримані результати можуть бути застосовані при формуванні, забезпеченні та підвищенні економічної безпеки підприємства.

Висновки. Сукупність підходів до розуміння сутності ризиків, загроз та небезпек, ще раз підкреслюють відсутність єдиної думки щодо природи даних понять. Проте, незважаючи на даний факт, можна зауважити наступне: наявність ризиків, загроз та небезпек змушують підприємство розвиватися, навчатися, удосконалюватися та відточувати свої захисні механізми з метою мінімізації впливу цих факторів на господарську діяльність.

Ключові слова: ризик, загроза, небезпека, економічна безпека.

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ РИСКОВ, ОПАСНОСТЕЙ И УГРОЗ В КОНТЕКСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Данкевич А.Е.,
Ткачук А.Ю.

Предмет, цель работы. В статье проведено теоретическое обобщение сущности таких понятий, как: риск, опасность и угроза хозяйственной деятельности, а также выявлена их природа и установлена взаимосвязь. Доказана возможность обеспечения экономической безопасности предприятия на основе осознания сущности рисков, опасностей и угроз хозяйственной деятельности предприятия.

Метод или методология проведения работы. В ходе проведения исследования использованы следующие общенаучные и специфические методы и приемы познания, такие как: индукция и дедукция, анализ и синтез и научное абстрагирование.

Результат работы. Установлено, что конкурентная среда таит в себе неопределенность, которая требует от предприятия принятия хозяйственных решений. Каждое хозяйственное решение, в свою очередь, несет вероятность наступления рисков, которые в отсутствии воздействия на них могут вызвать опасные ситуации. Риск может быть как оправданным, который в конечном итоге даст предприятию новые возможности для развития, так и неоправданный, который будет содержать ряд опасностей, способных причинить угрозу предприятию. Таким образом, обеспечение экономической безопасности видится в ослаблении негативного влияния факторов, которые прямо или косвенно влияют на принятие рискованных решений с целью предотвращения угроз предприятию. Поэтому, угроза представляется нам в форме опасности, которая возникает в результате принятия рискованного хозяйственного решения.

Область применения результатов. Полученные результаты могут быть применены при формировании, обеспечении и повышении экономической безопасности предприятия.

Выводы. Совокупность подходов к пониманию сущности рисков, опасностей и угроз, еще раз подчеркивают отсутствие единого мнения относительно природы данных понятий. Но, несмотря на данный факт, можно заметить следующее: наличие рисков, угроз и опасностей заставляют предприятие развиваться, учиться, совершенствоваться и оттачивать свои защитные механизмы с целью минимизации влияния этих факторов на хозяйственную деятельность.

Ключевые слова: риск, угроза, опасность, экономическая безопасность.

THEORETICAL SITUATION OF RISKS, INFLUENCE OF THREATS IN THE CONTEXT OF PROVISION OF ECONOMIC SAFETY OF THE ENTERPRISE

Dankevich A.E.
Tkachuk G.Yu.

Subject, purpose of work. In the article it was conducted a theoretical generalization of the essence of concepts such as: risk, danger and threat of economic activity, as well as it was revealed their nature and interconnection was established. It is proved the possibility of ensuring the economic security of the enterprise on the basis of realization of the essence of risks, dangers and threats of enterprise economic activity.

Method or methodology of work. In the course of the research there were used the following general scientific and specific methods and techniques of cognition such as induction and deduction, analysis and synthesis, and scientific abstraction.

The result of work. It has been established that the competitive environment hides some uncertainty, which requires the enterprise to make economic decisions. Each economic decision, in its turn, is likely to endanger the risks which can lead to dangerous situations in the absence of influence on them. The risk may be justified, which ultimately gives the company new opportunities for development, and may be unjustifiable, which will contain a number of hazards that can threaten the enterprise. Thus, the provision of economic security is seen to mitigate the negative effects of factors that directly or indirectly influence the adoption of risky decisions in order to prevent the threats of the enterprise. Therefore, the threat is a form of danger that arises as a result of a risky economic decision.

The field of results application. The obtained results can be applied at formation, maintenance and increase of economic safety of the enterprise.

Conclusions. The combination of approaches to understanding the essence of risks, threats and dangers underline once again the lack of consensus on the nature of these concepts. However, despite this fact, the following can be noted: the presence of risks, threats and dangers compels the enterprise to develop, learn, refine and sharpen its protective mechanisms in order to minimize the influence of these factors on economic activity.

Key words: risk, threat, danger, economic security.

Актуальність дослідження. На процес господарювання кожного сучасного підприємства, що діє в умовах ринкового середовища, здійснює вплив великий спектр факторів, які обумовлені внутрішніми та зовнішніми чинниками. Дані фактори можуть як сприятливо впливати на діяльність підприємства, так і загрожувати досягненню мети, створюючи низку перешкод. Важливого значення тема дослідження набуває в умовах сьогодення, коли багатьом вітчизняним підприємствам доводиться долати ряд криз та кризових ситуацій, пов'язаних з економічними, соціальними та політичними викликами, що безпосередньо впливають на їхній фінансовий стан та конкурентоспроможність на ринку. Розуміння необхідності налагодження дієвої системи діагностики та управління ризиками, небезпеками та загрозами дозволить сформувати сучасну систему забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Ступінь дослідження проблеми. Дослідженням природи понять ризиків, загроз та небезпек, їх взаємозв'язку та впливу на господарську діяльність підприємств займаються такі науковці сучасності, як: О. Ляшенко, Т. Васильців, А. Старостіна, Д. Зеркалов, С. Ілляшенко, Є. Олейніков та ін. Проте наразі не існує єдиного категоріального апарату, щодо розуміння сутнісного наповнення даних понять та встановлення взаємозв'язку між ними.

Предмет дослідження – теоретичні основи забезпечення економічної безпеки підприємства на основі усвідомлення сутності ризиків, небезпек та загроз господарської діяльності підприємства.

Метою дослідження є теоретичне узагальнення сутності таких понять, як: ризик, небезпека та загроза господарської діяльності, а також виявлення їх природи та взаємозв'язку.

Завдання дослідження:

1. узагальнити теоретичну сутність ризиків, небезпек та загроз діяльності підприємства.
2. визначити ключові відмінності між даними поняттями.
3. окреслити взаємозв'язок понять ризик, небезпека та загроза.
4. систематизувати загрози господарської діяльності підприємства.

Методи. В ході дослідження використано наступні загальнонаукові та специфічні методи та прийоми пізнання, як: індукція і дедукція, аналіз і синтез та наукове абстрагування.

Постановка проблеми. Ринкова економіка, яку розбудовують на терні нашої державі починаючи від набуття нею незалежності приховує в собі ряд проблем пов'язаних із складністю та динамізмом економічних явищ та процесів, що несуть у собі низку ризиків, загроз та небезпек. Забезпечення економічної безпеки господарюючих суб'єктів можливе лише через усвідомлення сутності та природи ризиків, загроз та небезпек, яких можна буде уникати, контролювати та викликати для ефективного управління ними.

Результат дослідження. Найбільші труднощі економічного та політичного характеру для кожної держави пострадянського простору, у тому числі і України, викликані руйнуванням усього економічного-господарського механізму. Зміни політичного та соціального устрою змусили вітчизняні підприємства швидко реагувати та адаптуватися до нових нестабільних умов з метою попередження загроз ефективності їх діяльності. Серед головних загроз, з якими стикнулися такі підприємства стали: відсутність розробленого правового поля діяльності суб'єктів господарювання, відсутність висококваліфікованих менеджерів та управлінців, застарілість парку обладнання, відсутність достатньої кількості оборотних коштів для ведення господарської діяльності, розірвання

усіх господарських зв'язків між підприємствами інших республік. В наслідок чого, через відсутність вчасних платежів на більшості підприємств розвилася криза платоспроможності яка охопила не лише окремі підприємства, а й цілі сектори економіки призвівши майже до їх повного руйнування та знищення.

Держава, окрім внутрішніх питань управління та контролю на підприємствах, здійснювала регулювання та формування зовнішнього середовища, яке з переходом до ринкових умов господарювання вразило підприємців своєю невизначеністю. Саме у цей час перед більшістю підприємств постала проблема забезпечення економічної безпеки шляхом оптимізації управління ресурсами з метою забезпечення стійкого функціонування та протидії негативним факторам впливу на власну безпеку. Підприємства зіткнулися із проблемою формування ринкової позиції, забезпечення конкурентоспроможності та закріплення у певній сфері бізнесу. Поява конкурентів, контрагентів визначило необхідність адаптації підприємств до нових умов господарювання. Успішність пристосування суб'єктів господарювання до таких умов відображалася негативним або позитивним чином на результатах їх діяльності. Негативний вплив зовнішніх умов на діяльність господарюючих суб'єктів викликав необхідність виникнення поняття економічної безпеки підприємства як безпеки його взаємодії (взаємозв'язків) із зовнішнім оточенням.

Отже, всі процеси, що відбуваються в країні прямо або опосередковано впливають на середовище діяльності підприємств, і, відповідно на їх економічну безпеку. Основним імпульсом для побудови дієвої системи економічної безпеки підприємства є невизначеність, яка як зазначає Ф. Найт є фундаментальним атрибутом господарської реальності, тому «...якщо ми хочемо зрозуміти функціонування економічної системи, ми повинні осмислити суть і значення фактора невизначеності» [34, с. 195]. Саме невизначеність є вихідним пунктом сутності таких категорій як «ризик», «загроза» та «небезпека». В ході дослідження сутності економічної безпеки підприємства встановлено, що «загроза» є першопричиною адже велика кількість підходів до економічної безпеки ґрунтуються на понятті «загрози». Як встановлено, науковці на сьогоднішній день не дійшли одностайності щодо трактування даного поняття. Систематизацію дефініцій «ризик», «загроза» та «небезпека» представлено у табл. 1-3.

Таблиця 1. Підходи до визначення поняття «загроза»

Автор	Визначення
Олейников Є. [3, с. 10]	Найбільш конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку інтересам різних суб'єктів
Бандурка О., Духов В., Петрова К., Черв'яков І. [7, с. 10]	Потенційна можливість завдання шкоди суб'єктам господарюючої діяльності з боку окремих факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, тобто поява загрози визначає потенційну можливість економічних втрат для підприємства. Реакція останнього на появу загрози має проявлятися у формуванні передумов для відбиття можливої небезпеки
Зубок М.І та ін. [8, с. 18]	Потенційні чи реальні дії певних осіб (юридичних чи фізичних), здатні нанести конкретному суб'єкту матеріальної або моральної (шкодити іміджу суб'єкта) шкоди.
Академічний тлумачний словник української мови [9]	Можливість або неминучість виникнення чогось небезпечного, прикрого, важкого для когось, чогось. Те, що може заподіювати будь-яке зло, якусь неприємність.
Куркін М.В. [10; 11, с. 145]	Можлива небезпека, сукупність факторів та умов, які ставлять небезпеку у крайньому своєму вираженні потреб та інтересів особи, суспільства, держави. В свою чергу, під «економічною загрозою» розуміють потенційну можливість завдання шкоди з боку окремих факторів, обумовлених характером економічної діяльності та зовнішнім середовищем.
Ареф'єва О., Кузенко Т. [12; 11, с. 146]	Сукупність умов, процесів, факторів, які перешкоджають реалізації національних інтересів або створюють небезпеку для них та суб'єктів господарської діяльності.
Пекін А. [13, с. 23]	Найбільш конкретна та безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і факторів, які створюють небезпеку різним суб'єктам.
Єрмошенко М.М. [14; 11, с. 146]	Конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність негативних чинників та умов.
Рудніченко Є. М. [15, с. 192]	Наслідок небезпеки у вигляді об'єктивізованого чинника потенційно негативної дії.
Матвеев Н.В. [16, с. 62]	Найбільш конкретна і безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і чинників, що створюють небезпеку інтересам різних суб'єктів.
Горячова К. [17, с. 66]	Ще одна форма небезпеки – небезпека на стадії переходу з можливості у дійсність як наявна чи потенційна демонстрація готовності: відносно суб'єктів господарської діяльності – одних суб'єктів завдати шкоду іншим або по відношенню до процесів, явищ – негативно вплинути на господарську діяльність підприємства
Плетнікова І. [6, с. 9]	Найбільш конкретна і безпосередня форма небезпеки, коли для суб'єкта економічних відносин обов'язково настануть несприятливі наслідки, якщо не застосовувати ніяких заходів для їх запобігання.
Ожегов С.І. [2, с. 388]	Можлива небезпека
Мігус І.П. [19]	Певна подія, що впливає на діяльність суб'єктів господарювання.

Таблиця 2. Підходи до визначення поняття «небезпека»

Автор	Визначення
Академічний тлумачний словник української мови [9]	Можливість якогось лиха, нещастя, якоїсь катастрофи, шкоди тощо. Стан, коли комусь, чомусь щось загрожує.
Куркін М.В., Костюк Ж.С. [10; 11, с. 145]	Можливість заподіяння шкоди споживачам та інтересам особи, суспільства, держави. Економічна небезпека – конкретна форма прояву загрози, ймовірність настання якої має математичне визначення в межах від 0 до 1.
Ожегов С.І. [2, с. 591]	Загроза чогось дуже поганого
Рудніченко Є.М. [15, с. 192]	Об'єктивно існуюча реальність, яка може порушити стан рівноваги суб'єктів і призвести до негативних наслідків.
Погосова М.Ю. [20; 11, с. 145]	Існуюча або потенційна можливість дії загрози, вплив якої може завдати шкоди будь-якому суб'єкту чи об'єкту
Олейников Є. [3, с. 10]	Цілком усвідомлена, але не фатальна ймовірність заподіяння шкоди, що визначається наявністю об'єктивних або суб'єктивних факторів, яким притаманні вражаючі властивості

Таблиця 3. Підходи до визначення поняття «ризик»

Автор	Визначення
Ожегов С.І. [2, с. 716]	Можлива небезпека або дія, що може мати негативні наслідки
Васильців Т. [5, с. 31]	Серйозні системні загрози
Мігус І.П., Лаптев С.М. [19]	Є результатом впливу загроз на господарську діяльність суб'єктів господарювання
Пойда-Носик Н.Н. [22]	Виступають джерелами загроз для фінансової безпеки, оскільки саме ризики генерують потенційну можливість завдання шкоди суб'єкту господарювання
Корольов М.І. [23, с. 57]	Являє собою ймовірність настання загрози
Ляшенко О.М. [1, с. 248-249]	Усвідомлена дія, що може мати негативні наслідки та стати загрозою
Рудніченко Є.М. [15, с. 192]	Об'єктивно-суб'єктивна категорія, що пов'язана з певною мірою невизначеності результату внаслідок прийнятого рішення (дії і/або обставин).
Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. [24, с. 56]	Економічна категорія, яка відображає характерні особливості сприйняття зацікавленими суб'єктами економічних відносин об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, іманентних процесам цілепокладання, управління, прийняття рішень, оцінювання, що обтяжені можливими загрозами та невикористаними можливостями
Ілляшенко С.М. [25, с. 10]	Можливість або загроза відхилення результатів конкретних рішень або дій від очікуваних
Словник фондового ринку [26; 33]	Рівень загрози збитків, які можуть статися внаслідок якоїсь несприятливої події, або ймовірність неотримання очікуваного прибутку чи навіть часткової або повної втрати коштів, які вкладено у цінні папери
Райзберг Б.А. [27; 33]	Небезпека, загроза, що зумовить деякі можливі події, небезпека виникнення шкоди, збитків
Борисов А.Б. [28; 33]	Випадковість або небезпека, які носять можливий, а не відворотний характер, і можуть бути причинами збитків
Грабовий П.Г., Петрова С.Н., Полтавцев С.І. [25]	Загроза втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або появи додаткових витрат у результаті здійснення конкретних видів діяльності
Великий тлумачний словник сучасної української мови [11, с. 145; 29]	Усвідомлена можливість небезпеки, а також як можливість збитків або неуспіху у якійсь справі

З огляду на дані табл. 1 зауважимо, що більшість науковців вважають, що:

- загрози це такі зміни; потенційні або реальні події; дії; сукупність умов, процесів та факторів, тобто їм притаманний динамічний характер;
- по відношенню до підприємства можуть бути викликані внутрішніми або зовнішніми чинниками;
- загрози призводять до небажаних змін предмета безпеки (підприємства); визначають потенційну можливість економічних втрат для підприємства; здатні порушити стійкість підприємства; створюють небезпеку, і як наслідок стають причиною збитків та втрат;
- вимагають застосування заходів для їх запобігання, нейтралізації та усунення.

Підсумовуючи вище викладене зауважимо, що загрози маючи динамічний характер можуть бути викликані як внутрішніми так і зовнішніми чинниками, здатні порушити нормальний фінансово-економічний

стан підприємства, що в кінцевому підсумку негативно впливає на стійкість підприємства, і, для запобігання та усунення яких, потрібно застосовувати систему виважених заходів.

На думку автора некоректним є висловлювання групи науковців [3; 13; 16; 17] де під загрозою мають на увазі «... безпосередню форму небезпеки», та [9; 2; 19] в яких стверджують, що «...небезпека – конкретна форма прояву загрози». Проте частково погоджуючись з [17, с. 66] зазначимо, що загроза є наслідком небезпеки, тобто небезпека виступає саме джерелом, а не фактором загрози. Таким чином, загроза, ні в якому випадку не може бути формою небезпеки.

Також викликає сумнів визначення Королева М.І. [18, с. 37] про те, що загроза – це «...екзогенний чинник», адже згідно вікіпедії [21] «екзогенний», дійсно зумовлений зовнішніми причинами проте, «...який утворився під впливом зовнішніх сил на поверхні Землі», тобто викликаний природними умовами (сонячною радіацією, силою тяжіння тощо). По-друге, не лише «...невизначеність зовнішнього середовища» є джерелом загроз для порушення нормального функціонування підприємства. Небезпеку несуть також внутрішні фактори. «...Відмінність між внутрішніми та зовнішніми ризиками полягає у тому, чи зумовлені вони діями (бездіяльністю) суб'єктів системи економічної безпеки підприємництва чи інституціями її зовнішнього середовища» [5, с. 33].

Отже, тут між науковцями існує така, майже однакова думка, що небезпека – це ймовірність настання певної непередбаченої ситуації, яка може завдати шкоди діяльності підприємства. Тобто, небезпека може спричинити загрозу підприємству, отже виступає її джерелом.

В науковій літературі широко використовується поняття економічний ризик, під яким розуміють «...діяльність, пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якого є можливість кількісно і якісно визначити ймовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі та відхилення від мети» [30, с. 18]. На нашу думку, підхід до визначення ризику Бабіна В. є найбільш прийнятним на сьогоднішній день. За яким «...по-перше ризик доволі рідко ототожнюється з діяльністю, оскільки певною мірою будь-яка діяльність припускає ризик, а ризик існує ще до початку діяльності. По-друге, подолання невизначеності найлегше здійснити шляхом отримання додаткової інформації, але діяльність з подолання невизначеності не є власне ризик» [31, с. 18].

Ще більш точно, абстрагуючись від прив'язки до конкретного суб'єкту та його діяльності, описують поняття економічний ризик Вітлінський В. та Наконечний С. «... об'єктивно-суб'єктивна категорія, що пов'язана з подоланням невизначеності та конфліктності у ситуації неминучого вибору і відображає міру (ступінь) досягнення сподіваного результату, невдачі та відхилення від цілей з урахуванням впливу контрольованих та неконтрольованих чинників за наявності прямих та зворотних зв'язків» [32, с. 26].

Проаналізувавши поняття «ризик» ми встановили:

- ризик є результатом впливу або ймовірності виникнення загроз;
- ризик, у разі прорахунків та необґрунтованого рішення може стати загрозою;
- ризик може виступати усвідомленою частиною загрози.

Отже, небезпека виступає у ролі об'єктивно існуючої реальності, яка виникаючи порушує стан рівноваги, і може мати негативні наслідки. Загроза у свою чергу – є наслідком та об'єктивним чинником небезпеки, який потенційно має негативну дію. Ризик – об'єктивно-суб'єктивна категорія, що пов'язана із певною мірою невизначеності результату у разі прийнятого рішення.

В ході дослідження встановлено взаємозв'язок понять «ризик», «небезпека» та «загроза», табл. 4.

Таблиця 4. Взаємозв'язок понять «ризик», «небезпека» та «загроза»

Зв'язок категорій	Автори
Ризик-небезпека-загроза	Ожегов С.І. [2]; Райзберг Б.А. [27]
Загроза-небезпека	Олейников Є. [3]; Бандурка О., Духов В., Петрова К. Черв'яков І. [7]; Академічний тлумачний словник української мови [9]; Ареф'єва О., Кузьменко Т. [12]; Куркін М.В. [11]; Погосова М.Ю. [20]
Небезпека-загроза	Пекін А. [13]; Єрмошенко М.М. [14]; Матвеев Н.В. [16]; Горячова К. [17];
Небезпека-загроза-ризик	Рудніченко Є.М. [15]
Дестабілізуючі фактори-ризик-небезпеки-загрози	Зубок М.І., Рубцов В.С., Яременко С.М., Гусаров В.Г. [8]
Виклик-неприйнятний ризик-загроза-небезпека	Плетнікова [6]
Ризик-загроза	Васильців Т. [5]; Пойда-Носик Н.Н. [22]; Ляшенко О.М. [1]; Корольов М.І. [23]; Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. [24]; Ілляшенко С.М. [25]; Словник фондового ринку [26]; Грабовський П.Г., Петрова С.Н., Полтавцев С.І. [20]
Загроза-ризик	Мігус В.П., Лаптев С.М. [19]
Ризик-загроза-виклик-небезпека	Нижник Н., Ситник Г., Білоус В. [4]
Ризик-небезпека	Борисов А.Б. [28]; Великий тлумачний словник сучасної української мови [29]

Іншими словами, конкурентне середовище несе для підприємства певну невизначеність, у зв'язку з чим існує необхідність прийняття господарських рішень. Кожне прийняте господарське рішення, в свою чергу,

зумовлює настання ризиків, які у відсутності впливу на них можуть спричиняти небезпечні ситуації. Ризик може бути виправданим, який в кінцевому підсумку дасть підприємству нові можливості для розвитку, і невиправданим, який буде нести ряд небезпек, спроможних заподіяти загрозу підприємству. Таким чином, забезпечення економічної безпеки вбачається в послабленні негативного впливу факторів, що прямо або опосередковано впливають на прийняття ризикованих рівень з метою запобігання загрозам підприємству. На нашу думку, загроза є формою небезпеки яка виникає в результаті прийняття ризикованого господарського рішення.

Висновки. Різні підходи до розуміння сутності ризиків, загроз та небезпек, ще раз підкреслюють відсутність єдиної думки щодо природи даних понять. Проте, незважаючи на даний факт, можна зауважити наступне: наявність ризиків, загроз та небезпек змушують підприємство розвиватися, навчатися, удосконалюватися та відточувати свої захисні механізми з метою мінімізації впливу цих факторів на господарську діяльність підприємства.

Оточуюче середовище несе для підприємства певну невизначеність, у зв'язку з чим існує необхідність постійного прийняття господарських рішень. Кожне прийняте господарське рішення, в свою чергу, може зумовити настання ризиків. Як у відсутності впливу на них можуть спричиняти небезпечні ситуації. Ризик може бути як виправданим, який в кінцевому підсумку дасть підприємству нові можливості для розвитку, так і невиправданим, який буде нести ряд небезпек, спроможних заподіяти загрозу підприємству. Таким чином забезпечення економічної безпеки вбачається в послабленні негативного впливу факторів, що прямо або опосередковано впливають на прийняття ризикованих рівень з метою запобігання загрозам підприємства.

Список використаних джерел

1. Ляшенко, О.М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія. Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2011. 400 с.
2. Ожегов, С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. Москва: Азбуковник, 1998. 944 с.
3. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность): учеб.-практ. пособие / Российская экономическая академия им. Г.В. Плеханова / Е.А. Олейников (ред.). Москва: Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. 288 с.
4. Нижник, Н., Ситник, Г., Білоус, В. Національна безпека України. Київ: 2000. 274 с.
5. Васильців, Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізм зміцнення : монографія. Львів : Вид-во «Арал», 2008. 386 с.
6. Плєтнікова І.Л. Визначення рівня і забезпечення економічної безпеки залізниці : автореф. дис. на здобуття наук, ступня канд. екон. наук : спец. 08.07.04 «Економіка транспорту і зв'язку» / Харківська держ. академія залізничного транспорту. Харків, 2001. 15 с.
7. Бандурка, О.М., Духов, В.Є., Петрова, К.Я., Червяков, І.М. Основи економічної безпеки: підручник. Харків: Вид-во нац. ун-ту внут. справ, 2003. 236 с.
8. Зубок, М.І., Рубцов, І.С., Яременко, С.М., Гусаров, В.Г. та ін. Економічна безпека суб'єктів підприємництва: Навч. пос. Київ: Міжнародний фонд соціальної адаптації, 2012. 222 с.
9. Академічний тлумачний словник української мови. URL : <http://sum.in.ua/s>.
10. Куркін, М.В., Понікаров, В.Д., Назаренко, Д.В. Контроль та захист економічної безпеки діяльності підприємств: навч. посібн. Харків: ФОП Павленко О.Д.; ВД «ІНЖЕК», 2010. 388 с.
11. Костюк Ж.С. Поняття ризику, небезпеки та загрози як базових категорій розкриття сутності економічної безпеки підприємства // Вісник економіки транспорту і промисловості. 2013. № 43. С. 142-149.
12. Ареф'єва, О.В., Кузьменко, Т.Б. Планування економічної безпеки підприємств: монографія. Київ: Видавництво Європейського університету, 2005. 170 с.
13. Пекін, А. Економічна безпека підприємств як економіко-правова категорія. // Економіст. 2007. №8. С. 23-25.
14. Єрмошенко, М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси держави, реальні загрози, стратегія забезпечення. Київ: КНТЕУ, 2001. 309 с.
15. Рудніченко, Є.М. Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки // Економіка Менеджмент Підприємство, № 25 (I). 2013. С.188-195.
16. Матвеев, Н.В. Экономическая безопасность предприятия: дисс.... канд. экон. наук. Москва, 1999. 224 с.
17. Горячова, К. Фінансова безпека підприємства. Сутність та місце в системі економічної безпеки // Економіст. 2003. №8. С. 65–67.
18. Королев, М.И. Экономическая безопасность фирмы: теория, практика, выбор стратегии : монография. Москва: Экономика, 2011. 284 с.
19. Міус, І.П., Лаптев, С.М. Необхідність розмежування понять «загроза» та «ризик» при діагностиці економічної безпеки суб'єктів господарювання. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=821>
20. Погосова, М.Ю. Структурно-логічний аналіз поняття «Фінансова безпека підприємства» // Наука й економіка. 2008. № 3. С. 258-263.
21. Вікіпедія. URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
22. Пойда-Носик, Н.Н. Ризики і джерела загроз фінансовій безпеці акціонерних товариств у сучасних умовах. URL: www.teologia.org.ua/20110920172/statti/dokladi/riziki-i-djerala-zagroz-finansoviie-bezpeci-akcionernix-tovaristv-u-suchasnix-umovax-172.html

23. Королев, М.И. Проблема безопасности в теории фирмы: развитие и противоречия // Вестник Волгоградского государственного университета. 2012. №1. С. 53-58.
24. Вітлінський, В.В., Великоіваненко, Г.І. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія. Київ: КНЕУ, 2004. 480 с.
25. Ілляшенко, С.М. Економічний ризик: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 220 с.
26. Словник фондового ринку / [укл. А.Т. Голово та ін.]. Київ, 1999. 288 с.
27. Современный экономический словарь / [укл. Б.А. Райзберг та ін.]. Москва: ИНФРА-М, 2002. 480 с.
28. Большой экономический словарь / [авт.-уклад. А.Б. Борисов]. Москва: Книжный мир, 2001. 895 с.
29. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінськ ВТФ – «Перун», 2005. 1728 с.
30. Старостіна, А.О., Кравченко В.А. Ризик-менеджмент. Київ: Політехніка, 2003. 116 с.
31. Бабин, В.А. Практические аспекты оценки риска в бизнесе // Управление риском. 2004. №3. С. 18-20.
32. Вітлінський, В.В., Наконечний, С.І. Ризик у менеджменті. Київ: Борисфен-М, 1996. 336 с.
33. Селюченко, Н.Є., Климаш, В.М. Ризики та загрози підприємства. Підходи до трактування та уточнення їхньої суті. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13864/1/36_234-239_Vis_720_Menegment.pdf
34. Найт, Ф. Риск, неопределенность и прибыль. Москва : Дело, 2003. 360 с.

References

1. Liashenko, O.M. (2011). Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva: monohrafiia [Conceptualization of management of economic safety of the enterprise: monograph]. Luhansk: vyd-vo SNU im. V.Dalia. [in Ukr.].
2. Ozhegov, S.I. & Shvedova, N.Yu. (1998). Tolkoviy slovar russkogo yazyka [Explanatory dictionary of the Russian language]. Moscow: Azbukovnik. [in Rus.].
3. Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti (Gosudarstvo, region, predpriyatie, li-chnost): ucheb.-prakt. posobie. [Fundamentals of Economic Security (State, Region, Enterprise, Personality): textbook. allowance] (1997). Rossiyskaya ekonomicheskaya akademiya im. G.V. Plehanova. E.A. Oleynikov (red.) Moscow: Biznes-shkola «Intel-Sintez». [in Rus.].
4. Nyzhnyk, N., Sytnyk, H. & Bilous, V. (2000). Natsionalna bezpeka Ukrainy [National Security of Ukraine]. Kyiv. [in Ukr.].
5. Vasylytsiv, T.H. (2008). Ekonomichna bezpeka pidpriemnytstva Ukrainy: stratehiia ta me-khanizm zmitsnennia : monohrafiia. [Economic security of Ukrainian business: strategy and mechanism of strengthening: monograph]. Lviv : Vyd-vo «Aral». [in Ukr.].
6. Plietnikova, I.L. (2001). Vyznachennia rivnia i zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky zaliznytsi [Determination of the level and maintenance of economic safety of the railway] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupnia kand. ekon. nauk : spets. 08.07.04 «Ekonomika transportu i zviazku». Kharkivska derzh. akademiia zaliznychnoho transportu. Kharkiv. [in Ukr.].
7. Bandurka, O.M., Dukhov, V.Ye., Petrova, K.Ya., & Cherviyakov, I.M. (2003). Osnovy ekonomichnoi bezpeky: pidruchnyk [Basics of Economic Security: Textbook.]. Kharkiv: Vyd-vo nats.. un-tu vnut. sprav. [in Ukr.].
8. Zubok, M.I., Rubtsov, I.S., Yaremenko, S.M., Husarov, V.H. & in. (2012). Ekonomichna bezpeka subiektiv pidpriemnytstva: Navch. pos. [Economic security of business entities: Teach. pos.] Kyiv: Mizhnarodnyi fond sotsialnoi adaptatsii. [in Ukr.].
9. Akademichnyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy. [Academic Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language]. URL: <http://sum.in.ua/s>.
10. Kurkin, M.V., Ponikarov, V.D. & Nazarenko D.V. (2010). Kontrol ta zakhyst ekonomichnoi bezpeky diialnosti pidpriemstv: navch posibn. [Control and protection of economic security of enterprises: training.]. Kharkiv: FOP Pavlenko O.D.; VD «INZhEK». [in Ukr.].
11. Kostyuk, Zh.S. (2013). Poniattia ryzyku, nebezpeky ta zahrozy yak bazovykh katehorii roz-kryttia sutnosti ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [The concept of risk, danger and threat as the basic categories of disclosure of the essence of economic security of the enterprise]. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti - Bulletin of the Economy of Transport and Industry, 43. 142-149. [in Ukr.].
12. Arefieva, O.V. & Kuzmenko, T.B. (2005). Planuvannia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv: monohrafiia [Planning of economic security of enterprises: a monograph]. Kyiv: Vydavnytstvo Yevropeiskoho universytetu. [in Ukr.].
13. Pekin, A. (2007). Ekonomichna bezpeka pidpriemstv yak ekonomiko-pravova katehoriia [Economic security of enterprises as an economic-legal category]. Ekonomist – Economist, 8. 23-25. [in Ukr.].
14. Yermoshenko, M.M. (2001). Finansova bezpeka derzhavy: natsionalni interesy derzhavy, realni zahrozy, stratehiia zabezpechennia [Financial security of the state: national interests of the state, real threats, strategy of providing]. Kyiv: KNTEU. [in Ukr.].
15. Rudnichenko, Ye.M. (2013). Zahroza, ryzyk, nebezpeka: sutnist ta vzaimozviazok iz systemoiu ekonomichnoi bezpeky [Threat, risk, danger: the essence and interconnection with the system of economic security] Ekonomika Menedzhment Pidpriemnytstvo - Economics Management Entrepreneurship, 25 (I). 188-195. [in Ukr.].
16. Matveev, N.V. (1999). Ekonomicheskaya bezopasnost predpriyatiya [Economic security of the enterprise] : diss.... kand. ekon. nauk. Moscow. [in Rus.].
17. Horiachova, K. (2003). Finansova bezpeka pidpriemstva. Sutnist ta mistse v systemi ekonomichnoi bezpeky [Financial security of the enterprise. Essence and place in the system of economic security]. Ekonomist - Economist, 8. 65–67. [in Ukr.].

18. Korolev, M.I. (2011). *Ekonomicheskaya bezopasnost firmy: teoriya, praktika, vybor strategii* : monografiya [Economic security of the firm: theory, practice, strategy selection: monograph]. Moscow: Ekonomika. [in Rus.].
19. Mihus, I.P. & Laptiev S.M. Neobkhdnist rozmezhuвання poniat «zahroza» ta «ryzyk» pry diah-nostytsi ekonomichnoi bezpeky subiektiv hospodariuvannya [The need to distinguish the concepts of «threat» and «risk» in the diagnosis of economic security of economic entities]. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=821> [in Ukr.].
20. Pohosova, M.Iu. (2008). Strukturno-lohichnyi analiz poniattia «Finansova bezpeka pid-priemstva» [Structural-logical analysis of the concept «Financial security of the enterprise»]. *Nauka y ekonomika - Science and Economics*, 3. 258-263. [in Ukr.].
21. Vikipediia. [Wikipedia]. – URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki>
22. Poida-Nosyk, N.N. Ryzyky i dzherela zahroz finansovii bezpetsi aktsionernykh tovarystv u suchasnykh umovakh. [Risks and sources of threats to financial security of joint-stock companies in modern conditions]. URL: www.teologia.org.ua/20110920172/statti/dokladi/riziki-i-djerela-zagroz-finansovii-bezpeci-akcionernix-tovaristv-u-suchasnykh-umovakh-172.html. [in Ukr.].
23. Korolev, M.I. (2012). Problema bezopasnosti v teorii firmy: razvitie i proti-vorechiya [The problem of security in the theory of the firm: development and contradictions]. *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta - Vestnik Volgograd State University*, 1. 53-58. [in Rus.].
24. Vitlinskyi, V.V. & Velykoivanenko, H.I. (2004). *Ryzykolohiia v ekonomitsi ta pidpriemnytstvi: monohrafiia* [Riskology in Economics and Entrepreneurship: Monograph]. Kyiv: KNEU. [in Ukr.].
25. Illiashenko, S.M. (2004). *Ekonomichniy ryzyk: navch. posib.* [Economic Risk: Teach. manual]. Kyiv: Tsentri navchalnoi literatury. [in Ukr.].
26. *Slovnnyk fondovoho rynku* [Dictionary of the stock market], ukl. A.T. Holovko ta in. Kyiv, 1999. [in Ukr.].
27. *Sovremennyiy ekonomicheskii slovar* [Modern economic dictionary], ukl. B.A. Rayzberg ta in. – Moscow: IN-FRA-M, 2002. [in Rus.].
28. *Bolshoy ekonomicheskii slovar* [The big economic dictionary], avt.-uklad. A.B. Borisov. Moscow: Knizhnyi mir, 2001. [in Rus.].
29. *Velykyi tlumachnyi slovnnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [Great explanatory dictionary of contemporary Ukrainian language], uklad. i holov. red. V.T. Busel. Kyiv: Irpin: VTF – «Perun», 2005. [in Ukr.].
30. Starostina, A.O., Kravchenko V.A. (2003). *Ryzyk-menedzhment* [Risk Management]. Kyiv: Politehnika. [in Ukr.].
31. Babin, V.A. (2004). *Prakticheskie aspekty otsenki riska v biznese* [Practical aspects of risk assessment in business]. *Upravlenie riskom - Risk management*, 3. 18-20. [in Rus.].
32. Vitlinskyi, V.V. & Nakonechnyi, S.I. (1996). *Ryzyk u menedzhmenti* [Risk in management]. Kyiv: Borysfen-M. [in Ukr.].
33. Seliuchenko N.Ie. Ryzyky ta zahrozy pidpriemstva. Pidkhody do traktuvannya ta utochnennia yikhnoi suti/ N.Ie. Seliuchenko, V.M. Klymash. – [Risks and threats of the enterprise. Approaches to interpretation and clarification of their substance]. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13864/1/36_234-239_Vis_720_Menegment.pdf. [in Ukr.].
34. Nayt, F. (2003). *Risk, neopredelennost i pribyl* [Risk, uncertainty and profit]. Moscow : Delo. [in Rus.].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Данкевич Андрій Євгенович, д.е.н., доц., с.н.с., професор кафедри економіки та підприємництва Житомирський державний технологічний університет,
e-mail: dan09@ukr.net
Ткачук Ганна Юріївна, к.е.н., доц.
Житомирський державний технологічний університет,
e-mail: tkachuk.anyuta@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Данкевич Андрей Евгеньевич, д.э.н., проф., с.н.с., профессор кафедры экономики и предпринимательства Житомирский государственный технологический университет,
e-mail: dan09@ukr.net
Ткачук Анна Юрьевна, к.э.н., доц.
Житомирский государственный технологический университет,
e-mail: tkachuk.anyuta@gmail.com

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Dankevich Andriy, Doctor of Economics, Associate Professor, Senior Researcher, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship Zhytomyr State Technological University,
e-mail: dan09@ukr.net
Tkachuk Anna, Ph.D., Assoc.
Zhytomyr State Technological University
e-mail: tkachuk.anyuta@gmail.com

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

УДК 336.15

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-126-132>

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПЛАНУВАННЯ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ В УКРАЇНІ

Крикун Т.І.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання розвитку системи планування видатків бюджету в Україні.

Метою дослідження є розкриття теоретико-методологічних засад планування видатків бюджету як інструменту впливу на суспільний розвиток країни.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. Розкрито економічну сутність видатків бюджету. Проаналізовано особливості формування видатків бюджету в умовах трансформації економіки. Визначено, що використання видатків бюджету як інструменту регулювання соціально-економічного розвитку країни мають певні особливості в період трансформаційних змін в економіці, її структурної перебудови, які полягають у забезпеченні макроекономічної рівноваги, створенні сприятливого фінансово-економічного середовища для розвитку ринкових відносин, підтримки стратегічних галузей економіки, у тому числі, що спрямовані на внутрішнє споживання. Основною метою посилення якісного рівня планування видатків бюджету є забезпечення довгострокової макроекономічної та соціальної стабільності в державі. На даний час важливим є поглиблення теоретико-методологічних засад формування видатків бюджету як складової регуляторного механізму фінансової політики країни, що надасть змогу посилити взаємозв'язок фінансового регулювання із динамікою соціально-економічного розвитку.

Галузь застосування результатів роботи. Бюджет. Бюджетне регулювання суспільного розвитку. Видатки бюджету.

Висновки. Фінансові ресурси бюджету впливають на економічне зростання, структурні перетворення у галузях економіки, вирівнювання регіональних диспропорцій, розвиток людського капіталу та підвищення якісного рівня соціального захисту населення. За роки становлення України як самостійної держави, в цілому сформоване підґрунтя та відповідні механізми для функціонування достатньо дієвої системи формування видатків бюджету як однієї із умов проведення послідовної бюджетної політики, спрямованої на економічне зростання. Бюджетному процесу в залежності від зміни внутрішніх та зовнішніх економічних чинників, розвитку фінансово-економічних відносин, підвищення вимог до якості надання державою суспільних послуг притаманні постійні адаптаційні механізми, що впливають на необхідність удосконалення системи управління ресурсами бюджету, що надасть можливість забезпечувати результативність економічних перетворень, стійкість

бюджетної системи, посилювати якість бюджетного планування і прогнозування, ефективність використання бюджетних коштів. Доцільним є подальше посилення системності та послідовності у реалізації державної політики у сфері планування видатків бюджету, визначення оптимальної структури та змісту бюджетних програм, їх відповідність показникам розвитку галузей економіки на коротко- та середньостроковий періоди та напрямам соціально-економічного розвитку країни.

Ключові слова: видатки бюджету, планування видатків бюджету, бюджетне регулювання, програмно-цільовий метод планування бюджету, соціально-економічний розвиток.

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ПЛАНИРОВАНИЯ РАСХОДОВ БЮДЖЕТА В УКРАИНЕ

Крикун Т.И.

Предметом исследования являются теоретические и практические вопросы развития системы планирования расходов бюджета в Украине.

Целью исследования является раскрытие теоретико-методологических основ планирования расходов бюджета как инструмента влияния на общественное развитие страны.

Методы исследования. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный методы, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.

Результаты работы. Раскрыта экономическая сущность расходов бюджета. Проанализированы особенности формирования расходов бюджета в условиях трансформации экономики. Определено, что использование расходов бюджета как инструмента регулирования социально-экономического развития страны имеют определенные особенности в период трансформационных изменений в экономике, ее структурной перестройки, которые заключаются в обеспечении макроэкономического равновесия, создании благоприятного финансово-экономической среды для развития рыночных отношений, поддержки стратегических отраслей экономики, в том числе, направленных на внутреннее потребление. Основной целью усиления качественного уровня планирования расходов бюджета является обеспечение долгосрочной макроэкономической и социальной стабильности в государстве. В настоящее время важным является углубление теоретико-методологических основ формирования расходов бюджета как составной регуляторного механизма финансовой политики страны, позволит усилить взаимосвязь финансового регулирования с динамикой социально-экономического развития.

Область применения результатов работы. Бюджет. Бюджетное регулирование общественного развития. Расходы бюджета.

Выводы. Финансовые ресурсы бюджета влияют на экономический рост, структурные преобразования в отраслях экономики, выравнивание региональных диспропорций, развитие человеческого капитала и повышение качественного уровня социальной защиты населения. За годы становления Украины как самостоятельного государства, в целом сформировано почву и соответствующие механизмы для функционирования достаточно действенной системы формирования расходов бюджета как одного из условий проведения последовательной бюджетной политики, направленной на экономический рост. Бюджетному процессу в зависимости от изменения внутренних и внешних факторов, развития финансово-экономических отношений, повышение требований к качеству предоставления государством общественных услуг присущи постоянные адаптационные механизмы, влияющие на необходимость совершенствования системы управления ресурсами бюджета, что позволит обеспечивать результативность экономических преобразований, устойчивость бюджетной системы, усиливать качество бюджетного планирования и прогнозирования, эффективность использования бюджетных средств. Целесообразно дальнейшее усиление системности и последовательности в реализации государственной политики в области планирования расходов бюджета, определение оптимальной структуры и содержания бюджетных программ, их соответствие показателям развития отраслей экономики на кратко- и среднесрочный периоды и направлениям социально-экономического развития страны.

Ключевые слова: бюджетная система, бюджетные расходы, социальная защита, программно-целевой метод планирования бюджета, социально-экономическое развитие.

DEVELOPMENT OF THE BUDGETARY EXPENDITURES PLANNING SYSTEM IN UKRAINE

Krykun T.I.

The subject of the study is the theoretical and practical issues of the development of the budget planning system in Ukraine.

The purpose of the study is to reveal the theoretical and methodological principles of planning budget expenditures as a tool for influencing the social development of the country.

Research methods. The paper uses a set of scientific methods and approaches, including systematic, structural, comparative, factor methods, which allowed to realize the conceptual unity of the research.

Results of work The economic essence of budget expenditures is disclosed. Peculiarities of formation of budget expenditures in conditions of economy transformation are analyzed. It has been determined that the use of budget expenditures as a tool for regulation of socio-economic development of the country has certain features

during the period of transformational changes in the economy, its structural adjustment, which consists in ensuring the macroeconomic equilibrium, creating a favorable financial and economic environment for the development of market relations, support of strategic sectors of the economy, including those aimed at domestic consumption. The main objective of strengthening the qualitative level of budget expenditure planning is to ensure long-term macroeconomic and social stability in the state. At the present time, it is important to deepen the theoretical and methodological principles of forming budget expenditures as a component of the regulatory mechanism of financial policy of the country, which will enable to strengthen the relationship of financial regulation with the dynamics of socio-economic development.

The field of application of the results of work. Budget. Budgetary regulation of social development. Budget expenditures.

Conclusions Financial resources of the budget influence economic growth, structural transformations in the branches of economy, equalization of regional disproportions, development of human capital and increase of a high level of social protection of the population. During the years of Ukraine's emergence as an independent state, the underlying foundations and corresponding mechanisms for functioning of a sufficiently effective system of forming budget expenditures as one of the conditions for conducting a consistent fiscal policy aimed at economic growth have been formed. The budget process, depending on the changes in internal and external economic factors, the development of financial and economic relations, the increase of the quality requirements, the provision of state services of public services inherent permanent adaptation mechanisms that affect the need to improve the management of budget resources, which will provide the opportunity to ensure the effectiveness of economic transformations, sustainability budgetary system, increase the quality of budget planning and forecasting, and the efficiency of using budget funds. It is advisable to further strengthen systemicity and consistency in the implementation of state policy in the area of budget expenditures planning, to determine the optimal structure and content of budget programs, their correspondence to indicators of development of economic sectors in the short and medium term and directions of social and economic development of the country.

Keywords: budget system, budget expenditure, social protection, program-target method of budget planning, socio-economic development.

Постановка проблеми. Вагоме місце у процесах регулювання суспільного розвитку країни займає ефективне державне управління видатками бюджету. Виважений підхід щодо планування видатків бюджету є однією із передумовою дієвості соціально-економічної політики країни. Підвищення якості формування видатків бюджету заслуговує відповідної уваги виходячи з необхідності підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами держави в умовах їх обмеженості. Видатки бюджету безпосереднім чином впливають на підвищення економічних та соціальних показників. Перспективне прогнозування та планування видатків бюджету впливає на обґрунтованість показників соціально-економічного розвитку країни. Основні напрями бюджетної політики визначають відповідні структуру видатків бюджету та обсяги. На даний час актуальним є поглиблення теоретико-методологічних засад планування видатків бюджету, які є інструментом впливу на суспільний розвиток країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері регулювання бюджетних видатків можна назвати праці Дж. Б'юкенена, А. Вагнера, С. Вітте, Р. Дорнбуша, Дж. М. Кейнса, Р. Максгрейва, П. Самуельсона, М. Сперанського, Дж. Стігліца, Г. Таллока, В. Танзі, С. Фішера, Дж. Хікса, М. Ходоровича. Питанням розвитку системи планування видатків бюджету країни та їх впливу на суспільний розвиток присвячені праці вітчизняних вчених: С.Буковинського, О. Василика, В. Глуценка, І. Запатріної, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, І. Луїної, І. Лютого, В. Опаріна, Г. П'ятаченка, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання розвитку системи планування видатків бюджету в Україні.

Метою дослідження є розкриття теоретико-методологічних засад планування видатків бюджету як інструменту впливу на суспільний розвиток країни.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати дослідження. Питання формування видатків бюджету відіграють вагомий роль у досягненні поставлених завдань соціально-економічного розвитку країни, виконанні державою відповідних суспільних функцій. Здатність видатків бюджету як важливого інструменту макроекономічної політики впливати на економічні процеси в державі забезпечується передусім фінансуванням структурної перебудови економіки, інноваційних, конкурентоспроможних технологій, пріоритетних наукових досліджень. Фінансування соціальної інфраструктури позитивно впливає на збереження та прискорення розвитку людського капіталу, підвищення якості соціального захисту малозабезпечених верств населення, освітянських, медичних послуг.

Економічна сутність видатків бюджету полягає у сукупності взаємовідносин, що виходять із формування, перерозподілу та використання фінансових ресурсів держави з метою його спрямування на вирішення цілей та завдань соціально-економічного розвитку країни. Важливим функціональним завданням держави є забезпечення стійкості, динамічності, збалансованості економічного зростання шляхом реалізації основних пріоритетів бюджетної політики. На планування видаткової складової бюджету як одного з основних елементів системи бюджетного регулювання, впливає формування дохідної частини бюджету та

дефіцит (профіцит) бюджету. У бюджетній політиці у сфері видатків знаходять відображення пріоритетні напрями використання бюджетних коштів, які спрямовані на забезпечення економічного зростання, макроекономічну збалансованість.

На дієвість бюджетного регулювання суттєво впливає функціональна структура видатків бюджету, яка відіграє вагомий роль у розподілі ресурсів між різними секторами економіки, формуванні сукупного попиту та досягненні суспільного розвитку. Формування видатків бюджету повинно здійснюватися із врахуванням циклічності економічного розвитку, необхідності забезпечення достатнього рівня інституційних перетворень економічного середовища, використання дієвих бюджетних механізмів, інтеграції у бюджетний процес середньострокового бюджетного планування на рівні головних розпорядників бюджетних коштів, удосконалення системи моніторингу ефективності бюджетних програм [1].

Вивчення досвіду формування видатків бюджету в країнах із розвинутою та трансформаційною економіками, дозволило виявити основні тенденції у проведенні реформування системи планування бюджетних видатків протягом останніх років. Достатнього впровадження набули програмно-цільовий метод планування видатків бюджету, у тому числі у середньостроковій перспективі, система оцінювання бюджетних програм, що включають відповідні результативні показники. Використовується системний підхід до перегляду бюджетних програм з метою підвищення ефективності та прозорості використання бюджетних коштів. Концепція планування та виконання бюджету базується на підвищенні результативності бюджетних видатків та вимірюється, зокрема такими показниками, як якість державних послуг та їх вплив на соціально-економічний розвиток країни.

Суттєві зміни відбулися у системі державного фінансового контролю шляхом удосконалення та оновлення його принципів, форм та методів, розвитку відомчого контролю та аудиту. Принципи та механізми, на яких ґрунтується система планування видатків бюджету виступають в якості інструменту державного регулювання економіки. Створення необхідних умов функціонування дієвої системи формування видатків бюджету відбувається під впливом структурних суспільних змін та залежать від інституційної спроможності економіки. На рівень якості планування бюджетних видатків впливають ефективність управлінських рішень учасників бюджетного процесу, ступінь їх спрямування на досягнення стратегічних цілей розвитку країни, врахування результатів аналізу поточного соціально-економічного стану, напрацьованого досвіду та оцінки відповідних прогнозних показників.

Використання видатків бюджету як інструменту регулювання соціально-економічного розвитку країни мають певні особливості в період трансформаційних змін в економіці, її структурної перебудови, які полягають у забезпеченні макроекономічної рівноваги, створенні сприятливого фінансово-економічного середовища для розвитку ринкових відносин, підтримки стратегічних галузей економіки, у тому числі, що спрямовані на внутрішнє споживання. Бюджетне регулювання у сфері видатків як макроекономічний регулятор відтворювальних процесів, є однією з важливих складових фінансової політики держави, за своїм призначенням спрямовується на реалізацію стратегічних пріоритетів розвитку країни. Важливим напрямом регулюючої ролі видатків бюджету є вплив на якісний рівень суспільних послуг та соціального забезпечення населення в країні. Формування бюджетної політики у сфері видатків здійснюється із врахуванням обґрунтованих напрямів соціально-економічного розвитку країни, спрямовується на забезпечення сприятливого макроекономічного середовища, стабілізацію та прозорість системи державних фінансів, достатніх темпів економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності економіки.

Перспективне планування видатків бюджету є одним із необхідних інструментів державного регулювання соціально-економічного стану країни та передумовою підвищення керованості бюджетного процесу, впливу видатків на досягнення цілей та завдань розвитку національної економіки. При формуванні видатків бюджету держава виходить із розуміння необхідності забезпечення фінансування стратегічних довгострокових програм економічного розвитку, отже є важливим встановлення в видаткових призначеннях бюджету обґрунтованих пропорцій між видатками споживання та видатками розвитку та дотримання їх у ході фінансування відповідних бюджетних програм [2].

Розвиток інституційних засад системи формування видаткової частини бюджету, визначення принципів та основних пріоритетів здійснення бюджетних видатків, взаємопов'язані з трансформаційним процесом економіки країни. Необхідність забезпечення суспільного розвитку, ефективного виконання державою своїх функцій в умовах економічних перетворень вплинули на розробку нових науково-обґрунтованих методів планування видаткової складової бюджету. Визначалося місце та роль бюджетної політики, підходи щодо оцінки ефективності використання бюджетних коштів як передумови дієвого економічного розвитку країни.

Запровадження механізмів формування основних напрямів бюджетної політики у сфері видатків з врахуванням пріоритетів економічної і соціальної стратегії розвитку посилює інституційні засади бюджетного регулювання. Реалізація завдань бюджетної політики впливає на рівень і умови виконання державою функцій, фінансову та соціальну збалансованість, досягнення еволюційних зрушень у важливих сферах економіки країни.

Впровадження програмно-цільового методу як вагомий стратегії формування бюджету, позитивним чином вплинуло на систему управління бюджетними видатками, досягнення визначених цілей суспільного розвитку, дозволило підвищити рівень кореспондентності видатків бюджету з основними напрямками соціально-економічного розвитку країни. Методологічні засади фінансового регулювання у сфері планування видатків бюджету ґрунтуються на системі взаємопов'язаних складових програмно-цільового методу:

бюджетних програмах, відповідальних виконавцях, результативних показниках виконання програм, інтеграція яких у бюджетне планування дозволила розширити перелік інструментів управління видатками бюджету та посилила їх спрямованість на кінцеві результати, підвищити дієвість бюджетного процесу. Підвищення обґрунтованості розподілу бюджетних коштів впливають на посилення якості реалізації бюджетної політики. Врахування оцінки результативності виконання бюджетних програм при підготовці бюджетних запитів позитивним чином відображаються на ефективності виконання бюджетних програм.

Посилення впливу бюджетного планування видатків на виконання завдань суспільного розвитку залежить від дієвості забезпечення бюджетного процесу, у тому числі прогнозування, планування та використання видатків бюджету, звітування про досягнення визначених бюджетними призначеннями завдань та цілей, контролю за станом використання коштів. Впровадження складання бюджетних запитів, паспортів бюджетних програм та звітів про їх виконання, порядків використання бюджетних коштів надають можливість отримувати узагальнену інформацію стосовно основної мети, результативних показників діяльності головних розпорядників бюджетних коштів за минулий рік, прогноз очікуваних результатів у поточному році, завдань на плановий рік, обґрунтування розподілу граничного обсягу видатків бюджету за кодами економічної класифікації та напрямками діяльності, що сприяє удосконаленню системи управління бюджетними коштами.

Формування видатків бюджету як науково-обґрунтованого процесу визначення напрямів використання бюджетних ресурсів займає вагомe місце в управлінні фінансовою системою в цілому, дозволяє вирішувати питання динамічного соціально-економічного розвитку країни, досягати відповідних пропорцій в перерозподілі валового внутрішнього продукту, проводити збалансовану фінансово-бюджетну політику. Підвищення якості планування бюджетних видатків як одного із інструментів управління економікою, створює передумови для своєчасного фінансового забезпечення основних завдань суспільного розвитку. Упорядковані Бюджетним Кодексом України низка положень та визначень дозволили посилити прозорість бюджетної системи, створити відповідні умови для учасників бюджетного процесу, підвищити ефективність використання бюджетних коштів та результативність виконання бюджетних програм, визначити дієву систему державного фінансового контролю [3].

Становлення та розвиток системи управління бюджетними коштами на етапах: визначення основних пріоритетів бюджетної політики, формування і виконання видаткової частини бюджету, звітування про виконання бюджету, здійснення державного фінансового контролю проводилося в цілому послідовно та виважено, проте мали місце певні проблеми та недоліки, зокрема недовиконання запланованих показників бюджету, недостатньо якісний рівень бюджетного планування на рівні головних розпорядників бюджетних коштів, бюджетної дисципліни та відповідальності учасників бюджетного процесу, що впливало на ефективність використання бюджетних коштів; накопичення дебіторської та кредиторської заборгованості бюджетних установ, заборгованості по соціальним виплатам; певна незацікавленість у формуванні та належному використанні власних надходжень бюджетними установами, що збільшувало навантаження на загальний фонд державного бюджету. Разом з тим, зазначені недоліки зазнавали позитивних коригувань із врахуванням напрацьованого досвіду, економічного стану держави та потреб суспільства. На даний час спостерігається уповільнення темпів розвитку програмно-цільового методу планування бюджету, зокрема удосконалення програмної класифікації бюджетних видатків, паспортів бюджетних програм, що впливає на недостатній рівень врахування головними розпорядниками бюджетних коштів при розробці бюджетних програм функцій, завдань та планів своєї діяльності, що містять відповідні заходи, положення прогнозних, програмних документів економічного та соціального розвитку, державних цільових програм з визначенням очікуваних результатів.

Бюджетне регулювання у сфері видатків бюджету завдяки використанню сукупності бюджетних інструментів впливу на процес формування та виконання бюджету дозволяє вирішувати завдання, що стоять перед країною на даному етапі суспільного розвитку, досягати необхідних макроекономічних пропорцій та показників економічного зростання. Підвищення конкурентоспроможності економіки країни, якості державних послуг, рівня життя населення вимагає реалізації стратегії оптимізації обсягу видатків бюджету одночасно із посиленням їх результативності. Вагомим інструментом бюджетного регулювання, який дозволяє обґрунтовувати основні напрями та обсяги використання фінансових ресурсів бюджету у майбутніх періодах, узгоджувати бюджетну політику у сфері доходів, видатків, дефіциту (профіциту) бюджету є перспективне прогнозування видатків бюджету [4].

Важливого значення набуває прискорення переходу до перспективного бюджетного планування видатків: на плановий і два наступні бюджетні періоди, на рівні головних розпорядників бюджетних коштів із врахуванням стратегічних планів їх діяльності як основного документу із формування державної політики у відповідній галузі економіки, що визначає місію відповідного розпорядника коштів як суб'єкта державного управління, цілі, завдання, функції, заходи, очікувані результати з урахуванням наявних фінансових та матеріальних ресурсів. Запровадження середньострокового бюджетного планування для реалізації цілей національної політики за допомогою видатків бюджету в рамках макроекономічної та фінансової стратегії вимагає від головних розпорядників бюджетних коштів якісного рівня підготовки обґрунтованих програм галузевого розвитку.

Вдосконалення бюджетного регулювання у сфері видатків на коротко-, середньо- та довгострокову перспективу базується на засадах удосконалення ефективності бюджетного механізму, як інструменту економічного розвитку, посилення впливу бюджетних коштів на реалізацію цілей суспільного зростання, розвитку системи управління державними фінансами, що дозволить підвищити результативність виконання стратегічних завдань розвитку країни. Розробка бюджетної стратегії із врахуванням циклічності економічного розвитку, бюджетної збалансованості, запровадження системного оцінювання ступеня досягнення завдань

бюджетної політики попередніх періодів, реформування державного сектору економіки позитивним чином вплинуть на ефективність регулювання у сфері видатків бюджету.

Дієвість планування видатків бюджету, як одна із важливих складових системи управління бюджетом, має суттєве значення в питаннях забезпечення стабільності фінансової системи країни, стійкого економічного зростання. У системі головного розпорядника бюджетних коштів на стадії планування видатків дозволить підвищити рівень ефективності бюджетних програм підготовка стратегічних планів їх діяльності, оптимальна структура бюджетних програм у межах граничних сум середньострокового бюджету, деталізація завдань та напрямів бюджетних видатків з розмежуванням на видатки споживання та видатки розвитку, встановлення чіткого взаємозв'язку між запланованими обсягами коштів бюджету і очікуваними результатами. Сприятиме посиленню ефективності витрачання бюджетних коштів розвиток системи державного фінансового контролю, у тому числі аудиту бюджетних програм, дотримання фінансово-бюджетної дисципліни, раціональне витрачання ресурсів бюджету, зменшення втрат бюджету шляхом недопущення утворення дебіторської та кредиторської заборгованості. Важливим є здійснення підвищення рівня дієвості та прозорості механізмів порядку державних закупівель. Застосування при плануванні видатків бюджету підтримки пріоритетних галузей економіки позитивно впливає на створення нових робочих місць, підвищення якості відповідних суспільних послуг.

Розвиток підходів до формування необхідного рівня оцінювання результативності бюджетних програм має враховувати сукупність відповідних критеріїв, які дозволяють виявляти ступінь досягнення запланованих цілей та завдань програми в цілому та окремих заходів у межах цієї програми; розкривати інформацію про хід реалізації програми; забезпечувати повноту, доступність, реалістичність та своєчасність відповідних показників, що сприятиме посиленню якості процесу бюджетного планування.

Рівень результативності виконання бюджетних програм відображає ефективність діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, якість виконання стратегічних планів їх діяльності, що мають узгоджуватися із національними програмами економічного розвитку, основними напрямками бюджетної політики та значним чином впливає на стан соціально-економічного розвитку країни [5].

Доцільним є подальше посилення системності та послідовності у реалізації державної політики у сфері планування видатків бюджету, визначення оптимальної структури та змісту бюджетних програм, їх відповідність показникам розвитку галузей економіки на коротко- та середньостроковий періоди та напрямам соціально-економічного розвитку країни. Важливим є удосконалення стратегічного планування діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, планування бюджетних програм відповідно до завдань і функцій розпорядників бюджетних коштів, спрямування бюджетних асигнувань на цілі та завдання, визначені планом діяльності розпорядника бюджетних коштів, виконання поставленої мети та досягнення відповідних результатів бюджетної програми за умови використання мінімального обсягу бюджетних коштів. За роки становлення України як самостійної держави, в цілому сформоване підґрунтя та відповідні механізми для функціонування достатньо дієвої системи формування видатків бюджету як однієї із умов проведення послідовної бюджетної політики, спрямованої на економічне зростання. Бюджетному процесу в залежності від зміни внутрішніх та зовнішніх економічних чинників, розвитку фінансово-економічних відносин, підвищення вимог до якості надання державою суспільних послуг притаманні постійні адаптаційні механізми, що впливають на необхідність удосконалення системи управління ресурсами бюджету, що надасть можливість забезпечувати результативність економічних перетворень, стійкість бюджетної системи, посилювати якість бюджетного планування і прогнозування, ефективність використання бюджетних коштів. На даному етапі розвитку фінансово-економічних відносин доцільним є визначення відповідних інституційних засад бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку країни, напрямів подальшого розвитку програмно-цільового методу планування видатків бюджету, у тому числі у середньостроковій перспективі, підвищення ефективності використання бюджетних коштів, результативності виконання бюджетних програм.

Висновки. Фінансові ресурси бюджету впливають на економічне зростання, структурні перетворення у галузях економіки, вирівнювання регіональних диспропорцій, розвиток людського капіталу та підвищення якісного рівня соціального захисту населення. За роки становлення України як самостійної держави, в цілому сформоване підґрунтя та відповідні механізми для функціонування достатньо дієвої системи формування видатків бюджету як однієї із умов проведення послідовної бюджетної політики, спрямованої на економічне зростання. Бюджетному процесу в залежності від зміни внутрішніх та зовнішніх економічних чинників, розвитку фінансово-економічних відносин, підвищення вимог до якості надання державою суспільних послуг притаманні постійні адаптаційні механізми, що впливають на необхідність удосконалення системи управління ресурсами бюджету, що надасть можливість забезпечувати результативність економічних перетворень, стійкість бюджетної системи, посилювати якість бюджетного планування і прогнозування, ефективність використання бюджетних коштів. Доцільним є подальше посилення системності та послідовності у реалізації державної політики у сфері планування видатків бюджету, визначення оптимальної структури та змісту бюджетних програм, їх відповідність показникам розвитку галузей економіки на коротко- та середньостроковий періоди та напрямам соціально-економічного розвитку країни.

Список використаних джерел

1. Самуельсон П., Нордгауз В. Економіка; пер. з англ. Москва : Вільямс, 2010. 1360 с.
2. Федосова В. М., Юрія С. І. Теорія фінансів. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 576 с.

3. Крикун Т. І. Інституційні засади розвитку системи управління видатками бюджету // Вісник ДДФА. Серія : Економічні науки. 2012. № 1. С. 121–126.
4. Чугунов І. Я. Бюджетні відносини в системі соціально-економічного розвитку країни // Казна України. 2014. № 6. С. 25–28.
5. Чугунов І. Я. Перспективне бюджетне планування як складова системи економічного регулювання // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2004. № 69. С. 59–61.

References

1. Samuelson, P. & Nordhaus, W. (2010) *Ekonomika [Economics]*. Moscow : Williams.
2. Fedosov, V. N. & Yurii, S. I. (2010) *Teoriia finansiv [Theory Finance]*. Kyiv : Center of educational literature.
3. Krykun, T. I. (2012) *Instytutsiini zasady rozvytku systemy upravlinnia vydatkamy biudzhetu [Institutional Principles of Development of Budget Expenditure Management System]*. Visnyk DDFA. Serii : Ekonomichni nauky – DSFA Bulletin. Series: Economic Sciences, 1., 121-126.
4. Chugunov, I. Ya. (2014) *Biudzhetni vidnosyny v systemi sotsialno-ekonomichnoho rozvytku krainy [Budget relations in the system of socio-economic development of the country]*. Kazna Ukrainy – Treasury of Ukraine, 6. 25-28.
5. Chugunov, I. Ya. (2004) *Perspektyvne biudzhette planuvannia yak skladova systemy ekonomichnoho rehuliuвання [Perspective budget planning as a component of the system of economic regulation]*. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy, 69. 59-61.

ДАНІ ПРО АВТОРА:

Крикун Тетяна Іванівна, кандидат економічних наук, заступник директора Науково-дослідного фінансового інституту
Київський національний торговельно-економічний університет
e-mail: krykun1909@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ:

Крикун Татьяна Ивановна, кандидат экономических наук, заместитель директора Научно-исследовательского финансового института
Киевский национальный торговельно-экономический университет
e-mail: krykun1909@gmail.com

INFORMATION ABOUT AUTHOR:

Krykun Tatiana, candidate of Economic Sciences, Deputy Director of the Research Financial Institute
Kyiv National Trade and Economic University
e-mail: krykun1909@gmail.com

УДК 336.14

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-132-139>

ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

**Малишко В.В.,
Макарчук І.М.,
Городніченко Ю.В.**

Актуальність теми дослідження. Фінансування освіти в Україні було і залишається актуальним питанням сьогодення. Зараз на часі важливими є питання проведення реформ у системі освіти, створення владою передумов для раціонального використання коштів державного і місцевих бюджетів. При цьому головним завданням має стати забезпечення достатнього фінансування галузі шляхом оптимізації бюджетних та позабюджетних джерел її розвитку.

Постановка проблеми. Фінансування освіти є одним із основних факторів економічного зростання та сталого розвитку держави, тому дослідження даної теми завжди буде актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фінансуванню освіти присвячено безліч наукових публікацій. Дослідженням цього питання займалися такі вітчизняні вчені, як: Т.М. Боголіб, О.Ю. Бойко, Я.Г. Бучковська, З.С. Варналій, А.В. Величко, І.С. Каленюк, Л.В. Козарезенко, В.В. Малишко, І.Я. Чугунов, Л.М. Яременко та ін. Серед зарубіжних авторів слід виділити праці М. Лукашенка, В. Марцинкевича, Я. Нейматова, Г. Хога.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Недостатнє фінансування галузі освіти залежить від органів державної влади. В Україні, з початку навчального 2018/2019 років відбулася освітня реформа, яка потребує подальшого дослідження та удосконалення.

Постановка завдання, мети дослідження. Метою є дослідження теоретичних та практичних аспектів фінансування освіти в Україні.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: узагальнення, метод порівняльного аналізу, статистичний та інші методи дослідження.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Проаналізовано стан фінансування освіти в Україні за 2005-2017 роки.

Галузь застосування результатів: Міністерство освіти і науки України, Міністерство фінансів України, Верховна Рада України.

Висновки. В Україні фінансування системи освіти характеризується недосконалістю нормативно-правового забезпечення та недостатністю фінансових ресурсів. Проблема нашої держави полягає в тому, що саме на державному рівні відсутнє розуміння життєвої необхідності в конкурентоспроможній системі освіти.

Ключові слова: освітня субвенція, навчальні заклади, фінансові ресурси, видатки, розпорядники бюджетних коштів, дотація, цільові програми, тарифний розряд.

ФИНАНСИРОВАНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Малышко В.В.,
Макарчук И.Н.,
Городниченко Ю.В.

Актуальность темы исследования. Финансирование образования в Украине было и остается актуальным вопросом современности. Сейчас актуально важными являются вопросы проведения реформ в системе образования, создание властью условий для рационального использования средств государственного и местных бюджетов. При этом главной задачей должно стать обеспечение достаточного финансирования отрасли путем оптимизации бюджетных и внебюджетных источников ее развития.

Постановка проблемы. Финансирование образования является одним из основных факторов экономического роста и устойчивого развития государства, поэтому исследование данной темы всегда будет актуальным.

Анализ последних исследований и публикаций. Финансирования образования посвящено множество научных публикаций. Исследованием этого вопроса занимались такие отечественные ученые, как: Т. М. Боголиб, А. Ю. Бойко, Я. Г. Бучковская, З. С. Варналий, А. В. Величко, И. С. Каленюк, Л. В. Козарезенко, В. В. Малышко, И. Я. Чугунов, Л. М. Яременко и др.

Среди зарубежных авторов следует выделить работы Н. Лукашенко, В. Марцинкевича, Я. Нейматова, Г. Хога.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Недостаточное финансирование отрасли образования зависит от органов государственной власти. В Украине, с начала учебного 2018/2019 годов состоялась образовательная реформа, которая требует дальнейшего исследования и усовершенствования.

Постановка задачи, цели исследования. Целью является исследование теоретических и практических аспектов финансирования образования в Украине.

Метод или методология проведения исследования. В статье применены совокупность методов научного исследования: обобщения, метод сравнительного анализа, статистический и другие методы исследования.

Изложение основного материала (результаты работы). Проанализировано состояние финансирования образования в Украине за 2005-2017 годы.

Область применения результатов: Министерство образования и науки Украины, Министерство финансов Украины, Верховная Рада Украины.

Выводы. В Украине финансирование системы образования характеризуется несовершенством нормативно-правового обеспечения и недостаточностью финансовых ресурсов. Проблема нашего государства заключается в том, что именно на государственном уровне отсутствует понимание жизненной необходимости в конкурентоспособной системе образования.

Ключевые слова: образовательная субвенция, учебные заведения, финансовые ресурсы, расходы, распорядители бюджетных средств, дотации, целевые программы, тарифный разряд.

THE FINANCING OF EDUCATION IN UKRAINE

Malyshko V. V.,
Makarchuk I. M.,
Horodnichenko Y. M.

The relevance of the research topic. The financing of education in Ukraine has been and remains a topical issue of our time. Now true important issues are reforms in the education system, creating a government environment for a rational use of resources of state and local budgets. Thus the main objective should be to ensure adequate financing of the sector by optimizing budgetary and extrabudgetary sources of its development.

Statement of the problem. Education funding is one of the main factors of economic growth and sustainable development of the state, so the study of this topic will always be relevant.

Analysis of recent researches and publications. Education funding is devoted to the many scientific publications. The study of this question were engaged in such domestic scientists as: T. M. Bogolib, A. Yu. Boyko,

J. G. Buckovski, Z. S. Varnaly, A. V. Velichko, I. S. Kalenyuk, L. V. Kozorezenko, V. V. Malysenko, I. Yu. Chugunov, L. M. Yaremenko and others.

Among foreign authors it is necessary to allocate the work. N. Lukashenko, V. Marcinkiewicz, J. Nematov, G. Hoag.

Selection of unexplored parts of the general problem. Insufficient funding of the education sector depends on the public authorities. In Ukraine, since the beginning of the 2018/2019 academic years held an educational reform, which requires further research and improvement.

Setting the task, the purpose of the study. The aim is to study theoretical and practical aspects of education financing in Ukraine.

Method or methodology for conducting research. The authors apply a set of methods of scientific research: generalization, comparative analysis, statistical and other research methods.

Presentation of the main material (results of work). It analyses the state of education financing in Ukraine in 2005-2017 years.

The field of application of results: Ministry of education and science of Ukraine, Ministry of Finance of Ukraine, the Verkhovna Rada of Ukraine.

Conclusions. In Ukraine financing of the education system is characterized by imperfection of normative-legal support and insufficient financial resources. The problem of our country lies in the fact that at the state level lack of understanding of the vital necessity in a competitive education system.

Keywords: educational subsidy, educational institutions, financial resources, expenditure, budgetary funds, subsidies, targeted programs, tariff category.

JEL Classification: I 22

Актуальність. Фінансування освіти в Україні було і залишається актуальним питанням сьогодення. Зараз на часі важливими є питання проведення реформ у системі освіти, створення владою передумов для раціонального використання коштів державного і місцевих бюджетів. При цьому головним завданням має стати забезпечення достатнього фінансування галузі шляхом оптимізації бюджетних та позабюджетних джерел її розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Фінансуванню освіти присвячено безліч наукових публікацій. Дослідженням цього питання займалися такі вітчизняні вчені, як: Т. М. Боголіб, О. Ю. Бойко, Я. Г. Бучковська, З. С. Варналій, А. В. Величко, І. С. Каленюк, Л. В. Козарезенко, В. В. Малишко, І. Я. Чугунов, Л. М. Яременко та ін.

Серед зарубіжних авторів слід виділити праці М. Лукашенка, В. Марцинкевича, Я. Нейматова, Г. Хога.

Виклад основного матеріалу. Освіта ХХІ ст. стає основним фактором розвитку людського потенціалу та соціально-економічного прогресу держав [1].

В Концепції розвитку системи вищої освіти в Україні до 2025 р. зазначено, що країні потрібна системна реформа освіти, розуміння того, що освіта – це один з основних важелів цивілізаційного поступу та економічного розвитку [2].

Сучасна освіта потребує постійного удосконалення, враховуючи шалені темпи впровадження інновацій, розвитку науки та техніки, розширення меж доступу до інформації та швидке зростання інформаційного потоку. Прийняття управлінських рішень на кожному етапі регулювання освітньої сфери стимулює постійний пошук достовірної інформації. Це актуально через те, що освіта створює та розповсюджує зовнішні ефекти, що проявляються у прискоренні економічного зростання, змінах рівня зайнятості, більш рівномірному розподілі доходів та зростанні суспільної довіри. Тому формування вірної статистичної інформації стає однією з першочергових завдань у реформуванні та удосконаленні освітньої сфери [3].

Існуюча модель фінансування освіти в нашій країні залишається архаїчною, оскільки обмежує створення конкурентного середовища на ринку освітніх послуг.

1. В Україні державою фінансуються лише бюджетні освітні заклади. Це обмежує конкуренцію на ринку освітніх послуг з боку навчальних закладів приватної форми власності.

2. Обсяг державного фінансування навчальних закладів залежить здебільшого від кількісних показників: а) кількості учнів або студентів на бюджетній формі навчання; б) кількісних показників науково-педагогічного складу; в) статусу навчального закладу.

3. Механізми державного фінансування все ще передбачають державне планування кількості бюджетних місць на здобуття професійної та вищої освіти, а держзамовлення розподіляється за непрозорими принципами шляхом бюрократичних переговорів.

У результаті реформування механізмів інституційного фінансування в Україні мають бути досягнуті такі цілі:

- підвищення якості освіти;
- підвищення ефективності фінансування;
- рівність прав здобуття освіти;
- підвищення результативності освіти (внеску освіти в економічне зростання).
- Зазначених цілей планується досягти за рахунок такого:

- зміни об'єкта фінансування. Фінансуватися повинен учень чи студент, який має право на державне фінансування й обиратиме навчальний заклад, що отримуватиме бюджетні кошти;

- створення конкурентного середовища на ринку освітніх послуг за рахунок усунення дискримінації між закладами різних форм власності в частині фінансування з держбюджету;

- орієнтації на ключові показники ефективності при визначенні обсягів фінансування навчальних закладів;

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

- заохочення приватних джерел фінансування освіти за рахунок створення умов для поширення пільгових кредитів на навчання студентів, вартість навчання яких не відшкодовується або відшкодовується державою не повною мірою.

Досягти зазначених вище цілей пропонується за рахунок запровадження механізму фінансування, який враховував би якісні показники діяльності навчальних закладів.

При визначенні обсягів державного фінансування навчальних закладів незалежно від форм їх власності пропонується враховувати:

1. Для закладів початкової та середньої освіти - показник середнього бала ЗНО, помножений на кількість учнів, що навчаються у школі. Кожна дитина отримує базове фінансування від держави, і її сім'я вільна вибирати будь-який, у тому числі приватний навчальний заклад. У випадку, коли плата за навчання перевищує обсяг державного фінансування, домогосподарства сплачують різницю за власний рахунок.

2. Для закладів професійних і вищих навчальних закладів також пропонується схема, за якою обсяги їх фінансування з бюджету залежатимуть від кількості залучених ними студентів, що мають право на базове фінансування, їх подальшої успішності, а також грантової складової.

Зокрема, обсяг коштів на фінансування вищої освіти пропонується розподіляти через три механізми:

- базове фінансування студентів - безповоротне фінансування вступників до вищих навчальних закладів, які за підсумками ЗНО отримали таке право. Пропонується, щоб частка цих витрат становила 80% у структурі видатків на освіту. Якщо вартість навчання у вибраному вступником навчальному закладі перевищує вартість базового фінансування, вступник може отримати державний пільговий кредит. Якщо вартість базового фінансування перевищує вартість навчання, надлишок бюджетного фінансування виплачується студенту у формі стипендії;

- грантове фінансування спільних наукових колективів - безповоротне фінансування спільних студентських і викладацьких колективів, виходячи з їхніх досягнень. Пропонується, щоб частка цих витрат становила 20% у структурі видатків на освіту;

- пільгове кредитування студентів на здобуття вищої освіти - державні кредити мають право отримати, по-перше, студенти, які не одержали права на базове фінансування, але отримали право здобувати освіту за власні кошти; по-друге, студенти, які отримали право на часткове базове фінансування; по-третє, студенти, які отримали право на 100% базового фінансування, яке, однак, не покриває вартості навчання у вибраному ними навчальному закладі.

Обсяг базового фінансування студентів пропонується пропорційно розподіляти серед студентів залежно від отримуваних ними протягом навчання у вузі балів, скоригованих для врахування інших факторів. Зокрема формула розподілу базового фінансування між студентами може враховувати таке:

- успішність навчання студента у ЗВО;

- результати ЗНО: перші за кількістю балів 15% вступників до ЗВО отримують 100% базового фінансування, а наступні 15% - 50%;

- коефіцієнти, що враховують різну вартість підготовки в розрізі рівнів вищої освіти та спеціальностей.

Відповідно, студент отримує обсяг базового фінансування, пропорційний частці його балів у загальній кількості балів усіх студентів, які мають право на отримання базового бюджетного фінансування на здобуття вищої освіти. Крім того, можна передбачити, що базове фінансування освіти може використовуватися для її здобуття лише в межах встановлених державою квот на підготовку фахівців певних спеціальностей, що відображало би пріоритети держави [3].

Таблиця 1. Динаміка фінансування освітньої галузі в Україні в 2005-2017 рр.

Роки	Зведений бюджет, млн. грн.	Державний бюджет		Місцеві бюджети	
		обсяги видатків, млн. грн.	частка у видатках зведеного бюджету, %	обсяги видатків, млн. грн.	частка у видатках зведеного бюджету, %
2005	26801,8	9932,8	37,1	16869,0	62,9
2006	28743,4	10438,6	36,3	18304,8	63,7
2007	44333,6	15149,7	34,2	29183,9	65,8
2008	60959,4	21554,3	35,4	39405,1	64,6
2009	66773,6	23925,7	35,8	42847,9	64,2
2010	79826,0	28807,5	36,1	51018,5	63,9
2011	86253,6	27232,7	31,6	59020,9	68,4
2012	101560,9	30243,2	29,8	71317,7	70,2
2013	105538,7	30943,1	29,3	74595,6	70,7
2014	100109,5	28677,9	28,6	71431,7	71,4
2015	114193,5	30185,7	26,4	84007,8	73,6
2016	129435,1	34825,4	26,9	94609,7	73,1
2017*	120906,8	28253,7	23,4	92653,1	76,6

*Січень-вересень 2017 року

**Розраховано автором за даними Державної казначейської служби України.

За роки незалежності в Україні склалася певна система освітньої галузі, визначилася структура, сформувалася нормативно-правова база. Відбувається процес оновлення змісту і форм освіти, розробляються нові стратегічні освітні плани та концепції. Закономірно, що все це потребує фінансових ресурсів, а їх хронічно не вистачає. Відповідно до Закону України «Про освіту» [4], освітня галузь має фінансуватися на рівні 10% ВВП, але з часів прийняття закону, ці обсяги не були реальними (табл. 1).

У таблиці 2 представлена структура видатків Зведеного бюджету на освітню галузь у 2005-2017 роках.

У сучасних умовах фінансування освітньої галузі в Україні з кожним роком стає проблематичнішим [5].

Видаткова частина Державного бюджету України у 2016 році у порівнянні з 2015 роком була збільшена на 14,2%. Однак, видатки Міністерству освіти і науки України були збільшені тільки на 3,4%, а видатки Національній академії наук та національним галузевим академіям наук навпаки скорочено аж на 19%. Як наслідок, частка коштів з загального фонду державного бюджету, що була спрямована у 2016 році Міністерству освіти і науки України та Національній академії наук України, у порівнянні з 2014 роком скоротилась майже у два рази.

Таблиця 2. Структура видатків Зведеного бюджету України на освіту в 2005-2017 роках

Показники	2012		2013		2014		2015		2016		2017*	
	млн. грн.	частка, %	млн. грн.	частка, %	млн. грн.	частка, %	млн. грн.	частка, %	млн. грн.	частка, %	млн. грн.	частка, %
Дошкільна освіта	14627,7	14,4	15662,4	14,8	15186,4	15,2	18142,2	15,9	20115,5	15,5	19024,9	15,7
Загальна середня освіта	42459,1	41,8	44233,2	41,9	42422,1	42,4	49668,3	43,5	56531,3	43,7	57232,7	47,3
Професійно-технічна освіта	6034,0	5,9	6359,8	6,0	5885,3	5,9	6171,2	5,4	6181,4	4,8	5647,8	4,7
Вища освіта	29335,9	28,9	30003,3	28,4	28343,8	28,3	30981,8	27,1	35233,0	27,2	26454,6	21,9
Післядипломна освіта	938,0	0,9	994,6	0,9	893,1	0,9	952,5	0,8	1058,5	0,8	947,5	0,8
Позашкільна освіта	4490,8	4,4	4712,3	4,5	4366,9	4,4	4775,1	4,2	5406,3	4,2	5388,1	4,5
Програми матеріального забезпечення	610,4	0,6	499,7	0,5	180,4	0,2	262,6	0,2	379,3	0,3	356,6	0,3
Дослідження	695,9	0,7	665,9	0,6	577,3	0,6	677,6	0,6	804,2	0,6	658,2	0,5
Інші заклади	2369,1	2,3	2407,4	2,3	2254,3	2,3	2562,1	2,2	3725,6	2,9	5196,4	4,3

*Січень-вересень 2017 року

**Розраховано автором за даними Державної казначейської служби України.

У 2017 році з Державного бюджету України на сферу освіти передбачено було 93101041,6 тис. гривень, що становить 3,6% ВВП, з яких кошти головних розпорядників коштів становлять 40248473,6 тис. гривень (за загальним фондом 27437963,8) та обсяг освітньої субвенції місцевим бюджетам – 52852568,0 тис. гривень. У 2016 році ці показники склали 75053963,5 тис. гривень, що становило 3,31% ВВП, з яких кошти головних розпорядників коштів становили 30 269 986,3 тис. гривень (за загальним фондом 19378469,7), а обсяг освітньої субвенції місцевим бюджетам – 44783977,2 тис. гривень.

На парламентських слуханнях, що відбулися 16 листопада 2016 року, запропоновано було збільшити у загальному фонді Державного бюджету України на 2017 рік обсяги видатків на освіту на 2 млрд. 448,8 млн. гривень та на науку на 1 млрд. 499,3 млн. гривень [6].

Обсяг освітньої субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на 2017 рік передбачений був у обсязі 52 593,1 млн. гривень.

У 2017 році був передбачений новий механізм фінансування загальноосвітніх навчальних закладів. Так, за рахунок освітньої субвенції передбачалося лише фінансування заробітної плати педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів, а також професійно-технічних навчальних закладів в частині надання повної загальної середньої освіти. Всі інші виграї пов'язані з утриманням загальноосвітніх навчальних закладів, в тому числі і оплата праці господарського та навчально-допоміжного персоналу, мали здійснюватись за рахунок коштів місцевих бюджетів.

Для забезпечення фінансування переданих видатків на утримання загальноосвітніх навчальних закладів і медичних закладів Законом України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» передбачена була додаткова дотація з державного бюджету в обсязі 14,9 млрд. гривень, яка передбачена для обласних і районних бюджетів та бюджетів об'єднаних територіальних громад.

Також, для покриття можливих бюджетних диспропорцій у місцевих бюджетах проектом Закону передбачена була стабілізаційна дотація у сумі 2,0 млрд. гривень. Розподіл зазначених коштів здійснювався у порядку та на умовах, визначених постановою Кабінету Міністрів України від 16.09.2015 № 727.

Крім того, слід відмітити деякі питання, які були врегульовані щодо фінансування загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема, підвищення рівня оплати праці педагогічних працівників шкіл.

Отже, з 1 січня 2017 року здійснено не лише підвищення посадового окладу працівника першого тарифного розряду, відповідно й посадових окладів працівників всіх інших тарифних розрядів, а й підвищення на 2 тарифні розряди посадових окладів педагогічних працівників, оплата праці яких здійснюється за рахунок освітньої субвенції, тобто педагогічних працівників шкіл та частково педпрацівників ПТНЗ. Для педагогічних працівників інших навчальних закладів таке підвищення було здійснено з 1 вересня 2017 року.

Разом з тим, органи місцевого самоврядування могли приймати власне рішення про підвищення тарифних розрядів педагогічних працівників закладів та установ освіти, що фінансуються за рахунок місцевих бюджетів, до 1 вересня 2017 року.

Наведемо загальні цифри Бюджету 2017 року в галузі освіти:

- Загальний обсяг освітньої субвенції – 52 593 109,7 тис. грн.
- Видання, придбання, зберігання і доставка підручників і посібників для учнів загальноосвітніх навчальних закладів державної та комунальної власності – 392 969,9 тис. грн.
- Модернізація та оновлення матеріально-технічної бази професійно-технічних навчальних закладів – 50000 тис. грн.
- Надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами – 209458,3 тис. грн.
- Додаткова дотація на утримання закладів освіти та охорони здоров'я – 14 900000 тис. грн.
- Підготовка кадрів у професійно-технічних навчальних закладах за професіями загальнодержавного значення – 119600,8 тис. грн. [7].

Витрати на освіту в 2018 році зростуть на 18,3% (на 33,7 млрд. грн.) – до 217,5 млрд. грн. [8].

Враховуючи необхідність зміцнення людського потенціалу, доцільно удосконалити інституційне середовище розвитку освітньої галузі, в тому числі щодо розширення фінансової та адміністративної автономії навчальних закладів. Запровадження нормативного методу їх фінансування на основі розрахунку вартості наданої бюджетної освітньої послуги залежно від кількості учнів у класі сприятиме забезпеченню рівного доступу до державних освітніх стандартів, підвищенню самостійності начальних закладів у сфері планування та використання фінансових ресурсів. Доречно також розширення переліку результативних показників функціонування вищих навчальних закладів, які зможуть гарантувати рівний доступ до державних освітніх стандартів одержувачу послуг та забезпечити ефективність їх діяльності. З огляду на зазначене, важливим є розвиток інституту зовнішнього незалежного оцінювання, науково-дослідницької, фінансово-господарської, міжнародної діяльності вищих навчальних закладів. З метою підвищення ефективності видатків державного бюджету на фінансування цільових наукових програм необхідно здійснювати оцінку досягнутих показників результативності відповідним розпорядником бюджетних коштів порівняно з іншими розпорядниками, які виконують аналогічні наукові дослідження [9, с. 121-122].

Серед причин низької ефективності бюджетних видатків на освіту вчені називають: відсутність функціонально-структурної спадковості та послідовності державних видатків, порушення законодавчо встановлених обсягів державної підтримки, накладення мораторію на механізми, що забезпечують утілення стимулюючих засад розвитку освіти, відсутність раціональних співвідношень при фінансуванні окремих елементів складових людського потенціалу, у тому числі їх необґрунтований перерозподіл у межах загальних і недостатніх обсягів фінансування, обмежене застосування прямих та непрямих форм підтримки і стимулів, брак належного контролю за цільовим і ефективним використанням ресурсів [10, с. 33].

Висновки. Зробивши аналіз фінансування освіти в Україні, можна зробити висновки, що це питання залишається основним і пріоритетним, а кошти державного та місцевих бюджетів залишаються домінуючим джерелом фінансування освіти в Україні і мають велику вагу в забезпеченні функціонування та розвитку вітчизняної системи освіти.

В умовах реформ, потрібно й надалі досліджувати цю тему, удосконалювати її і шукати додаткові шляхи фінансування освіти в Україні, що є одним із пріоритетних напрямків сьогодення.

Список використаних джерел

1. Яременко Л. М. Організаційно-економічні механізми державного управління вищою освітою в Україні: автореф. дис.... канд. екон. наук: 08.00.03; Н.-д. екон. ін-т. Київ, 2008. 20 с.
2. Ткаченко Н. О. Особливості моніторингу освіти в ЄС та в Україні // *Економічна теорія та освіта XXI століття: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 25 вересня 2015 року)* / Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК», 2015. С. 58.
3. Фінансування освіти: скільки, кому і як? URL : <https://dt.ua/finances/finansuvannya-osviti-skilki-komu-i-yak-.html>.
4. Закон України «Про освіту» URL : <https://ru.osvita.ua/legislation/law/2231/>.
5. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення освітньої галузі України: існуючі проблеми та перспективи їх вирішення // *Економіст*. 2015. №8. С. 1-5.
6. Інформація щодо фінансування освіти і науки в Україні URL : <http://zet.in.ua/statistika-2/byudzheth/informaciya-shhodo-finansuvannya-osviti-i-nauki-v-ukraini/>.
7. Державний бюджет України 2017 року: фінансування галузі освіти – URL : <https://www.auc.org.ua/novyna/derzhavnyy-byudzheth-ukrayiny-2017-roku-finansuvannya-galuzi-osvity>.
8. На освіту українців у 2018 році виділили 217,5 млрд. грн. URL : <https://nachasi.com/2017/09/26/budjet-na-osvitu-2018/>.

9. Чугунов І., Козарезенко Л. Державне фінансове регулювання розвитку людського потенціалу // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2017. № 3. С. 116-132.
10. Козарезенко Л. В. Бюджетне регулювання розвитку людського потенціалу // Економічний часопис – XXI. 2015. № 1-2 (2). С. 31-34.

References

1. Yaremenko L. M. (2008). Organizacijno-ekonomichni mexanizmy` derzhavnogo upravlinnya vy`shhoyu osvitoyu v Ukrayini [Organizational and economic mechanisms of state administration of higher education in Ukraine]: avtoref. dy`s.... kand. ekon. nauk: 08.00.03. Kyiv.
2. Tkachenko N. O. (2015). Osobly`vosti monitory`ngu osvity` v YeS ta v Ukrayini [Features of monitoring education in the EU and in Ukraine] // Ekonomichna teoriya ta osvita XXI stolittya: materialy` Mizhnarodnoyi naukovo-prakty`chnoyi konferenciyi (Ky`yiv, 25 veresnya 2015 roku) / Vy`shhy`j navchal`ny`j zaklad «Universy`tet ekonomiky` ta prava «KROK». S. 58.
3. Finansuvannya osvity`: skil`ky`, komu i yak? [Financing education: how many, to whom and how?] URL : https://dt.ua/finances/finansuvannya-osviti-skilki-komu-i-yak-_.html.
4. Zakon Ukrayiny` «Pro osvitu» [Law of Ukraine «On Education»] URL : <https://ru.osvita.ua/legislation/law/2231/>.
5. Bogolib T. M. (2015). Finansove zabezpechennya osvitr`oyi galuzi Ukrayiny`: isnuyuchi problemy` ta perspekty`vy` yix vy`rishennya [Financial support of the educational industry in Ukraine: existing problems and perspectives for their solution] // Ekonomist. — No 8. S. 1-5.
6. Informaciya shhodo finansuvannya osvity` i nauky` v Ukrayini [Information on the financing of education and science in Ukraine] URL : <http://zet.in.ua/statistika-2/byudzheth/informaciya-shhodo-f finansuvannya-osviti-i-nauki-v-ukrayini/>.
7. Derzhavny`j byudzheth Ukrayiny` 2017 roku: finansuvannya galuzi osvity` [The state budget of Ukraine in 2017: financing of the education sector] URL : <https://www.auc.org.ua/novyna/derzhavnyy-byudzheth-ukrayiny-2017-roku-f finansuvannya-galuzi-osvity>.
8. Na osvitu ukrayinciv u 2018 roci vy`dily`ly` 217,5 mlrd. grn. [The education of Ukrainians in 2018 allocated 217.5 billion UAH] URL : <https://nachasi.com/2017/09/26/budjet-na-osvitu-2018/>.
9. Chugunov I. (2017). Derzhavne finansove reguluvannya rozvy`tku lyuds`kogo potencialu [State financial regulation of human potential development] // Visny`k Ky`yivs`kogo nacional`nogo torgovel`no-ekonomichnogo universy`tetu. No 3. S. 116-132.
10. Kozarezenko L. V. (2015). Byudzhethne reguluvannya rozvy`tku lyuds`kogo potencialu [Budgetary regulation of human potential development] // Ekonomichny`j chasopy`s – XXI. No 1-2 (2). S. 31-34.

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Малишко Віталіна Валеріївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

e-mail: dinis_2207@ukr.net

<http://orcid.org/0000-0001-8906-9060>

Researcher ID: **0053919**

Макарчук Інна Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

e-mail: makarchyck.inna@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-8434-5660>

Researcher ID: **0089054**

Городніченко Юлія Вадимівна, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри фінансів, банківської справи і страхування

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

e-mail: finansu2014@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-0473-8101>

Researcher ID: **0631341**

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Малишко Виталина Валериевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

e-mail: dinis_2207@ukr.net

Макарчук Инна Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

e-mail: makarchyck.inna@gmail.com

Городниченко Юлія Вадимовна, кандидат економічних наук, старший преподаватель кафедри фінансов, банківського дела и страхування
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький ГПУ імені Григорія Сковороди»
e-mail: finansu2014@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Malyshko Vitalina, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Banking and Insurance
Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: dinis_2207@ukr.net

Makarchuk Inna, PhD in Economics, Associate Professor, Chair of Finances, Banking and Insurance
Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
E-mail: makarchyck.inna@gmail.com

Horodnichenko Yuliya candidate of economic Sciences, senior lecturer of the Department of Finance, banking and insurance
Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: finansu2014@ukr.net

УДК 351.84

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-139-145>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ

Риппа М.Б.

Предметом дослідження є система соціального захисту в контексті теорій загального добробуту. Метою статті є: дослідження теоретико-методологічних та організаційно-правових аспектів функціонування системи соціального захисту.

Методи дослідження. У процесі дослідження були використані загальнонаукові методи, зокрема, порівняння, індукції та дедукції, якісного аналізу та синтезу, узагальнення інформації та групування.

Результати дослідження. Основний науковий результат дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з проблемами вивчення сучасних тенденцій та шляхів запровадження і розвитку ринкових моделей соціального захисту в Україні.

Галуззю застосування результатів дослідження є результати даного дослідження, які можуть бути застосовані у сфері вивчення проблем чинної системи соціального захисту та окреслення напрямів її удосконалення.

Висновки. проведено критичний аналіз підходів до визначення сутності соціального захисту, розглянуто становлення системи соціального захисту, проаналізовано моделі Отто фон Бісмарка та Лорда Беверіджа, та їх розвиток у контексті теорії загального добробуту, охарактеризовано призначення та функції соціального захисту в умовах розвитку соціально-ринкової економіки.

Ключові слова: соціальний захист, прожитковий мінімум, соціальне страхування, соціальна допомога, соціальні трансфери, економіка добробуту.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ В КОНТЕКСТЕ ТЕОРИИ ВСЕОБЩЕГО БЛАГОСОСТОЯНИЯ

Риппа М.Б.

Предметом исследования является система социальной защиты в контексте теорий общего благосостояния.

Цель статьи. Исследование теоретико-методологических и организационно-правовых аспектов функционирования системы социальной защиты.

Методы исследования. В процессе исследования были использованы общенаучные методы, в частности, сравнение, индукция и дедукция, анализ и синтез, обобщение информации и группировка.

Результаты исследования. Основной научный результат исследования заключается в теоретическом обосновании и практическом решении комплекса вопросов, связанных с проблемами изучения современных тенденций и путей введения и развития рыночных моделей социальной защиты в Украине.

Областью применения результатов исследования. Результаты могут быть применены в области изучения проблем действующей системы социальной защиты и определения направлений ее совершенствования.

Выводы. Проведен критический анализ подходов к определению сущности социальной защиты, рассмотрено становление системы социальной защиты, проанализированы модели Отто фон Бисмарка и Лорда Бевериджа, их развитие в контексте теории общего благосостояния, дана характеристика назначению и функциям социальной защиты в условиях развития социально-рыночной экономики.

Ключевые слова: социальная защита, прожиточный минимум, социальное страхование, социальная помощь, социальные трансферты, экономика благосостояния.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF SOCIAL PROTECTION IN THE CONTEXT OF THE GENERAL WELFARE THEORY

Rippa M.B.

The subject of the study is a system of social protection in the context of general welfare theories.

Purpose of the article. The aim is research of theoretical-methodological and organizational-legal aspects of the functioning of the system of social protection.

Methods of research. General scientific methods were used in the process of research, in particular, comparison, induction and deduction, analysis and synthesis, generalization of information and grouping.

Results of the study. The main scientific result of the research is the theoretical substantiation and practical solution of a set of issues related to the problems of studying modern trends and ways of introducing and developing market models of social protection in Ukraine.

The field of application of the research results. The results can be applied in the field of studying the problems of the current social protection system and determining the directions for its upgrade.

Conclusions. A critical analysis of approaches to the definition of the essence of social protection was conducted, the formation of the social protection system was considered, the models of Otto von Bismarck and Lord Beveridge, their development in the context of the theory of general welfare, analyzed the purpose and functions of social protection in the conditions of development of the social and market economy.

Keywords: social protection, subsistence minimum, social insurance, social assistance, social transfers, welfare economy.

Постановка проблеми. Соціальна безпека нації належить до найістотніших сфер державного буття. Будь-які соціально-економічні реформи приречені на невдачу, якщо не буде успіхів у вирішенні соціальних питань. Саме під таким кутом зору слід розглядати весь комплекс явищ і проблем, пов'язаних із соціальним захистом як одним із визначальних чинників суспільного добробуту.

Теоретико-методологічні, методичні, прикладні питання багатоаспектних проблем соціального захисту населення та підвищення його ефективності були і залишаються предметом і об'єктом постійних наукових досліджень. Фінансово-економічні засади соціальної проблематики висвітлені у наукових працях вітчизняних вчених економістів: В. Андрущенка, Н. Борецької, В. Вакуленка, І. Гнибіденка, В. Дем'янишина, М. Кравченка, О. Новікова, М. Ружинського, В. Федосова, В. Яценка та інших. Основні положення та висновки щодо причин недоліків та негативних процесів, які знижують адресність і надійність механізмів соціального захисту окремих верств населення відрізняються не тільки теоретико-методологічними засадами стосовно предмета та об'єкта досліджень, а й певною неоднорідністю запропонованих заходів, суджень і полярністю запропонованих підходів.

Таким чином, існує необхідність продовжити системні дослідження теоретичних і практичних проблем соціального захисту населення в контексті теорії загального добробуту в умовах розвитку ринкової економіки України.

Метою статті є системне дослідження концептуальних засад соціального захисту населення в контексті теорії загального добробуту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Великим надбанням європейської цивілізації є постулат, що держава, як найвища форма організації людського співжиття повинна служити людині та суспільству в цілому, забезпечувати виконання численних своїх функцій в усіх сферах економіки, політики, соціального буття. Важко створити однозначну ієрархію пріоритетів і проблем суспільства, але за нашим переконанням, беззаперечним є лідерство соціального захисту, форми і методи якого забезпечують, задоволення життєво необхідних потреб кожного громадянина на рівні не нижче прожиткового мінімуму. Ефективність і результативність соціального захисту органічно невіддільні від можливостей фінансової системи держави, і бюджетних пріоритетів, загалом – від перерозподільних процесів. Осмислення й дослідження останніх постійно знаходиться у фокусі уваги вітчизняних і зарубіжних учених фінансистів.

Для більшості країн світу в системі соціально-економічних проблем соціальний захист населення посідає провідне місце, оскільки він, разом з показниками індексу людського розвитку виступає своєрідним індикатором соціального прогресу. Проте, як вважає більшість економістів, захист населення не зводиться лише до матеріального добробуту, а є системою економічних, соціальних, політичних та правових гарантій [2, 8, 9, 11]. І якщо ця система діє ефективно, то сприяє економічному зміцненню держави завдяки тому, що зменшує кількість соціальних верств і груп, які потребують допомоги. І навпаки: у відносно бідній державі, постійно не вистачає коштів для задоволення основних фізіологічних і соціально-економічних потреб найбільш соціально вразливих верств населення. Більше того, бідна держава як соціальне явище завжди є супутником деградації суспільства. Ще А. Сміт (1723-1790) писав, що «убоге існування трудящих бідняків... служить природним симптомом того, що країна переживає застій, а їх голодування – що вона швидко йде до занепаду» [10, с. 215].

Науково-критичний аналіз літератури, у якій тою чи іншою мірою порушено питання соціального захисту, свідчить, що соціальний захист доцільно розглядати в широкому і вузькому аспектах.

Так, наприклад, М.Ю. Денисов вважає, що у широкому розумінні поняття соціальний захист – це політика держави щодо забезпечення конституційних прав і мінімальних гарантій людині незалежно від його

місця проживання, національності, статі і віку [2, с. 67]. Таким чином, у соціальному захисті реалізуються усі конституційні права і свободи особистості – від права на власність і свободу підприємництва до особистої недоторканості і екологічної безпеки. На думку цього ж автора, більш вузьке трактування поняття полягає у тому, що соціальний захист розглядається як відповідна політика держави щодо забезпечення прав і гарантій відносно рівня життя і задоволення потреб людини – право на мінімально достатні засоби на прожиття, на працю і відпочинок, захист від безробіття, охорону здоров'я і житла, на соціальне забезпечення за віком, у випадку хвороби, втрати годувальника, для виховання дітей та ін. Враховуючи вищезазначене можна зробити висновок, що забезпечення соціального захисту населення визнається прерогативою держави і саме тому ми використовуємо поняття «соціальний захист» як конституційне положення і науковий термін.

Так, частина перша статті 46 Конституції України гарантує право громадян на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом [5, с.38]. З цього витікає, що соціальний захист розповсюджується на всі категорії населення через систему соціальних гарантій.

Відповідно до Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» основою державних соціальних гарантій є мінімальні соціальні стандарти – норми, що встановлюються законодавством України і нормативами, а систему мінімальних державних соціальних стандартів формують стандарти в галузі оплати праці, пенсійного забезпечення, охорони здоров'я тощо [3]. Аналізуючи рівень соціального захисту населення України та порівнюючи його показники із розвинутими країнами світу ми вважаємо, що в Україні права на соціальний захист і пенсійне забезпечення просто декларуються, на відміну від більшості Конституцій розвинених Європейських країн з соціально-ринковою економікою, де ці права формулюються в конституційному законодавстві, наприклад, в Німеччині вони закріплені в Соціальному Кодексі і Антимонопольному законодавстві.

На думку більшості вчених економістів можна зробити висновок, що з метою регулювання соціального захисту усі мінімальні державні гарантії повинні визначатися державним стандартом рівня життя населення [2, 8, 9, 11]. Поняття рівня життя відображає процес задоволення матеріальних і духовних потреб людей і є комплексом потреб і грошових засобів для їх задоволення. Найважливішим аспектом цього поняття є прожитковий мінімум. Відповідно до чинного законодавства під прожитковим мінімумом розуміють мінімальну суму грошових засобів, необхідних для нормального відтворення і розвитку особистості [3]. В умовах обмежених фінансових і матеріальних можливостей держави прожитковий мінімум і бюджет прожиткового мінімуму як інструменти соціальної політики держави можуть бути використані для обґрунтування мінімального розміру оплати праці і мінімального розміру трудової пенсії.

У міжнародних актах соціальний захист тлумачиться як форма реалізації соціальної політики у вигляді соціальної захищеності, під якою розуміється система гарантій і зобов'язань держави для забезпечення людині права на гідне життя. Основні з цих прав визначені «Загальною декларацією прав людини», прийнятою ООН у 1948 році. В її статтях, зокрема, визначено: кожна людина має право на вільний вибір роботи, на справедливі і прийнятні умови праці та на захист від безробіття; кожна людина має право на рівну оплату за рівну працю; кожна людина має право на такий рівень життя, який необхідний для підтримання здоров'я, добробуту робітника і його сім'ї; право на соціальне забезпечення [4].

Американські вчені Р. Дорнбул, С. Фішер і Р. Шмалензі, виходячи з вузького трактування і відносної нерозвиненості системи соціального захисту в США, дають останньому таке визначення: «Системи соціального захисту або програми надання допомоги особам з низькими доходами – це системи програм велфера (welfare), що покликані забезпечити бідних допомогою в розмірах, що залежать від ступеня їх бідності» [12, с. 201]. На нашу думку, недоцільно отожднювати соціальний захист тільки з проблемою бідності, оскільки в понятті соціальної захищеності зливаються воєдино фактори гуманізму, добробуту і боротьби з бідністю.

У цілому, підтримуючи вищезазначені дефініції, на нашу думку, соціальний захист можна визначити як комплекс фінансових, соціально-економічних та організаційно-правових заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я та добробуту населення за конкретних економічних умов та наявних ресурсів.

Таким чином, соціальна захищеність поширюється на всіх людей, однак форми, методи, рівень їх захисту різні. Це багатоступенева і багаторівнева система, яка покликана виконувати дві основні функції, а саме: 1) компенсувати наслідки бідності (соціальна-аліментарна), через надання адресної допомоги; 2) емеритальна-страхова, що досягається запровадженням умов для участі громадян у соціальному страхуванні під час свого активного періоду життя. Ми пропонуємо таке призначення і функції соціального захисту згідно Концепції соціального забезпечення країни [6].

Сучасні системи соціального захисту охоплюють весь життєвий цикл людини, передбачаючи відповідні заходи, спрямовані на підтримання її добробуту. Українська модель містить багато елементів попередньої планової економіки, але загалом зміни в економічній системі помітно вплинули на її структуру і функціонування. Основні напрямки соціального захисту в Україні та джерела фінансового забезпечення представлені на рис. 1.

В контексті нашого дослідження можна зауважити, що соціальний захист непрацюючого населення має свої особливості, спрямовані на осіб, про яких повинно дбати суспільство. Тому він здійснюється державою у формі соціального забезпечення. Непрацюючих, на яких поширюється соціальне забезпечення, можна поділити на дві групи:

- 1) тих, які у свій час працювали;
- 2) тих, які ніколи не працювали.

Ця обставина обумовлює дві форми соціального забезпечення, а саме: соціальне страхування і трансфертні виплати.

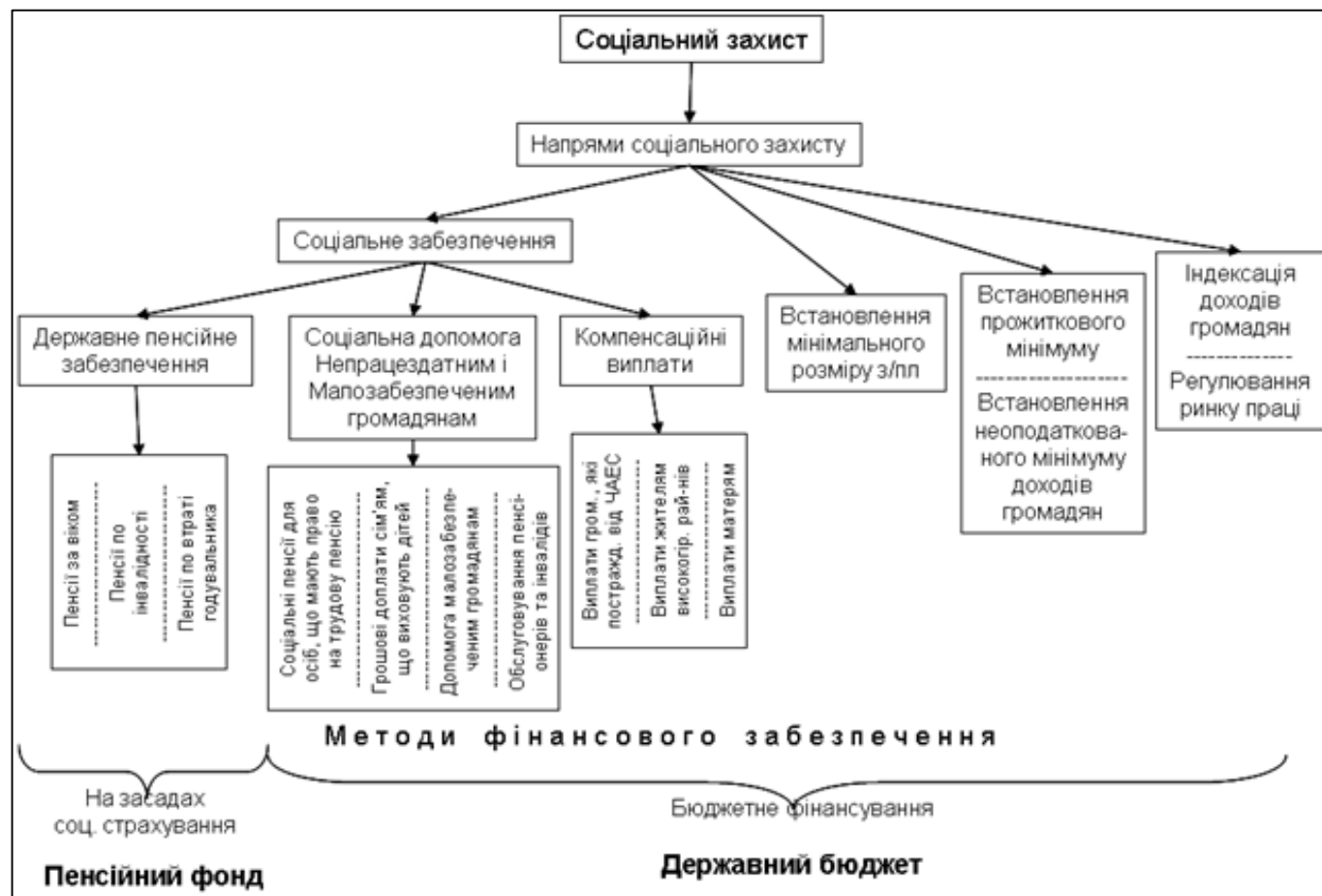

Рисунок 1. Напрями соціального захисту в Україні та джерела їх фінансового забезпечення

Трансфертні видатки являються стандартним інструментом розподільчої функції фінансів держави. Під соціальними трансфертами слід розуміти передачу державою певним верствам населення податкових та неподаткових надходжень з державних бюджетних фондів у формі видатків і кредитів, які призначені для підтримки платоспроможності громадян під час несприятливої економічної ситуації в державі. Економічна природа соціальних трансфертів полягає в тому, що вони переміщують дохід від однієї економічної одиниці до іншої у безповоротній формі, тобто будь-який трансферт означає виплату не пов'язану з виробничою діяльністю реципієнта.

Останні десятиріччя змінили погляди і уявлення науковців про роль держави в питаннях соціального захисту. Для західної фінансової науки однією з причин в цьому стала фіскальна криза держав загального добробуту внаслідок завищених фінансових зобов'язань перед «золотим мільярдом» свого населення ЄСовських і НАТОвських країн [1, с.33]. Фінансове фіаско отримали соціальні держави Східної Європи в частині неспроможності виконання високих соціальних показників життєвого рівня і нестачі економічних ресурсів для їх реалізації. Ідея про державу загального добробуту як проміжну форму, за Б'юкененом, між соціалістичним і трансфертним ладами, вже не вкладається в загальну картину суспільного розвитку. Натомість закріплюються позиції змішаних або соціально-орієнтованих ринкових економік, типовим прикладом яких, особливо в частині розвитку соціальних і пенсійних систем, є Німеччина.

Виникнення нових трактувань понять в проблематиці соціального захисту, таких як «розвиток людського потенціалу», «соціо-гуманітарна революція» та ін. вимагають переосмислення соціально-економічної суті фінансових відносин, що виникають при розміщенні і розподілі ресурсів в суспільстві. Теорія економіки добробуту отримала розвиток у свій час на ґрунті провалів ринку як несучої конструкції всієї системи задоволення суспільних потреб. Під провалами (неспроможністю) ринку (market failure) розуміються характерні ринковому механізму вади щодо задоволення певних суспільних потреб (благ) – ринок малоефективний у забезпеченні правопорядку, соціального захисту, опіки щодо вразливих верств населення та ін. За своєю суттю держава загального добробуту (благоденства) виникає на ідеях велферізму (welfarism), тобто переконанні, що за призначенням, уряд повинен взяти на себе матеріальне забезпечення людей, які

самі неспроможні підтримати належний рівень власного існування. Як розвиток ідей велферизму з метою корегування результатів ринкового розподілу вступають у дію стандартні державні фінансові інструменти перерозподілу: з одного боку податки, підпорядковані певній фінансовій політиці, а з іншого, що особливо актуально в даному контексті, система державних соціальних виплат.

Характерною рисою розвитку сучасної економічної науки є помітне зближення української фінансової думки із світовою наукою, де функції державних фінансів та соціального забезпечення трактуються на основі вчення про економіку та державу добробуту націй (загального благоденства). Загальновизнано, що усіма своїми гранями економіка добробуту стосується державних фінансів як інструмента алокації ресурсів, розподілу і перерозподілу державних доходів, джерел фінансування суспільних благ.

Ідеї соціального добробуту, що завжди поставали перед суспільством, являють собою пошук шляхів вирішення проблем, що виникають у людей, неспроможних самим про себе подбати та місце держави в цьому процесі.

Наукові публікації і праці, що присвячені вивченню економічної теорії суспільного добробуту можна вважати стрижнем фінансової науки в проблемах теорії соціального захисту, адже саме добробут є основною характеристикою розвитку будь-якої державно-суспільної формації. В багатьох країнах Заходу добробут як суспільна мета зафіксована офіційно в Конституціях. Вченням про добробут займалися англійський філософ і юрист Ієремія Бентам (1748-1832), який запропонував і обґрунтував основний принцип суспільного добробуту: «Найбільше щастя – найбільшій кількості членів суспільства»; канцлер Бісмарк; англійський політичний діяч Уільям Беверідж; лідер школи монетаристів, лауреат Нобелівської премії Мілтон Фрідмен (1912-2006); шведські економісти Ерік Ліндаль (1891-1960) і Кнут Віксель (1851-1926) та багато інших. Роботи названих учених складають важливу ідейну основу для розробки прикладних концепцій і форм забезпечення суспільного добробуту. Без звернення до робіт і проєктів цих науковців і політичних діячів не можна скласти достатньо повне уявлення щодо розвитку ідей суспільного добробуту, соціального захисту.

Щоправда, практичні питання економіки добробуту вперше були запроваджені в Німеччині завдяки діяльності канцлера Отто фон Бісмарка. В період з 1883 по 1889 рр. незважаючи на опір опозиції з боку Рейхстагу в Німеччині була впроваджена завершена система соціального захисту: у 1883 році – як закон про страхування від хвороби, 1884 році – від нещасних випадків на виробництві, 1889 році – на випадок старості та інвалідності. Запровадження системи соціального забезпечення є багатофакторним процесом, який відбувався під впливом: а) гуманістичних ідей; б) боротьби широких мас за свої права і блага; в) демократизації парламентського ладу; г) зростаючих фінансово-економічних можливостей держави; д) політики соціальних компромісів.

Саме на межі XIX і XX століть дані фактори об'єдналися в один пакет. Найголовнішою новацією Бісмарка слід вважати положення про обов'язковий характер системи соціального страхування. Характерними рисами впровадженої в той час системи соціального захисту було оптимальне сполучення мало витратного механізму разом з ідеєю самоуправління в організації внесків і пенсійних виплат.

Якщо соціальне страхування і пенсійна система О. фон Бісмарка мала скоріше політичні витоки, як превентивна міра політики уряду Німеччини проти політики впливу соціалістів, то план Беверіджа можна віднести до розвитку ідей добробуту в соціальній політиці.

Після Другої світової війни розглянуті ідеї соціального розвитку закладені видатними політиками і державними діячами (О. Бісмарком, У. Беверіджем, Ф. Рузвельтом) в західних країнах знайшли реалізацію у формі держави загального добробуту, яка в Німеччині одержала назву соціально-ринкової держави. Важливим моментом соціальної політики держави загального благоденства (добробуту) з самих початків стала система соціального захисту.

Аналіз поглядів, викладених у науково-економічній літературі останніх років, присвяченій державі загального добробуту дає можливість узагальнити, що в наукових дослідженнях сформувалися дві тенденції. Перша – акцентування уваги на кризі соціальної держави, зокрема, наголосом на те, що така держава поступово втрачає централізовану владу, її заходи неідеальні і неефективні. Держава не в змозі справитися з усе більшим зростанням різноманітних соціальних проблем. Водночас комерціалізація життєдіяльності суспільства звужує функції держави у проведенні ефективної соціальної політики. Прибічники другої тенденції притримуються позиції, що держава передає приватному бізнесу ряд своїх функцій тільки тому, що це допоможе ефективніше вирішувати соціально-економічні завдання. Обмеження функцій держави дасть їй можливість сконцентруватися на таких важливих проблемах, як контроль за бюрократією і ключовими стратегічними напрямками державної діяльності. Проведення сильної соціально-економічної політики, незалежне від впливу на сучасну державу таких чинників як інтернаціоналізація та регіоналізація, має на меті вирівнювання обсягів державних витрат на соціальні цілі, а не відмову від соціальної держави.

Оцінка економічних ідеологій починаючи з держави загального добробуту через поняття соціальної справедливості і концепцій соціально-ринкової економіки, відображають теоретико-методологічне ставлення в даному дослідженні до цього типу соціальних держав як ідеалу, до котрого має прагнути і в перспективі прийти Україна. Лише держава, як головний суспільний інститут, через реалізацію соціальної функції здатна забезпечити гарантії оптимального розподілу національного доходу для забезпечення суспільного добробуту та комфорту існування населення через функції соціального забезпечення взагалі і пенсійного забезпечення як її найважливішої складової, зокрема.

У ринкових умовах необхідно здійснити перехід від соціально-економічної моделі, яка орієнтується на низьку ціну робочої сили і високу частку безоплатних благ, до нової моделі, яка ґрунтуватиметься на високій ціні робочої сили і платності соціальних послуг. Вважається, що вирішенню проблеми низької вартості робочої сили сприятиме запровадження погодинного нарахування оплати праці з обов'язковим встановленням її мінімальної межі, Узагальнення економічних концепцій та ідеологічних підходів щодо розвитку соціальної інфраструктури сучасного суспільства взагалі, та її складових показує, наскільки важливою є роль держави в реформуванні фінансових інститутів соціальної сфери, яке значення пріоритетів і стратегій пошуку збалансованих підходів і взаємодії багаторівневих структур державних і приватних пенсійних систем. Причому, власно державне пенсійне забезпечення, як солідарна, так і накопичувальна складові, виконують інтегруючу функцію, забезпечують базовий рівень соціального захисту, створюючи одночасно фінансовий резерв на майбутнє.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу. Монографія. Львів: Каменяр, 2000. 302 с.
2. Денисов М. Ю. Социально-экономические преобразования пенсионной системы России : монография, РГЭУ, Ростов н/Д, 2000. 246 с.
3. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» №2017-III від 5.10.2000 р.
4. Загальна декларація прав людини (Док. ООН/PES/217A) від 10 грудня 1948 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Конституція України: [прийнята на першій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.] / Верховна Рада України. Київ : Преса України, 1997. 90 с.
6. Концепція соціального забезпечення населення України // Уряд. кур'єр. 1994. 22 січ. С. 10–12.
7. Пигу А. Экономическая теория благосостояния : пер. с англ. Т.1. Москва : Прогресс, 1985. 512 с.
8. Ружинський М. М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України: монографія. Київ: ІПК ДСЗУ, 2013. 318с.
9. Гнибіденко І. Ф., Кравченко М. В., Новікова О. Р. та ін. Соціальний захист населення України : монографія; за ред. В. М. Вакулєнка, М. К. Орлатого. Київ: НАДУ, 2009. 18 с.
10. Сміт А. Добробут нації. Дослідження про природу та причини добробуту нації. Переклад О. Васильєва, М. Метевікіної, А. Малевського. Київ: Port Royal, 2001. 593 с.
11. Роик В. Эволюция форм социальной защиты и формирование социального страхования // Человек и труд. 2004. №8. С.17–23.
12. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика. Москва: Дело. 1997. 401 с.

References

1. Andrushenko V. L. (2000). *Finansova dumka Zahodu. Monografija* [Financial Opinion of the West. Monograph] Lviv: Kamenjar, 302 s. [in Ukrainian].
2. Denisov M. U. (2000). *Cozialno-ekonomicheskie preobrazovaniya pensioj cictemi Rossii: vonografija* [Socio-economic transformations of Russia's pension system: monograph], RGEU, Rostov-on-Don, 246 s. [in Russian].
3. Zakon Ukraini «Pro dergavni cozialni standarti ta dergavni cozialni garantii» No 2017-III vid 5.10.2000 r. [The Law of Ukraine «About the state social standards of the state social guarantees» №2017-III dated 5 October 2000] [in Ukrainian].
4. Zagalna deklaracija prav ludini (Dok. OON/PES/217A) vid 10 grudnja 1948 r. [The Universal Declaration of Human Rights (Doc. UN / PES / 217A) of December 10, 1948]. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].
5. Konstituzija Ukraini: (priijnjata na pershij sesii Verhownoj Radi Ukraini 28 chervnja 1996 p.) [The Constitution of Ukraine: (adopted at the first session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996)] Verhovna Rada Ukraini - Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv. : Presa Ukraini, 1997. 90 s. [in Ukrainian].
6. Konzepzija sozjalnogo zabezpechennja naselennja Ukraini [The Concept of Social Security of the Population of Ukraine] Urjad. Kurjer. - Government. courier Jan. 22, 1994. pp. 10-12. [in Ukrainian].
7. Pigu A. (1985). *Ekonomicheskaja teorija blagosostojanija* [Economic welfare theory] T.1 Moscow : Progress, 512 s. [in Russian].
8. Ruginskij M. M. (2013). *Sozialnij zahist naselennja v umovah formuvannja rinkovoj modeli ekonomiki Ukraini: monografija* [Social protection of the population in the conditions of formation of a market model of the Ukrainian economy: a monograph] Kyiv: IPK DSZU, 213 s. [in Ukrainian].
9. Gnidenko I. F., Kravchenko M. V., Novikova O. P. ta in. (2009). *Sozialnij zahist naselennja Ukraini : monografija* [Social protection of the population of Ukraine: monograph], za red. V. M. Vakulєnka, M. K. Orlatogo. Kyiv : NADU, 18 s. [in Ukrainian].
10. Smit A. (2001). *Dobrobut nazii. Doslidshennja pro Prirodu ta prichini dobrobutu nazii.* [The welfare of the nation. Research on the nature and causes of the welfare of the nation], pereklad O. Vasiljeva, M. Metevikinoj, A. Malevskogo, Kyiv : Port Royal, 593 s. [in Ukrainian].
11. Roik V. (2004). *Evoluzija form sozjalnoj zashiti i formorovanie sozjalnogo strachovanija* [Evolution of forms of social protection and formation of social insurance] Chelovek i trud - Man and work, 8, 17-23. [in Ukrainian].
12. Fisher S., Dornbush P. & Shmalenzi R. *Ekonomika* [Economy]. Moscow: Delo. 401 s. [in Russian].

ДАНІ ПРО АВТОРА

Ріппа Марія Богданівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів,
Університет державної фіскальної служби України
e-mail: rippa_mary@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Риппа Мария Богдановна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов,
Университет государственной налоговой службы Украины
e-mail: rippa_mary@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Rippa Marija Bogdanivna, Ph.D. in Economic, Associate Professor
The University of State Fiscal Service of Ukraine
e-mail: rippa_mary@ukr.net

УДК 339.7

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-145-153>

**ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ФІНАНСОВОГО ПРОСТОРУ:
ПЕРЕДУМОВИ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

**Тропіна В.Б.,
Євтушенко Н.М.**

Актуальність теми дослідження. Стратегія соціально-економічного розвитку України декларує європейський вибір держави. Відповідно, актуальними є дослідження процесів інтеграції України до світового фінансового простору та його регіональних підсистем з метою визначення стратегічних напрямів економічної політики країни з урахуванням новітніх тенденцій розвитку світової фінансової системи.

Постановка проблеми. З прискоренням фінансової глобалізації її вплив на економіку країн та її фінансову складову суттєво змінюється та посилюється, процеси інтеграції до світового фінансового простору стають незворотними, а їхній вплив на національні економіки – суперечливим, що потребує подальших наукових досліджень теоретичних та прикладних аспектів інтеграції України до міжнародної фінансової системи та її регіональної європейської підсистеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика впливу глобалізації на фінансові системи країн, наслідки інтеграції економіки України та її фінансової складової до глобального економічного простору та його регіональних підсистем є на сьогодні доволі поширеною в наукових дослідженнях. Це роботи відомих вітчизняних та зарубіжних науковців: Рагхурама Г. Раджана, Д. Лук'яненка, З. Луцишин, О. Мозгового, Л. Петкової, О. Рогача, К. Рогоффа, Я. Столярчук, Н. Стукало та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Зазначені вище питання актуалізуються у зв'язку з прискоренням фінансової глобалізації та європейським вибором України, який вимагає розв'язання низки конкретних завдань, пов'язаних з інтеграцією України до світового фінансового простору.

Постановка завдання, мети дослідження. Завданням дослідження є аналіз новітніх тенденцій розвитку світової фінансової системи для обґрунтування умов і основних напрямів інтеграції країни до європейського фінансового простору. Метою дослідження є визначення основних напрямів фінансової євроінтеграційної політики України.

Метод або методологія проведення дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження: системного підходу, статистичного аналізу, структурування, аналізу та синтезу та ін.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Визначено вплив фінансової глобалізації на розвиток фінансової системи України та обґрунтовано умови і основні напрями інтеграції країни до європейського фінансового простору. Доведено переваги секторальної інтеграції України у фінансовій сфері.

Галузь застосування результатів. Результати цього дослідження можуть бути застосовані в процесі формування та реалізації фінансової євроінтеграційної політики України.

Висновки відповідно до статті. З прискоренням фінансової глобалізації її вплив на економіку країн та її фінансову складову суттєво змінюється та посилюється. Відповідно, для України актуальним є моніторинг новітніх тенденцій розвитку глобальної економіки, світової фінансової системи та її регіональних підсистем у контексті завдань щодо поглиблення інтеграції країни до європейського фінансового простору. У статті визначено стратегічні пріоритети реформування фінансової системи України та ефективного коригування фінансової євроінтеграційної політики держави.

Ключові слова: фінансова глобалізація, європейський фінансовий простір, фінансова система України, глобалізація, інтеграція, фінансова євроінтеграційна політика

ИНТЕГРАЦИЯ УКРАИНЫ В ЕВРОПЕЙСКОЕ ФИНАНСОВОЕ ПРОСТРАНСТВО: ПРЕДПОСЫЛКИ, ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ

Тропина В.Б.,
Евтушенко Н.Н.

Актуальность темы исследования. Стратегия социально-экономического развития Украины декларирует европейский выбор государства. Соответственно, актуальными являются исследования процессов интеграции Украины в мировое финансовое пространство и его региональные подсистемы с целью определения стратегических направлений экономической политики страны с учетом новейших тенденций развития мировой финансовой системы.

Постановка проблемы. С ускорением финансовой глобализации ее влияние на экономику страны и ее финансовую составляющую существенно меняется и усиливается, процессы интеграции в мировое финансовое пространство становятся необратимыми, а их влияние на национальные экономики – противоречивым. Это требует дальнейших научных исследований теоретических и прикладных аспектов интеграции Украины в международную финансовую систему и ее европейскую региональную подсистему.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблематика влияния глобализации на финансовые системы стран, последствия интеграции экономики Украины и ее финансовой составляющей в глобальное экономическое пространство и его региональные подсистемы является сегодня довольно распространенной в научных исследованиях. Это работы известных отечественных и зарубежных ученых: Рагхурама Г. Раджана, Д. Лукьяненко, З. Луцишин, А. Мозгового, Л. Петковой, А. Рогача, К. Рогоффа, Я. Столярчука, Н. Стукало и др.

Выделение неисследованных частей общей проблемы. Указанные выше вопросы актуализируются в связи с ускорением финансовой глобализации и европейским выбором Украины, который требует решения ряда конкретных задач, связанных с интеграцией Украины в мировое финансовое пространство.

Постановка задачи, цели исследования. Задачей исследования является анализ новейших тенденций развития мировой финансовой системы для обоснования условий и основных направлений интеграции страны в европейское финансовое пространство. Целью исследования является определение основных направлений финансовой евроинтеграционной политики Украины.

Метод или методология проведения исследования. В статье применена совокупность методов научного исследования: системного подхода, статистического анализа, структурирования, анализа и синтеза и др.

Изложение основного материала (результаты работы). Определено влияние финансовой глобализации на развитие финансовой системы Украины и обоснованы условия и основные направления интеграции страны в европейское финансовое пространство. Доказано преимущества секторальной интеграции Украины в финансовой сфере.

Область применения результатов. Результаты этого исследования могут быть применены в процессе формирования и реализации финансовой евроинтеграционной политики Украины.

Выводы в соответствии со статьей. С ускорением финансовой глобализации ее влияние на экономику стран и ее финансовую составляющую существенно меняется и усиливается. Соответственно, для Украины актуальным является мониторинг новейших тенденций развития глобальной экономики, мировой финансовой системы и ее региональных подсистем в контексте задач, связанных с углублением интеграции Украины в европейское финансовое пространство. В статье определены стратегические приоритеты реформирования финансовой системы Украины и эффективной корректировки финансовой евроинтеграционной политики государства.

Ключевые слова: финансовая глобализация, европейский финансовый пространство, финансовая система Украины, глобализация, интеграция, финансовая евроинтеграционная политика.

INTEGRATION OF UKRAINE TO THE EUROPEAN FINANCIAL SPACE: PREREQUISITES, PROBLEMS, PROSPECTS

Tropina V.B.,
Yevtushenko N.

Relevance of the research topic. The strategy of social and economic development of Ukraine declares the European choice of the state. Accordingly, it is relevant to study the processes of Ukraine's integration into the world financial space and its regional subsystems in order to determine the strategic directions of the country's economic policy, taking into account the latest trends in the development of the world market.

Formulation of the problem. With the acceleration of financial globalization, its impact on the country's economy and its financial component is substantially changing and intensifying, the processes of integration into the world financial space are becoming irreversible, and their impact on national economies is controversial, which requires further scientific research of the theoretical and applied aspects of integrating the financial system of Ukraine into European financial space.

Analysis of recent research and publications. The problem of the influence of globalization on the financial systems of countries, the consequences of integration of the Ukrainian economy and its financial component into

the global economic space and its regional subsystems is now quite widespread in scientific research. These are the works of famous scientists: Raghuram G. Rajan, D. Lukianenko, S. Lutsyshyn, A. Mozgovyi, L. Petkova, A. Rogach, K. Rogoff, J. Stolyarchuk, N. Stukalo, and others.

Selection of unexplored parts of the general problem. *At the same time, these issues are being updated in connection with the acceleration of financial globalization and the European choice of Ukraine, which requires the solution of a number of specific tasks related to the integration of Ukraine into the global financial space.*

Setting the task, the purpose of the study. *The objective of the study is to analyze the latest trends in the development of the world financial system to justify the conditions and the main directions of the country's integration into the European financial space. The purpose of the study is to determine the main directions of Ukraine's financial eurointegration policy.*

Method or methodology for conducting research. *The article uses a set of methods of scientific research: the system approach, statistical analysis, structuring, analysis and synthesis.*

Presentation of the main material (results of work). *The influence of financial globalization on the development of the financial system of Ukraine is determined and the conditions and main directions of the country's integration into the European financial space are justified. The advantages of sectoral integration of Ukraine in the financial sphere are proved.*

The field of application of results. *The results of this study can be applied in the process of forming and implementing the financial Eurointegration policy of Ukraine.*

Conclusions according to the article. *With the acceleration of financial globalization, its impact on the economies of the countries and their financial component is substantially changing and intensifying. Accordingly, it is relevant for Ukraine to monitor the latest trends in the development of the global economy, the world financial system and its regional subsystems to determine the strategic priorities for reforming the financial system of Ukraine and timely and effective adjustment of the state's financial eurointegration policy.*

Keywords: *financial globalization, European financial space, the financial system of Ukraine, globalization, integration, financial eurointegration policy*

JEL Classification *E62, F01, F15*

Актуальність теми дослідження. Формування глобального фінансового простору та його регіональних підсистем має закономірну природу, що обумовлено дією економічних законів. З прискоренням фінансової глобалізації її вплив на економіку країн та її фінансову складову суттєво змінюється та посилюється, процеси інтеграції до світового фінансового простору стають незворотними. Найбільш розвинутою регіональною підсистемою глобального фінансового простору є європейська. Стратегія соціально-економічного розвитку України чітко декларує європейський вибір держави. Відповідно, актуальними є дослідження процесів інтеграції України до світового фінансового простору та його регіональних підсистем з метою визначення стратегічних напрямів економічної політики країни з урахуванням новітніх тенденцій розвитку світового фінансового ринку.

Ступінь дослідження даної проблеми вченими. Проблематика впливу глобалізації на фінансові системи країн, наслідки інтеграції економіки України та її фінансової складової до глобального економічного простору та його регіональних підсистем є на сьогодні доволі поширеною в наукових дослідженнях. Це роботи відомих вітчизняних та зарубіжних науковців: Рагхурама Г. Раджана [1], Д. Лук'яненка [2], З. Луцишин [5], О. Мозгового [3], Л. Петкової [4], О. Рогача [5], К. Рогоффа [6], Я. Столярчук [7], Н. Стукало [8] та інших. Водночас ці питання актуалізуються у зв'язку з прискоренням фінансової глобалізації та європейським вибором України, який вимагає розв'язання низки конкретних завдань, пов'язаних з інтеграцією України до світового фінансового простору.

Метою дослідження є визначення основних напрямів розвитку фінансової системи України у структурі світового фінансового простору за умов посилення глобалізації, а також обґрунтування стратегічних напрямів.

Завдання дослідження: Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання: здійснити аналіз новітніх тенденцій розвитку світової фінансової системи та її регіональної європейської підсистеми; визначити вплив фінансової глобалізації на розвиток фінансової системи України та обґрунтувати умови і основні напрями інтеграції країни до європейського фінансового простору; довести переваги секторальної інтеграції України у фінансовій сфері та визначити її пріоритетні напрями.

Методи дослідження. У статті застосовано сукупність методів наукового дослідження, у тому числі системний та структурний методи – при визначенні сучасних закономірностей фінансової глобалізації; статистичний аналіз - для виявлення ступеню інкорпорації України у глобальну економіку. На основі системного підходу визначено внутрішні та зовнішні причини, що впливають на зміст інтеграційних процесів у сфері фінансових відносин. Методами структурування та синтезу обґрунтовано передумови та розроблено пропозиції щодо реформування фінансової системи України у контексті її інтеграції до світового фінансового простору.

Результати дослідження. У другій половині ХХ ст. фінансова інтеграція перетворилася в одну з найважливіших тенденцій розвитку світової фінансової системи. Наприкінці ХХ ст. глобалізація та конкуренція зумовили ситуацію, за якої можливості країн досягти економічного і соціального зростання наодинці, на індивідуальній основі, різко скоротилися. Не випадково регіональна інтеграція стала невід'ємною рисою останнього десятиріччя минулого століття.

Розвиток світових фінансових ринків веде до значної концентрації капіталів навколо світових фінансових центрів. Ця тенденція розширює можливості використання тимчасово вільних коштів в економіках тих країн, які мають гостру потребу в додатковому капіталі. Зовнішні позики капіталу широко використовуються країнами, що розвиваються, та країнами з перехідною економікою. Такі країни намагаються залучити капітал до своєї економіки шляхом продажу цінних паперів на внутрішніх і зовнішніх фінансових ринках, розміщення облігаційних позик за кордоном, одержання приватних, державних кредитів та фінансової допомоги з боку міжнародних організацій.

Участь національних ринків грошей і капіталів в операціях світового ринку визначається такими чинниками:

- наявністю розвиненої кредитної системи та фондової біржі;
- місцем країни у світовій економічній системі господарства та її валютно-економічним станом;
- помірністю податкового тиску;
- пільговим валютним законодавством, що відкриває іноземним позичальникам доступ на національний ринок грошей та капіталів, а іноземним цінним паперам – до біржового котирування;
- вдалими географічним розташуванням;
- відносною стабільністю політичного режиму.

Однією з основних складових фінансової стратегії України є поглиблення її інтеграції в міжнародний фінансовий простір та його регіональні підсистеми, зокрема і першочергово (враховуючи європейський вибір країни), до фінансової системи Європейського Союзу.

Необхідність цього визначається двома чинниками:

по-перше, об'єктивними потребами в ресурсах. Без виходу на міжнародні фінансові ринки, без залучення прямих іноземних інвестицій (для України це можливо лише за умов підтримки ринкових реформ у країні міжнародними фінансовими організаціями) забезпечити стабільну динаміку економічного зростання буде надзвичайно складно;

по-друге, об'єктивними закономірностями розвитку сучасної економіки. В умовах її глобалізації подальший розвиток національної фінансової системи можливий тільки на основі інтеграційних процесів.

Політика ізоляціонізму і фінансової автаркії не тільки помилкова, вона просто неможлива. Як відзначають автори монографії «Глобалізація і безпека розвитку», сучасний світ характеризується широким використанням зарубіжних інвестицій та зовнішніх боргових запозичень поряд з внутрішніми джерелами фінансування. Фактично не залишилось країн, які б спирались виключно на власні можливості [9]. І це є логічним за умов глобалізації світогосподарських відносин та інтернаціоналізації фінансової сфери. Причому фінансова відкритість обов'язковим своїм аспектом повинна мати здатність країни брати участь в міжнародних кредитно-фінансових відносинах без негативних наслідків для макроекономічної стабільності держави.

Ключовим напрямом інтеграції України в міжнародну фінансову систему є розвиток її відносин із головними міжнародними фінансовими інституціями – МВФ і Світовим банком. Вони відіграють дедалі зростаючу роль у світі, сприяючи економічному розвитку окремих країн, забезпечуючи надходження в національні економіки значної частки кредитних та інвестиційних ресурсів. Саме від результатів співробітництва України з цими організаціями залежить характер і ефективність її інтеграції в міжнародну фінансову систему.

Стратегія економічного та соціального розвитку України шляхом європейської інтеграції передбачає адаптацію фінансової політики України до умов ЄС. Фінансово-політичний аспект їх взаємодії повинний сприяти розвитку приватного підприємництва, банківського сектора, страхової справи.

Основні напрями співпраці у фінансовій сфері між Україною та ЄС були викладені в Угоді про партнерство й співробітництво [10] та Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу [11]. Була розроблена робоча програма щодо дій обох сторін у різних сферах, в яких, як було зазначено, залишається низка недоліків, зокрема в банківській сфері України щодо стандартів бухгалтерського обліку, а також в секторі страхування. Було визначено конкретні шляхи реформування цих сфер.

Питання інтеграції у рамках європейських структур на сучасному етапі є ключовим у зовнішній політиці практично всіх країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), оскільки кожна з них прагне досягти високого рівня економічного розвитку і сподівається на партнерську підтримку та сприяння з боку західноєвропейських сусідів. Україна в цій ситуації відіграє не останню роль, оскільки країнам ЦСЄ важливо зберегти не тільки цивілізовані стосунки, а й товарний обіг, численні економічні та культурні програми з Україною. Створення Європейського валютного союзу (ЄВС) об'єднало важливих західноєвропейських партнерів України, і тепер разом вони є одним із найбільших торгових партнерів України, найважливішим джерелом прямих іноземних інвестицій та інших потоків капіталу.

Закінчення дії у 2008 р. Угоди про партнерство та співробітництво між Євросоюзом і Україною стало поштовхом для старту перемовин стосовно укладання нової, «посиленої угоди», яка в результаті отримала назву «Угода про асоціацію між ЄС і Україною». Її парафування відбулося 30 березня 2012 р.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відбулося в два етапи. 21 березня 2014 р. під час Позачергового Саміту Україна – ЄС було підписано політичну частину Угоди. 27 червня 2014 р. в ході засідання Ради ЄС Президентом України та керівництвом Європейського Союзу і главами держав та урядів 28 держав – членів ЄС була підписана економічна частина Угоди. 16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС [12].

Угода про асоціацію за своїм обсягом і тематичним охопленням є найбільшим міжнародно-правовим документом за всю історію України та найбільшим міжнародним договором з третьою країною, коли-небудь укладеним Європейським Союзом. Вона визначає якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції» і слугує стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні. Передбачена Угодою поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС визначатиме правову базу для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, частково робочої сили між Україною та ЄС, а також регуляторного наближення, спрямованого на поступове виходження економіки України до спільного ринку ЄС.

Формула економічної інтеграції передбачає створення Зони вільної торгівлі між Україною та ЄС на основі чотирьох свобод (вільного руху товарів, капіталів, послуг і працівників), спрямованої на поступову інтеграцію України до внутрішнього ринку Євросоюзу. Угода про асоціацію та її торговельна частина, які передбачають широкомасштабну адаптацію законодавства України до законодавства ЄС, мають стати важливою передумовою не лише для подальшого відкриття ринків, але й для утвердження в Україні стабільного та привабливого бізнес-середовища.

Інтеграція України в міжнародний фінансовий простір та його регіональні підсистеми (зокрема і в першу чергу, фінансового простору Європейського Союзу) безпосередньо пов'язана з реструктуризацією її національної фінансової системи у цілому і державного фінансового господарства зокрема. Адже, з одного боку, інтеграційні процеси можливі за умови, якщо фінансові системи окремих країн побудовані на однакових засадах і функціонують на єдиних принципах. Без проведеної в Україні фінансової реструктуризації процес її інтеграції у світовий фінансовий простір був би неможливий. З іншого боку, одним із найважливіших напрямів фінансової реструктуризації є процес поступового інтегрування у світову фінансову систему. Результати в цьому напрямі є своєрідним критерієм якості трансформаційних процесів.

Проблема інтеграції України до європейського, а в перспективі – до світового фінансового простору є багатоплановою і передбачає вирішення цілої низки завдань.

По-перше, це трансформація національної фінансової системи, всі складові якої мають реально функціонувати на ринкових засадах. І фінанси підприємств, і податкова та бюджетна системи, і банки та небанківські фінансові інституції мають бути у цілому уніфікованими з міжнародними вимогами.

Зокрема, відповідно до статті 1 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони цілями асоціації, крім іншого, є запровадження умов для посилення економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, та підтримувати зусилля України стосовно завершення переходу до діючої ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації її законодавства до *acquis* ЄС;

По-друге, це гармонізація українського фінансового законодавства з міжнародними критеріями і вимогами.

По-третє, важливим напрямом інтеграційних процесів є вихід на європейські фінансові ринки, який має забезпечити вільний рух капіталів. Тут важливі як інституційне забезпечення (розвинені банківська система, інституції фондового ринку, страхові компанії, з якими могли б і мали б бажання співпрацювати іноземні партнери), так і відповідний інвестиційний клімат у країні.

По-четверте, процес інтеграції до фінансового простору ЄС передбачає забезпечення міжнародних грошових потоків через систему міжнародних розрахунків. Адже яким би гармонізованим не було законодавство, як би не було розвинене інституційне забезпечення, без відпрацьованого механізму міжнародних розрахунків, його надійності і відповідних гарантій міжнародне економічне та фінансове співробітництво неможливе.

По-п'яте, вкрай необхідним є організаційне забезпечення, яке полягає у відповідній взаємодії з міжнародними фінансовими інституціями, що є головними ідеологами функціонування міжнародної фінансової системи. Членство в цих інституціях і співпраця з ними – це важливий чинник визнання тієї чи іншої країни міжнародною фінансовою спільнотою. Тільки за таких умов можлива повноцінна фінансова інтеграція.

Отже, інтеграція України в міжнародний фінансовий простір та його регіональні підсистеми передбачає вирішення як внутрішніх завдань трансформації її фінансової системи, так і завдань налагодження механізмів міжнародного фінансового співробітництва. За роки незалежності у сфері інтеграції України в міжнародну фінансову систему зроблено чимало. З 1992 р. Україна стала членом головних міжнародних фінансових організацій – Міжнародного валютного фонду (МВФ) і Міжнародного банку реконструкції і розвитку (МБРР), а також Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР). На даний час країна цілком інтегрувалася в міжнародну платіжну систему, забезпечуючи надійне і своєчасне проходження платежів. Створено дієву систему валютного регулювання з використанням ринкових механізмів курсоутворення. У червні поточного року прийнято Закон України «Про валюту і валютні операції»[13]. Цей документ повинен стати єдиним рамковим законодавчим актом, який дозволить здійснювати валютне регулювання і валютний нагляд у відповідності до європейських норм.

Серед іншого, прийняття цього Закону дозволить Україні перейти до нової ліберальної моделі валютного регулювання, поступове наближення до якої вона намагалася здійснювати протягом усього періоду своєї незалежності. Здійснювана раніше лібералізація тільки зовнішньоторговельних розрахунків конвертованості гривні не змогла забезпечити істотного збільшення зацікавленості нерезидентів у її накопиченні і не сприяла істотному зміцненню позицій національної валюти України в міжнародних розрахунках.

Закладений у Законі новий для України підхід до валютного регулювання є міжнародною практикою, згідно з якою країни з розвинутою економікою протягом останніх десятиліть цілеспрямовано лібералізували свої фінансові ринки (США, Великобританія, Франція). Крім того, прийняття нового законодавства в сфері регулювання валюти і забезпечення вільного руху капіталу є одним із зобов'язань України, передбачених угодою про асоціацію між Україною та ЄС.

Для входження України в міжнародний фінансовий простір важливе значення має внутрішня конвертованість національної грошової одиниці. Крім цього, активізації інтеграційних процесів у фінансовій сфері сприяють міжнародні договори у сфері оподаткування. На сьогодні між Україною та іншими іноземними державами діє більше 60 угод про уникнення подвійного оподаткування.

Усе це дає можливість стверджувати, що в цілому процес входження України в міжнародну фінансову систему відбувається досить динамічно і на сьогодні вона переходить до стадії відпрацювання механізмів співробітництва. Основною інтеграції стало створення системи міжнародних розрахунків, котра розглядається як основа міжнародних фінансів і забезпечує надійне функціонування міжнародної торгівлі і, відповідно, світової економіки.

Досліджуючи динаміку участі України в міжнародних потоках капіталу за роки економічного зростання, глобальної фінансово-економічної кризи та посткризового відновлення, зазначимо суттєвий вплив процесів глобалізації. Основні макроекономічні показники, що відображають рівень зовнішньоекономічної взаємодії України із зовнішнім світом, подано в табл. 1.

Таблиця 1. Динаміка основних макроекономічних показників зовнішньоекономічної діяльності України, млн дол США*

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Експорт фінансових послуг	476	312	248	338	222	191	83	74
Імпорт фінансових послуг	-1086	-955	-952	-1010	-800	-875	-561	-424
Сальдо фінансових послуг	-610	-643	-704	-672	-578	-684	-478	-350
ПІІ в Україну	5851	6034	5291	5462	2452	3764	4406	1871
Всього ПІІ в Україну,	45370	48198	51705	53704	40725	36154	37514	39144
ПІІ в Україну з країн ЄС	36969	39269	41132	41033	31047	26406	26099	27465
Приватні грошові перекази з-за кордону	5862	7019	7526	8537	6489	5154	5425	7265
Валовий зовнішній борг (ВЗБ)	117343	126236	135065	142079	126308	118729	113518	116578
Номінальний ВВП	136419	163160	175781	183310	131805	90615	93210	112154
ВЗБ/ВВП, %	86,0	77,4	76,8	77,5	95,8	131,0	121,8	103,9

Джерело: складено та розраховано за даними: <http://index.minfin.com.ua>; <http://bank.gov.ua>; <http://www.ukrstat.gov.ua>.

*Інформація 2014-2017 рр. наведена без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Аналіз міжнародної економічної діяльності України за 2010–2017рр. свідчить про те, що Україна досить глибоко інкорпорована у світовий фінансовий простір та його європейську регіональну підсистему. Водночас, незважаючи на формування інституційних засад функціонування фінансового ринку в Україні за час ринкової трансформації, зростання кількості фінансових посередників, їх діяльність не набула достатнього рівня конкурентоспроможності для впевненого виходу на зовнішній ринок. Україна залишається нетто-імпортером фінансових послуг.

Суттєве значення для оцінки впливу глобалізації на економіку країни та її фінансову інфраструктуру має аналіз динаміки іноземних інвестицій, передусім, прямих. За весь період незалежності в економіку України станом на 31.12 2017 р. було вкладено близько 39,1 млрд дол США. При цьому, обсяг валового зовнішнього боргу країни склав 116,6 млрд дол США, що втричі більше за обсяг прямого іноземного інвестування.

Отже, стрімка лібералізація зовнішньоекономічної діяльності країни в період ринкової трансформації не призвела до автоматичного формування необхідних сприятливих передумов ефективного соціально-економічного розвитку, як і не дав можливості розвитку фінансової інфраструктури, яка б відповідала новітнім тенденціям фінансової глобалізації [4].

Інтеграція України до міжнародного фінансового простору та його європейської регіональної підсистеми є досить суперечливим процесом, Головне завдання економічної політики полягає у максимізації позитивних та мінімізації негативних наслідків інтеграції України до світового фінансового простору.

Реалізація завдань, пов'язаних з поглибленням інтеграції України до європейського фінансового простору повинна здійснюватися в умовах комплексного реформування економічної і фінансової сфери. Загалом пріоритетними напрямками ефективного інтеграції України до глобального фінансового середовища є:

- визнання визначальної ролі держави у процесі розвитку та стабілізації національної фінансової системи;
- основними статтями видатків з державного бюджету залишити видатки на фінансування оборони, сфери суспільних та соціальних послуг, освіти, науки, охорони здоров'я;
- пріоритетність фінансування розвитку людського капіталу;

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

- підтримка інноваційного розвитку галузей економіки шляхом зменшення податкових ставок, введення регресивних ставок оподаткування (наприклад, податок на прибуток підприємств). Це сприятиме не тільки розвитку підприємств, але й виведенню бізнесу з тіні та підвищенню надходжень до державного бюджету;

- впровадження нової концепції державного управління;
- забезпечення чіткої інституційної структури управління державними фінансами;
- децентралізація та посилення ролі місцевих органів фінансового управління та контролю;
- розвиток фінансових інституцій, у тому числі укрупнення банків, їх вихід на міжнародні ринки, допуск іноземних банків на національні ринки, підвищення конкуренції між банківськими інституціями, діяльність транснаціональних банків;

- формування постійно діючих державних механізмів з метою адаптації фінансового сектора України до зростаючої іноземної конкуренції, а також для стимулювання розвитку експорту фінансових послуг України. Адекватне бюджетне фінансування цих механізмів, законотворчої роботи у цьому напрямку.

- посилення ролі єдиної європейської валюти євро на території України;
- стимулювання розвитку нових фінансових інструментів кредитування (лізинг, факторинг, форфейтинг тощо), фондових інструментів (наприклад, міжнародних цінних паперів), інструментів управління ризиками (деривативи);

- розвиток фінансових ринків та їх поступова інтеграція до міжнародних фінансових ринків шляхом встановлення цивілізованих правил роботи, законодавчо- нормативного забезпечення;

- створення державної системи інформації з питань фінансової глобалізації, що допомагала б орієнтуватися учасникам фінансового ринку у правилах та нормах глобального фінансового ринку, у його можливостях та загрозах. Ця система має включати центри консультування та підготовки кадрів на місцях;

- відкрита приватизація державних активів.

Як було зазначено, реалізація завдань, пов'язаних з поглибленням інтеграції України до європейського фінансового простору, повинна здійснюватися шляхом комплексного реформування економічної і фінансової сфери, що є досить складним процесом в умовах політичної нестабільності в країні та високого ступеня вразливості її економіки від зовнішніх факторів. За таких умов, на нашу думку, певні переваги має так звана секторальна інтеграція у пріоритетних напрямках. Поки що на липневому 2018-го року саміт України – ЄС був схвалений механізм інтеграції у таких важливих сферах сучасного суспільного життя, як енергетичний та цифровий ринки, митна сфера, юстиція, свобода та безпека. Кінцевою метою дії цього механізму повинно стати приєднання до тих чи інших секторальних угод і конвенцій ЄС [14]. Механізм секторальної інтеграції, крім іншого, створює можливості для процедурної незворотності євроінтеграційних реформ. Адже він передбачає розробку взаємних зобов'язань щодо конкретних заходів, незалежно від того, які політичні сили перебувають у керівництва законодавчої або виконавчої влади. Вважаємо, що на сьогоднішні пріоритетними напрямками секторальної інтеграції у фінансовій сфері повинні стати ті, що визначені Президентом України, П. Порошенком на «Давоському економічному форумі» в 2015 році як основні стратегічні пріоритети вдосконалення державного регулювання фінансового ринку України, а саме:

- реформування системи державного регулювання фінансового ринку, її вдосконалення та уніфікація з провідними європейськими;

- створення прозорих методів та способів регулювання, що унеможливають спекуляції на фінансовому ринку;

- визначення чітких та зрозумілих «правил гри», що нададуть можливість приходу на український фінансовий ринок іноземних інвесторів;

- боротьба з корупцією та зловживаннями в органах державного регулювання.

Висновки. Таким чином, інтеграція України до міжнародного фінансового простору та його європейської регіональної підсистеми є досить суперечливим процесом, наслідками якого можуть бути як негативні, так і позитивні результати. Загрози, що несе в собі фінансова глобалізація, можуть відчувати як розвинені країни, так і країни, що розвиваються. Головне завдання економічної політики держави полягає у максимізації позитивних та мінімізації негативних наслідків інтеграції України до світового фінансового простору.

В Україні в умовах нестабільності політичного та економічного середовища основними результатами змін у фінансовій сфері в контексті інтеграції до світового економічного та фінансового простору стали: зростання залежності українського фінансового ринку від глобальних потоків капіталу із відповідним погіршенням показників національної безпеки та послабленням позицій в геополітичному просторі; посилення боргової залежності економіки від зовнішніх джерел фінансування як у державних фінансах, так і підприємницькому секторі, що за умов суттєвих обмежень дії факторів ендегенного економічного зростання призводить до пониження реального життєвого рівня населення та унеможливорює перспективи стійкого довгострокового розвитку; підвищення небезпеки ланцюгової реакції поширення фінансово-економічних криз із подальшими втратами у реальному секторі економіки та обмеженням дії зовнішньоекономічних чинників для подальшого відновлення; вплив міжнародних фінансових інститутів на здійснення внутрішньої економічної політики, включно із соціально вразливими її складовими тощо.

Із врахуванням ключових тенденцій глобального розвитку важливими передумовами формування національного фінансового простору відповідно до європейських стандартів є: спрямування економічних реформ в країні на підвищення рівня і якості життя населення, стимулювання заощаджень і, як результат,

підвищення потенціалу розвитку фінансового сектора; посилення структурної стійкості бюджету за рахунок диверсифікації національного виробництва і експорту на основі критеріїв інноваційності, довгостроковості, конкурентоспроможності; для підвищення якості фінансової інфраструктури – дотримання виправданих та послідовних умов встановлення цін кредитного, валютного та інших ризиків фінансовими посередниками; поширення інформаційної прозорості здійснення фінансової діяльності, імплементація до нормативно-правової бази та запровадження в практику міжнародних стандартів надання фінансових послуг. Теоретичні і прикладні аспекти формування оптимального механізму реалізації зазначених завдань визначають перспективу подальших наукових розвідок у цьому напрямку.

Список використаних джерел

1. Raghuram G. Rajan. *Fault Lines: How Hidden Fractures Still Threaten the World Economy*. Princeton University Press, 2011, 280 p.
2. Лук'яненко Д. І., Поручник А. М та ін.. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника. Київ: КНЕУ, 2011. 703 с.
3. Мозговий О. М., Субочев О. В. Міжнародні фінансові центри в умовах фінансової глобалізації. Київ: КНЕУ, 2014. 370с.
4. Петкова Л. О. Інтеграція України до світового фінансового простору в міжнародних співставленнях та макроекономічній динаміці // Фінансовий простір. 2013. № 1 (9). С. 15-22.
5. Рогач О. І., Луцишин З. О. та ін. Світові фінанси: сучасні тенденції та перспективи розвитку. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2013. 351 с.
6. Kenneth S. Rogoff. *This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton University Press, 2009, 512 p.
7. Столярчук Я. М., Лук'яненко Д. Г., Поручник А. М. Глобальні фінансові дисбаланси і їх макроекономічні наслідки // Журнал європейської економіки. 2010. Том 9 (№1). С. 73-92.
8. Стукало Н. В., Мозговий О. М. Інтегративно-індексний метод оцінювання рівня фінансової глобалізації країн світу // Міжнародна економічна політика. 2009. № 10/11. С. 5-32.
9. Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г та ін. Глобалізація і безпека розвитку. Київ: КНЕУ, 2001. 733 с.
10. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Міжнародний документ, Протокол від 14.06.1994 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_012/.
11. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.1998 № 615/98 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/615/98/>
12. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода. Ратифіковано із заявою Законом від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1678-18/paran2#n2/>
13. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>
14. Саміт ЄС дав зелене світло секторальній інтеграції України. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/519815.html>

References

1. Raghuram G. Rajan. (2011). *Fault Lines: How Hidden Fractures Still Threaten the World Economy*. Princeton University Press, 2011, 280 p. [in English].
2. Luk'ianenko D. I., Poruchnyk A. M ta in. (2011). *Resursy ta modeli hlobalnoho ekonomichnoho rozvytku* [Resources and models of global economic development], Kyiv: KNEU, 703 s. [in Ukrainian].
3. Mozghovyi O. M. & Subochev O. V. (2014). *Mizhnarodni finansovi tsentry v umovakh finansovoi hlobalizatsii* [International financial centers in the conditions of financial globalization]. Kyiv: KNEU, 370 s. [in Ukrainian].
4. Petkova L. O. (2013). *Intehratsiia Ukrainy do svitovoho finansovoho prostoru v mizhnarodnykh spivstavlenniakh ta makroekonomichnii dynamitsi* [Integration of Ukraine into the world financial space in international comparisons and macroeconomic dynamics] // *Finansovyi prostir – Financial space*. 1(9), S. 15-22. [in Ukrainian].
5. Rohach O. I., Lutsyshyn Z. O. ta in. (2013). *Svitovi finansy: suchasni tendentsii ta perspektyvy rozvytku* [World finances: current trends and prospects]. Kyiv: Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka, 351 s. [in Ukrainian].
6. Kenneth S. Rogoff. (2009). *This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton University Press, 512 p. [in English].
7. Stoliarchuk Ya. M., Luk'ianenko D. H. & Poruchnyk A. M. (2010). *Hlobalni finansovi dysbalansy i yikh makroekonomichni naslidky* [Global financial imbalances and their macroeconomic implications] // *Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky – Journal of the European Economy*. 9 (№1). S. 73-92. [in Ukrainian].
8. Stukalo N. V. & Mozghovyi O. M. (2009). *Intehrativno-indeksnyi metod otsiniuvannia rivnia finansovoi hlobalizatsii krain svitu* [Integrative-index method of estimating the level of financial globalization of the countries of the world] // *Mizhnarodna ekonomichna polityka – International Economic Policy*. 10/11. S. 5-32. [in Ukrainian].
9. Bilorus O. H., Luk'ianenko D. H ta in. (2001). *Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku* [Globalization and development security]. Kyiv: KNEU, 733 s. [in Ukrainian].

10. *Uhoda pro partnerstvo i spivrobotnytstvo mizh Ukrainoiu i Yevropeiskymy Spivtovarystvamy ta yikh derzhavamy-chlenamy* [Partnership and Co-operation Agreement between Ukraine and the European Communities and their member states]: Mizhnarodnyi dokument, Protokol vid 14.06.1994 r. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_012/. [in Ukrainian].

11. *Pro zatverdzhennia Stratehii intehtatsii Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu* [On Approval of the Strategy of Ukraine's Integration into the European Union]: Ukaz Prezidenta Ukrainy vid 11.06.1998 № 615/98. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/615/98/>. [in Ukrainian].

12. *Pro ratyfikatsiiu Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odnii storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony* [On ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand]: Uhoda. Ratyfikovano iz zaiavoiu Zakonom vid 16.09.2014 № 1678-VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1678-18/paran2#n2/>. [in Ukrainian].

13. *Pro valiutu i valiutni operatsii* [About currency and currency transactions]: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 № 2473-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2473-19/>. [in Ukrainian].

14. *Samit YeS dav zelene svitlo sektoralnii intehtatsii Ukrainy* [The EU summit gave a green light to the sectoral integration of Ukraine]. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/519815.html>. [in Ukrainian].

ДАНІ ПРО АВТОРІВ

Тропіна Валентина Борисівна, доктор економічних наук, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

e-mail: tropina@ukr.net

orcid.org/0000-0003-4148-3873

Researcher ID: G-8563-2014

Євтушенко Наталія Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

e-mail: ilata82@ukr.net

orcid.org/0000-0002-4752-6742

Researcher ID: 0040676

ДАННЫЕ ОБ АВТОРАХ

Тропина Валентина Борисовна, доктор экономических наук, профессор кафедры финансов, банковского дела и страхования ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

e-mail: tropina@ukr.net

Евтушенко Наталья Николаевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

e-mail: ilata82@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHORS

Tropina Valentyna, Doctor of Economic Sciences, Professor
Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: tropina@ukr.net

Yevtushenko Natalia, PhD in Economics, Associate Professor
Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University
e-mail: ilata82@ukr.net

УДК 336.142.3

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38-153-161>

ФОРМУВАННЯ БЮДЖЕТІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СИСТЕМІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Чугунов О.І.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування бюджетів місцевого самоврядування у системі суспільного розвитку територіальних громад.

Метою дослідження є розкриття пріоритетних завдань бюджетної політики щодо удосконалення системи формування бюджетів місцевого самоврядування.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний методи, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. У статті розкрито роль бюджетів місцевого самоврядування у забезпеченні розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Узагальнено інституційні засади щодо регулювання процесу формування бюджетів місцевого самоврядування. Визначено пріоритетні завдання бюджетної політики щодо підтримки територіальних громад, посилення їх податкової спроможності, підвищення ефективності координації діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування. Обґрунтовані положення щодо створення ефективної основи формування бюджетів місцевого самоврядування у системі суспільного розвитку територіальних громад.

Галузь застосування результатів. Система державного фінансового регулювання, бюджетна політика, бюджетна система.

Висновки. Розвиток бюджетної системи можливий при забезпеченні стійкості формування бюджетів місцевого самоврядування у системі суспільного розвитку територіальних громад, активізації їх інноваційно-інвестиційної складової та посилення впливу на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць. Важливість подальшого підвищення дієвості й ефективності формування бюджетів місцевого самоврядування зумовлена необхідністю підвищення ефективності управління державними фінансовими ресурсами в умовах їх обмеженості, розробки стратегії розвитку бюджетів місцевого самоврядування та створення інституційних умов для підвищення їх самодостатності з врахуванням циклічності економічних процесів та впливу екзогенних і ендогенних факторів у фінансово-бюджетному середовищі.

На даному етапі важливим завданням є здійснення дієвих перетворень системи формування бюджетів місцевого самоврядування шляхом підтримки територіальних громад, що зумовлює необхідність підвищення рівня дієвості та ефективності управлінських рішень органів державного управління та місцевого самоврядування у сфері стратегічного бюджетного планування. Доцільним є удосконалення системи моніторингу соціально-економічної ефективності видатків бюджетів місцевого самоврядування за допомогою якісних і кількісних індикаторів, запровадження середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні, дотримання принципу прозорості та підвітності органів місцевого самоврядування громадянськості. Вагомими завданнями є удосконалення системи формування місцевих бюджетів з врахуванням застосування сучасних фінансово-бюджетних методів і інструментів; створення дієвих стимулів для забезпечення зацікавленості органів місцевого самоврядування у зміцненні власної дохідної бази та підвищення рівня їх відповідальності за використання бюджетних ресурсів; забезпечення надходження відповідних доходів до бюджетів місцевого самоврядування, підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів.

Ключові слова: бюджет, бюджетна система, бюджетна політика, бюджет місцевого самоврядування, фінансове забезпечення територіальної громади.

ФОРМИРОВАНИЕ БЮДЖЕТА МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В СИСТЕМЕ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИН

Чугунов А.И.

Предметом исследования являются теоретические и практические вопросы формирования бюджетов местного самоуправления в системе общественного развития территориальных общин.

Целью исследования является раскрытие приоритетных задач бюджетной политики по совершенствованию системы формирования бюджетов местного самоуправления.

Методы исследования. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный методы, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.

Результаты работы. В статье раскрыта роль бюджетов местного самоуправления в обеспечении развития административно-территориальных единиц. Обобщены институциональные основы по регулированию процесса формирования бюджетов местного самоуправления. Определены приоритетные задачи бюджетной политики по поддержке территориальных общин, усилению их налоговой способности, повышению эффективности координации деятельности органов государственного управления и местного самоуправления. Обоснованы положения по созданию эффективной основы формирования бюджетов местного самоуправления в системе общественного развития территориальных общин.

Область применения результатов. Система государственного финансового регулирования, бюджетная политика, бюджетная система.

Выводы. Развитие бюджетной системы возможно при обеспечении устойчивости формирования бюджетов местного самоуправления в системе общественного развития территориальных общин, активизации их инновационно-инвестиционной составляющей и усиление влияния на социально-экономическое развитие административно-территориальных единиц. Важность дальнейшего повышения действенности и эффективности формирования бюджетов местного самоуправления обусловлена необходимостью повышения эффективности управления государственными финансовыми ресурсами в условиях их ограниченности, разработки стратегии развития бюджетов местного самоуправления и создание институциональных условий для повышения их

самодостаточности с учетом цикличности экономических процессов и воздействия экзогенных и эндогенных факторов в финансово-бюджетной среде.

На данном этапе важной задачей является осуществление действенных преобразований системы формирования бюджетов местного самоуправления путем поддержки территориальных общин, что приводит к необходимости повышения уровня действенности и эффективности управленческих решений органов государственного управления и местного самоуправления в сфере стратегического бюджетного планирования. Целесообразным является совершенствование системы мониторинга социально-экономической эффективности расходов бюджетов местного самоуправления с помощью качественных и количественных индикаторов, внедрение среднесрочного бюджетного планирования на местном уровне, соблюдение принципа прозрачности и подотчетности органов местного самоуправления общественности. Важными задачами являются совершенствование системы формирования местных бюджетов с учетом применения современных финансово-бюджетных методов и инструментов; создание действенных стимулов для обеспечения заинтересованности органов местного самоуправления в наращивании собственной доходной базы и повышение уровня их ответственности за использование бюджетных ресурсов; обеспечение поступления соответствующих доходов в бюджеты местного самоуправления, повышение эффективности использования бюджетных ресурсов.

Ключевые слова: бюджет, бюджетная система, бюджетная политика, бюджет местного самоуправления, финансовое обеспечение территориальной общины.

FORMATION OF BUDGETS OF LOCAL SELF GOVERNANCE IN THE SYSTEM OF SOCIAL DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Chugunov O.I.

The subject of the study is theoretical and practical issues of the formation of budgets of local self-government in the system of social development of territorial communities.

The purpose of the study is to reveal the priority tasks for improving the system of formation of budgets of local self-government.

Research methods. The paper uses a set of scientific methods and approaches, including systematic, structural, comparative, factor methods, which allowed to realize the conceptual unity of the research.

Results of work. The article reveals the role of local self-government budgets in the development of administrative-territorial units. A number of legislative and normative acts on regulation of the process of formation of budgets of local self-government are generalized. The priority tasks of the budget policy concerning support of territorial communities, strengthening of their tax capacity, increase of efficiency of coordination of activity of bodies of state power and local self-government are determined. The article is based on the establishment of an effective institutional framework for the formation of local self-government budgets in the system of social development of territorial communities.

The field of application of results. System of state financial regulation, budgetary policy, budget system.

Conclusions. The development of the budget system is possible by ensuring the sustainability of the formation of local government budgets in the system of social development of territorial communities, activating their innovation-investment component and strengthening the influence on the socio-economic development of administrative-territorial units. The importance of further enhancing the effectiveness and efficiency of the formation of local government budgets is conditioned by the need to increase the efficiency of the management of public financial resources in the conditions of their constraints, the development of a strategy for the development of local government budgets and the creation of institutional conditions for increasing their self-sufficiency, taking into account the cyclical nature of economic fluctuations and the impact of exogenous and endogenous factors in financially -budgetary environment.

At this stage, the important task is to implement effective transformations of the system of forming local budgets by supporting voluntary associations of territorial communities, which necessitates the increase of efficiency and efficiency of administrative decisions of executive bodies and local governments in the field of strategic budget planning. It is advisable to improve the system of monitoring the socioeconomic efficiency of local government budget expenditures by using qualitative and quantitative indicators, introducing medium-term budget planning at the local level, adhering to the principle of transparency and accountability of local self-governance bodies to the public. Important tasks are improving the system of formation of local budgets taking into account application of modern financial-budget methods and tools; Creation of effective incentives to ensure the interest of local self-government bodies in the growth of their own income base and increase their level of responsibility for the use of budget resources; ensuring adequate revenues to local government budgets, and increasing the efficiency of the use of budget resources.

Key words: budget, budget system, budget policy, budget of local self-government, financial security territorial community.

Постановка проблеми. Бюджети місцевого самоврядування посідають вагоме місце у системі суспільного розвитку територіальних громад. На сучасному етапі існує необхідність розробки підходів щодо формування бюджетів місцевого самоврядування у напрямі підвищення їх стійкості та збалансованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених з питань формування бюджетної політики, розвитку фінансового забезпечення місцевого самоврядування можна назвати праці Дж. Б'юкенена, Дж. Кейнса, У. Мітчелла, В. Нордхауса, П. Самуельсона [1-4]. Питання формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах економічних перетворень розкриваються у працях вітчизняних вчених: Т. Боголіб, І. Запатріної, А. Максюті, І. Чугунова [5-10] та інших.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні питання формування бюджетів місцевого самоврядування у системі суспільного розвитку територіальних громад.

Метою дослідження є розкриття пріоритетних завдань бюджетної політики щодо удосконалення системи формування бюджетів місцевого самоврядування.

Результати дослідження. На даному етапі розвитку місцевих фінансів важливим завданням є розробка дієвого механізму формування доходів місцевих бюджетів, чіткого розмежування функцій і повноважень усіх рівнів державного управління та місцевого самоврядування]. Інституційні перетворення обумовлюють необхідність посилення дієвості формування бюджетів територіальних громад.

Впродовж останніх років прийнято низку законодавчих та нормативних актів, що врегулювали відповідні питання процесу формування бюджетів місцевого самоврядування. Зокрема, відповідно до Указу Президента України «Про першочергові заходи розвитку місцевого самоврядування в Україні на 2017 рік» визначено, що одним із вагомих пріоритетів розвитку країни є підвищення інституційної спроможності місцевого самоврядування, що зумовлює необхідність удосконалення механізму державного стимулювання добровільного об'єднання територіальних громад; посилення взаємодії органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування з питань розроблення та реалізації програм соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, залучення для виконання даних програм коштів у рамках державно-приватного партнерства; поліпшення організації надання консультативної та методичної допомоги органам місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад щодо реалізації ними наданих законом повноважень місцевого самоврядування у бюджетній, фінансовій, освітній, медичній та інших сферах; налагодження системної роботи органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування, їх асоціаціями щодо виявлення, аналізу та розв'язання спільних для територіальних громад проблем, що виникають в процесі реформування місцевого самоврядування та добровільного об'єднання територіальних громад; удосконалення законодавства щодо розмежування повноважень між районною радою та органом місцевого самоврядування об'єднаної територіальної громади у разі, якщо межі такої громади співпадають з межами району, розмежування повноважень органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, у тому числі у сфері земельних відносин, ліцензування і надання дозволів, а також щодо визначення механізмів здійснення державного контролю за відповідністю рішень органів місцевого самоврядування; опрацювання питання щодо залучення міжнародної фінансової допомоги для забезпечення реалізації заходів, спрямованих на реформування місцевого самоврядування [11].

У середньостроковій перспективі реформа децентралізації визначена серед основних пріоритетів у формуванні системи ефективного врядування в країні відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік». Обґрунтовано, що децентралізація сприятиме створенню сучасної системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади з урахуванням вітчизняних особливостей розвитку місцевої демократії. Основною метою посилення децентралізації цих процесів є забезпечення надання населенню високоякісних та доступних публічних послуг незалежно від місця проживання, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території. Визначено, що роль об'єднаних територіальних громад у розв'язанні соціальних проблем громадян має стати ключовою. Відповідно на цьому рівні кошти можуть витратитися з найбільшою ефективністю з урахуванням потреб громади та кожної родини, що потребує соціальної допомоги [12].

Відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» визначено порядок об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст та надання державної підтримки об'єднаним територіальним громадам; створення правових умов та можливостей для укрупнення шляхом добровільного об'єднання територіальних громад, що є важливим чинником посилення гарантій місцевого самоврядування, підвищення його ролі у вирішенні питань місцевого значення; формування дієздатних територіальних громад, головним завданням яких має стати поліпшення забезпечення потреб громадян, оперативне та якісне надання їм базових соціальних та адміністративних послуг, поліпшення умов сталого розвитку відповідних територій, більш ефективне використання бюджетних коштів та інших ресурсів; створення передумов для удосконалення системи органів місцевого самоврядування на відповідній територіальній основі [13].

З метою досягнення даної мети передбачено встановлення основних умов об'єднання територіальних громад, механізмів його ініціювання, утворення об'єднаної територіальної громади та діяльності органів місцевого самоврядування в об'єднаній територіальній громаді до формування нових органів.

Розроблення концептуальних засад секторальних реформ у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту тощо, удосконалення законодавчо-нормативного забезпечення реформи, посилення відповідальності органів місцевого самоврядування за прийняті ними рішення, проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи, надання консультативно-методологічної допомоги територіальним громадам визначено відповідно до плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Разом з тим, важливими завданням є посилення податкової спроможності місцевого самоврядування, зокрема щодо надходжень податку на доходи фізичних осіб, акцизного податку, екологічного податку та рентної плати, місцевих податків і зборів, а також шляхів підвищення ефективності координації діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування; формування на територіях об'єднаних територіальних громад інформаційної бази щодо податкових надходжень громади, яка передбачає проведення інвентаризації платників податків, введення повного обліку ресурсів, у тому числі матеріальних, природних, земельних, оцінки економічного потенціалу громади.

Зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування передбачає посилення зацікавленості органів місцевого самоврядування у підвищенні рівня власних доходів шляхом стимулювання збільшення обсягів виробництва, валової доданої вартості, обсягу інвестицій та рівня доходів населення відповідно до інноваційного напрямку економічного розвитку [10].

Посилення децентралізаційних процесів спрямовано на створення системи місцевого самоврядування на основі європейських принципів його розвитку, наділення територіальних громад повноваженнями та ресурсами, що забезпечать соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць. При цьому вагомого значення у забезпеченні добробуту громадян на відповідній території мають відігравати об'єднані територіальні громади.

Запровадження відповідних стандартів формування бюджетів місцевого самоврядування у системі суспільного розвитку територіальних громад передбачає приведення їх у відповідність з рекомендаціями Ради Європи національного законодавства. Відповідно до Рекомендацій «Про фінансове й бюджетне управління на місцевому й регіональному рівнях», передбачено введення та оприлюднення показників ефективності фінансового управління щодо видатків на надання місцевих суспільних послуг, обмеження рівня місцевого боргу, встановлення персональної відповідальності органів місцевого самоврядування за достовірність показників в фінансово-бюджетній сфері, запровадження процедури незалежного аудиту в органах місцевого самоврядування.

Доцільно відмітити, що в країнах з розвинутою економікою питання ефективності функціонування суспільного сектору та ефективності діяльності органів місцевого самоврядування є одним із вагомих завдань бюджетної політики. Зокрема, у Великобританії органи державного управління звітують за показниками підвищення ефективності діяльності органів місцевого самоврядування, яка визначається як оптимальне використання наявних фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування для надання суспільних послуг згідно з пріоритетами розвитку територій. В той же час зазначається, що показник скорочення видатків на надання послуг не завжди свідчить про ефективне використання фінансових ресурсів. До показників ефективності відносять: зменшення використання людських, майнових, фінансових ресурсів в умовах забезпечення відповідного обсягу суспільних послуг, покращення їх якості, досягнення пропорційного зростання вкладених ресурсів поліпшеній якості послуг. До показників ефективної діяльності органів місцевого самоврядування відносять також частку інновацій в наданні послуг, інвестування в технології. Показники ефективності діяльності органів місцевого самоврядування розраховуються за секторами місцевих суспільних послуг у певних групах. Наприклад, досягнуті в минулому році, очікувані в поточному бюджетному періоді з коригуванням в середині року, прогнозовані показники на поточний рік, кумулятивний показник на кінець поточного року.

У вітчизняній практиці для оцінки бюджетних програм та визначення їх результативності використовують показники: затрат, продукту, ефективності, якості відповідно до наказу Міністерства фінансів України «Про результативні показники бюджетної програми» від 10 грудня 2010 року № 1536.

Для успішного вирішення завдання підвищення якісного рівня бюджетної політики необхідно сформувати науково обґрунтовану бюджетну стратегію, яка надасть змогу для здійснення оцінки результативності реалізації бюджетних програм з метою своєчасного коригування їх обсягів і термінів реалізації; підвищення ефективності бюджетних витрат та прозорості системи бюджетного вирівнювання; досягнення оптимального балансу між необхідним вирівнюванням бюджетної забезпеченості та створенням стимулів для розвитку економічного та податкового потенціалів адміністративно-територіальних одиниць [7].

Бюджетна політика у сфері державних видатків є досить вагомим інструментом впливу на соціально-економічний розвиток, особливо на перехідному етапі економічних реформ при обмеженості фінансових ресурсів держави. Від ступеня оптимізації обсягів і структури дохідної та видаткової частини бюджету залежить рівень економічного зростання держави. Взагалі бюджетне регулювання повинно бути спрямовано на реальне економічне зростання у будь-якому районі, місті, області, державі в цілому. Процес та результати планування і виконання видаткової частини місцевих бюджетів суттєво впливають на соціально-економічні показники розвитку адміністративно-територіальної одиниці, тому якість і точність цього процесу важко переоцінити. Збільшення питомої ваги видатків місцевих бюджетів на освіту, охорону здоров'я у валовому регіональному продукті впливає на реальне зростання валового регіонального продукту у відповідний рік та з лагом до чотирьох років [6].

Показники затрат відображають обсяг ресурсів, що забезпечують виконання бюджетної програми, та характеризують структуру її витрат. Ці показники повинні відповідати принципу необхідності та достатності. Тобто, якщо при обрахунку показника затрат допускатиметься його штучне заниження, обсяг ресурсів буде недостатній для повноцінної реалізації завдання. Відповідно, бюджетна програма виконуватиметься не в повній мірі та не результативно. Якщо ж, навпаки, показник завищено – це призведе до неефективного, нецільового використання

бюджетних коштів. Затрати можуть відображатись як у грошовому вимірі, так і як людські, матеріальні або інформаційні ресурси. Планування затрат – одна з найбільш важливих процедур бюджетування, адже фінансові ресурси завжди обмежені. Аналіз затрат необхідно систематично проводити на різних етапах бюджетного процесу, оскільки він є одним із основних елементів оцінки бюджетних програм. Цей процес не втрачає своєї актуальності, починаючи зі стадії планування бюджету до стадій його затвердження та виконання.

Показники продукту визначають обсяг виробленої продукції чи наданих послуг у процесі виконання бюджетної програми, кількість користувачів товарами, роботами, послугами. Показники продукту, як правило, мають абсолютне значення. Вони використовуються для оцінки досягнення визначеної мети. Показники продукту констатують факт надання послуг, виконання робіт чи групу споживачів у кількісному виразі і не вказують на якість наданих послуг чи виконаних робіт, ступінь задоволення потреб споживачів товарів або послуг.

Показники ефективності відображають обсяг використаних ресурсів на одиницю наданої бюджетної послуги. Ці показники часто називають показниками економічної ефективності, оскільки вони відображають обсяг затрат на одиницю послуги. Подібно до інших показників, за допомогою показників ефективності можна відстежити відносну успішність виконання бюджетної програми. Показники ефективності в залежності від завдань, що виконуються у процесі реалізації бюджетної програми, можуть визначатися як: витрати ресурсів на одиницю продукту; відношення кількості вироблених товарів, виконаних робіт, наданих послуг до визначеного обсягу фінансових ресурсів – продуктивність; рівень досягнення запланованого результату – результативність.

Показники якості характеризують досягнуті результати якості створеного продукту та відображають зменшення негативних чи посилення позитивних тенденцій у виробництві товарів, виконанні робіт, наданні послуг споживачам за рахунок коштів бюджетної програми. На відміну від показника продукту, який має кількісні характеристики та відображає факт отримання продукту діяльності, показник якості відображає в динаміці покращення рівня якості отримання даного продукту діяльності. Відповідно, показник якості дозволяє оцінити ступінь відповідності досягнутих результатів встановленим меті та завданням, виступає інструментом звітування про досягнуті соціальні результати від надання послуг у процесі реалізації бюджетної програми. В ньому відображається соціальна ефективність програми.

Кількість показників виконання бюджетної програми може бути різною, залежно від типу програми, її мети, можливостей збору відповідних даних та обсягу звітності, який вважається необхідним. Але оптимальна кількість показників має в повній мірі надавати інформацію про виконання завдань, досягнення мети та результативність і ефективність програми. При цьому показники мають розроблятися як збалансований комплексний опис поставленої мети, в якому всі показники виконання є послідовними та взаємодоповнюючими.

Таким чином, складовими програмно-цільового методу є моніторинг та оцінка ефективності впровадження бюджетних програм. Оперативне управління бюджетною програмою у процесі її реалізації забезпечує моніторинг виконання бюджетної програми, який проводиться на постійній основі. За результатами моніторингу приймається рішення про внесення змін або корегувань у програму чи механізм її реалізації, обсяги асигнувань або перерозподіл коштів між завданнями в межах програми. На відміну від моніторингу, оцінка є більш комплексним заходом, що проводиться періодично. Оцінка бюджетної програми здійснюється за допомогою порівняння планових і фактичних показників її виконання, а також з урахуванням усіх факторів, які впливають на виконання бюджетної програми. Вона надає можливість оцінити економічний та соціальний ефект, результативність використання бюджетних коштів у процесі реалізації бюджетної програми відповідно до визначених мети і завдань.

Основним документом, який містить повну інформацію про бюджетну програму та застосовується для здійснення моніторингу, оцінки її реалізації, контролю за ефективністю виконання бюджетної програми та цільовим спрямуванням фінансових ресурсів, є паспорт бюджетної програми. Він визначає мету, завдання, напрями використання бюджетних коштів, відповідальних виконавців, результативні показники та інші характеристики бюджетної програми відповідно до бюджетних призначень, встановлених рішенням про місцевий бюджет на відповідний бюджетний період.

Відповідно до основних принципів програмно-цільового методу належать: підвищення рівня прозорості та ефективності використання бюджетних коштів; посилення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за досягнення кінцевих результатів та контролю за ефективністю здійснених видатків; планування видатків місцевих бюджетів на наступний бюджетний період із урахуванням соціально-економічних результатів, отриманих внаслідок реалізації бюджетних програм у попередньому періоді; формування бюджетних програм на основі пріоритетів державної та регіональної політики, стратегічних планів розвитку територій та галузей економіки на середньо- та довгострокову перспективу. До переваги його застосування належать: забезпечення прозорості бюджетного процесу, здійснення оцінки діяльності його учасників; підвищення якості бюджетної політики, ефективності розподілу і використання бюджетних коштів; посилення відповідальності головного розпорядника за досягнення мети; індикативний характер програм, терміни реалізації яких залежать від забезпеченості необхідними матеріальними ресурсами; забезпечення єдності методологічних підходів до рішення цілей та завдань соціально-економічного розвитку; здатність концентрувати обмежені матеріальні та фінансові ресурси на вирішенні вагомих питань перспективного розвитку територій, від яких залежить поступальний розвиток економіки і зростання життєвого рівня населення.

Потребують подальшого удосконалення показники результативності бюджетних програм, зокрема, це стосується програм, які мають перспективний характер. У цьому контексті слід удосконалити методологію

оцінки ефективності бюджетних програм шляхом перегляду факторів, на підставі яких визначаються показники: затрат, продукту, ефективності та якості, а також визначення інтегрованого показника результативності виконання бюджетної програми, який має розраховуватися залежно від вагових коефіцієнтів, встановлених експертним шляхом для кожного показника. Цей показник має стати підставою для прийняття рішення щодо подальшого фінансування програм [8].

Розвиток програмно-цільового методу бюджетування потребує використання принципів перспективного бюджетного прогнозування та планування. Зокрема, розпорядники бюджетних коштів повинні складати стратегічні плани своєї діяльності, які визначають головну мету, цілі, завдання, перелік програм та очікувані результати у довгостроковій перспективі відповідно до встановлених державою пріоритетів.

Основні напрями бюджетної політики мають формуватися із чітким виділенням пріоритетів, на засадах комплексного підходу з урахуванням виявлених проблем та аналізу внутрішніх і зовнішніх факторів, які визначають процеси розвитку суспільства. Бюджетне регулювання у сфері видатків є важливою складовою фінансової політики, яка суттєво впливає на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць та держави в цілому [9].

Відповідно до Порядку проведення Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту виконання місцевих бюджетів визначено, що аудит проводиться з метою перевірки та аналізу фактичного виконання місцевого бюджету, ефективності використання комунальних коштів, майна та інших активів, достовірності фінансової звітності, функціонування системи внутрішнього контролю. Основними завданнями аудиту є проведення оцінки формування і рівня виконання місцевого бюджету; встановлення причин, що негативно впливають на виконання місцевого бюджету; визначення шляхів удосконалення управління комунальними коштами, майном та іншими активами, зокрема щодо можливості збільшення доходів, місцевого бюджету. За результатами проведеного аналізу розробляються пропозиції щодо удосконалення формування і виконання місцевого бюджету, управління комунальними коштами, майном та іншими активами [14].

Передумовою побудови ефективної системи формування бюджетів місцевого самоврядування є застосування ефективних засобів бюджетного контролю та аудиту у бюджетному процесі, що надасть можливість упорядкувати процес аналізу та оцінки діяльності органів місцевого самоврядування, підвищити ефективність фінансово-інституційних складових інституту місцевих фінансів. Вагомим є аналіз інституційних умов і тенденцій розвитку системи формування бюджетів місцевого самоврядування за допомогою якісних і кількісних індикаторів визначення ефективності управління місцевими фінансами, оцінки результатів діяльності органів місцевого самоврядування, принципів і пріоритетів бюджетної політики у даній сфері. Удосконалення процесу формування бюджетів місцевого самоврядування у системі суспільного розвитку територіальних громад сприятиме підвищенню ефективності використання бюджетних ресурсів, що є передумовою для забезпечення стійкості та збалансованості бюджетної системи в цілому.

Висновки. Розвиток бюджетної системи можливий при забезпеченні стійкості формування бюджетів місцевого самоврядування у системі суспільного розвитку територіальних громад, активізації їх інноваційно-інвестиційної складової та посилення впливу на соціально-економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць. Важливість подальшого підвищення дієвості й ефективності формування бюджетів місцевого самоврядування зумовлена необхідністю підвищення ефективності управління державними фінансовими ресурсами в умовах їх обмеженості, розробки стратегії розвитку бюджетів місцевого самоврядування та створення інституційних умов для підвищення їх самодостатності з врахуванням циклічності економічних процесів та впливу екзогенних і ендогенних факторів у фінансово-бюджетному середовищі.

На даному етапі важливим завданням є здійснення дієвих перетворень системи формування бюджетів місцевого самоврядування шляхом підтримки територіальних громад, що зумовлює необхідність підвищення рівня дієвості та ефективності управлінських рішень органів державного управління та місцевого самоврядування у сфері стратегічного бюджетного планування. Доцільним є удосконалення системи моніторингу соціально-економічної ефективності видатків бюджетів місцевого самоврядування за допомогою якісних і кількісних індикаторів, запровадження середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні, дотримання принципу прозорості та підзвітності органів місцевого самоврядування громадськості. Вагомими завданнями є удосконалення системи формування місцевих бюджетів з врахуванням застосування сучасних фінансово-бюджетних методів і інструментів; створення дієвих стимулів для забезпечення зацікавленості органів місцевого самоврядування у зміцненні власної дохідної бази та підвищення рівня їх відповідальності за використання бюджетних ресурсів; забезпечення надходження відповідних доходів до бюджетів місцевого самоврядування, підвищення ефективності використання бюджетних ресурсів.

Список використаних джерел

1. Б'юкенен Дж. М., Масгрейв Р. А. *Суспільні фінанси і суспільний вибір*; [пер. з англ.]. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 176 с.
2. Блауг М. Мутчел, Уэсли Клар // 100 великих економістів до Кейнса *Great Economists before Keynes: An introduction to the lives works of one hundred great economists of the past*. СПб. : Экономикс, 2008. С. 218–221. 352 с.
3. Кейнс Дж. М. *Общая теория занятости, процента и денег*; пер. с англ. Москва : Гелиос, 2012. 352 с.

4. Пол Э. Самуэльсон, Вильям Д. Нордхаус Экономика, 18-е изд. : пер. с англ. Москва: «И.Д.Вильямс», 2010. 1360 с.
5. Bogolib T. M. The public sector of finance economy in the modern world // *Equilibrium*. 2013. №1. P. 76–89.
6. Чугунов І. Я. Вплив бюджету на економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць // *Фінанси України*. 2002. №12. С.42–50.
7. Запатріна І. В. Бюджетне регулювання економічного зростання: автореф. дисерт. докт. екон. наук. – Київ : НДФІ, 2008. 37 с.
8. Чугунов І. Я., Макогон В. Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень // *Економічний часопис-XXI*. 2016. № 3-4(2). С. 66 – 69.
9. Максютя А. А., Чугунов І. Я. Бюджетна складова суспільного розвитку // *Вісник КНТЕУ*. 2012. № 3. С. 45–54.
10. Чугунов І. Я., Макогон В. Д. Теоретико-методологічні засади перспективного прогнозування доходів місцевих бюджетів // *Наукові праці НДФІ*. 2007. Вип.2 (39). С. 3–14.
11. Указ Президента України «Про першочергові заходи з розвитку місцевого самоврядування в Україні на 2017 рік» від 07.12.2016 № 545/2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>
12. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік». URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua>
13. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>
14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами державного фінансового аудиту виконання бюджетних програм» від 12.05.2007 № 698. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/698>

References

1. B'iukenen Dzh. M. & Mashreiv R. A. (2004). *Suspilni finansy i suspilnyi vybir* [Public finances and social choice]. Kyiv : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia, 176 s. [in Ukr.]
2. Blaug M. Mitchel & Uesli Kler (2008). 100 velikikh ekonomistov do Keynsa [Great Economists before Keynes: An introduction to the lives & works of one hundred great economists of the past], SPb. : Ekonomikus, 218–221. [in Rus.]
3. Keins Dzh. M. (2012). *Obshchaia teoriya zaniatosti, protsenta y deneh* [The general theory of employment, interest and money], Moscow : Helyos. 352 s. [in Rus.]
4. Pol E. Samuelson & Vyliam D. Nordkhaus (2010). *Ekonomyka* [Economics], Moscow «Y.D. Vyliams», 1360 s. [in Rus.]
5. Bogolib T. M. (2013) *The public sector of finance economy in the modern world* *Equilibrium*, 1, 76–89. [in Eng.]
6. Chugunov I. Ya. (2002). *Vplyv biudzhetu na ekonomichnyi rozvytok administrativno-terytorialnykh odynyts* [Influence of the budget on the economic development of administrative-territorial units], *Finansy Ukrainy - Finance of Ukraine*, 12. 42-50.
7. Zapatrina I. V. (2008) *Biudzhethne rehuliuвання ekonomichnoho zrostannia: avtoref. dysert. dokt. ekon. nauk* [Budgetary regulation of economic growth: author's abstract. dissert. doc. econ sciences], Kyiv : NDFI, 37 s. [in Ukr.]
8. Chugunov I. Ya., Makogon V. D. (2016). *Biudzhethna polityka v umovakh ekonomichnykh peretvoren* [Budget policy in the conditions of economic transformation], *Ekonomichnyi chasopys-XXI - Economic Journal-XXI*, 3-4(2). 66-69. [in Ukr.]
9. Maksyuta A. A., Chugunov I. Ya. (2012) *Biudzhethna skladova suspilnoho rozvytku* [Theoretical and methodological principles of perspective forecasting of local budget revenues], *Visnyk KNTEU - KNUTE Bulletin*, 3, 45–54. [in Ukr.]
10. Chugunov I. Ya., Makogon V. D. (2007). *Teoretyko-metodolohichni zasady perspektyvnoho prohnouzuvannya dokhodiv mistsevykh biudzhativ* [Theoretical and methodological principles of perspective forecasting of local budget revenues], *Naukovi pratsi NDFI - Scientific works of NDFI*, 2 (39), 3–14. [in Ukr.]
11. Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro pershocherhovi zakhody z rozvytku mistsevoho samovriaduvannya v Ukraini na 2017 rik» vid 07.12.2016 № 545/2016. [Decree of the President of Ukraine «On Priority Measures for the Development of Local Self-Government in Ukraine for 2017» dated 07.12.2016 № 545/2016], URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>
12. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia serednostrokovoho planu priorytetnykh dii Uriadu do 2020 roku ta planu priorytetnykh dii Uriadu na 2017 rik». [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the Medium-Term Plan for Priority Actions of the Government by 2020 and the Plan of Priority Actions of the Government for 2017»], URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas>
13. Zakon Ukrainy «Pro dobrovilne obiednannya terytorialnykh hromad» id 05.02.2015 № 157-VIII. [Law of Ukraine «On Voluntary Association of Territorial Communities» of 05.02.2015 № 157-VIII], URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show>
14. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku provedenniad erzhavnoi audytorskoii sluzhboii, yii mizhrehionalnymy terytorialnymy orhanamy derzhavnoho finansovoho audytu vykonannia biudzhethnykh proham» vid 12.05.2007 № 698. [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of

ДАНИ ПРО АВТОРА

Чугунов Олексій Ігорович, заступник начальника відділу державного фінансового аудиту в галузі транспортно-промислового комплексу Державної аудиторської служби України
e-mail: makvknteu@gmail.com

ДАнные ОБ АВТОРЕ

Чугунов Алексей Игоревич, заместитель начальника отдела государственного финансового аудита в области транспортно-промышленного комплекса Государственной аудиторской службы Украины
e-mail: makvknteu@gmail.com

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Chugunov Alexey, Deputy Head of the Department of State Financial Audit in the field of transport and industrial complex of the State Audit Office of Ukraine
e-mail: makvknteu@gmail.com

ЗМІСТ

Економіка знань, інноваційна економіка

КОЗОРИЗ Л.О. Підходи до розробки методики визначення нефінансових показників щодо підготовки здобувача вищої освіти	7
МАРІУШ ЧУПІЧ Інноваційний потенціал регіонів Вишеградської Групи	14

Економіка та управління

НИКИФОРУК О.І. Виклики лібералізації для природних монополій: залізниці України	23
АНТОШКІН В.К. Соціально-економічна безпека як об'єкт управління в менеджменті аграрних підприємств в якості суб'єктів господарювання мікрорівня	33
ГОРОШКОВА Л.А., ВОЛКОВ В.П., КАРБІВНИЧИЙ І.О. Метод пошуку паритетності при державно-приватному партнерстві	40
ІГНАТЕНКО М.М., САРАПІНА О.А. Вплив автоматизації обліку та фінансової звітності на безпеку підприємств	47
КРАСНОРУЦЬКИЙ О.О., ГРИНЬ Є.Л., ВЛАСЕНКО Т.А. Науково-теоретичне обґрунтування сутності стратегічних змін на підприємстві	53
КУДРИЦЬКА Н.В. Міжнародний огляд інституціонального забезпечення водного транспорту	63
МАРМУЛЬ Л.О., РОМАНЮК І.А. Удосконалення структури ринку праці сільських територій шляхом розвитку підприємств сільського зеленого туризму	70

Економічна теорія

САБРИНА КАЛІНКОВА Нова парадигма управління постсоціалістичними державами в ринковій економіці ...	78
БОРОНОС В.Г., ФЕДЧЕНКО К.А. Економічна нестабільність як фактор впливу на рівень економічного розвитку країни	82
ГОРОШКОВА Л.А., ВОЛКОВ В.П., КАРБІВНИЧИЙ Р.О. Децентралізація суспільства як національний тренд	89
ЛЕВАЄВА Л.Ю., КУЧЕРЕНКО С.Ю. Необхідність модернізації економіки України в умовах глобалізації	97
ПЕРЕВЕРЗЄВА А.В. Аналіз впливу глобалізаційних чинників на розвиток людських ресурсів	104
СТУДІНСЬКИЙ В.А., СТУДІНСЬКА Г.Я. Іван Франко про еміграцію українців: історико-економічний аналіз у розрізі сучасності	112
ДАНКЕВИЧ А.Є., ТКАЧУК Г.Ю. Теоретична сутність ризиків, небезпек та загроз у контексті забезпечення економічної безпеки підприємства	118

Фінанси, грошовий обіг та кредит

КРИКУН Т.І. Розвиток системи планування видатків бюджету в Україні	126
МАЛИШКО В.В., МАКАРЧУК І.М., ГОРОДНІЧЕНКО Ю.В. Фінансування освіти в Україні	132
РІППА М.Б. Концептуальні засади соціального захисту в контексті теорії загального добробуту	139
ТРОПІНА В.Б., ЄВТУШЕНКО Н.М. Інтеграція України до європейського фінансового простору: передумови, проблеми, перспективи	145
ЧУГУНОВ О.І. Формування бюджетів місцевого самоврядування у системі суспільного розвитку територіальних громад	153

СОДЕРЖАНИЕ

Экономика знаний, инновационная экономика

КОЗОРИЗ Л.А. Подходы к разработке методики определения нефинансовых показателей при подготовке соискателей высшего образования	7
МАРИУШ ЧУПИЧ Инновационный потенциал регионов Вышеградской Группы	14

Экономика и управление

НИКИФОРУК Е. И. Вызовы либерализации для естественных монополий: железные дороги Украины	23
АНТОШКИН В.К. Социально-экономическая безопасность как объект управления в менеджменте аграрных предприятий в качестве субъектов хозяйствования микроуровня	33
ГОРОШКОВА Л.А., ВОЛКОВ В.П., КАРБИВНИЧИЙ И.А. Метод поиска паритетности сторон при государственно-частном партнерстве	40
ИГНАТЕНКО М.М., САРАПИНА О.А. Влияние автоматизации учета и финансовой отчетности на безопасность предприятий	47
КРАСНОРУЦКИЙ А.А., ГРЫНЬ Е.Л., ВЛАСЕНКО Т.А. Научно-теоретическое обоснование сущности стратегических изменений на предприятии	53
КУДРИЦКАЯ Н.В. Международный обзор институционального обеспечения водного транспорта	63
МАРМУЛЬ Л.А., РОМАНЮК И.А. Совершенствование структуры рынка труда сельских территорий путем развития предприятий сельского зеленого туризма	70

Экономическая теория

САБРИНА КАЛИНКОВА Новая парадигма управления постсоциалистическими странами в рыночной экономике	78
БОРОНОС В.Г., ФЕДЧЕНКО К.А. Экономическая нестабильность как фактор влияния на уровень экономического развития страны	82
ГОРОШКОВА Л.А., ВОЛКОВ В.П., КАРБИВНИЧИЙ Р.А. Децентрализация общества как национальный тренд	89
ЛЕВАЕВА Л.Ю., КУЧЕРЕНКО С.Ю. Необходимость модернизации экономики украины в условиях глобализации	97
ПЕРЕВЕРЗЕВА А.В. Анализ влияния глобализационных факторов на развитие человеческих ресурсов ...	104
СТУДИНСКИЙ В.А., СТУДИНСКАЯ Г.Я. Иван франко об эмиграции украинцев: историко-экономический анализ в разрезе современности	112
ДАНКЕВИЧ А.Е., ТКАЧУК А.Ю. Теоретическая сущность рисков, опасностей и угроз в контексте обеспечения экономической безопасности предприятия	118

Финансы, денежное обращение и кредит

КРИКУН Т.И. Развитие системы планирования расходов бюджета в Украине	126
МАЛЫШКО В.В., МАКАРЧУК И.Н., ГОРОДНИЧЕНКО Ю.В. Финансирование образования в Украине	132
РИППА М.Б. Концептуальные основы социальной защиты в контексте теории всеобщего благосостояния	139
ТРОПИНА В.Б., ЕВТУШЕНКО Н.Н. Интеграция Украины в европейское финансовое пространство: предпосылки, проблемы, перспективы	145
ЧУГУНОВ А.И. Формирование бюджета местного самоуправления в системе общественного развития территориальных общин	153

CONTENTS

Knowledge Economy, Innovative Economy

KOZORIZ L.O. Approaches to the development of non-financial indicators determining method at the preparation of the applicants for higher education	7
MARIUSZ CZUPICH The innovative potential of the Visegrad Group Regions.....	14

Economy and Management

NYKYFORUK O.I. Challenges of liberalization for natural monopolies: Ukrainian railways	23
ANTOSHKIN V.K. Socio-economic safety as a management object in management of agricultural enterprises as economic entities of micro-level.....	33
HOROSHKOVA (GOROSHKOVA) L.A., VOLKOV V.P., KARBIVNYCHYI I.A. Method of searching of parties parity at public-private partnership.....	40
IGNATENKO M.M., SARAPINA O.A. The effect of automation of accounting and financial statements on enterprises safety	47
KRASNORUTSKYY O.O., GRYN E.L., VLASENKO T.A. Scientific-theoretical justification of the essence of strategic changes in enterprise.....	53
KUDRYTSKA N.V. International review of water transport institutional provision.....	63
MARMUL' L.O., ROMANIUK I.A. Improving the structure of the labor market of agricultural territories by developing agricultural green tourism enterprises	70

Economic Theory

SABRINA KALINKOVA The new paradigm for managing the post-socialist countries in a market economy	78
BORONOS V.G., FEDCHENKO K.A. ECONOMIC Instability as a factor of influence on the level of the country economic development.....	82
HOROSHKOVA (GOROSHKOVA) L.A., VOLKOV V.P., KARBIVNYCHYI R.A. Decentralization of society as national trend	89
LEVAIEVA L.Yu., KUCHERENKO S.Yu. The necessity of economic modernization of ukraine under conditions of globalization.....	97
PEREVERZIEVA A.V. Analysis of globalization determinants impact on human resources development	104
STUDINSKI V.A., STUDINSKA G.Y. Ivan Franko about the emigration of ukrainians: historical and economic analysis in the context of modernity.....	112
DANKEVICH A.E., TKACHUK G.Yu. Theoretical essence of risks, hazards and threats in the context of enterprise economic safety provision	118

Finance, Monetary Circulation and Credit

KRYKUN T.I. Development of the budgetary expenditures planning system in Ukraine	126
MALYSHKO V.V., MAKARCHUK I.M., HORODNICHENKO Y.M. The financing of education in Ukraine	132
RIPPA M.B. Conceptual foundations of social protection in the context of the general welfare theory	139
TROPINA V.B., YEVTUSHENKO N.M. Integration of Ukraine to the european financial space: prerequisites, problems, prospects	145
CHUGUNOV O.I. Formation of budgets of local self governance in the system of social development of territorial communities.....	153

До авторів збірника

Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Економічний вісник університету» статті з економічної тематики

Для того, щоб мати можливість подавати статті до збірника та перевіряти поточний статус своїх подань, необхідно увійти на сайт <https://economic-bulletin.com> або Зареєструватись.

1. Стаття подається мовою оригіналу (українською, або російською, або англійською) в онлайн-поданні на веб-сайті Збірника. Якщо стаття написана англійською мовою, необхідно надіслати до Редакції її переклад (українською або російською мовами)!

2. Файл статті рекомендується називати латиницею за прізвищем автора чи першого автора, якщо авторів декілька (наприклад: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопис статті супроводжується зовнішньою рецензією із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), засвідченою печаткою. Статті авторів, що мають вчений ступінь доктора економічних наук, зовнішньої рецензії не потребують.

4. Рукописи проходять двостороннє «сліпе» рецензування.

5. Форма подання статті:

- обсяг рукопису – 15-40 тис. знаків, включаючи рисунки та таблиці;
- кількість співавторів – не більше трьох.
- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора Word for Windows® або сумісного редактора;
- нумерація сторінок не ведеться;
- формат аркуша – A4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»; поля: ліворуч – 2 см; праворуч – 2 см; зверху – 2 см; низу – 2 см; переплетіння – 0 см; інтервал між рядками – 1 пт.; інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт; відступи «праворуч», «ліворуч» – 0 пт; відступ абзац – 1 см;
- рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об'єкт. Положення об'єкта – «в тексті»;
- рисунки, створені у вбудованому у WinWord редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об'єкти.
- рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше покликання в тексті.

6. Фізичні величини повинні подаватися в одиницях системи СІ.

7. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою українською, російською та англійською мовами:

- індекс УДК у верхньому лівому кутку листа (Arial, 12 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру українською мовою (Arial, 12 пт., жирний). Назва статті має бути коротка, але максимально точно відображати досліджувану проблему. Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа українською (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) українською мовою (Arial, 11 пт., курсив); анотацію не потрібно розміщувати на окремому листі. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити:
 - актуальність теми дослідження;
 - постановка проблеми;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій;
 - виділення недосліджених частин загальної проблеми;
 - постановка завдання, мети дослідження;
 - метод або методологію проведення дослідження;
 - викладення основного матеріалу (результати роботи);
 - галузь застосування результатів;
 - висновки відповідно до статті.
- ключові слова (5-10 слів) українською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);
- порожній рядок (Arial, 11 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру російською мовою (Arial, 12 пт., жирний);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та ініціали авторів у верхньому правому кутку листа російською мовою (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) російською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;
- ключові слова (5-10 слів) російською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- назва статті – великими літерами, по центру англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний);
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- прізвища та імена у верхньому правому кутку листа англійською мовою (Arial, 12 пт., жирний).
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- анотація структурована (1800-2000 знаків) англійською мовою (Arial, 11 пт., курсив); структура анотації аналогічна тій, що викладена українською мовою;
- ключові слова (5-10 слів) англійською мовою (Arial, 11 пт.), курсив);

- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc

- порожній рядок (Arial, 12 пт.).

Текст статті повинен бути уважно вчитаним, зрозумілим і лаконічним. Загальна структура статті повинна містити:

- актуальність теми дослідження;
- постановка проблеми;
- аналіз останніх досліджень і публікацій;
- виділення недосліджених частин загальної проблеми;
- постановка завдання, мети дослідження;
- метод або методологію проведення дослідження;
- викладення основного матеріалу (можливий розподіл на підрозділи);
- висновки відповідно до статті;
- перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- список використаних джерел (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 8;
- порожній рядок (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирний, по центру), детальна інформація щодо оформлення – п. 9.

- дані про автора українською мовою: прізвище, ім'я, по-батькові, посада, вчене звання, науковий ступінь, адресні дані, організація, де працює (навчається) автор, електронна пошта, ORCID, Researcher ID (додатково: домашній/мобільний телефон);

- дані про автора в тій же послідовності російською та англійською мовами.

8. Оформлення покликань і формування у кінці статті списку використаних джерел:

Кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело. Покликання на використані джерела слід здійснювати за стилем APA за наскрізною нумерацією (тобто за порядком згадування джерел, а не в алфавітному порядку) відповідно до вимог і стандартів «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», що вступив в дію 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Приклад: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитуючи літературу, у міру згадування джерел водночас формує «Список використаних джерел», який подає в кінці статті.

Якщо цитована праця в оригіналі не є українськомовною, то в покликанні її автор (автори), назва та місце видання подаються мовою оригіналу і на українську не перекладаються). Цитати з іншомовних джерел (у тому числі й з російськомовних) наводяться автором в українському перекладі (або з офіційного україномовного видання, або ж у випадку відсутності останнього автор здійснює переклад сам). Покликання наводити у відповідності до існуючого стандарту.

Загальні вимоги до цитування такі:

- текст цитати починається і закінчується лапками і наводиться в тій граматичній формі, в якій він поданий у джерелі, із збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяються лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовується вираз «так званий»;

- цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту і без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців при цитуванні допускається без перекручення авторського тексту і позначається трьома крапками. Вони ставляться в будь-якому місці цитати (на початку, всередині, на кінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то він не зберігається;

- кожна цитата обов'язково супроводжується покликанням на джерело;

- при непрямому цитуванні (переказі, викладі думок інших авторів своїми словами), слід давати відповідні покликання на джерело;

- якщо виявляється ставлення автора статті до окремих слів або думок із цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.

9. Транслітерований список літератури оформляється за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами надається переклад англійською мовою в дужках.

Для транслітерації українського тексту на латиницю використовується безкоштовний сайт <http://www.slovyk.ua/services/translit.php> (вибираємо варіант «американська»); для транслітерації російського тексту використовується безкоштовний сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки, для аспірантів та здобувачів – віза наукового керівника.

У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Відповідальність за достовірність даних, наведених у статті, несе її автор та науковий керівник.

Постановою президії ВАК України від 10 лютого 2010 р. № 1-05/1 збірник наукових праць «Економічний вісник університету» внесено до нового переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Наказом Міністерства освіти і науки України № 1021 від 7 жовтня 2015 р. відповідно до рішення Державної атестаційної комісії Міністерства освіти і науки України від 29 вересня 2015 року збірник наукових праць «Економічний вісник університету» перереєстровано як фахове наукове видання України, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з економічних наук на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Довідки за телефонами: +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068)3558320

Сайт збірника наукових праць: <https://economic-bulletin.com> Електронна адреса: ekon.dek@ukr.net

Редакційна комісія

К авторам сборника

Уважаемые авторы!

Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» принимает к печати в научном сборнике «Экономический вестник университета» статьи по экономической тематике

Для того, чтобы иметь возможность подавать статьи в сборник и проверять текущий статус своих представлений, необходимо Войти в систему <https://economic-bulletin.com> или Зарегистрироваться.

1. Статья подается на языке оригинала (на украинском, русском или английском) путем онлайн-подачи на сайте Сборника. Если статья написана на английском языке, необходимо подать в Редакцию ее перевод (на украинском или русском языках)!

2. Файл статьи рекомендуется называть латиницей по фамилии автора или первого автора, если авторов несколько (например: «Ivanenko_article.doc»).

3. Рукопись статьи сопровождается внешней рецензией с указанием ученой степени рецензента, ученого звания, должности, места работы (без сокращений), заверенной печатью. Для статей авторов, имеющих ученую степень доктора экономических наук, внешняя рецензия не требуется.

4. Рукописи проходят двустороннее «слепое» рецензирование.

5. Форма представления статьи:

- объем рукописи – 15-40 тыс. знаков, включая рисунки и таблицы;
- количество соавторов – не более трех.
- статья должна быть подготовлена с помощью редактора Word for Windows® или совместимого редактора;
- нумерация страниц не ведется;
- формат листа - A4 (210 × 297), ориентация страницы - «книжная»; поля: слева - 2 см; справа - 2 см; сверху - 2 см; снизу - 2 см; переплет - 0 см; интервал между строками - 1 пт.; интервал между абзацами «до», «после» - 0 пт.; отступления «вправо», «влево» - 0 пт.; отступление первой строки - 1 см;
- рисунки, фотографии, графики следует вставлять в текст статьи как объект. Положение объекта - «в тексте»;
- рисунки, созданные во встроенном в WinWord редакторе рисунков, следует подавать как сгруппированные объекты.
- рисунки и таблицы не должны разрывать предложения в абзаце, то есть они должны быть расположены после того абзаца, в котором на них делается первая ссылка в тексте.

6. Физические величины должны подаваться в единицах системы СИ.

7. Текст рукописи должен быть построен по общепринятой схеме на украинском, русском и английском языках:

- индекс УДК в верхнем левом углу листа (Arial, 12 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный). Название статьи должно быть коротким, но очень точно отражать изучаемую проблему. Название статьи подается без использования узкоспециализированных сокращений, точка в конце названия не ставится;

- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на украинском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив) аннотацию не нужно размещать на отдельном листе. Аннотация должна содержать краткую формулировку содержания статьи, не повторять название статьи. Общая структура аннотации должна содержать:

- актуальность темы исследования;
- постановку проблемы;
- анализ последних исследований и публикаций;
- выделение неисследованных частей общей проблемы;
- постановку задачи, цели исследования;
- метод или методологию проведения исследования;
- изложение основного материала (результаты работы);
- область применения результатов;
- выводы согласно статье.
- ключевые слова (5-10 слов) на украинском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- пустая строка (Arial, 11 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и инициалы авторов в верхнем правом углу листа на русском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив). Структура аннотации аналогична той, что изложена на украинском языке;

- ключевые слова (5-10 слов) на русском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- название статьи – большими буквами, по центру на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- фамилии и имена в верхнем правом углу листа на английском языке (Arial, 12 пт., жирный);
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- аннотация структурированная (1800-2000 знаков) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив) структура аннотации аналогичная той, что изложена на украинском языке;

- ключевые слова (5-10 слов) на английском языке (Arial, 11 пт., курсив);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);

Текст статьи (Arial, 12 пт.). Текст статьи должен быть внимательно вычитанным, понятным и лаконичным.

Общая структура статьи должна содержать:

- актуальность темы исследования;

- постановку проблемы;
- анализ последних исследований и публикаций;
- выделение неисследованных частей общей проблемы;
- постановку задачи, цели исследования;
- метод или методологию проведения исследования;
- изложение основного материала (возможно деление на подразделы);
- выводы согласно статье;
- перспективы дальнейших исследований в этом направлении.
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- список использованных источников (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 8;
- пустая строка (Arial, 12 пт.);
- references (Arial, 12 пт., жирный, по центру), подробная информация по оформлению - п. 9.
- данные об авторе на украинском языке: фамилия, имя, отчество, должность, ученое звание, ученая степень, адресные данные, организация, где работает (учится) автор, электронная почта, ORCID, Researcher ID (дополнительно: домашний / мобильный телефон);
- данные об авторе в той же последовательности на русском и английском языках.

8. Оформление ссылок и формирование списка литературы в конце статьи:

Каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник. Ссылки на использованные источники следует осуществлять по стилю APA по сквозной нумерации (то есть по порядку упоминания источников, а не в алфавитном порядке) в соответствии с требованиями и стандартами «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання», вступившего в силу 01.07.2016 <http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Пример: [2, с. 56], [4, с. 34-35; 5]. Автор, цитируя литературу, по мере упоминания источников одновременно формирует «Список использованных источников», который подает в конце статьи.

Если цитируемая работа в оригинале не является украиноязычной, то в ссылке ее автор (авторы), название и место издания подаются на языке оригинала и на украинский язык не переводятся. Цитаты из иностранных источников (в том числе и из русскоязычных) приводятся автором в украинском переводе (или с официального русскоязычного издания, или же в случае отсутствия последнего автор осуществляет перевод сам). Ссылка приводится в соответствии с существующим стандартом.

Общие требования к цитированию следующие:

- текст цитаты начинается и заканчивается кавычками и приводится в той грамматической форме, в которой он представлен в источнике, с сохранением особенностей авторского написания. Научные термины, предложенные другими авторами, не выделяются кавычками, за исключением тех, что вызвали общую полемику. В этих случаях используется выражение «так называемый»;
- цитирование должно быть полным, без произвольного сокращения авторского текста и без искажений мысли автора. Пропуск слов, предложений, абзацев при цитировании допускается без искажения авторского текста и обозначается многоточием. Они ставятся в любом месте цитаты (в начале, середине, на конце). Если перед выпущенным текстом или за ним стоял знак препинания, то он не сохраняется;
- каждая цитата обязательно сопровождается ссылкой на источник;
- при косвенном цитировании (пересказе, изложении мыслей других авторов своими словами), следует давать соответствующие ссылки на источник;
- если выражается отношение автора статьи к отдельным словам или мыслям из цитируемого текста, то после них в круглых скобках ставят восклицательный знак или знак вопроса.

9. Транслитерированный список литературы оформляется по международным библиографическим стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). Если научная работа написана на языке, который использует кириллический алфавит, то ее библиографическое описание необходимо транслитерировать латинскими буквами. После названия работы латинскими буквами предоставляется перевод на английский язык в скобках.

Для транслитерации украинского текста на латиницу используется бесплатный сайт <http://www.slovnuk.ua/services/translit.php> (выбираем вариант «американская»); для транслитерации русского текста используется бесплатный сайт <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx>.

В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать

Ответственность за достоверность данных, приведенных в статье, несет ее автор и научный руководитель.

Постановлением президиума ВАК Украины от 10 февраля 2010 № 1-05/1 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» внесен в новый перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Приказом Министерства образования и науки Украины № 1021 от 7 октября 2015 г. в соответствии с решением Государственной аттестационной коллегии Министерства образования и науки Украины от 29 сентября 2015 сборник научных трудов «Экономический вестник университета» перерегистрирован как профессиональное научное издание Украины, в котором могут публиковаться результаты диссертационных работ по экономическим наукам на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук.

Справки по телефонам; +38 (04567) 5-66-71, 5-37-92, (068) 3558320

Сайт сборника научных трудов: <https://economic-bulletin.com>. Электронный адрес: ekon.dek@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of Bulletin

Dear authors!

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University accepts economic articles for printing in the scientific collection «University Economic Bulletin»

In order to be able to submit articles to the Collection and check the current status of your submissions, you must login <https://economic-bulletin.com> or register.

1. The article is submitted in the original language (in Ukrainian, Russian or English) by online submission on the website of the Collection. If the article is written in English, you must submit to the Editorial office its translation (in Ukrainian or in Russian)!

2. The file of the article is recommended to be called in Latin letters by the name of the author or the first author, if there are several authors (for example: «Ivanenko_article.doc»).

3. The manuscript of the article is accompanied by an external review, indicating the academic degree of the reviewer, his/her academic title, position, affiliation (without abbreviations). The review must be certified by a seal. For articles of authors who are the doctors of economics, an external review is not required.

4. All manuscripts go through double blind reviewing.

5. Form of the article presentation:

- the volume of the manuscript is 15-40 thousand characters, including figures and tables;
- number of co-authors – no more than three.
- the article should be prepared using the Word for Windows® editor or a compatible editor;
- no page numeration;
- sheet format – A4 (210 × 297), page orientation – «book»; margins: bottom, top, left, right – 2 cm; binding - 0 cm; interval between lines – 1 pt; the interval between paragraphs «before», «after» – 0 pt; indents «to the right», «to the left» - 0 pt; indent of the first line - 1 cm;

- drawings, photographs, graphics should be inserted into the text of the article as an object. The position of the object is «in the text»;

- drawings created in the built-in WinWord drawing editor, should be submitted as grouped objects.

- drawings and tables should not break sentences in a paragraph, therefore they should be located after the paragraph where the first link on them in the text is made.

6. Physical quantities must be submitted in SI system units.

7. The text of the manuscript should be built according to the standard scheme in Ukrainian, Russian and English:

- UDC index in the upper left corner of the sheet (Arial, 12 pt);

- the title of the article - uppercase letters, centered, in Ukrainian (Arial, 12 pt, fat). The title of the article should be short, but very accurately reflect the problem under investigation. The title of the article is submitted without using highly specialized abbreviations. No dot at the end of the title;

- the empty line (Arial, 12 pt);

- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Ukrainian (Arial, 12 pt, bold);

- the empty line (Arial, 12 pt);

- structured abstract (1800-2000 characters) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics), the abstract should not be placed on a separate sheet. The abstract should contain a brief statement of the article's content, but should not repeat the article's title.

The general structure of the abstract should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (research results);
- the field of the results application;
- conclusions according to the article.
- keywords (5-10 words) in Ukrainian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the names and initials of the authors in the upper right corner of the sheet in Russian (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in Russian (Arial, 11 pt, italics). The structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in Russian (Arial, 11 pt, italics);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- the title of the article – in uppercase letters, centered, in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- last names and first names in the upper right corner of the sheet in English (Arial, 12 pt, bold);
- the empty line (Arial, 12 pt);
- structured abstract (1800-2000 characters) in English (Arial, 11 pt, italics) the structure of the abstract is similar to that described in the Ukrainian language;
- keywords (5-10 words) in English (Arial, 11 pt, italics);
- JEL Classification nfmte.com/assets/docs/jel.doc;

- the empty line (Arial, 12 pt);
The text of the article (Arial, 12 pt). The text of the article should be carefully read, understandable and concise. The general structure of the article should contain:

- actuality of the research topic;
- a problem statement;
- analysis of recent research and publications;
- extraction of unexplored parts of a common problem;
- statement of the research purpose and tasks;
- method or methodology of the research;
- presentation of the main material (division into subsections is possible)
- conclusions according to the article;
- prospects for further research in this direction.
- the empty line (Arial, 12 pt);
- list of bibliography sources used (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 8;
- the empty line (Arial, 12 pt);
- references (Arial, 12 pt, bold, centered), detailed information on execution – see item 9.
- information about the author in Ukrainian: surname, name, patronymic, position, academic title, academic degree, address data, organization where the author (s) are working (studying), e-mail, ORCID, Researcher ID (additionally: home / mobile phone);
- data about the author in the same sequence – in Russian and in English.

8. Execution of bibliography links and formation of bibliography sources list at the end of the article:

Each citation is obligatory accompanied by a link to the source. References to the sources used should be based on the APA style with continuous numbering (in the order of sources mentioning, not in alphabetical order) in accordance with the requirements and standards of «DSTU 8302: 2015 «Bibliographic reference. General provisions and rules of compilation», which came into the force on 01.07.2016 (<http://lib.pu.if.ua/files/dstu-8302-2015.pdf>). Example: [2, p. 56], [4, p. 34-35; 5]. The author, citing literature as sources are mentioned, forms a «List of bibliography sources» simultaneously. The list is submitted at the end of the article.

If the work cited is not Ukrainian-language in the original, then its author (authors), title and place of publication are submitted in the references in the original language and are not translated into the Ukrainian. Citations from foreign sources (including those from Russian-language ones) should be given by the author in the Ukrainian translation (or from the official Russian-language publication, or in the case of its absence the author makes the translation himself). The reference is given in accordance with the existing standard.

The general requirements for citing are as follows:

- the text of the quotation begins and ends with quotation marks and is given in the grammatical form in which it is presented in the source, preserving the features of the author's writing. Scientific terms proposed by other authors are not separated with quotation marks, except for those that caused a general polemics. In these cases, the expression «so-called» is used;
- the citation should be complete, without arbitrary reduction of the author's text and without distortion of the author's thoughts. Skipping of words, sentences, paragraphs when quoting is allowed without distortion of the author's text and is denoted by an ellipsis. They are placed anywhere in the quotation (in the beginning, in the middle, in the end). If there is a punctuation mark before the quotation text or after it, it not retained;
- each quotation is necessarily accompanied by a reference to the source;
- in case of indirect citation (retelling, presentation of the other author's thoughts in one's own words), the appropriate references to the source should be given;
- if the author's attitude to individual words or thoughts from the quoted text is expressed, an exclamation mark or question mark must be put in parentheses.

9. The transliterated list of bibliography sources is prepared according to the international bibliographic standard APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>). If the scientific work is written in a language that uses the Cyrillic alphabet, its bibliographic description must be transliterated in Latin letters. After the title of the work in Latin letters its translation into English is provided in brackets.

For the transliteration of the Ukrainian text into the Latin letters, a free site <http://www.slovnyk.ua/services/translit.php> is used (choose the option «American»); for the transliteration of the Russian text a free site <http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx> is used.

In case of incompliance with the above mentioned requirements, the Editorial Board does not accept the articles for printing.

Validity of the data presented in the article is the responsibility of the author and his scientific supervisor.

By the decision of Presidium of Higher Attestation Committee of Ukraine dated February 10, 2010, No 1-05/1 Collection of Scientific Articles «University Economic Bulletin» was included to the new list of the professional publications of Ukraine, in which results of Dissertations in Economy for the Doctor and Candidate scientific degrees may be published.

By the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021 from October 7, 2015 and according to the resolution of the State Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine from September 29, 2015 the Collection of Scientific Articles of Scientists and Post-graduate Students «University Economic Bulletin» is re-registered as a professional scientific publication of Ukraine where the research results of doctoral and candidate theses in Economics can be published.

Міністерство освіти і науки України

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Економічний вісник університету

Збірник наукових праць
учених та аспірантів

Випуск 38

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38>

Головний редактор Л. О. Мармуть

Переяслав–Хмельницький
2018

Підписано до друку 3 липня 2018 року. Формат 60x84/8.
Гарнітура тип Arial. Друк офсетний. Обл.–вид. арк. 17,39.
Ум. др. арк. 20,11. Наклад 100 примірників.

Министерство образования и науки Украины

ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный педагогический
университет имени Григория Сковороды»

Экономический вестник университета

Сборник научных трудов
ученых и аспирантов

Выпуск 38

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38>

Главный редактор Л. А. Мармоль

Переяслав–Хмельницкий
2018

Подписан к печати 3 июля 2018. Формат 60x84/8.
Гарнитура тип Arial. Печать офсетная. Обл.–изд. л. 17,39.
Ус. п.л. 20,11. Тираж 100 экземпляров.

Ministry of Education and Science of Ukraine
Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

University Economic Bulletin

Collection of scientific articles of scientists
and post-graduate students

ISSUE 38

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2018-38>

Chief editor L. O. Marmul

Pereyaslav-Khmelnytskyi
2018

Signed for print on July 3, 2018. Format 60x84/8.
Type Arial. Offset print. Conventional printed sheet 17,39.
Issued sheets 20,11. 100 copies.